

ISSN 0354-6039

UDK 80+82(05)

R I J E Ć

Časopis za nauku o jeziku i književnosti

Nova serija, br. 10

Nikšić, 2013.

R I J E Ć

Journal of studies in language and literature

New series, No 10

Nikšić, 2013.

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE

INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST

RIJEČ

ČASOPIS ZA NAUKU O JEZIKU I KNJIŽEVNOSTI

Redakcija

Marko CAMAJ (Nikšić), **Bojka ĐUKANOVIĆ** (Nikšić), **Rajka GLUŠICA** (Nikšić), **Slobodan GRUBAČIĆ** (Beograd), **Pasquale GUARAGNELLA** (Bari), **Vesna KILIBARDA** (Nikšić), **Marija KNEŽEVIĆ** (Nikšić), **Rade KONSTANTINOVIĆ** (Beograd), **Dragan KOPRIVICA** (Nikšić), **Zorica RADULOVIĆ** (Nikšić), **Svein MONNESLAND** (Oslo), **Jean Jacques TATIN-GOURIER** (Tours), **Lidija TOMIĆ** (Nikšić), **Boguslaw ZIELINSKI** (Poznanj)

Glavna urednica
Rajka GLUŠICA

Sekretarski poslovi
Milena MRDAK MIĆOVIĆ

Nikšić, 2013.

SADRŽAJ

Predgovor	7
------------------------	---

RASPRAVE I ČLANCI (I)

Rajka GLUŠICA Somatski frazeologizmi sa sastavnicom <i>glava</i> u <i>Gorskom vijencu</i> - kognitivnolingvistički pristup	11
Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ Вокал јат у језику Петра II Петровића Његоша	29
Соња Ненезић Синтакса инфинитива у Његошевим писмима	49
Jelena BAŠANOVIĆ Stilistički aspekt morfološke kategorije glagola u jeziku Petra II Petrovića Njegoša	67
Danijela RADOJEVIĆ O morfosintaksičkim odlikama perfekta i njegovoj stilističkoj vrijednosti u jeziku Petra II Petrovića Njegoša	83
Милена БУРИЋ Семантичка и стилска вриједност имперфекта у Његошевом „Огледалу српском“ (у поређењу с пјесмама Старца Милије и Тешана Подруговића)	101
Jelena VULANOVIĆ Frazeologija <i>Gorskog vijenca</i> u prevodu na engleski jezik: tipologija prevodnih rješenja	123
Dušanka POPOVIĆ Zastupljenost Njegoševog djela u predmetnim programima u osnovnoj i srednjoj školi	145

RASPRAVE I ČLANCI (II)

- Tatjana BEČANOVIĆ
Diskurs moći u Njegoševoj *Luči mikrokozma*..... 157
- Vladimir OSOLNIK
Njegoš i Slovenci..... 175
- Радомир В. Ивановић
**Књижевни мит о Шћепану Малом у дјелима Стјепана
Зановића, Петра Другог Петровића Његоша и Стефана
Митрова Љубише**..... 191
- Vesna VUKIĆEVIĆ-JANKOVIĆ
Njegoš i Zogovićeveka eksplícitna poetika 219
- Nataša JOVOVIĆ
Metatekstualne veze *Lelejske gore* i Njegoševih stihova 231
- Dragan BOGOJEVIĆ, Ivona JOVANOVIĆ
Njegoš i francuski jezik..... 241

PRIKAZI

- Ivana PETROVIĆ RAČIĆ
***Njegoševi dani* – nezaobilazan slavistički simpozijum i temelj
montenegrístike, prikaz zbornika radova *Njegoševi dani 4***..... 257
- Novica VUJOVIĆ
**Vrijedan doprinos njegošologiji,
prikaz zbornika radova *Njegošu u čast***..... 267
- Tamara LABUDOVIĆ
**Njegoš u ogledalima vjekova
prikaz zbornika radova *Njegoš u ogledalima vjekova*** 273
- Olga VOJIČIĆ-KOMATINA
**Tragom vječne prisutnosti Njegoševe, prikaz knjige
Njegošev poetski univerzum Vesne Vukićević-Janković** 277

HRONIKA

- Rajka GLUŠICA
Proslava Njegoševog jubileja u Ljubljani 285
- Tatjana Bečanović
Proslava Njegoševog jubileja u Novom Sadu..... 289
- Vesna VUKIĆEVIĆ- JANKOVIĆ
Proslava Njegoševog jubileja u Parizu – Sorbona Njegošu u čast..... 293
- Nataša JOVOVIĆ
Proslava Njegoševog jubileja u Nikšiću – Peti međunarodni slavistički skup *Njegoševi dani*..... 299
- Maja SEKULOVIĆ
Proslava Njegoševog jubileja u Bijelom Polju – Njegošev poetski univerzum 307

Predgovor

Ovaj deseti broj nove serije časopisa *Riječ* za 2013. godinu u cjelosti je posvećen Petru II Petroviću Njegošu, najvećem crnogorskom i južnoslovenskom pjesniku, i proslavi dvjestogodišnjice njegovog rođenja. Na Studijskom programu za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti na kojem se Njegoševo djelo studiozno izučava, u cilju da ovaj važni jubilej crnogorske književnosti i kulture dostojno obilježimo, pokrenuli smo veći broj aktivnosti, a čitavu 2013. godinu proglasili *Godinom Njegoša*. Pod tim sloganom održano je niz uspješnih manifestacija o kojima će biti riječi i u ovom broju časopisa. Po značaju i rezultatima su se izdvojili: 1. organizovanje Petog međunarodnog slavističkog skupa *Njegoševi dani* u Nikšiću i Risnu sa preko pedeset učesnika sa najznačajnijih slavističkih katedara Evrope; i 2. štampanje dva zbornika radova: jedan *Njegošu u čast* u kojem je sabrano 40 naučnih radova (473 strane) posvećenih Njegošu i njegovom djelu izlaganih na *Njegoševim danima 1, 2, 3 i 4* i zbornik radova *Njegoševi dani 4* u kojem je objavljeno 35 referata (488 strana) sa naučnog skupa održanog u Perastu i Risnu 2011. godine.

Podudarili su se broj 10 časopisa *Riječ* i 2013. godina, oboje posvećeni besmrtnom Njegošu. Jubilarni broj časopisa i jubilarna godina. Za Pitagoru i njegove sljedbenike broj 10 je savršen broj, najsvetiji od brojeva, simbol univerzalnog stvaranja koji omogućava spoznaju samoga sebe i svijeta, kako zemaljskog tako i božanskog. Njegoš je poznao simboliku broja 10 i ugradio ga u osnove versifikacije svog kosmogonijskog spjeva *Luča mikrokozma* u kojoj se stih i strofa organizuju po numeričkom principu 10x10, epski deseterci grupišu se u decime, strofe od po deset stihova, pri čemu takva strofa, zasnovana na svetosti broja 10, funkcioniše kao simbol težnje ka savršenstvu, proporciji, harmoniji i logosu. Naš deseti broj nove serije *Riječi*, sa 14 naučnih radova i 9 priloga koji sa različitih aspekata, naučnih disciplina i metoda osvjetljavaju Njegoševo djelo i život, pokazuje da nova čitanja, traganja i tumačenja daju dobre rezultate, te da je to djelo i te kako otvoreno za nove pristupe i metode istraživanja koji će nas približiti spoznaji tajne genijalnog „pustinjaka Cetinjskog“.

Urednica *Riječi*

RASPRAVE I ČLANCI

(I)

Rajka GLUŠICA
Filozofski fakultet Nikšić

SOMATSKI FRAZEOLOGIZMI SA SASTAVNICOM *GLAVA U GORSKOM VIJENCU* (Kognitivnolingvistički pristup)

U ovom radu autorka analizira somatske frazeologizme sa sastavnicom *glava* u *Gorskom vijencu* najprije sa strukturalnog, sintaksičkog i semantičkog aspekta. Pri semantičkoj obradi istraživanih somatizama primijeniće se i konceptualna analiza koja spada u osnovne postavke kognitivne semantike. Autorka ističe da kada je riječ o somatizmima sa sastavnicom *glava* u *Gorskom vijencu*, može se reći da su u odnosu na one registrovane frazeologizme u frazeološkom rječnicima književnog jezika ili rječnicima crnogorskih narodnih govora u manjoj ili većoj mjeri modificirani. Najinteresantniji su oni tipični za Njegošev književnojezički izraz, tj. oni koji nijesu zapisani u leksikografskoj literaturi i frazeološkim rječnicima, kakvi su: *poginuti s glave*, *na glavu poginuti*, *miriti glave*, *obra-titi glave*, *izjesti glave* koji su odraz crnogorskog ratničko-herojskog modela kulture i načina života, a svakako su i stilski markantniji.

Ključne riječi: *Gorski vijenac*, somatski frazeologizmi sa sastavnicom *glava*, strukturno-sintaksička analiza, semantička i konceptualna analiza.

1. Uvod

Iako je djelo najznačajnijeg crnogorskog i južnoslovenskog pjesnika XIX vijeka, Petra II Petrovića Njegoša predmet konstantnog interesovanja naučnika iz različitih naučnih disciplina već osamnaest decenija¹, iako je

---

¹ Za početak njegošologije, kao interdisciplinarne naučne oblasti koja se bavi Njegošem i njegovim djelom, uzima se pismo Vuka S. Karadžića Lukijanu Mušickom pisanom u Beču 3. septembra 1833. god. u kojem Vuk obavještava Mušickog o Njegoševom boravku u Beču prije odlaska u Rusiju radi zavladičenja, i intuitivno najavljuje budućeg pjesnika. Ipak, prvi tekst o nekom Njegoševom djelu (*Pustinjak cetinjski*) napisao je Teodor Pavlović 1834. godine u časopisu *Letopis* (Novi Sad). Prvi prikazi *Gorskog vijenca* pojavili su se u godini izdanja 1847. iz pera Stanka Vraza u zagrebačkoj *Danici* i Đovanija Frančeskića u zadarskom listu na italijanskom jeziku *La Dalmazia*. Prvo izdanje *Gorskog vijenca*

od knjiga, monografija i radova posvećenih njegovom djelu i životu stvorena čitava jedna biblioteka i posebna naučna disciplina – njegošologija, i pored značajnih rezultata postignutih u tumačenju i rasvjetljavanju Njegoševog djela, ipak se može reći da je ostalo još mnogo toga što tek treba da dobije naučno uobličjenje i verifikaciju. Dva su uzroka takvog stanja: jedan je u veoma kompleksnom i inspirativnom Njegoševom djelu koje i dalje intrigira i izaziva na nova čitanja i tumačenja, a drugi je u razvoju novih naučnih paradigmi, novih naučnih disciplina i njihovih metoda koji omogućavaju drugačije pristupe i različite perspektive posmatranja i istraživanja.

Kad su jezička ispitivanja u pitanju, takođe se može reći da i pored znatnog broja priloga o odlikama Njegoševog jezičkog izraza, nedostaju detaljne i sveobuhvatne monografske obrade najprije Njegoševih djela u stihu, ali i njegove proze i pisama. Njegovo djelo je tek počelo da se istražuje s aspekta lingvostilističkih i lingvokulturoloških i semiotičkih polazišta i teorija, dok je recimo registrovano potpuno odsustvo primjene metoda analize diskursa, kritičke analize diskursa, pragmalingvistike, kognitivne semantike i drugih novijih naučnih pristupa i teorija.²

U ovom radu bavićemo se Njegoševom frazeologijom³, tačnije je-dnom vrstom frazeologizama – somatskim sa sastavnicom *glava* u najznačajnijem Njegoševom djelu, oslanjajući se na kognitivnolingvističku teoriju. Prije same analize potrebno je reći da je i Njegoševa frazeologija oblast kojoj tek treba posvetiti posebnu pažnju s obzirom na ekspresivnu, stilsku i kulturološku markiranost Njegoševog frazeološkog jezičkog sloja. Što se tiče izučavanja frazeologije Njegoševog djela, tu su napravljeni prvi koraci

---

sa komentarima, istovremeno i prvo izdanje latinicom priredio je crnogorski pripovjedač Stjepan Mitrov Ljubiša 1868. godine, štampano u Zadru. Prvi prevod *Gorskog vijenca* na neki strani jezik bio je prevod na njemački Johana Kirstea, profesora Univerziteta u Gracu 1886. godine. Prva monografija o Njegošu *Petar II Petrović Njegoš, vladika crnogorski i njegova književna djelatnost*, Petra Aleksijevića Lavrova objavljena je na ruskom jeziku 1887. u Moskvi. Iste godine pojavio se i prvi ruski prevod *Gorskog vijenca* J. G. Lukjanovskog.

² O jezičkim istraživanjima Njegoševog djela, postignutim rezultatima i mogućim pravcima novih istraživanja, v. rad R. Glušica: *Jezička istraživanja Njegoševog djela (rezultati i perspektive)*, str. 329-342.

³ Termin *frazeologija* je dvoznačan: 1. označava jezičku disciplinu koja se bavi ustaljenim izrazima – frazeologizmima i koja se krajem XX vijeka izdvojila u posebnu naučnu disciplinu; 2. ovaj termin se odnosi i na ukupnost frazeologizama jednog jezika, jezičkog varijeteta ili pisca.

sa jednom monografijom o frazeologiji *Gorskog vijenca*⁴ u kojoj se analiziraju frazeološke jedinice ovog spjeva i njihovi prevodni ekvivalenti u tri prevoda na ruski jezik. Prije dijela koji se bavi translatoškom problematikom, sprovedena je formalno-žanrovska klasifikacija prema kojoj su frazeološke jedinice razvrstane po strukturalnim, semantičkim i funkcionalnim osobenostima u osam grupa. Polazeći od lingvokognitivne i lingvokulturološke teorije u ruskoj lingvistici, autorka posebnu pažnju poklanja frazeologizmima koji imaju izrazitu kulturnu konotaciju i predstavljaju koncepte u jezičkoj slici svijeta govornika, što u neku ruku predstavlja uvođenje novih naučnih metoda u njegošologiju.

2. Teorijski okvir

Danas se u nauci frazeologija tretira kao samostalna lingvistička disciplina, a za razvoj i izdvajanje ove discipline iz leksikologije najzaslužnija je ruska nauka o jeziku.⁵ Osnovna jedinica frazeologije se različito definiše i naziva. Od brojnih termina za njeno imenovanje koji se u frazeološkoj literaturi upotrebljavaju⁶ u ovom radu koristimo termin frazeologizam. Terminološko nejedinstvo prenijelo se i na samo definisanje osnovne frazeološke jedinice. Ipak većina autora pod frazeologizmom podrazumijeva čvrste spojeve riječi koji se sastoje od najmanje dvije autosemantične riječi od kojih je barem jedna izmijenila svoje značenje i koji se kao gotove jedinice reprodukuju u jeziku. U definicije frazeologizama sve više se uključuje i kriterijum kulturološke markiranosti: *frazeologizmi su višeleksemni spojevi stabilne strukture i značenja i relativno ustaljenog leksičkog sastava, kao ekspresivne jedinice koje se reprodukuju u gotovom obliku i povoljna su spremišta za najrazličitije kulturne sadržaje*⁷. Frazeološki sloj nekog jezika

---

⁴ Rusistkinja Ana Pejanović, profesorica na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, bavila se u svojoj doktorskoj disertaciji frazeologizmima *Gorskog vijenca* i njihovim prevodima na ruski jezik. A. Pejanović, *Frazeologija Gorskog vijenca*, CANU, Podgorica 2010.

⁵ O tome postoji bogata literatura, v. B. Kovačević, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, str. 3–5.

⁶ U literaturi se koriste sljedeći termini: frazeologizam, frazem, frazeološka jedinica, fraza, frazeologem, idiom, idiomatski izraz, idiomatska fraza, ustaljeni izraz, ustaljena kolokacija, okamenjeni izraz, stalni izraz, stalni leksički kompleks, kombinacija riječi, fiksirani izraz, frazalni leksem i dr. U frazeološkoj literaturi na srpskohrvatskom prednjače termini frazeologizam i frazem, prvi je češći u starijoj literaturi (Antica Menec, Dragana Mršević-Radović, Željka Fink-Arsovski), danas zastupljen u srpskoj i crnogorskoj frazeologiji, a drugi je pretežniji u hrvatskoj i bosanskoj.

⁷ Dragana Mršević Radović, *Frazeologija i nacionalna kultura*, str.V.

se, prema tom shvatanju, determiniše kao nosilac kulturnih obilježja, kao jezik kulture u kome se u velikoj mjeri ogleda svijest jednog naroda, tj. kao mentalne i emocionalne mape jedne sociokulturne sredine.

Još jedno pitanje koje dijeli frazeologe jeste opseg (oblik), tj. broj sastavnica u frazeologizmu. U literaturi je prihvaćen stav da je najmanjeg opsega frazeologizam koji se detriminiše kao *fonetska riječ* (sastoji se od jedne autosemantičke i jedne ili više sinsemantičke riječi pri čemu zajedno čine jednu akcentsku cjelinu: *ni govora, bez pardona*); zatim, *skup riječi* (sastoji se od dvije autosemantičkih riječi s najmanje dvjema akcentskim cjelinama: *zeleno svjetlo, kratko i jasno*); i na kraju *frazeologizmi sa strukturom rečenice* (obuhvataju razne rečenične tipove: *objesiti nos, visi o koncu*)⁸.

Frazeolozi su definišući osnovnu frazeološku jedinicu isticali njene tipične karakteristike. Od osobina koje odlikuju jednu frazeološku jedinicu navode se: polileksalnost (frazeologizam se sastoji od najmanje dvije riječi); desemantizacija (semantički preobražaj pojedinih komponenti ili čitavog frazeologizma); semantičko-sintaksička stabilnost (čvrsta i nepromjenljiva struktura), reprodukovanje u gotovom obliku (frazeologizmi se ne stvaraju u govornom procesu već se koriste kao gotovi konstrukti), postojanje jednočlanog ekvivalenta; idomatičnost, neprevodivost, slikovitost, ekspresivnost, metaforizacija, stilska obojenost, kulturološka markiranost i druge. Prve četiri nabrojane izdvojene su od većine autora koji se bave ovom problematikom. Međutim, u ovom radu, pošto se obrađuju frazeologizmi iz jednog kanonskog crnogorskog književnog teksta, posebnu pažnju ćemo posvetiti kriterijumima ekspresivnosti, stilske obojenosti i kulturološke uslovljenosti.

Kada je u pitanju klasifikacija frazeologizama, ona se vrši na osnovu različitih kriterijuma: prema opsegu frazeologizma (o tome je bilo riječi u prethodnom pasusu), prema karakteru sintaksičke veze (zavisni i nezavisni), prema stepenu strukturne invarijantnosti (djelimična i potpuna varijantnost); prema načinu frazeologizacije (neprozirni i transparentni); prema porijeklu (iz religije, mitologije, književnosti, internacionalni, nacionalni i posuđeni); prema emocionalno-ekspresivnoj obojenosti (pozitivna i negativna obojenost); prema stilskim osobenostima (stilski neutralni, knjiški, razgovorni); prema motivaciji (konkretni, asocijativni i apsurdni); prema leksičkom sastavu (toponimi, antroponimi, zoonimi, fitonimi, etnici, hidronimi kao sastavnica, somatski); prema morfološko-sintaksičkom kriterijumu (imenički, glagolski, pridjevski, priloški). Neke od ovih klasifikacija

---

⁸ Željka Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija*, str.8.

ćemo koristiti pri analizi somatskih frazeologizama sa sastavnicom *glava u Gorskom vijencu*.

Somatski frazeologizmi su oni koji u svom sastavu sadrže komponentu kojom se imenuje neki dio tijela (glava, ruka, obraz), unutrašnji organ ili tjelesna tečnost⁹. Takvi frazeologizmi pokazuju emocionalne i mentalne sposobnosti čovjeka i različite postupke i ponašanje ljudi koji odražavaju ljudske stavove prema unutrašnjem čovjekovom svijetu i naglašavaju ulogu tradicionalne simbolike pojedinih djelova ljudskog tijela¹⁰. Pripadaju jednom od najstarijih slojeva u frazeologiji, pa su veoma zastupljeni u frazeološkim rječnicima. Somatski frazeologizmi pripadaju frazeologiji u užem smislu jer su svi djelimično ili potpuno desamentizovani.

Jedan od drugačijih i novih aspekata proučavanja frazeologizama je konceptualna analiza koja spada u osnovne postavke kognitivne semantike, tako ćemo u ovom radu, kako u samom naslovu stoji, analizirati somatske frazeologizme sa sastavnicom *glava* u Njegoševom *Gorskom vijencu* i u svjetlu kognitivnosemantičke teorije. Kognitivna lingvistika kao interdisciplinarna oblast istražuje ljudski um, interakciju mišljenja, jezika i kulture. Kognitivisti značenje poistovjećuju sa konceptualizacijom, tj. obrazovanjem pojmova na osnovu fizičkog, čulnog, emocionalnog i intelektualnog iskustva svijeta u kojem se nalazimo. Savremena frazeološka istraživanja sve više se oslanjaju na kognitivne i interkulturalne naučne paradigme. Većina frazeologizama nastaje na osnovu metaforizacije, pa je frazeologija pogodna za stvaranje konceptata u kojima se frazeologizmi tematski grupišu i pružaju mogućnost za istraživanje semantičkih taloga na bazi kojih je formirano frazeološko značenje.¹¹

3. Strukturno-sintaksička analiza

Strukturna analiza somatskih, a i ostalih frazeologizama, zasniva se na proučavanju leksičkog sastava, ili bolje reći, na utvrđivanju gramatičkih kategorija njihovih sastavnica. Da bi imali pregledniji materijal razvrstaćemo ispitivane frazeologizme po opsegu ili broju komponenti koje ulaze u

---

⁹ Frazeolozi različito klasifikuju somatske frazeologizme. Neki u njih ubrajaju i one frazeologizme koji za sastavnicu imaju dio životinjskog tijela, neki isključuju ljudske unutrašnje organe, a neki uključuju u somatske frazeologizme i one koji za sastavnicu imaju dušu, pamet i um

¹⁰ Barbara Kovačević, *Hrvatski frazemi*, str. 16.

¹¹ Željka Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija*, str. 37.

njihov sastav na: a) somatske frazeologizme – *fonetske riječi*, b) somatske frazeologizme – *skupove riječi* i c) somatski frazeologizmi – *rečenice*. Sintaksička analiza somatskih frazeologizama pokazuje koje sve funkcije oni mogu imati u rečenici, a te funkcije uveliko zavise od kategorijskog i frazeološkog značenja, na primjer, imenički somatski frazeologizmi sa strukturom *skup riječi* za glavnu sastavnicu imaju imenicu *glava*, pa je njihovo kategorijsko značenje imeničko što znači da takav frazeologizam može u rečenici vršiti funkciju subjekta, objekta, apozicije i imenskog dijela predikata. Pored imeničkih postoje još predikatski, adverbijalni i atributivni frazeologizmi.

a) Somatske frazeološke jedinice – *fonetske riječi* su frazeologizmi koji predstavljaju vezu jedne punoznačne riječi koja označava dio ljudskog tijela i jednu ili više nepunoznačnih riječi (proklitika ili enklitika) koje zajedno čine jednu akcentsku cjelinu. Kad su u pitanju frazeologizmi fonetske riječi, u literaturi još nijesu dati konačni odgovori: pripadaju li oni frazeologiji u užem ili širem smislu, te koliko je u njima odmakao proces desemantizacije. Jedini somatski frazeologizam *fonetska riječ* sa sastavnicom *glava* u *Gorskom vijencu* jeste genitivna veza s predlogom *iz*: *iz glave*

Čujete li kolo kako pjeva?
Ka je ona pjesma izvedena,
iz glave je cijela naroda! (291–293).

U navedenom primjeru je ipak dominantno značenje poticanja ove predložko-padežne konstrukcije u odnosu na desemantizovano: *govoriti napamet, samostalno bez pomagala*, koje bi u ovom slučaju sintaksički bilo opravdano kao priloška odredba za način i odgovor na pitanje *kako je ona pjesma izvedena*. Poznato je u literaturi da ovakvih frazeologizama, pa i somatskih ima neuporedivo manje od frazeologizama *skupova riječi*.

b) Somatski frazeologizmi – *skupovi riječi* su oni ustaljeni izrazi koji čine vezu dviju ili više punoznačnih riječi od kojih je jedna ili više njih somatizam, i koje mogu biti praćene i nepunoznačnim, takvi frazeologizmi su najbrojniji. Iz ove grupe po brojnosti se izdvajaju glagolski frazeologizmi, što potvrđuje i naš korpus. Registrovali smo sljedeće kombinacije:

- glagol + imenica u genitivu (bez predloga i sa predlogom *s*): *obratiti glave, poginuti s glave*

trag po tragu meni poginuo,/ da je bješe Srb in ugrabio,
ako hoćah *glave obratiti* (487-89)

Da čudno li *s glave pogibosmo* (1967).

Glagolski frazeologizmi po svom kategorijalnom značenju u rečenici vrše sintaksičku funkciju predikata. Oba navedena primjera pripadaju predikatskim somatskim frazeologizmima.

- glagol + imenica u akuzativu: *izgubiti glavu, čuvati glavu, miriti glave, (po)sjeći glave, otkinuti glavu, izjesti glave:*

polovina *glave izgubite*,/ ne ostavte Kosu u Kavure (1839–40),
 što ne *čuva* mladu *glavu*, ljudska vilo (1924),
 Skupština o malome Gospođinu dne na Cetinju, pod vidom da *mire*
 neke *glave* (199)
 sedamnaest ali osamnaest/ bješe *glavah posjeka* turskijeh (1997–98),
 ko će turske *glave sjeći*, oštra sabljo (1931),
 I da su mu *glavu otkinuli*/ baš pred dvorom njegovog palaca (1525–26),
 na njih više od pedeset *glavah*/ što su one svakoju *izjele*,
 i sva đeca koja su pomrla/ i momčadi te puška ubila (2113–16);

- glagol + predlog + imenica: *stajati navrh glave (kome), poginuti na glavu*
 jer mi nije lakši, što ću kriti/ nako da mi *navrh glave stoji* (948–949);
 Kako čusmo za boj na Cetinju /da *na glavu pogiboše* Turci, (2688).

- glagol + imenica + predlog + imenica: *učerati pamet u glavu (kome), bježati glavom po svijetu, bježati glavom bez obzira*
u glavu mi pamet učeraste (1172),

Bih mu mladu snahu ugrabio,/ pa s njom *bježa glavom po svijetu*
 (1273–74),

Ko ne misli na koran pljunuti,/ neka *bježi glavom bez obzira* (2691–92),

- glagol + poredbena rječica + imenica + predlog + imenica: *čuvati, paziti, držati, kao oči u glavi.*

Fatimu će Suljo *držati*/ *Kako oči svoje u glavi* (1860).

U ovom frazeologizmu imamo dva somatizma, prvi u akuzativu množine, a drugi u lokativu sa predlogom *u*. U sintaksičkom smislu ova frazeološka jedinica vrši funkciju priloške odredbe za način.

Od imeničkih frazeologizama sa strukturom veze riječi najplodniji je tip: pridjev + imenica *glava*: *muška glava, samorana glava, mlada glava, mrtva glava, izabrana glava, crnogorska glava:*

Čudne puške, valja *mušku glavu* (139),

glave muške ne kopa od puške/ željela mu kuća *muške glave*
 (2419–20),

Ti nijesi *samorana glava* (110),

što ne *čuva mladu glavu*, ljudska vilo (1924),

Mrtvu glavu ne diže iz groba/ ni prekova bistra džeferdara (281–15),
Sve su naše *glave izabrane*,/ momci divni isti ka zvijezde (269–70).
i kaži mu da je to cijena / koje drago *glave crnogorske* (1177-78)

Sintaksički ovi frazeologizmi u navedenim primjerima vrše funkciju objekta (2. 4. i 5. primjer), zatim, imenskog dijela imenskog predikata (3. i 6. primjer) i odredbe za količinu (1. primjer)

c) Somatski frazeologizmi sa strukturom rečenice mogu samostalno stajati, a mogu biti uključeni u drugu rečenicu. Najčešći tip ovakvih frazeologizama je prosta rečenica, rjeđe složena odredbena ili dopunska. U *Gorskom vijencu* smo registrovali sljedeće primjere somatskih frazeologizama sa sastavnicom *glava* i strukturom rečenice: *polijeće glava, skoči glava* *đe prah gori pred oči junačke/ i đe glave mrtve polijeću* (1986–87), *Vjera turska podnijet ne može/ da se haba dokle glava skoči* (1017–18).

Iz ovog pregleda somatskih frazeologizama sa sastavnicom *glava* potvrđuje se ono što nalazimo u frazeološkoj literaturi da su najplodniji ustaljeni izrazi sa strukturom *skupa riječi*, a da su neuporedivo rjeđe zastupljeni somatski frazeologizmi sa strukturom rečenice, dok su najređi oni čiji je opseg *fonetska riječ*.

4. Semantička analiza

Somatski frazeologizmi pripadaju oblasti uže frazeologije, desemantizacija je u njima sprovedena, samo je pitanje da li je ona potpuna ili djelimična. Ovi ustaljeni izrazi su motivisani ponašanjem i osobinama čovjeka, njegovim gestovima i mimikom, kao i funkcijom koju imaju pojedini ljudski organi.¹² Djelovi tijela koji imaju više funkcija i značaja za čovjekov život i opstanak imaju razvijeniju simboliku i motivisanost. Frazeološka motivacija može biti konkretna (*odmjeriti nekog od glave do pete*), asocijativna (*neće mu pasti ni dlaka sa glave*) i apsurdna (*pokriti se ušima*).

Simbolika somatizma *glava*

U *Rečniku simbola* možemo pročitati da *glava* predstavlja opšti simbol snage aktivnog principa koji uključuje nadmoć u upravljanju, naređivanju i prosvjetljivanju. *Glava* je i simbol objave duha, u odnosu prema tijelu

---

¹² Barbara Kovačević, *Hrvatski frazemi*, str. 101.

koje je objava materije. Glava je u obliku kugle pa prema Platonovom mišljenju predstavlja mikrokosmos.¹³ Za crnogorski herojsko-ratnički model kulture od posebnog značaja je i tumačenje ratničkog običaja odsijecanja glave kod Gala i Iraca koja se kao ratni trofej brižljivo čuvala. Odsječena glava u borbi prsa u prsa, simbol protivnikove ratničke snage i vrijednosti, uvećavala je pobjednikovu snagu i vrijednost. Potpuno istu simboliku ima odsječena neprijateljska glava i u crnogorskoj ratničko-herojskoj kulturi, ona pribavlja prestižni status junaka onome koji na bojnom polju siječe glave. Za to imamo više potvrda u *Gorskom vijencu* u kojem je sprovedena rekonstrukcija crnogorskog sociokulturnog koda (sedamnaest ali osamnaest/ bješe *glavah posjeka* turskijeh, ovim stihovima se ističe izuzetnost Batrićeva), ali i u istorijskim dokumentima prema kojima je i za vrijeme Njegoševе vladavine bio običaj da se na Tablji u blizni Biljarde okače odsječene neprijateljske glave kao ratni trofej iz neprestanih sukoba Crnogoraca sa Turcima.

Somatizam *glava* od svih somatizama ima najrazvijeniju simboliku, plodnost i veoma utiče na oblikovanje frazeološkog značenja. Konvencionalno znanje percipira glavu kao najvažniji dio ljudskog tijela. U njoj je smješten mozak, centralni nervni sistem u njemu je smješten razum, pamet, intelekt, memorija, mašta, a mozak upravlja svim ostalim djelovima tijela, pa glava metonimijski često stoji umjesto mozga. U glavi su smješteni organi za prihvata i primarnu obradu hrane, zatim govorni organi i organi vida, sluha, ukusa i mirisa.

Značenje *glave* kao najvažnijeg dijela tijela prenosi se u jeziku na brojne sintagme i derivate: *glava porodice*, *glava kuće*, *poglavar države*, *glavar*, *glavarstvo*, *glavešina*, *glavaš* i dr. iz nje je izveden pridjev *glavni*, prilog *uglavnom* i glagoli *glaviti* i *glavinjati*. U korpusu hrvatskog jezika od 734 somatskih frazeologizama 105 ih je sa sastavnicom *glava*¹⁴ što ukazuje na veliku simboliku, plodnost i motivisanost ovog somatizma, a u srpskom frazeološkom rečniku zabilježeno je 98 somatskih frazeologizama sa sastavnicom *glava*.¹⁵

U *Gorskom vijencu* leksema *glava* javlja se 55 puta i spada među osam najfrekventnijih riječi¹⁶ i svakako je najčešće upotrebljavani somatizam, zabilježeno je više od 20 frazeoloških jedinica sa ovom sastavnicom.

¹³ A. Gerbran, Ž. Ševalije, *Rečnik simbola*, str.232.

¹⁴ B. Kovačević, *Hrvatski frazemi*, str.19.

¹⁵ Đ.Otašević, *Frazeološki rečnik srpskog jezika*, str. 137–143.

¹⁶ Z. Vukčević, *Frekvencijski rječnici Gorskog vijenca i Luče mikrokozma*, str. 68.

Leksema *glavar* javlja se 20 puta i spada među 36 najfrekventnijih. Zabilježen je još i glagol *glaviti* u značenju *ugovarati, dogovarati se* (Evo ima više no godina/ otko nešto među sobom *glave* 473-74). U Njegoševim djelima derivacioni potencijal i plodnost lekseme *glava* potvrđuju i prilozi: *glavno* u značenju pametno, razumno i *glavom* u značenju lično.

5. Konceptualna analiza

Konceptualna analiza kao mehanizam kognitivne semantike veoma je pogodna za prikazivanje značenja, tj. tematsko-značenjskih područja unutar kojih se ostvaruju ispitivani frazeologizmi koji su uglavnom utemeljeni na metaforama. Konceptualizacija ljudske glave zavisi od konvencionalnog znanja koje imamo o položaju, obliku i funkciji ovog dijela tijela i gestova koji su povezani sa njom. U *Gorskom vijencu*, kao i u crnogorskoj jezičkoj praksi glava simbolizuje: 1. život (*izgubiti glavu, čuvati glavu*); 2. ličnost, osobu koja je: Crnogorac (i kaži mu da je to cijena / koje drago *glave crnogorske*), muško (čudne puške valja *mušku glavu*), mrtva (*mrtvu glavu* ne diže iz groba), sama (ti nijesi *samorana glava*), izuzetna (sve su naše *glave izabrana*) lijepa (e će tebe prevariti, *divna glavo*, e *prezgodna glava* bješe, mladi brate), mlada (što ne čuva *mladu glavu*, ljudska vilo), pametna (da uz cara sjedijaše, *mudra glavo*, šćaše carev vezir biti), pouzdana (no na vjeru u nevjere, *vjerna glavo*). U crnogorskom ratničko-herojskom i patrijarhalnom modelu kulture posebno mjesto zauzima muškarac „branič žene i deteta“, ratnik i junak. Značaj muškarca u takvom modelu kulture potvrđuje i upotreba frazeologizma *muška glava* u stihovima *Gorskog vijenca*: čudne puške valja *mušku glavu*, gdje se vrijednost puške mjeri životom muškarca, dakle, neprocjenjiva je. Ovaj frazeologizam se dva puta zaredom pojavljuje i u čuvenoj kletvi serdra Vukote kojom zaklinje Crnogorce da ne izdaju:

U kuću mu puške ne visilo, /*glave muške* ne kopa od puške;
željela mu kuća *muške glave*!(2418-20)

Ponovo se u isti semantički niz stavljaju *puška* i *muškarac*, dva pojma sa izrazitom odbrambenom funkcijom. Najgore što može da se desi jednoj kući jeste da u njoj nema muškarca s puškom, tj. ratnika koji će zaštititi i odbraniti tu kuću, bratstvo, pleme. Semantika stiha: *glave muške ne kopa od puške*, jeste, prema nekim tumačenjima, da onaj koji sagriješi ne kopa muške glave dorasle da pušku nose i od nje pogine u boju kao junak.

Frazeološka upotreba somatizma *glava* zasnovana je na brojnim konceptualnim metaforama, metonimijama i konvencionalnom znanju koje po-

drazumijeva svakodnevno znanje o funkcionisanju, osobinama, obliku i veličini glave. Glava se tako npr. konceptualizuje kao spremište misli i ideja (*u glavu mi pamet učeraste; glupost u glavu*).

5.1. Frazeologizam *izgubiti glavu* u značenju *poginuti, izgubiti život* zasniva se na odnosu u kojem je glava metonimija za život i konvencionalnom znanju i iskustvu da bez glave nema života. U *Gorskom vijencu* bilježimo takav frazeologizam u stihovima:

Polovina glave izgubite
Ne ostavte Kosu u kavure (1840)

Pored ovoga postoje i drugi brojni somatski frazeologizmi sa sastavnicom *glava* u kojima se nalazi koncept¹⁷ smrti (*platiti glavom, letjeti glava, raditi o glavi, skratiti za glavu* i dr.). Ovakve frazeologizme možemo posmatrati kao eufemizme čija je funkcija izbjegavanje teške i neprijatne riječi *smrt* koja kod čovjeka izaziva strah i nelagodu, pa se umjesto nje koriste frazeologizam. Sa kognitivnosemantičkog aspekta ovi frazeologizmi su pravi primjeri kada apstraktni domen kakav je život izražavamo konkretnim domenom kakva je glava.

Iz semantičkog polja označavanja smrti i umiranja u *Gorskom vijencu* registrovali smo i frazeologizam, *letjeti glava* u kojem je modifikovan glagolski dio.

đe prah gori pred oči junačke
i đe glave mrtve polijeću (1987).

5.2. Somatski frazeologizam *miriti glave* nije zabilježen u frazeološkim rječnicima, vjerovatno zbog zastarjelosti i arhaičnosti samog običaja i čina mirenja nakon dešavanja nekog ubistva, što je u savremenom društvu regulisano zakonskim aktima i pravosudnim sistemom.

Skupština o malome Gospođinu dne na Cetinju, pod vidom da *mire* neke *glave* (199).

Ovaj frazeologizam, kao i njegov strukturno-semantički sinonim, takođe somatski frazeologizam *miriti krv*¹⁸ (potvrđen i u *Gorskom vijencu: ja*

¹⁷ Koncept je u kognitivnolingvističkoj teoriji pojam koji prožima značenje određenog broja frazeologizama objedinjujući ih u jednu grupu. Tako konceptualno svrstani frazeologizmi nemaju istu strukturu i značenje, već samo dijele isti koncept.

¹⁸ S obzirom na funkciju i značaj koju *krv* ima za život ljudskog tijela ona se uzima kao somatizam, za razliku od drugih tjelesnih tečnosti kakve su *suze* ili *znoj*. Krv kao somatizam tretiran je i u knjizi *Hrvatski frazemi*, B. Kovačević.

znam divno što smo okupljeni: / da mirimo krvi međusobne. 721-22) ima značenje vršiti umir, pomirenje među krvno zavađenim porodicama, miriti rod ubice sa rodom ubijenoga, ili miriti one među kojima su se dešavala međusobna ubistva. U oba frazeologizma somatizmi *glava* i *krv* simbolički predstavljaju život, transpozicija je zasnovana na konvencionalnom znanju o važnosti *glave* i *krvi*, ali su, kao i u prethodnim primjerima eufemistička zamjena za smrt. Upravo *miriti glave* i *miriti krv* znači tražiti pomirenje među onima koji su počinili ubistvo, koji su *pogubili glave* i *prosuli krv*, tj. oduzeli život – ubili nekoga i onima kojima žrtve pripadaju.

5.3. Somatski frazeologizam *poginuti s glave*, nije zabilježen u frazeološkim rječnicima, a nastao je iz jednog od više značenja lekseme *glava* koje se semantizuje kao glavni, najvažniji, tako da *s glave poginuti* znači izgubiti nekog ko je najvažniji, glavni:

Oh do boga, a oh dovijeka
Da čudno li *s glave pogibosmo* (1967).

Ove stihove izgovara Vuk Mićunović a odnose se na pogibiju Batrićevu koji je zaslužio više od sto pedeset stihova u spjevu kojima se slavi i hvali njegovo junaštvo i ljepota. Za Batrića se kaže da: *Onakvoga sivoga sokola,/ Crnogorka još rađala nije*), on je bio neko ko je Crnogorcima *živo srce pokosio* i svojom smrću *zemlju ocrnio*, dakle, jedan od najznačajnijih, najglavnijih, najjuglednijih, jedan od prvaka, zbog toga su Crnogorci *poginuli s glave*. Frazeologizam *ginuti s glave* zabilježen je u crnogorskim narodnim govorima i upotrebljava se *kada se desi da u porodici ginu najbolji*¹⁹, dakle u istom značenju kao u *Gorskom vijencu*.

5.4. Frazeologizam *čuvati nekoga kao oči u glavi* registrujemo u *Gorskom vijencu* u stihovima Mustaj kadije u nešto izmijenjenom obliku, umjesto uobičajenog glagola *čuvati/paziti* upotrijebljen je glagol *držati* sa istom semantikom (uporediti sa frazeologizmom *držati kao malo vode na dlanu*).

Fatimu će Suljo *držati/ kako oči svoje u glavi* (1860).

Značenje ovog poredbenog somatskog frazeologizma je *vrlo dobro i pažljivo čuvati/ držati nekoga ili nešto – onako kako se oči čuvaju*, a zasniva se na konvencionalnom znanju, tj. ljudskom iskustvu o važnosti očiju i vida u ljudskom životu. Ovaj somatski frazeologizam zajedno sa pomenu-

¹⁹ Jelena Bašanović-Čečović, *Rječnik govora Zete*, str. 109.

tim, takođe somatskim: *držati kao malo vode na dlanu* pripadaju konceptu frazeologizama koji se odnose na osobine čovjeka i to pretjerane brižnosti.

5.5. Iako slični, nijesu potpuno sinonimični frazeologizmi *bježati glavom po svijetu* i *bježati glavom bez obzira*:

Bih mu mladu snahu ugrabio, / pa s njom *bježa glavom po svijetu*. (1274);
Ko ne misli na koran pljunuti / Neka *bježi glavom bez obzira* (2692).

Oba ova frazeologizma opisuju čovjekovo kretanje i to kroz koncept bijega. Međutim, u prvom primjeru Vuk Mandušić bi sa svojom ugrabljenom ljubavlju, snahom Milonjića, bježao bilo gdje, što dalje od mjesta na kojem je u trenutku kada govori, dakle, tu je i koncept prostora po kojem se bježi – svijeta, dok drugi frazeologizam znači *brzo bježati ne osvrćući se, bježati u žurbi*. U drugom primjeru pored koncepta bijega, insistira se na načinu kretanja preko koncepta ubrzanog kretanja, toliko brzog da se onaj ko bježi ne osvrće, tj. ne obazire.

5.6. Vuk Mandušić govoreći u snu o svojoj zabranjenoj ljubavi prema snahi Milonjića opčinjen njenom ljepotom izgovara stihove:

Kad je viđu đe se smije mlada
Svijet mi se oko glave vrti (1280),

u kojima stoji frazeologizam nastao modifikacijom češćeg *zavrćeti glavu nekome* sa semantikom *opčiniti, zaludjeti nekoga*. Iako glava najčešće simbolizuje čovjekovu racionalnu, razumnu stranu, frazeološke jedinice okupljene u konceptu zaljubljenosti upućuju upravo na nedostatak razuma, jer zaljubljen čovjek se ponaša nerazumno, zaludeno, kao neko kome *se svijet oko glave vrti*.

5.7. Somatski frazeologizam iz *Gorskog vijenca stajati na vrh glave* pripada frazemima koji opisuju ljudsko ponašanje i međuljudske odnose ima značenje: biti težak i dosadan.

Jer mi nije lakši, što ću kriti, / Nego da mi *navrh glave stoji* (949).

U narodnim crnogorskim govorima registrovani su frazeologizmi u istom značenju *dosaditi, dojaditi nekome* a u varijantnim oblicima: *biti navrh glave* i *popeti se navrh glave*.²⁰

5.8. Frazeologizam – eliptična rečenica *pamet u glavu* sa imperativnom nijansom ima značenje: *opameti se* (opametimo se, opametite se) pri

---

²⁰ Jelena Bašanović-Čečović, str.110. Danijela Ristić, str. 67.

čemu se glava percipira kao spremnik u kome bi trebalo da stoji pamet. U *Gorskom vijencu* registrovali smo leksičku varijaciju ovog frazeologizma *glupost u glavu* sa antonimskim značenjem:

S Muhamedom i *glupost u glavu!*/Teško Turci vašijem dušama (1012-13)

Ove riječi upućuje crnogorski serdar turskim sagovornicima koje znače da sa Muhamedovom vjerom i učenjem ulazi i *glupost u glavu*.

U stihovima vladike Danila:

Spuštavah se ja na vaše uže, / Umalo se uže ne pretrže;

Otada smo viši prijatelji, / *U glavu mi pamet učeraste* (1172)

označeni frazeologizam ima semantiku da su Turci prethodnim postupkom, kad je vladika vjerujući im, došao u situaciju da umalo strada, *opametili* vladiku, *učerali mu pamet u glavu*, tj. naučili ga da im se ne može vjerovati. To saznanje vladici daje mudrost da ispravno odlučuje i reaguje u odnosima sa Turcima.

5.9. Frazeologizam *glave ne okretati na nekoga ili nešto* u značenju *ne mariti za nekoga ili nešto* zabilježen u crnogorskim narodnim govorima²¹, registrovan je u stihovima u kojima Tomaš Martinović priča nesrećnu ljubavnu storiju Ruže Kasanove, u varijanti sa glagolom *obratiti* koji ima isto značenje²².

trag po tragu meni poginuo,/ da je bješe Srbin ugrabio,
ako hoćah *glave obratiti* (487-89).

To što je Ruža Kasanova napustila muža koji je inače *bruka nevaljala*, dakle, nedostojan jedne *vile* kakva je Ruža, ne bi izazvalo reakciju Crnogoraca, na potjeru ih je pokrenula činjenica što je Ruža pobjegla za Turčina. Tako da navedeni stihovi znače: da je Srbin odveo Ružu, pričalac događaja Tomaš ne bi mario za to, ne bi se na taj događaj osvrtao, bilo bi to za njega nevažno, tj. ne bi ni glavu okrenuo.

5.10. U korpusu somatskih frazeologizama sa sastavnicom *glava* u *Gorskom vijencu* pojavljuje se i jedan ruski frazeologizam: *poginuti na glavu* (*побитъ на голову, разбитъ на голову*) u značenju *potpuno, sa-*

²¹ Jelena Bašanović-Čečović, str.110. Danijela Ristić, str. 67.

²² Prvo od šest značenja koja ima glagol *obratiti* jeste značnije *okrenuti, obrnuti* koje je i zastupljeno u ovom frazeologizmu, v. *Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, str.134.

svim izginuti. Skoro svi komentatori *Gorskog vijenca* obratili su pažnju na stihove sa ovim frazeologizmom različito ga tumačeći.

Kako čusmo za boj na Cetinju,
Da na *glavu pogiboše* Turci, (2688).

Većina tumača (Milan Rešetar, Ljuba Stojanović, Vido Latković – prvi koji je ukazao da je to rusizam, Risto Dragičević, Mihailo Stevanović, Radmilo Marojević)²³ pravilno određuje semantiku ovog frazeologizma, a to je *svi poginuti, potpuno izginuti*.²⁴ Neki komentatori *Gorskog vijenca* (S. M. Ljubiša, Božidar Kovačević, Trifun Đukić, Đuza Radović, Slobodan Tomović, Nikola Banašević, Aleksandar Mladenović)²⁵ ne prepoznajući ruski frazeologizam, daju drugačije određenje značenja ovog stiha koje se uglavnom zasniva na semantici lekseme *glava* kao nečeg što je prvo po važnosti, što je glavno: *na glavnom mjestu*, (Ljubiša) *tamo gdje je najvažnije da budu pobijeni, tj. na Cetinju* (Đukić), *gdje su najglavniji, gdje su najjači* (Kovačević), *pogiboše glavni Turci, glavari, prvaci muslimanski ili pogibe glavno stanovništvo muslimansko* (Tomović) i sl.

Zaključak

Kad govorimo o somatizmima sa sastavnicom *glava* u *Gorskom vijencu*, možemo reći da su registrovani oni frazeologizmi zabilježeni u frazeološkom rječnicima, opštim ili rječnicima narodnih govora u manjoj ili većoj mjeri modifikovani. Interesantniji su oni tipični za Njegošev književnojezički izraz, tj, oni koji nijesu zapisani u leksikografskoj literaturi i frazeološkim rječnicima. Takvi su: *poginuti s glave, na glavu poginuti, miriti glave, obratiti glave, izjesti glave* koji su odraz crnogorskog ratničko-herojskog modela kulture i načina života, a svakako su i stilski markantniji.

²³ O problemu tumačenja ovog stiha u kojem se nalazi ruski frazeologizam pisao je Mihailo Stevanović (*O jeziku Gorskog vijenca*, 199–200) a zatim detaljno i Radmilo Marojević u knjizi Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac, Kritičko izdanje, Tekstologija*, Redakcija i komentar Radmilo Marojević, CID, Podgorica 2005, str. 612–621. On je pokazao da je i Njegošev prethodnik Vasilije Petrović u *Istoriji o Crnoj Gori* koristio isti frazeologizam u značenju *potpuno izginuti*.

²⁴ Kao dodatni argument da je ovakvo tumačenje ispravno Stevanović (str. 199) navodi stihove koje izgovara vojvoda Batrić opisujući događaj na Cetinju:

Koliko je ravnoga Cetinja
ne uteče oka ni svedoka,
ni da kaže kako im je bilo (2596–2598).

²⁵ R. Marojević, *Isto*, str.612–621.

Proces frazeologizacije je proces koji počiva na figuraciji. Stepentese-
mantizacije sastavnica frazeologizma utiče na njegov ekspresivno-stilski
potencijal. Što je veći semantički otklon od referencijalnog, a manja fre-
kventnost upotrebe veća je ekspresivno-stilska markiranost frazeologizma.

Konceptualna analiza somatskih frazeologizama koji su najčešće za-
snovani na metaforama, metonimijama i konvencionalnom znanju veoma
je zahvalna metoda za prikazivanje značenja određenih tematsko značenj-
skih područja unutar kojih se svrstavaju pojedini frazemi. Izdvajanje kon-
cepta preko frazeološkog sloja, jezičkih jedinica sa izrazitom kulturolo-
škom obojenošću omogućava stvaranje jezičke slike svijeta nosilaca te
kulture. Njegošev *Gorski vijenac* kao rekonstrukcija crnogorskog ratničko-
herojskog modela kulture i pogleda na svijet može se bolje shvatiti i razot-
kriti analiziranjem bogatog frazeološkog sloja s obzirom na njenu ekspresi-
vu, stilsku i kulturološku markiranost i raznovrsnu semantiku.

Literatura:

- Arsovski-Fink, Željka, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Filozo-
fski fakultet, Zagreb 2002.
- Bašanović Čečović, Jelena, *Rječnik govora Zete*, CANU, Podgorica 2010.
- Dragičević, Rajna, *Leksikologija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd 2007.
- Gerbran, A, Ž.Ševalije, *Rečnik simbola*, XXI izdanje, Stylos, Novi Sad 2004.
- Glušica, Rajka, *Jezička istraživanja Njegoševog djela (rezultati i perspektive)*,
Zbornik radova *Njegoševi dani 5*, Univerzitet Crne Gore, Institut za jezik i
književnost Filozofskog fakulteta, Studijski program za crnogorski jezik i
južnoslovenske književnosti, Nikšić 2015. str. 329-342. ISBN 978-86-
7798-083-2
- Jerolimov, Ivana, "Frazemi sa somatskom sastavnicom na primjeru talijansko-hrvat-
ske frazeologije", *Suvremena lingvistika*, 51-52, Zagreb 2001. str. 87-99.
- Kovačević, Barbara, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i
jezikoslovlje, Zagreb 2012.
- Lakoff, George, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, University of Chicago
Press, Chicago - London, 1980.
- Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga,
Zagreb 1982.
- Menac, Antica, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb 2007.
- Mršević-Radović, Dragana, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savreme-
nom srpskohrvatskom jeziku* Filološki fakultet, Beograd 1987.
- Mršović-Radović, Dragana, *Frazeologija i nacionalna kultura*, Društvo za srpski
jezik i književnost Srbije, Beograd 2008.

- Opašić, Maja, Nina Spicijarić Paškvan, „Holonim ruka i njegovi meronimi kao sastavnice hrvatskih i talijanskih frazema“, *Suvremena lingvistika*, 71, Zagreb 2011. str. 57-85.
- Otašević, Đorđe, *Frazeološki rječnik srpskog jezika*, Prometej, Novi Sad 2012.
- Pejanović, Ana, *Frazeologija Gorskog vijenca*, CANU, Podgorica 2010.
- Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac, Kritičko izdanje, Tekstologija*, Redakcija i komentar Radmilo Marojević, CID, Podgorica 2005.
- Ristić, Danijela, *Rječnik govora okoline Mojkovca*, CANU, Podgorica 2010.
- Ristić, Gordana, *Konceptualna analiza nemačkih i srpskih somatizama u semantičkom polju strah*, Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. I, Novi Sad 2011, str.119-129.
- Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, sastavili M.Stevanović i R.Bošković, Prosveta, Obod, Beograd 1974.
- Stevanović, Mihailo, *O jeziku Gorskog vijenca*, SANU, Naučna knjiga, Beograd 1990.
- Tabakowska, Elzbieta, *Gramatika i predočavanje: Uvod u kognitivnu lingvistiku*, FF Press, Zagreb 2005.
- Vukčević, Zdravko, *Frekvencijski rečnici Gorskog vijenca i Luče mikrokozma*, CANU, Podgorica 2005.

Rajka GLUSICA

SOMATIC PHRASEOLOGISMS FORMED BY THE COMPONENT
HEAD IN THE MOUNTAIN WREATH

(The cognitive approach)

Summary

The author in the paper analyzes the somatic phraseologisms formed by the component *head* in *The Mountain Wreath* first of all from the structural and then from syntactic and semantic aspects. Apart from the semantic analysis, the author applied the conceptual one which belongs to one of the basic settings of cognitive semantics. The author points out that, when it comes to somatisms formed with component *head* in *The Mountain Wreath*, it can be said that, in comparison to those registered phraseologisms in phraseological dictionaries as well as dictionaries of literary language or Montenegrin folk idioms they are more or less modified. The more interesting are those typical of the literary language of Njegoše, ie, those not written in the lexicographical literature, phraseological dictionaries. These include those similar to die from head, to die instantly and are certainly more interesting to analyze and stylistically more remarkable.

Keywords: *The Mountain Wreath*, somatic phraseologisms formed with the component *head*, conceptual analysis.

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ
Филозофски факултет – Никшић

ВОКАЛ ЈАТ У ЈЕЗИКУ ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Ауторка у раду разматра проблем дистрибуције вокала јат и његових рефлекса у језику Петра II Петровића Његоша. Анализом се посматра и однос према савременом стандарду, однос према црногорским народним говорима, као и књижевнојезичком стандарду тог времена да би се утврдило колико се Његошев језички израз уклапа у данашње језичко стање, а колико у узус његовог времена.

Кључне ријечи: вокал јат, Петар II Петровић Његош, ијекавски, икавски, екавски рефлекси, црногорски говори.

0. Циљ овог рада јесте да пружимо преглед и дистрибуцију старога вокала јат у дјелима Петра II Петровића Његоша и допринесемо бољем познавању његовог језика, као и да што потпуније представимо у којој мјери се у његовом књижевном језику огледа дијалекатски карактер његов¹. Указаћемо на разлике у односу на савремени књижевнојезички узус, на одређене неуједначености које су карактеристичне за Његошев језички систем којима се он уклапа у дијалекатски идиом и књижевнојезички израз тог времена.

У основи језика Петра II Петровића Његоша налазимо (и)јекавску замјену јата. Основни рефлекс јата у дугим слоговима је *ије*, а у кратким *је*, мада је у одређеним позицијама регистрована екавска, односно икавска замјена.

---

¹ Корпус за наше истраживање сачињавају примјери из *Речника Петра II Петровића Његоша*, књига I и II, у редакцији Михаила Стевановића и сарадника Милице Вујанић, Милана Одавића и Милосава Тешића, Београд, 1983. У раду ћемо користити скрећенице P I, P II.

У Његошевом језику умјесто двосложне вриједности јата у дугим слоговима налазимо и на једносложне вриједности². Ови јекавизми могли су у Његошев језик ући посредством црногорске књижевнојезичке традиције (Младеновић 1989: 54–57), али и неких црногорских говора³, као и говора Боке, Цавтата и Дубровника⁴. Ипак, највећи број примјера условљени су метричким разлозима (Вушовић 1930: 11; Младеновић 1989: 87): *б'јеле* власи (Р I, 24), *б'јела* брада (Р I, 24), *б'јела* вило (Р I, 25), *бјело* (Р I, 32).

У Његошевом језику биљежимо и дуљење краткога јата, тј. умјесто једносложног *је* имамо двосложно *ије*: *видије* ли суда од два пића (Р I, 73), кад барјака *видијеше* (Р I, 73), првога је сунце *видијело* (Р I, 73), једва може *видијети* право (Р I, 73), колико смо јада *видијели* (Р I, 73), са очима *видијеше* (Р I, 73), скупи мрачну *завијесу* (Р I, 224), *побиједа* одржана (Р II, 42), ка готова да их чека *побиједа* (Р II, 42), извезла планове, *побиједе* (Р II, 42).

Наведени хиперијекавизми у нашој грађи, у којој умјесто очекиваног једносложног биљежимо двосложни рефлекс јата, претпостављамо да су настали под утицајем црногорских говора⁵ и писаног израза тога доба будући да су неке од ових ијекавизама употребљавали и други црногорски писци, као владика Данило, Петар I, Љубиша, Никола I, Лазар Томановић, Вук Поповић (Младеновић 1973: 60; Остојић 1976: 83; Тепавчевић 2010: 101–102; Ненезић 2005: 95; Суботић 1981: 57; Остојић 2003: 170). Евидентирани примјери свједоче да је дуљење јата углавном иза гласова *д*, *в*, *б*. Данило Вушовић је на примјеру гагола *видјети* објашњавао дуљење краткога јата из метричких разлога.

² О текстолошким рефлексима јата последије *њ*, *н*, *р*, *л*, *ц*, *з*, *с*, *д*, *т*, *ј*, уснених сугласника у критичком издању Горског вијенца видјети рад Радмила Маројевића (Маројевић 2002: 5–65). Маројевић у раду *Горски вијенац (1847–1997): у сусрет критичком издању (II)* констатује да се једносложни рефлекс дугог јата појављује у Горском вијенцу из метричких разлога и такве примјере у критичком издању обиљежава графемом јат, а изговор као дифтонг са неслоговном првом компонентом (Маројевић 2001: 36).

³ Поред облика *лијеп*, *лијек*, *сијено*, *тијело* говори се и *лјеп*, *лјек*, *сјено*, *тјело* (Милетић 1940: 240).

⁴ У говорима Боке, Цавтата и Дубровника алтернирају једносложни рефлекс *је* и двосложни *ије*. У мањем броју примјера регистрована је једносложна зајмена јата у дугом слогу у говорима Конавала (Испореди о овоме Кашић 1995: 270, 272, напомена 63).

⁵ Поједини хиперијекавизми забиљежени су у Црмници и СК-Љ говорима (Милетић 1940: 254; Пешикан 1965: 106).

Међутим, облици овога глагола јављају се и код других црногорских приповиједача Петра I и Лазара Томановића и нијесу условљени метричким разлозима (Остојић 1976: 82; Суботић 1981: 62).

Поред ових примјера, одступања од наведених правила за основни рефлекс јата у дугим и кратким слоговима, мада нешто другачије природе, имамо у случајевима уопштавања фонема *e*, *u* мјесто јата (Стевановић 1991: 87).

1. Икавски рефлекс јата у корјену и основи ријечи

Од четири познате позиције $\text{џ} + j$, $\text{џ} + o$, $\text{џ} + ђ$, $\text{џ} + љ$ које дају икавски рефлекс у Његошевом језику биљежимо следеће стање:

а) $\text{џ} + j > u + j$

смијати (Р II, 311), *смије* (Р II, 311), *смијући* се (Р II, 311), не *смијемо* (Р II, 313), не *смијем* (Р II, 313), *сијао* (Р II, 279), *сије* (Р II, 279), *сијеш* (Р II, 279), *угриј* (Р II, 420), *угријао* (Р II, 420), *огријало* (Р I, 558), *огрија* (Р I, 558).

Поред ових икавизама, уочавају се примјери са јекавизама, који су својствени и већини старијих црногорских говора и језику Петра I, као и језику писаца из других дијалекатских области⁶: не *смјеј* појавити (Р II, 312), *смјеј* нам казати (Р II, 312), нит га *смјејућ* што упитати (Р II, 312), цијела ће бити *засјејана* (Р I, 242). Екавски облик глагола *гријати* имамо евидентиран само у једном примјеру, поред наведених примјера са *u*: што те овде зраком миле само надежде *огрева* (Р I, 558). Претпостављамо да су ови облици као дио језичког израза Петра II могли настати под утицајем народних црногорских говора (Јовановић 2005: 115).

Икавска замјена јата налази се још и у облицима компаратива с двосложним наставком: *страшније* (Р II, 314), *смртније* (Р II, 314), *старији* (Р II, 340), имперфекта са двосложним наставком: *кунијаше* (Р I, 349), *бијаху* (Р I, 28).

Овакви примјери у складу су са савременим језиком (Стевановић 1991: 91–92), а познати су и старијим црногорским говорима

⁶ Упореди: Вујовић 1969: 116; Пешикан 1965: 104; Вушовић 1927: 9. Петар I има облик *сџанџ* (Остојић 1976: 83). Јекавску замјену имају неки војвођански писци – исп.: *сјејали*, *смјејали*, *исмјејавати*, *насмјејао* (Јерковић 1972: 59, 66). Такво стање са икавским рефлексом јавља се и у неким другим црногорским говорима – Стевановић 1933–1934: 24; Вуковић 1938–1939: 17.

(Милетић 1940: 247–248; Стевановић 1933–1934: 24; Пешикан 1965: 104–106; Ћупић 1977: 27–28).

б) $\text{ʒ} + o > u + o$

Икавки рефлекс јата забиљежен је и у позицији $\text{ʒ} + o$ и то у облицима радног глаголског придјева мушког рода: *желио* (Р I, 211), *волио* (Р I, 98), *живио* (Р I, 215), *горио* (Р I, 126), *чинио* (Р II, 501), *хтио* (Р II, 479). Уз наведене икавизме биљежимо и следеће примјере са *је* умјесто *и*: *жељео* (Р I, 212), *сјео* (Р II, 290), *смјео* (Р II, 313), *хтјео* (Р II, 479). Овакви облици који се свODE на утицај системе облика познати неким црногорским говорима (Вујовић 1969: 116; Милетић 1940: 249; Вушовић 1927: 9), одликују и језик других црногорских приповиједача⁷, а обични су и у Вуковим дјелима (Стевановић 1987: 207–208).

Све то је претпостављамо могло имати утицаја на Његошеву писану ријеч, а као потврду довољно је навести само глагол *јести* који је забиљежен као: печену *ио* (Р I, 319), не *изију* звјерад (Р I, 319), *једу* људску крв и месо (Р I, 319), *изјести* човјека (Р I, 280). Облици радног придјева глагола *јести* у *Речнику (и)јекавизама* наводе се као алтернативни облици са вокалом *и* и са *је* – *јео* и *ио* (Остојић, Вујичић 2000: 47, 94), док Стевановић сматра да се облик *ио* јавља само у дијалектима (Стевановић 1991: 92). Савремена норма прихвата такође алтернативне облике *сио* и *сјео*⁸, а у писаном изразу Петра II забиљежен је само облик – на крилата леђа *сјео* (Р II, 290). У ексцерпираној грађи забиљежили смо само облик *зрео* (Р I, 265), за који нормативи сматрају да се у овом облику употребљава у функцији обичног придјева, док се облик *зрио* јавља у функцији глаголског придјева (Остојић, Вујичић 2000: 47; Правопис 1960: 322).

На другој страни, у примјерима *живити* – *ђе* си и ти никла и *живила* (Р I, 215), у непрестаноме рату *живили* (Р I, 215), *живила* ваша Свјетлост (Р I, 215), *засврбили* – како су ме длани *засврбили* (Р I, 242), вокал *и* није добијен фонетским путем већ аналогичном према облицима придјева мушког рода на *о* (*живио*, *сврбио*). Ови примјери у складу су са појединим црногорским говорима, као и књижевнојезичком традицијом тога доба (Вушовић 1927: 11; Ненезић 2010: 65).

⁷ Регистровани су примјери: *изјео*, *с љо*, *хт љо*, *хтијело*, *зрео* (Тепавчевић, Љубишица, 103).

⁸ Остојић, Вујичић 2000: 48; Правопис 1960: 697. Стевановић за облик *сио* сматра да је више дијалекатски облик (Стевановић 1991: 92).

в) $\text{ћ} + \text{љ} > \text{и} + \text{љ}$

У језику Петра II икавски рефлекс јата испред љ јавља се у примјерима: *биљег* (Р I, 26), *биљега* (Р I, 26), *биљежен* (Р I, 26), *забиљежити* (Р I, 222), *обиљежје* (Р I, 543), поред примјера са *је*: *бјелег* (Р I, 31), *бјелега* (Р I, 31), *бјележен* (Р I, 31).

Икавски рефлекс јата у овој позицији у складу је са књижевнојезичким узусом (Стевановић 1991: 92). У црногорској литерарној традицији и црногорским говорима углавном је рефлекс *и* или *је*⁹.

г) $\text{ћ} + \text{ђ} > \text{је} + \text{ђ}$

У позицији испред гласа *ђ* стари вокал *ћ* у језику Петра II даје рефлекс *је*: дуго *сјеђесмо* (Р II, 288), *сјеђет* с миром (Р II, 289), *сјеђело* (Р II, 289). Потврду за овакву замјену јата налазимо у многим црногорским говорима¹⁰, чиме се његов језик уклапа у дијалекатски идиом.

Изузетак чини глагол *заповиђите* (Р II, 240), који се јавља са икавским рефлексом¹¹. Осим овог облика, Његош употребљава икавизме: *приђе* одговорио (Р II, 160), *приђе* нијесам (Р II, 160), *приђе* сване (Р II, 160), *приђе* зоре (Р II, 160), *најприђе* бачише (Р I, 479), *поприђе* дошли (Р II, 91), *поприђе* ка бијасмо отпразили војску (Р II, 91), примио сам твоје писмо још *поприђе* (Р II, 91) својствене црногорским писцима као и народним говорима (Милетић 1940: 250; Пешикан 1965: 105, Вујовић 1969: 114; Младеновић 1973: 71, Остојић 1976: 85). Његош користи и екавски облик *пређе*: ка су *пређе* њини преци уживали (Р II, 139), које бјаху *пређе* Турци (Р II, 139), није оно што је

⁹ Искључиво икавски рефлекси јављају се у језику А. Змајевића (Пижурица 1989: 195); Петра I (Остојић 1976: 84); Л. Томановића (Суботић 1981: 63); Николе I (Неневић 2010: 66), док М. Миљанов има само рефлекс *је* (Глушица 1997: 50). У Љубишином језику јављају се примјери са *и* и *је* (Тепавчевић 2010: 104). Стевановић биљежи за источноцрногорске *бјељег* (Стевановић 1933–1934: 24), Милетић у Црмници *биљег* и *бјељег* (Милетић 1940: 250), Вујовић у Мрковићима *бјелек*, *бјелега*, *забјележен* (Вујовић 1969: 116). Јовановић констатује да се за примјере са *је* у облицима *бћлћ* не могу дати потврде, али је од једног информатора, ван природног говорног тока, чуо податак да се у Паштровићима могу чути облици *бјелег*, *бјелези* (Јовановић 2005: 116).

¹⁰ Милетић 1940: 250; Пешикан 1965: 105; Стевановић 1933–1934: 24; Ћупић 1977: 30; Јовановић 2005: 116. У Мрковићима су регистровани икавски и јекавски облици (Вујовић 1969: 115).

¹¹ Овакви примјери забиљежени су у језику А. Змајевића (Пижурица 1989: 195), као и владике Данила (Младеновић 1973: 71).

пређе било (Р II, 139), Бојана ће *пређе* пресушити (Р II, 139), *пређе* рока дошла ти је жњетва (Р II, 139), *пређе* рођења (Р II, 139), *пређе* зоре (Р II, 139).

2. Екавски рефлекс јата у основи и коријену ријечи

Као четврти рефлекс старог вокала јат јавља се фонема *e*. У неким случајевима ова вриједност је искључиво *e*, док у другим позицијама имамо наизмјеничну употребу исте ове фонеме са секвенцом *ије/је*. Екавски рефлекс јата јавља се у разним ситуацијама као резултат аналошких или фонолошких процеса.

а) Предлози *пред* и *преко* у језику Петра II јављају се са вокалом *e*, чиме се он уклапа у дијалекатски идиом, а и у нормативе савременог књижевног језика¹²: *преко* (Р II, 141), *пред* (Р II, 132).

б) У језику нашег писца прилог/предлог *прије* јавља се са ијекавским, екавским рефлексом, а у ријетким примјерима Његош користи и облик *пријед* са секундарним *д*¹³: *прије* (Р II, 161), *пре* (Р II, 127), које су *пријед* мене биле (Р II, 162), баш на два три дни *пријед* мојега одласка (Р II, 162). Ништа мање нијесу интересантни ни облици прилога који се јављају у ијекавској и екавској форми: *најпре* (Р I, 479), *најпред* (Р I, 479), *најпријед* (Р I, 479).

в) Предлог/прилог *послѣ* најчешће је у ијекавској форми, нешто је рјеђа ијекавска форма са партикулом *д*, мада се јавља и јекавски рефлекс што доводи до јотовања сугласника *л*, а биљежимо и екавски рефлекс који има ослонца у неким народним говорима (Вујовић 1969: 119): *послије* (Р II, 98), *послијед* (Р II, 98), *посље* (Р II, 100), *после* (Р II, 98), *најпослије* (Р I, 478), *најпослијед* (Р I, 478), *најпосље* (Р I, 478), *најпосле* (Р I, 478). Овакво колебање у Његошевом језику не изненађује, јер је такво стање потврђено и у народним говорима¹⁴, као и у литерарној традицији тога времена¹⁵.

¹² Само је у говору Мрковића забиљежен икавски рефлекс јата у предлогу *пред* (Вујовић 1969: 117); Стевановић 1991: 94, 170, 379.

¹³ О постанку облика *прије* и *послије* расправљано је у литератури – исп. Решетар 1898: 134; 1907: 78.

¹⁴ Мрковићи имају најзаступљенију екавску варијанту, а Лука Вујовић ову појаву објашњава тиме да се сажимање групе *ије* у *e* могло догодити тек пошто је партикула затворила крајњи слог (Вујовић 1969: 119); у Црмници је заступљена и јекавска и ијекавска варијанта (Милетић 1940: 444); као и у СК-Љ говорима (Пешикан 1965: 182).

¹⁵ Предлог/прилог *послѣ* има ијекавску и екавску замјену у језику Петра I (Остојић 1976: 86). Љубиша има двојаку замјену – *је/ије*, а забиљежен је у једном примјеру

г) Када је ријеч о префиксу *прѣ* у језику Петра II, забиљежили смо следеће:

Код глаголских ријечи преовладавају примјери са префиксом *пре*, а само спорадично јавља се варијанта са *ије*:

а) *пријећи* (Р II, 162), *пријеђоше* (Р II, 163), *пријешавши* (Р II, 163), *пријеђе* (Р II, 163), *пријешао* (Р II, 163),

б) *пребивати* (Р II, 127), *пребирати* (Р II, 127), *пребити* (Р II, 128), *пребјежати* (Р II, 128), *пребјећи* (Р II, 128), *пребољети* (Р II, 128), *пребродити* (Р II, 128), *пребројити* (Р II, 128), *превалити* (Р II, 128), *преварити* (Р II, 129), *превести* (Р II, 129), *превазилазити* (Р II, 129), *превијати* (Р II, 130), *превирати* (Р II, 130), *превити* (Р II, 130), *превјерити се* (Р II, 130), *преводити* (Р II, 130), *превратити* (Р II, 131), *превртати се* (Р II, 131), *прегазити* (Р II, 131), *прегледати* (Р II, 131), *прегнути* (Р II, 132), *преговорити* (Р II, 132), *предавати* (Р II, 133), *предати* (Р II, 134), *предвиђати* (Р II, 135), *предводити* (Р II, 135), *предложити* (Р II, 136), *предсказивати* (Р II, 137), *представљати* (Р II, 138), *предузети* (Р II, 138), *презирати* (Р II, 139), *прејести* (Р II, 140), *прекалити* (Р II, 140), *прекинути* (Р II, 140), *преклопити* (Р II, 141), *прекорити* (Р II, 142), *прекратити* (Р II, 142), *прекрити* (Р II, 143), *прелазити* (Р II, 143), *преливати* (Р II, 144), *премјестити* (Р II, 145), *пренијети* (Р II, 147), *преноћити* (Р II, 147), *преотети* (Р II, 148), *преписати* (Р II, 148), *преплашити* (Р II, 149), *препоручити* (Р II, 149), *препунити* (Р II, 150).

Ијекавски рефлекс код глагола *прећи* својствен многим црногорским говорима (Милетић 1940: 245; Пешикан 1965: 106; Ћупић 1977: 27; Пижурица 1981: 70; Јовановић 2005: 110), као и језику црногорске литерарне традиције (Остојић 1987: 87; Тепавчевић 2010: 106; Ненезић 2010: 68), а и Вуку Караџићу (Караџић 1969: 591) присутан је како примјеђујемо и у Његошевој писаној ријечи.

Код именица је тај однос сличан, односно доминантнија је једносложна вриједност јата:

а) *пријевара* (Р II, 162), *пријеварност* (Р II, 162), *пријевјеса* (Р II, 162), *пријекор* (Р II, 162), *пријетња* (Р II, 162),

б) *преблагост* (Р II, 128), *пребол* (Р II, 128), *превалија* (Р II, 128), *превара* (Р II, 128), *превјера* (Р II, 130), *превласник* (Р II, 130),

---

екавски рефлекс (Тепавчевић 2010: 106). Никола I поред ијекавске напоредо има и јекавску замјену (Ненезић 2005: 95).

превод (Р II, 130), *превоз* (Р II, 130), *преврат* (Р II, 131), *прегалац* (Р II, 131), *преглед* (Р II, 131), *преглост* (Р II, 131), *преглоћа* (Р II, 132), *прегнуће* (Р II, 132), *преговор* (Р II, 132), *прегон* (Р II, 132), *преграда* (Р II, 132), *прегрст* (Р II, 132), *предаја* (Р II, 134), *предак* (Р II, 134), *преданост* (Р II, 134), *предводник* (Р II, 135), *предговор* (Р II, 136), *предика* (Р II, 136), *предјел* (Р II, 136), *предмет* (Р II, 136), *пређа* (Р II, 138), *презрење* (Р II, 140), *прелив* (Р II, 144), *пренос* (Р II, 146), *препирка* (Р II, 148), *препис* (Р II, 148), *преписка* (Р II, 148), *препорука* (Р II, 148), *представница* (Р II, 152), *престол* (Р II, 152), *преступник* (Р II, 153).

Именице са ијекавском замјеном јата потврђене су и у црногорским говорима (Милетић 1940: 245–246; Стевановић 1934–1934: 22–23; Пешикан 1965: 105–106; Ћупић 1977: 27; Јовановић 2005: 110) као и језику старијих црногорских писаца (Остојић 1976: 87; Тепавчевић 2010: 107–108; Ненезић 2010: 69), па је разумљиво да су својствене и Његошевом језику.

У придјевским ријечима слог у префиксу *пре* је скоро увијек кратак, са ријетким изузецима:

а) *пријеваран* (Р II, 162), *пријек* (Р II, 162),
 б) *пребијел* (Р II, 127), *пребијесан* (Р II, 127), *пребистрен* (Р II, 127), *преблаг* (Р II, 128), *преваран* (Р II, 129), *преведар* (Р II, 129), *превелик* (Р II, 129), *превеличествен* (Р II, 129), *превесео* (Р II, 129), *превисок* (Р II, 130), *превјеран* (Р II, 130), *превјечан* (Р II, 130), *превјечит* (Р II, 130), *превјежит* (Р II, 130), *прегнусан* (Р II, 132), *предан* (Р II, 134), *предиван* (Р II, 136), *предобар* (Р II, 137), *предраг* (Р II, 137), *прежалосан* (Р II, 139), *презгодан* (Р II, 139), *прејефтин* (Р II, 140), *прекомјеран* (Р II, 142), *прелаком* (Р II, 143), *прелијеп* (Р II, 145), *премали* (Р II, 145), *премиран* (Р II, 145), *премрзак* (Р II, 146), *премучан* (Р II, 146), *премудар* (Р II, 146), *пресилан* (Р II, 150), *пресјајан* (Р II, 150), *пресладак* (Р II, 150), *пресретан* (Р II, 151).

На основу анализираниог материјала можемо закључити да је префикс *прѣ* и код глагола, придјева и именица углавном са уопштеним *е* са незнатним одступањима.

д) Иако у савременом књижевном језику кратко јат иза гласа *р* даје само *е* ако се испред њега налази неки сугласник, ситуација у Његошевом језику је другачија¹⁶.

¹⁶ Стевановић 1991: 93; О овој појави види детаљније: Остојић, Вујичић 2000: 37.

Тако поред бројних примјера са *e*:

времена (Р I, 105), *грешника* (Р I, 133), *грехови* (Р I, 133), *грехота* (Р I, 133), *крепост* (Р I, 377), *употребити* (Р II, 105), *погрешка* (Р II, 53), *увреда* (Р II, 416), *погрешност* (Р II, 53), *презрети* (Р II, 140), *погрешност* (Р II, 53), *сагрешење* (Р II, 247), *сагрешити* (Р II, 247), *стрепјети* (Р II, 354),

имамо и ријетке примјере са *је/ије*: *погрјешка* (Р II, 53), *сагрјешити* (Р II, 247).

Ови ликови са секвенцом *је/ије* које Његош употребљава одговарају стању у неким ареама црногорских народних говора¹⁷, док се у другим јавља вокал *e*¹⁸. У говору Конавала такође је забиљежена скупина *-рје-* (Кашић 1955: 275), као и у говорима источне Херцеговине (Пецо 1964: 57). Неке од ових лексема јављају се и у језику Петра I, Стефана Љубише, као и Вука Караџића¹⁹. Неуједначена употреба ових облика коју су потврдили истраживачи старијих црногорских писаца и говора имала је свакако одраза и у језику нашег писца.

Ако се *p* налази на почетку ријечи или иза вокала онда имамо лик са *рје* (Стевановић 1991: 93; Остојић, Вујичић 2000: 37): *рјечца* (Р II, 232), *рјешеније* (Р II, 232), *рјешителан* (Р II, 232), *рјечени* (Р II, 232), *свирјепост* (Р II, 289), *Корјенићи* (Р II, 582), *Корјенићах* (Р II, 582), *свирјепост* (Р II, 269), мада биљежимо и ликове са *ије/е* мјесто кратког јата²⁰: *ријечник* (Р II, 231), *прекорети* (Р II, 142), *порекло* (Р II, 93).

ђ) О неуједначеној замјени јата свједочи и прилог *горе* који се јавља са *је* и *e*²¹: *горје* (Р I, 125), *горе* (Р I, 125).

¹⁷ За бјелопавлићке и западноцрногорске говоре види: Стевановић 1933–1934: 23; Вушовић 1927: 9.

¹⁸ У осталим црногорским говорима видјети: Стевановић 1933–1934: 23; Вујовић 1969: 115; Милетић 1940: 247; Пешикан 1965: 104, 230; Вуковић 1938–1939: 16.

¹⁹ Остојић 1976: 87; Тепавчевић 2010: 109. Вук Караџић је писао *рје* и у случајевима када сонанту *p* претходи сугласник: *грјешан*, *грјепник*, *грјехота*, *грјешница*, *погрјешка*, *стрјелица* (Стевановић 1991: 93).

²⁰ Проф. Остојић сматра да би најбоље било прихватити обје варијанте да функционишу напоредо (Остојић, Вујичић 2000: 36–37).

²¹ Данило Вушовић биљежи овај облик у западноцрногорским говорима (Вушовић 1927: 9). Лик *горје* јавља се и у Бјелопавлићима (Ђупић 1977: 27); а такође и у говорима источне Херцеговине (Пецо 1964: 57). Стевановић каже да је у сусједним говорима Црне Горе, бјелопавлићком и западноцрногорском, нарочито овом првом, једино позната група *рје*, и сматра да упркос везама међу овим говорним групама са источноцрногорским, а и с обзиром на друге велике дијалекатске подударности, сасвим је за дивљење колико је стран и тежак изговор групе *рј* у источним крајевима

Немамо унифицирану ситуацију ни кад су у питању неке фреквен-тне лексема као нпр. *горјети* и сличне ни у народним говорима²² ни код старијих црногорских писаца²³. Таква ситуација потврђена је и у језику Петра II: *прегорјети* (Р II, 132), *прегорети* (Р II, 132), *изгорјети* (Р I, 276), *изгорети* (Р I, 276), *изгорјеше* (Р I, 276), *изгореше* (Р I, 276), *изгорјесмо* (Р I, 276), *горепоменути* (Р I, 125), *горјеречени* (Р I, 126).

Интересантна је и лексема *старјешина* која се у Његошевом језику јавља у следећим облицима: *старешина* (Р II, 341), *старешинство* (Р II, 341), поред: *старјешина* (Р II, 341), *старјешинство* (Р II, 341). Ова именица се у у неким црногорским говорима јавља искључиво са екавским рефлексом, док у осталим црногорским говорима влада права неуједначеност²⁴. Ни старији црногорски писци немају иста рјешења кад је у питању ова лексема²⁵.

Из наведеног можемо закључити да је различито присуство ових облика у говорима и литерарном опусу старијих црногорских ствара-лаца свакако имало утицаја и на Његошеву писану ријеч.

(Стевановић 1933–1934: 23). Користи га Љубиша (Тепавчевић 2010: 110) и владика Данило (Младеновић 1973: 28).

²² Са рефлексом *је* јавља се у бјелопавлићком и западноцрногорским говорима (Стевановић 1933–1934: 23), као и у источној Херцеговини (Вушовић 1927: 9). Рефлекс *е* у овим примјерима биљеже: Вујовић 1969: 115; Милетић 1940: 247; Пешикан 1965: 104, 230; Стевановић 1933–1934: 23; Вуковић 1938–1939: 16; Станић 1974: 69.

²³ Проф. Остојић наводи примјер *изгорџли* за језик Петра I, као и *изгорџти*, *изгорџше*, *изгорџла*, *погорџсте* за језик Мемоара Анга Даковића (Остојић 1987: 87; 1989: 61). У језику Стефана Љубише биљежимо примјере: *горјети*, *изгорјети*, *изгорела* (Тепавчевић 2010: 110). И у језику Лазара Томановића јављају се напоредни ликови: *изгорјело*, *изгорела* (Суботић 1981: 61).

²⁴ Рефлекс *е* јавља се доследно у црмничком (Милетић 1940: 247), бјелопавлићком (Ђупић 1977: 27), паштровском (Јовановић 2005: 111). Колебања између рефлекса *е* и *је* позната су староцрногорским (Пешикан 1965: 105), колашинском (Пижурица 1981: 69), ускочком говору (Станић 1974: 69). Рефлекс *је* имамо у говорима западне и сјеверне Црне Горе (Вушовић 1927: 9; Вуковић 1938–1939: 16).

²⁵ Сва три рефлекса имају Змајевић (Пижурица 1989: 176), Петар I (Остојић 1976: 88), Љубиша (Тепавчевић 2010: 110). Миљанов употребљава *ије/е* (Глушица 1997: 53). Јекавски рефлекс регистрован је у текстовима владике Данила (Младеновић 1973: 28), Николе I (Ненезић 2010: 70) Л. Томановића (Суботић 1981: 60–61) и А. Даковића (Остојић 1989: 61).

Именица *првјенац* јавља се у екавском, јекавском и ијекавском облику²⁶. Но се чудим нашим *првенцима* (Р II, 125), *првенци* на коње јашите (Р II, 125), два војводе, небесни *првенци* (Р II, 126), и остали многи *првијенци* (Р II, 126), *првијенци* војске црногорске (Р II, 126).

е) У неодређеним замјеницама и прилозима који почињу са одречним *не* имамо двојаку ситуацију – са екавским облицима: *некакав* (Р I, 510), *некаки* (Р I, 510), *некако* (Р I, 510), *неки* (Р I, 510), *неко* (Р I, 511), *некоји* (Р I, 511), са јекавским рефлексом гдје је консонант *н* јотован: *њешто* (Р I, 538), *њеки* (Р I, 538).

Вушовић констатује да су форме са јекавским рефлексом усамљене у Његошевом језику и не сматра их цртом његовог језика (Вушовић 1930: 12). Форме са јотованим почетним *н* одлика су неких црногорских говора као и писаца са тих простора²⁷. Вук Караџић је једно вријеме облике *њеки*, *њекоји*, *њекакав*, *њеколико* и сл., као доследно јекавске, претпостављао облицима тих ријечи без јотованог почетног сугласника, који су касније и код самог Вука и у књижевном језику остали једини у употреби²⁸. Колебање и неуједначена употреба ових облика у говорима и језику старијих црногорских писаца подударују се са стањем утврђеним у језику нашег писца.

ж) Именица *хљеб* у Његошевом језику јавља се са напоредном употребом екавских и јекавских облика: *хљеб* (Р II, 474), *хљеба* (Р II, 474), *хљебом* (Р II, 474), *леб* (Р I, 402), *леба* (Р II, 402). Различитост у погледу писања овог облика одлика је и других старијих писаца са црногорског подручја²⁹, тако да није неочекивана ни у Његошевом језику.

з) И код лексеме *човјек* и њеним изведеницама евидентно је колебање између јекавског и екавског рефлекса јата, а што је присутно и

²⁶ Првјенац (први мед, ракија, функција у сватовима; друго је првенац = први син) – Остојић, Вујичић 2000: 140. Исп. у Вука „*првијенац*, *првијенца* у сватовима; у Црној Гори *Првијенци* војске Црногорске” (Караџић 1969: 565).

²⁷ Вујовић 1969: 242–243, 252; Милетић 1940: 428–429. Јекавске облике користи Змајевић (Пижурица 1989: 185). Јекавске али и екавске облике биљеже у својим текстовима Петар I (Остојић 1976: 88), Љубиша (Тепавчевић 2010: 111), Никола I (Неззић 2010: 72), Л. Томановић (Суботић 1981: 144). Само екавске облике употребљавају владика Данило (Младеновић 1973: 69), М. Миљанов (Глушица 1997: 53–54).

²⁸ Видјети за Вука: Стевановић 1966: 29; 1987: 203–205.

²⁹ У језику А. Змајевића забиљежен је ијекавски рефлекс (Пижурица 1989: 179). Екавски и јекавски рефлекс има Љубиша (Тепавчевић 2010: 112). Екавски рефлекс јавља се у језику владике Данила (Младеновић 1973: 63), Петра I (Остојић 1976: 88), Марка Миљанова (Глушица 1997: 54).

у неким црногорским говорима, као и језику старијих црногорских приповиједача (Јовановић 2005: 113–114; Вујовић 1969: 116; Пижурица 1989: 180, Глушица 1997: 54; Тепавчевић 2010: 112; Ненезић 2010: 72–73):

човек (Р II, 505), *човечество* (Р II, 505), *човјек* (Р II, 505), *човјека* (Р II, 505), *човјество* (Р II, 505), *човјеиство* (Р II, 505), *чоек* (Р II, 506), *чојак* (Р II, 506), *чојек* (Р II, 506).

Права неуједначеност која влада код ове именице условљена је губљењем гласа *ј*, или пак *в*, али и њиховим чувањем, а што има за последицу Његошеву несигурност у погледу њеног писања.

и) У анализираној грађи биљежимо извјестан број екавизама:

целивати (Р II, 485), *целива* (Р II, 485), *целиваше* (Р II, 485), *утециште* (Р II, 453), *разлежу* (Р II, 214), *полећу* (Р II, 78), *долећу* (Р II, 78), *бело* (Р I, 20), *блесак* (Р I, 36), *одблеск* (Р I, 561), *цветић* (Р II, 484).

Неки од наведених примјера имају ослонца у народним говори-ма, а јављају се и у језику многих старијих црногорских писаца (Вујовић 1969: 116; Милетић 1940: 251; Пешикан 1965: 105; Стевановић 1933–1934: 24; Ћупић 1977: 30; Пижурица 1981: 70; Станић 1974: 76; Вушовић 1927: 11; Остојић 1981: 88; Тепавчевић 2010: 112; Глушица 1997: 54; Суботић 1981: 62; Ненезић 2010: 73). Такав је нпр. облик *целивати* који је забиљежен у дијалектолошким студијама (Вујовић 1969: 122; Милетић 1940: 251; Пешикан 1965: 105; Ћупић 1977: 30; Станић 1974: 76), као и у монографијама о језику појединих писаца са црногорског говорног простора (Младеновић 1973: 63; Тепавчевић 2010: 112; Ненезић 2010: 73).

Извјестан број екавизама забиљежени су и у (и)јекавском облику: *бесан* (Р I, 20), *брег* (Р I, 50), *венац* (Р I, 68), *веровати* (Р I, 69), *ветар* (Р I, 70), *време* (Р I, 104), *грех* (Р I, 133), *леп* (Р I, 403), *песма* (Р II, 23), *претити* (Р II, 154), *река* (Р II, 228), *смети* (Р II, 311), *стрела* (Р II, 354), *увредити* (Р II, 416), *цео* (Р II, 486), *човечески* (Р II, 505), *човечество* (Р II, 505), *бијесан* (Р I, 25), *бријег* (Р I, 52), *вијенац* (Р I, 76), *вјеровати* (Р I, 86), *вјетар* (Р I, 86), *вријеме* (Р I, 104), *гријех* (Р I, 134), *лијеп* (Р I, 406), *пјесма* (Р II, 30), *пријетити* (Р II, 154), *ријека* (Р II, 230), *смјети* (Р II, 311), *стријела* (Р II, 355), *увриједити* (Р II, 416), *цио* (Р II, 487), *човјечески* (Р II, 505), *човјечество* (Р II, 505).

3. Секундарна вриједност јата

а) Лексема *болест* јавља се са рефлексом *ије/е*: *болијести* (Р I, 45), *болест* (Р I, 45), *болести* (Р I, 45). Ијекавски рефлекс потврђен је у многим црногорским говорима³⁰, као и у црногорској литерарној традицији³¹.

б) Именица *сиромах* као и код других старијих црногорских писаца јавља се са изворним *и* (Младеновић 1973: 70; Остојић 1976: 89; Тепавчевић 2010: 114; Глушица 1997: 55; Ненезић 2010: 74): *сиромаха* (Р II, 285), *сиромаси* (Р II, 285). Форма са јекавским рефлексом одлика је неких црногорских говора³².

в) Мали број именица страног поријекла или словенског које се завршавају на *-ир* употребљавају се у Његошевом језику са групом *-ијер* на крају. У анализираном материјалу Његош ове именице углавном пише са *-ир*: *талијер* и *талир* (Р II, 369), *пастир* (Р II, 19), *путир* (Р II, 201), *официр* (Р I, 606), али *офицер* (Р I, 606), *манастир* (Р I, 427), *панцир* (Р II, 15).

Ова појава се објашњава на различите начине³³, али је сигурно да је она постала народна особина јер се јавља у многим говорима (Милетић 1940: 254; Пешикан 1965: 106; Стевановић 1933–1934: 27; Вуковић 1938–1939: 17; Вушовић 1927: 10; Д. Ћупић, Ж. Ћупић 1997: 32, 312; Пижурица 1981: 73; Јовановић 2005: 116), с једне стране, али и у црногорској литерарној традицији (Младеновић 1973: 60; Остојић 1976: 90; Остојић 1989: 62; Остојић 2003: 170; Ненезић 2005: 95; Тепавчевић 2010: 114), с друге стране.

г) Глаголи VI Стевановићеве врсте јављају се подједнако са изворним *и*: *учинити* (Р II, 457), *учинише* (Р II, 457), *учинили* (Р II, 457), као

³⁰ Милетић у Црмници биљежи *болијест*, а ријетко *болест* (Милетић 1940: 253); у источној Херцеговини јавља се *болијест* (Вушовић 1927: 10). Јовановић у паштровском говору биљежи облик *болијести* (Јовановић 2005: 116).

³¹ Змајевић готово доследно пише са ијекавским фонетизмом, са ријетким одступањима (Пижурица 1989: 162). Владика Данило, Томановић имају ијекавски и екавски рефлекс (Младеновић 1973: 59; Суботић 1981: 57). Миљанов доследно има вокал *е* (Глушица 1997: 55), а Никола I *ије* (Ненезић 2005: 95). Љушиша има сва три рефлекса *ије/је/е* (Тепавчевић 2010: 114).

³² Исп.: Пешикан 1965: 106; Вушовић 1927: 17; Вуковић 1938–1939: 35; Станић 1974: 75. Са изворним *и* јавља се у црмничком говору (Милетић 1940: 291). Исп. М. Решетар 1907: 74.

³³ Детаљније види: Остојић 1976: 90, напомена 184, Маретић 1973: 71.

и са секундарним вриједностима јата: *учињели* (Р II, 459), *учињети* (Р II, 459), *зацрвењети* (Р I, 249).

Примјери и једне и друге врсте присутни су у црногорским говорима, мада су преовлађујући облици са јекавским рефлексом секундарног јата.³⁴ Писана ријеч у Црној Гори предвуковског и вуковског периода показује различито присуство дијалекатских и књижевних облика³⁵.

д) У стандардном језику нормирани су ликови *утјецати* и *утицати*³⁶. Старији облик је настао фонетским путем, па имамо облике са рефлексом старог јата: *утјецати*, *претјецати*, *истјецати*, *протјецати*, као и њихове именске деривате: *утјецање*, *претјецање*, *истјецање*, *протјецање* и сл. Паралелно са овим облицима јављају се и ликови са *и* који је добијен превојем или алтернацијом самогласника *и* мјесто јата (Остојић, Вујичић 2000: 58). Јован Вуковић у својим *Правописним правилима* из 1949. године каже да једнако гласовно правилни облици *утицати* и *утјецати* имају неједнаку фреквентност употребе. Наиме, аутор наводи да је у западном дијелу српскохрватског језичког стандарда претежнији облик *утјецати*, а у источном *утицати* (Вуковић 1949: 68). У Његошевом језику чешће се јављају старији облици: *претјецати* (Р II, 154), *претјече* (Р II, 154), *претјецаху* (Р II, 154), *истјецати* (Р I, 299), *истјецали* (Р I, 299), поред ријетких облика са *и*: *затицати* (Р I, 245).

Поред ових регистровани смо и некњижевне облике са *ије*, који имају ослоња у неким народним говорима³⁷: *претијецати* (Р II, 154).

ђ) Такође смо забиљежили и ријетке примјере са некњижевним ијекавским облицима: *покријевати* (Р II, 75), *снијевати* (Р II, 316),

³⁴ У другим црногорским говорима преовладали су облици са секундарним вриједностима јата у цјелости (Милетић 1940: 473) или дјелимично (Пешикан 1965: 291). У Ускоцима јављају се облици са јекавском замјеном (Станић 1974: 74).

³⁵ Са изворним *и* ови глаголи јављају се у језику Петра I, А. Даковића (Остојић 1976: 89; 1989: 62). У језику Марка Миљанова чешће се јавља секундарна вриједност јата, мада су евидентни примјери са *и* (Глушица 1997: 56). Глаголи VI Стевановићеве врсте јављају се изворним *и*, мада се јављају примјери са секундарним вриједностима јата у језику Стефана Љубише и Николе I (Тепавчевић 2010: 115; Ненезић 2010: 75).

³⁶ Правопис 1960: 27. И у Вуковом језику налазимо паралелне облике (Маретић 1963: 61).

³⁷ У паштровском говору јавља се секвенца *ије* код ових глагола, али и код неких других итеративних глагола: *претијечен*, *почијевали*, *налијевали*, *покријевамо* (Јовановић 2005: 117).

снијева (Р II, 316), који се могу објаснити чињеницом да поједини итеративни глаголи са суфиксом *-ива* развијају секундарно *ије*, а што је својствено црногорским народним говорима (Милетић 1940: 252–253; Стевановић 1933–1934: 26–27; Ћупић 1977: 26; Вушовић 1927: 10; Станић 1974: 75).

У Љубишином језику проналазимо и именицу *Сплит* забиљежену као: *Спљет* (Р II, 75). С обзиром на то да се овакве форме јављају у језику неких црногорских писаца³⁸, а у употреби су у народним говорима³⁹, разумљиво је што их биљежимо у Његошевом језику као дио језичког наслеђа.

4. Јат у флексивним наставцима

У Његошевом језику поред облика тврде промјене која је доминантнија у неким падежним облицима региструјемо и извјестан број примјера са меком промјеном. Црногорски говори не показују јединственост у погледу употребе ових наставака⁴⁰. Код црногорских приповиједача Његошевих претходника и савременика у употреби је претежнији рефлекс *ије*⁴¹.

Навешћемо примјере за све падежне облике који се јављају у језику нашег писца:

³⁸ Исп. *Спљет, Spliet* (Пижурица 1989: 176). Исп. Тепавчевић 2010: 116.

³⁹ Исп. *Спљећанин* и *Спљећанка* (Бојанић, Тривунац 2002: 374).

⁴⁰ Наставци тврде промјене јављају се искључиво у Пиви, СК-Љ говорима, Бјелопавлићима (Вуковић 1938–1939: 17–18, 61; Пешикан 1965: 162; Ћупић 1977: 28); чешћу употребу имају црмнички и источноцрногорски (Милетић 1940: 411–412; Стевановић 1933–1934: 26, 79); и краћи и дужи облици јављају се говорима западне Црне Горе и Ускоцима (Вушовић 1927: 50, 55; Станић 1974: 219). Скоро искључиво наставци меке промјене забиљежени су у Мрковићима са изузетком *Добре Воде* који има наставке и меке и тврде промјене (Вујовић 1969: 246). Врло мали број примјера је забиљежен са меком промјеном (Јовановић 2005: 109, 339–341, 362–364).

⁴¹ Змајевић са врло малим одступањима употребљава наставке тврде промјене (Пижурица 1989: 188–189). Присуство рефлекса дугога јата у одговарајућим наставцима придјевско-замјеничке деклинације је веома изражено у језику владике Данила (Младеновић 1973: 53–54). Облици са двосложним рефлексом су неупоредиво бројнији у језику Петра I, мада је огромна већина примјера са напоредном употребом једних и других облика (Остојић 1976: 91–93). И у Љубишином језику доминантнија је употреба тврде промјене, али се јавља извјестан број примјера са меком промјеном (Тепавчевић 2010: 117–121). Претежнија употреба рефлекса *ије* одлика је језика *Мемоара* Анта Даковића (Остојић 1989: 63). Напоредна употреба карактерише језик Николе I Петровића (Ненезић 2005: 97).

а) Инструментал јединине са вокалом *и/ије* у наставку:

царским утоком (Р II, 453), *светим* електризмом (Р I, 205), *силним вјештим* електризмом (Р I, 205), над *свијетлим твојим* гробом (Р II, 281), *дјелом* храбрим (Р II, 476), под *ведрим* небом (Р II, 28), / *ђавољијем* трагом (Р I, 199), *силнијем* и *грознијем* учинила (Р II, 281), *умнијем* сјеменом (Р II, 436), богом *великијем* (Р II, 37), *гркијем* животом (Р II, 67).

б) У наставку генитива множине вокал *и/ије* јавља се у следећим примјерима:

Јужних Славјанах (Р II, 367), од *црногорских* бојевах (Р II, 30), *других* народах (Р II, 36), / крилах *надутијех* (Р I, 338), *силнијех* боговах (Р II, 281), од *турскијех* делијах *силнијех* (Р II, 281), од *влашкијех* *силнијех* змајевах (Р II, 281), *великијех* планина (Р II, 355), од *нашијех* (Р II, 356), *хладнијех* дубинах (Р II, 474), *његовијех* *храбријех* војеводах (Р II, 30).

в) У дативу множине наставак меке и тврде промјене забиљежили смо у примјерима:

за слободу *падишим* јунацима (Р II, 320), / к *поменутијема* заточенијема (Р I, 325), к *високијема* званијама (Р I, 325), тешко Турци *вашијем* душама (Р I, 63).

г) У наставку инструментала множине вокал *и/ије* јавља се у следећим примјерима:

назва је *твојим* мировима (Р II, 436), *муклим* гласовима поју (Р II, 30), / страшна *људскијема* кољенима (Р II, 353), с *крилатијем* вјетровима (Р II, 472), *различнијема* *другијема* начинима бесчесте (Р II, 38).

д) У наставку локатива множине вокал *и/ије* биљежимо у примјерима:
о *бесмртним* подвизима (Р II, 30), по *овима* совјетима (Р II, 41), / по горама *кравујем* (Р I, 124).

Неједнака употреба завршетака тврде и меке промјене у наставцима замјеничко-придјевске деклинације својствена црногорским народним говорима и црногорској књижевној традицији, присутна је и у Његошевом језичком изразу. У генитиву множине претежнија је употреба дужих наставака, док су у дативу, инструменталу и локативу обични и једни и други облици. Оваква употреба евидентна је и код неких старијих црногорских писаца, а таква заступеност једних и других облика карактеристика је и радова Вука Караџића, с тим да је код

Бука до 1836. године била чешћа употреба облика са вокалом *и*, а од тада оних са групом *ије* у наставку⁴². Пјеснички језик Петра II најјаче се опирао промјенама и новом наставку *и* и то у генитиву множине, док се у осталим падежима множине јављају оба наставка (Вушовић 1930: 33). Са друге стране, његова приповиједачка проза има наставке са ијекавским рефлексом (Остојић, 1985: 82). Пошто су у Његошевом родном говору у употреби наставци тврде промјене сигурно је да су имали утицаја на његово стваралаштво, али су се Његошу као књижевном ствараоцу наметали и ови други облици, и тиме мијењали однос сразмјере између ових облика које је он чуо у свом родном завичају.

Да закључимо. Кад је ријеч о дистрибуцији вокала јат у Његошевом језику спроведена анализа је показала да је постоје подударана са (и)јекавским изговором нашег савременог језика, односно да је основни рефлекс у дугим слоговима *ије*, а у кратким *је*. Одступања од савременог стања представљају примјери у којима се умјесто двосложне вриједности јата у дугим слоговима употребљавају једносложне вриједности. С друге стране, забиљежени су такође примјери са *ије* умјесто *је* у кратким слоговима, што је одлика и других писаца са црногорског говорног подручја XIX и првих деценија XX вијека.

Фонема *и* умјесто јата јавља се: испред *ј* (поред примјера са рефлексима *је/е*); *о* (< *л*) (поред примјера са *је/е*), *љ* (поред примјера са *је*), док се рефлекс *је* јавља испред *ђ*, поред примјера са рефлексом *и* – *заповиђите, приђе*, и рефлексом *е* – *пређе*. У неким случајевима вриједност гласа јат је *е*, док се у другим позицијама јављају наизмјенично фонема *е* са секвенцом *ије/је*. Забиљежили смо и примјере са секундарном вриједношћу јата типичне за црногорске говоре и старије црногорске писце. У Његошевом језику поред облика тврде промјене која је доминантнија региструјемо и извјестан број примјера са меком промјеном, за разлику од говора његовог завичаја у којем су готово доследно преовладали наставци некадашњих тврдых основа у завршецима замјеничко-придјевских ријечи. Пјеснички језик Петра II задржао је облике старе промјене највише у генитиву множине, док се у осталим падежима наизмјенично јављају оба наставка. Са друге стране, у Његошевим приповиједачким дјелима углавном се јављају наставци са ијекавским рефлексом.

⁴² Стевановић 1966: 29; 1987: 196–203.

У раду смо настојали показати степен сагласности Његошевог језика са дијалекатском базом и народним говорима црногорским, као и језичким изразом тога времена, али и степен литераризације његовог језика. Рефлекси јата у Његошевом језику могу се оквалификовати као књижевнојезички или као дијалекатски. Ипак, увијек се мора имати на уму сва сложеност пјесничких и прозних елемената који су код Његоша могли условити једну или другу језичку форму односно облик.

Литература:

- Биговић-Глушица 1997: Рајка Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица, 1997.
- Бојанић, Тривунац 2002: Михаило Бојанић, Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, САНУ и Институт за српски језик, Српски дијалектолошки зборник, XLIX, Београд, 2002.
- Вујовић 1969: Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекат*, Српски дијалектолошки зборник, XVIII, Београд, 1969.
- Вуковић 1938–1939: Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, Јужнословенски филолог, XVII, Београд, 1938–1939.
- Вуковић 1949: Јован Вуковић, *Правописна правила и упутства за писање ијекавских гласовних облика са правописним рјечником ијекавизама*, Сарајево, 1949.
- Вушовић 1927: Данило Вушовић, *Диалекат Источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, III, Београд, 1927.
- Вушовић 1930: Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његошевог језика*, Јужнословенски филолог, IX, Београд, 1930.
- Јерковић 1972: Јован Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад, 1972.
- Јовановић 2005: Миодраг В. Јовановић, *Говор Паштровића*, Универзитет Црне Горе, 2005.
- Карацић 1969: Вук Карацић, *Српски рјечник, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд, 1969.
- Кашић 1995: Zorka Kašić, *Говор Конавала*, Српски дијалектолошки зборник, XLI, Београд, 1995.
- Маретић 1973: Томо Маретић, *Граматика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб, 1963.
- Маројевић 2001: Радмило Маројевић, *Горски вијенац (1847–1997): У сусрет критичком издању (II)*, Српски језик VI/1–2, Београд, 2001, стр. 7–56.
- Маројевић 2002: Радмило Маројевић, *Реконструкција рефлекса јата у критичком издању Горског вијенца*, Српски језик VII/1–2, Београд, 2002, стр. 5–66.
- Младеновић 1973: Александар Младеновић, *Језик Владике Данила*, Нови Сад, 1973.

- Младеновић 1989: Александар Младеновић, *Књига о Његошу*, Београд, 1989.
- Милетић 1940: Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, IX, Београд, 1940.
- Ненезић 2005: Соња Ненезић, *Дијалекатско и нормативно у језику Николе I Петровића*, Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, ЦАНУ, књ. 75, Одјељење умјетности, књ. 23, Подгорица, 2005, стр. 91–103.
- Ненезић 2010: Соња Ненезић, *Језик Николе I Петровића*, Црногорска академија наука и умјетности, књига 71, Подгорица 2010.
- Остојић 1976: Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, књ. 8. Одјељење умјетности, књ. 1, Титоград, 1976.
- Остојић 1985: Бранислав Остојић, *Дистрибуција посесивних форми у језику црногорске приповиједачке прозе од Његоша до 1918*, О црногорском књижевнојезичком изразу I, Титоград, 1985, стр. 89–97.
- Остојић 1987: Бранислав Остојић, *Књижевни језик у Црној Гори и Вукова реформа*, Зборник радова са научног скупа Вук Стефановић Караџић и Црна Гора, ЦАНУ, Титоград, 1987, стр. 27–35.
- Остојић 1989: Бранислав Остојић, *Језик Мемоара Војводе Анта Даковића*, Никшић, 1989.
- Остојић 2003: Бранислав Остојић, *Језичка структура писама Вука Поповића и њихова лексичко-семантичка слојевитост*, О црногорском књижевнојезичком изразу III, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2003, стр. 165–182.
- Остојић, Вујичић 2000: Бранислав Остојић, Драгомир Вујичић, *Речник (и)јекавизама српског језика*, Подгорица, 2000.
- Пешикан 1965: Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, Српски дијалектолошки зборник, XV, Београд, 1965.
- Пецо 1964: Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, Београд, 1964.
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, књ. 12, Одјељење умјетности, књ. 2, Титоград, 1981.
- Пижурица 1989: Мато Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, ЦАНУ, књ. 22, Одјељење умјетности, књ. 2, Титоград, 1989.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика, са правописним речником*, МС/МХ, Нови Сад, Београд, 1960.
- Решетар 1898: Милан Решетар, *Приморски лекционари XV вијека*, књ. 134, и 136, Загреб, 1898.
- Решетар 1907: Milan Rešetar, *Der stokavische Dialekt*, Wien, 1907.
- Станић 1974: Милија Станић, *Ускочки говор I и II*, Српски дијалектолошки зборник, књ. XX и XXII, Београд, 1974, 1977.
- Стевановић 1933–1934: Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, XIII, Београд, 1933–1934.
- Стевановић 1966: Михаило Стевановић, *Значај и потреба детаљног проучавања Вукова језика*, Вуков зборник, Београд, 1966, стр. 5–32.

- Стевановић 1983: Михаило Стевановић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд, 1983.
- Стевановић 1987: Михаило Стевановић, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, Вук у своме и нашем времену, Матица српска, Нови Сад, 1987, стр. 196–219.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (Грамматички системи и књижевнојезичка норма)*, Београд, 1991.
- Суботић 1981: Јелисавета Суботић, *Језик Лазара Томановића у његовим научним списима с краја XIX вијека*, 1981.
- Тепавчевић 2010: Миодарка Тепавчевић, *Језик Стефана Митрова Љубише*, Црногорска академија наука и умјетности, књига 70, Подгорица, 2010.
- Ћупић 1977: Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, Српски дијалектолошки зборник, XXIII, Београд, 1977.
- Д. Ћупић, Ж. Ћупић 1997: Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загараца*, Српски дијалектолошки зборник, XLIV, Београд, 1997.

Miodarka TEPAVČEVIĆ

VOCAL *JAT* IN THE LANGUAGE OF PETAR PETROVIĆ NJEŠOŠ

Summary

The author deals with the problem of the distribution of vowel *jat* and its reflexes in the language of Petar II Petrović Njegoš. The analysis looks at the relationship to modern standards, the relationship to the Montenegrin people's speeches, as well as the standard of literary language of that time with the objective to determine how the linguistic expression of this poet fits into today's linguistic situation and to his time.

Key words: vocal *jat*, Njegoš, ijekavian, ikavian, ekavian reflexes, Montenegrin speeches.

Соња НЕНЕЗИЋ

Филозофски факултет – Никшић

СИНТАКСА ИНФИНИТИВА У ЊЕГОШЕВИМ ПИСМИМА

У раду се анализира употреба инфинитива у епистоларном дискурсу Петра II Петровића Његоша, и то у функцији дијела сложеног предиката или вољне клаузе уз различите модалне глаголе; у функцији допуне именицама, придјевима, замјеницама и прилозима; у функцији изричних и финалних клауза (при једнаком и неједнаком субјекту), уз фазне глаголе; као дио футура I и футура II; у функцији уметнутих модалних израза. Констатује се његова доминација над да-конструкцијом односно над презентом са везником *да*, што је и очекивано будући да је то одлика предвуковске и вуковске епохе књижевног језика. Међутим, интересантно је да се у Његошев језику у појединим наведеним функцијама јавља једино или скоро једино инфинитив. У писмима, као прозном изразу, дошле су до изражаја неке функције инфинитива које нијесу забиљежене у Његошевем поетском дјелу.

Кључне ријечи: инфинитив, презент с везником *да* / да-конструкција, модални глаголи, фазни глаголи, ријечи непотпуног значења, модалне клаузе, предлошки инфинитив, футур, Његошев језик.

1. Највећи дио употребе инфинитива разматра се у односу према конструкцији *да + презент*. У сербокroatистичкој лингвистичкој литератури доста се говорило о њиховој напоредној употреби уз глаголе и различите изразе непотпуног значења. У закључку се увијек истицало да у западној варијанти српскохрватског језика у овој служби преовладава инфинитив а у источној презент с везником *да* (Стевановић 1988: 155). Међутим, како презент с везником *да* у допунској функцији представља новију језичку особину, која се учвршћује тек у периоду послје Вука¹, у језику старијих писаца над њим доминира

---

¹ Говорећи о употреби инфинитива и презента с везником *да* у неиндикативним реченицама у српскохрватском језику, И. Грицкат каже „да тај језик показује исто што и други балкански језици, тј. замену инфинитива *да + презентом*, (одн. конструк-

инфинитив. Очекивано је да се то потврди и на примјеру језика Петра II Петровића Његоша.

Циљ нам је да у овом раду дамо анализу свих врста употребе инфинитива у једном дијелу Његошевог прозног опуса односно у његовим одабраним писмима², будући да је прозни израз слободнији од пјесничког и није условљен версификационим захтјевима. Поред тога, Његошев прозни опус врло је ријетко узиман за предмет лингвистичких испитивања. Уочено стање поредићемо са употребом инфинитива у старијем и савременом књижевном језику. Кад год то буде неопходно, тумачићемо га и у односу на стање у старијим црногорским говорима.

2. Инфинитив се у језику Његошевих писама најчешће среће у оквиру сложеног глаголског предиката у својству допуне модалних глагола³.

Модални глаголи, будући семантички непотпуни, не означавају конкретан процес већ модификују значење пунозначног глагола који их допуњује. Инфинитив, као првобитни облик такве допуне, заокругује недовољно изражену семантику својих управних ослонаца, при чему се може запазити и извјесни падежни, „падежолики“ однос између њих (Грицкат 2004: 87).

Обично се говори о модалним глаголима у ужем и модалним глаголима у ширем смислу. Модалним глаголима у ужем смислу „означаује [се] однос према каквој радњи“, док модални глаголи у ширем смислу „могу означавати говорење, мишљење, осјећање, перципирање, какав вољни чин, понављање каква процеса и сл. (Прањковић 2013: 187–188), односно први су „изразитије десемантизовани, одн. више су граматикализовани“, а други „мање десемантизовани, а више лексикализовани“ (Пипер, Клајн 2013: 284). У модалне глаголе у ужем смислу убрајају се *моћи, требати, морати, смјети, хтјети* и др., а у модалне глаголе у ширем смислу *жељети, умјети, знати,*

цијом с одговарајућим везником), само што та појава није још освојила у потпуности“. И даље: „У питању је врло специфична балканска појава изумирања једног пуноправног члана глаголског система“ (2004: 83, 84).

² Петар II Петровић Његош, *Изабрана тисма*, Обод – Цетиње, Просвета – Београд, 1974.

³ У најновијој синтаксичкој литератури ова врста предиката који се састоји из модалног и пунозначног глагола одређује се као модални аналитички предикат, мада се аналитички предикат дефинише као предикат који има глаголски и неглаголски дио (Пипер 2005: 312–313; Пипер, Клајн 2013: 282–285).

дати и др. У ове друге сврставају се, у ствари, они глаголи који се могу употребљавати и као пунозначни и као модални.

У Његошевим писмима присутни су, мада у неједнакој мјери, сви наведени и њима по значењу блиски модални глаголи, што је и очекивано будући да су они једно од фреквентнијих лексичко-граматичких средстава изражавања модалности:

а) *моћи*:

Ја ти сад *не могу помоћ* ништа 9, које *могу* они *виђети* с мора 13, Потврденија данас Вам *не могу* обратно *послат* 17, *би* ли му *могло* неколико фамилијах *пасат* преко Црне Горе у Цесарску 24, они *не би могли* мене ништа *учинити* 51, да *се нису могли* турској сили *држати* 90, да своју жељу у дјејствије *привести* *можеш* 167, а нигда *се начудит* *не могу* 172, и што *се снажном мишицом* *не узмогне држати* 174...;

б) *морати*:

Сваки безпристрасни овђе дошавши *мора рећи* 42, ми *би морали* и сва наша племена једно по једно *уступити* им 63, но *признати морам* да засад никакве прилике није 92, Та *морао би* [...] *збацити* рукавице, а ефендум бенум *побацити* чибук, па се и један и други *побратимити* са трудољубијем... 172, *морати ће* [се] *трсити* талијанства 173, Сваки је смртан и *мора умријети* 189...;

в) *требати*:

како *треба* о тијема пословима *зборити* 98, Сада *треба* неколико *отпочинут* 156, оне све *треба* за ништа *сматрати* 174, Свијет је књига отворена у којој *треба* *учити* што је свијет. Свијет је позориште смијешно на којему *се треба* у различитим и свакобојним маскама *показивати* 202, *треба* *виђети* Кантон, Калкуту, Тифлис и Цариград 205...;

г) *ваљати*:

и како му *ваља* ће друго у таквијема вешчима *поступати* 17, али сврх свега *ваља* и ону српску пословицу *набљудавати* 29;

д) *смјети*:

А ја му *нијесам смио* ништа *одговорити* 18, Сада ме наставите *смијем* ли га ја *прифатит* к себе али не 19, па Турци [...] *нису* до 1836. године никад *смјели* велику војску на њ *дизати* 62, али на село *не смједне ударити* 90, И у најпросвјештенијема народима

не смије се човјек сасвијем (себи?) одати и у расположеније бацити 182...;

ђ) *хтјети:*

Он није ктио доћ кад сам ја за њега шиља 15, но их не кће ни он наказати 35, нити се икад икому хоћела покорити 37, али није-смо кћели мијешати се с хајинима цара Отомановића 38, нити му је хотио козе вратити 105, Ако ли ме пак не шћесте послушати 165...;

е) *жељети:*

А вјерујте ми да ја толико и не желим у ова смутна времена ту-дијена ходити 24, и желите нам доказати 37, да жели доћи и стојати у Црнугору 41, да жели знати ђе је и како је он погино 114, Што желите имати описаније магазина, ево га 134, Желио сам [...] послати Вам у помоћ неколико Црногораца 174...;

ж) *умјети:*

који ће га умјети бранити не само оружјем него и пером умним 31, Ја бих Доситеја почитова да је умιο свој дар душевни обра-тити у корист нашега народа 58, умιο би се добро фалити 102, Ви знате да се ми не умијемо шалити 164, кад наша браћа не умију разумјети што је дична слобода 176...;

з) *знати:*

и што знаду уважавати и свој закон почитовати 38, да се и ми знамо владати 39, но јесу ли они то знали уважити 103, којизи најблагородније поступке и опхожденија знају криво толковати и на зло употребити 182...;

и) *дати, у значењу моћи или дозволити:*

мени се да чрез једнога пријатеља открити све њихово зло на-мјереније 82, Лацман се закрпити не да 200, Ми смо по свој на-шој земљи дали знати о љубави и пријатељству са твојијем људима 34...;

ј) *имати одн. немати:*

И ово имамо јавити Вам 38, Збиља, имах заборавити 204– 205; него сам строге заповиједи издао по граници да нико нема зађе-сти Турчина 104;

к) *изволити*:

Ја Вас молим [...] да *бисте* по Вашој удобности о томе *изволили јавити* коме слѣдује 41, којѣга и пошиљам Вама да *благоизволите прочитати* а потом *возвратити* га 41, желећи да ови догађај *изволите саопштити* министерству 74, Молећи Вас да ове истините вијести *изволите саопштити* Вашему началству 113, и *изволите* ме *сохранити* у число Ваши најискренији почитеља 208...

Изузетно су ријетки примјери у којима уз наведене модалне глаголе у писмима Петра II долази да-конструкција:

и *желе да се поврате* 39, зашто Црногорци *морају да* истом мјером *враћају* својима сусједима 71, *нијесам мога да се* од њих *не браним* 97...

Овако ријетка појава презента уз модалне глаголе својствена је језику његовог претходника Петра I (Остојић 1976: 233–234), док у језику Николе I, иако га карактерише доминација инфинитива у овој позицији, има нешто више примјера са да-конструкцијом (Ненезић 2010: 366–367). Претежнија употреба инфинитива уз модалне глаголе иначе је одлика старијег књижевног језика⁴. У црногорским говорима пак, будући да су описани доста касније, нијесу ријетки овакви примјери у којима је изворни инфинитив замијењен да-конструкцијом⁵.

У савременом језику, међутим, уз ове глаголе начелно је могућа напоредна употреба инфинитива и да-конструкције, што се назива односом факултативне дистрибуције (Пипер 2005: 324). Ипак, у нормативној граматичкој литератури у већини случајева даје се предност инфинитиву (Пипер, Клајн 2013: 286–287).

3. Овим листа модалних глагола ни у Његошевом ни у савременом језику није исцрпљена. Они се јављају и у зависносложеним реченицама као предикати главних реченица које се иначе допуњују посебном врстом изричних клауза – вољним клаузама. Међутим, како семантички и синтаксички непотпуни глаголи нијесу прецизно одвојени од осталих глагола, тако није увијек лако ни одредити да ли се инфинитив у ексцерпираним моноагентивним реченичним структура-

⁴ В. Стевановић 1963–1964: 134–135; Биговић-Глушица 1997: 293–294; Тепавчевић 2010: 502; Остојић 1989: 176–177; Младеновић 1964: 144; Кашић 1968: 127; Илић 1964: 200; Јерковић 1972: 273.

⁵ В. Милетић 1940: 558; Вујовић 1969: 348; Ћупић 1977: 161.

ма налази у функцији дијела сложеног глаголског предиката или у функцији допунске клаузе. У нашем корпусу биљежимо примјере инфинитива уз многе глаголе којима се исказују различита модална значења: *намјера*, *заповијест*, *молба* и сл., гдје се данас употребљава и да-конструкција:

којизи *намјеравају возвисити* род храбријех Славјанах и *избавит* га испод тешкога и безчеловјечнога и богопротивнога јарма турскога 32, и *мислимо* овога прољећа *скупити* војску и *ударити* на низам 33, То *смо наумили* овога прољећа по сваки начин *свршити* 33, који *се* здраво *стара укријепити* народ у благочестију нашем 41, *настојали су безпокојити* Црногорце 61, а затим *усуди се* и *ријеку прећи* 73, и *стара се водворити* срећу и мир у ове крајеве 103, *не усуде се посјећи* га 115, а *мисли отворити* пазар у Врањини 112, *Ја бих волио* но ишта на свијету *виђети* слогу међу браћом 152, *Молим не заборавите* ми свесрдно *поздравити* дичне наше Србе тријестанске 206...

4. Инфинитив се у Његошевим писмима, чешће него у савременом језику, јавља не само у функцији допуне модалним глаголима него и другим врстама ријечи, што је такође одлика књижевног језика предвуковске и вуковске епохе⁶.

4.1. Тако инфинитив, сам или с падежном допуном, веома често служи да се њиме комплетира значење различитих апстрактних именица које се јављају у конструкцијама с глаголом *имати* односно *немати*:

Приложеноје овди писмо *имаћете чест прочитат* и обратно ми га *повратит* 10, Препочењејше писмо Ваше [...] *имао сам чест* исправно *получит* 13, *Чест* *имам приложити* Вам погодбе 16, *Имао сам чест примити* од Ваше стране послани ми микроскоп 76, *имали смо радост примити* твоје предраго писмо од 9. числа прошастога јануарија 33, *имајући намјереније предати* им Черну Гору и на исту метнути покровитељство њино 11, да ја сасвим *никакве намјере немам покушавати се* на завојеванија туђи земаља 72, *тко има право тужити се*, Турци или ми? 41, па у мир њихов *ко има право метати* прст у рају цареву 52, *имам срећу бити* с високопочитанијем Ваше Свјетлости предањејши слуга 58,

---

⁶ В. фусноту бр. 4.

Из тог узрока молим Вас да бисте *имали доброту узети* на себе то бреме 59–60, што *нијесам има времена* прије Вама *одговорити* на почитајемо Ваше писмо 54, *Ја не имам причине бити* непријатељем Аустрије 178, али сам много бољи него онда када *сам имао удовољствије* у Вашему поштену дому бити 191...

Особито је фреквентна употреба именице *чест* с глаголом *имати* будући да се та конструкција јавља у иницијалном и /или финалном дијелу већине анализираних писама.

Примјери у којима се апстрактне именице јављају с другим пунозначним глаголима доста су рјеђи:

Али сам ја веома *узео слободу писати* Вама 24, Има неколико дана да се бавим овди у Тријесту *чекајући прилике отпратити се* у Црну Гору 57, али сада *постављам себе у дужност* [...] *одговорити* Вам 26, *Постављам у дужност себе објавити* Вама да сам јучер... 86...

Рјеђе се јављају и у вези с копулативним глаголима:

То је *грехота* и *помислити* а камоли *рећи* 14, и како је *дужност народња* своје старије *слушати* и собом одабранима *повиноват се* 31, и зато *није потреба* којекакве беспослице у поса *окрећати* 47, *ђе је мука* сасвим то *укинути* најстрожијема запрекама 179, *Грехота је* на путовање *викати* 202...

4.2. Старије стање огледа се и у употреби допунског инфинитива уз замјеничке ријечи (замјенице и прилоге) углавном у негираним конструкцијама (с глаголом *немати* / *не имати*):

да ми *немамо што* никоме *дат* до камена студеногоа 14, и жао ми је што ми га *не има тко истолмачити* 41, али ти *нисам има кад одговорити* на њем 52, *немамо их рашта пошиљати* 99, казујући му да без тога *нема чим* своју сиромашку ђецу *хранити* 105, За љубав коју ми показујете, *немам* Вам *су чим повратити* нако празном захвалом 130, У томе послу *не има се рашта* моје мјеније *тражити* 154...

4.3. Подједнако често инфинитив у језику Његошевих писама долази као допуна придјевима у функцији предикатива, што у савременом језику представља својеврсни граматички архаизам (Пипер, Клајн 2013: 284). Најчешће су то придјеви *рад*, *готов*, *кадар*, *принуђен* и сл., који се употребљавају само као предикативи, док су они који се могу употријебити и као атрибути доста рјеђи (нпр. *срећан*, *лијеп* и др.):

нијесмо кадри ни ове наше јаде *држати* а камоли силноме цесару његово *отимати* 14, *бисмо* и ми наше *бранит* ради били 14, да *смо* га ми *капци* *содржати* и *убранити* од љутога и јароснога меча брата сонца, и рођака мјесеца 20, ја *ћу* *готов* бити и посад ка и досад на Вас *наслањати* све после од народа 30, *Рад сам* Вам писмено *представити* причину нашега несогласија с Турцима албанскијема 35, И знадите добро да *смо* ми *кајил* с вама *бити* у миру и у спокојствију 46, и они *су се дужни били бити* 53, но и то остављам до тога времена доклен *будем срећан виђети се* с Вама лично и *преговорити* како о томе... 55, да нађе троје четворо момчади, но која *су лијена виђети* 56, Да ја *нијесам кадар ратовати* с Турцима 63, ја *сам готов* са свијема могућијема силама *порадити* 66, Знам да *сте љубопитни знати* 89, Ви *сте куриозни знати* шта је међу нама 86, Турци *буду принуђени бјежати* 87, и због тога сам зимус *принуђен био оставити* наш строги климат и презимовати у италијанском благом климату 196...

Овдје треба додати и декомпоновани предикат *бити у стању*, који је у испитиваном корпусу заступљен једним примјером: Притом баш и да *сам у стању* рат *водити* с Турцима 63.

Презент с везником *да* умјесто инфинитива уз наведене придјеве много рјеђе долази и редовно од рефлексивних глагола:

принуђен сам био народом *да се станем* с владиком 17, *не бисмо ради били да се* с њим *ратимо* 31, а с нељудима *принуђен је* човјек *да се* нељудски *влада* 151...

4.4. Инфинитив се, такође, досљедно јавља као допуна прилозима у предикату имперсоналних реченица с логичким субјектом у дативу:

Мени је тешко било досађивати њиховој екцеленцији 59, него што *ти се мило* пред Скадранима *пофалити* 108, Много *ми је драго било видјети* из писма г-на Живковића 117, гдје те *је угодно било премјестити мојему високому покровитељу* 117, *аустријским* је *поданицима слободно ходити и куповати* без никакве дације и без никаква питања куда и зашто иду 138, *Колико ми је тешко* Вас изнова *обременјивати* мојијем писмом 149, *Није ми нужно било напомињати* дужности к човјечеству 162, *тада би ми се мрско било њиховијем братом назвати* 171, *И то ми је драго било чути* 182...

Примјери у којима инфинитив допуњава прилошке изразе у имперсоналним реченицама без логичког субјекта мање су фреквентни у Његошевим писмима:

Чудновато је виђети Арапа црна као ђавола ђе наг скаче на дроматеру. Тако је исто *смијешно виђети* ђе... 205, Ема по свему тому *добро је незадијеват* бољега и јачега 20, да је управ *весело* на њему *јашити* 81, никако *није могуће имати* мира ни доброга споразумјенија 83, Истина да је *мучно водити* рат 100000 народа црногорскога са 2 милиона Бошњака и Арбанаса 85...

5. Инфинитив се у истраживаном корпусу доста често јавља, а то смо већ истакли у вези с модалним глаголима, и у функцији допунских клауза.

5.1. Најприје оних које с управном клаузом сложених реченица имају заједнички субјекат. Ријеч је о изричним и финалним клаузама. У првом случају инфинитив има функцију објекта а у другом адвербијала циља уз глаголе кретања:

Рашта *смо привикли робовати* 173, па зато и *не пропуштам извијестити* Вас о томе 92, на којему *си заборавио ставити* число мјесеца и године 142, колико Вас и Вашу благородну фамилију *интересира знати* о мојему здрављу 191, Знам да Вас много *интересује знати* шта се међу нама и Турцима ради 84...; како ли *ћу сјести писати* 42, нијеси написа мене да *идеш* с војском *харати* моје људе, да *би се* и ја *спремим* бранити моје границе и људе који су моји 52, ја *би*, велим, *поспјешио* ту дужност *учинити* 80...

Док се употреба инфинитива у функцији изричне клаузе сматра особином и савременог језика, колико и употреба да-конструкције у истој функцији, дотле се употреба инфинитива у функцији намјерне клаузе данас осјећа архаичном (Стевановић 1979: 765–766). Оваквом употребом инфинитива одликује се и поетски језик Петра II (Вушовић 1930: 76), и иначе језик црногорских писаца старије епохе⁷, као и неки старији црногорски говори (Милетић 1940: 560; Вујовић 1969: 351). Међутим, морамо истаћи да је у анализираном корпусу да-конструкција највише потиснула инфинитив баш из ове употребе:

који су и *спремали се да се* с њим *побију* 63, па зато овијех дана *полазим да се* мало *проходам* 94, ако би Турци *скупили* повише

⁷ Младеновић 1973: 177; Остојић 1976: 235; Ненезић 2010: 369.

војске *да запале* село Црногорцима 104, *да сам ја скупио* војску *да ударим* на Врађину 119, *кад ће поћ да их купе* 140...

5.2. Инфинитив у функцији допунске клаузе у једном броју примјера нема заједнички субјекат с управним глаголом. Такав случај имамо у конструкцијама код којих је објекат управног глагола, обично индиректни, спорадично директни, истовремено и субјекат радње обилежене инфинитивом. Употреба инфинитива у оваквим конструкцијама, с неједнаким субјектима, и условљена је могућношћу да субјекат инфинитивне радње стоји као датив или евентуално као акузатив објекта у управном дијелу. Такви примјери су осредње фреквенције у језику Његошевих писама, а својствени су и језику још неких старијих црногорских писаца (Ненезић 2010: 370):

и да их забраните у Ваше књажевство *свакоме читати и имати* 57, *нити им* и сада *браним* то *давати* 62, да су наредбе *наши скадарскоме дате набљудавати* мир с нашом страном 104, Па штовише неће Турци *да пуште* оку жита или соли на турскијема пазарима *купити онијема Црногорцима* који... 118, него пријатељско Ваше к мени расположеније и нека дужност мојега звања *дају ми* слободу Вам *писати* 85, а народ *му* их *не допуштити* из глупога предрасудженија *пренети* 140, *Да нису* с друге стране *побуђивали Турке не согласити се* на моја честа представљенија о миру 69...

Примјери типа: *дај га печатати* 43 могу се трансформисати као: *дај га да се печата*, те се у том случају могу придружити претходним примјерима, јер је објекат прве активне реченице субјекат друге пасивне реченице. Ево још таквих примјера:

па и даћу их казнити за то њихово преступленије 105, *Допушташе ли печатати* ту *Глас каменитака?* 43, речена република *није* ни пару похарчила или *ти помогла манастир градити* 13, *да их нијесу дали проијети* Црничани преко своје нахије 138...

5.3. Инфинитив досљедно долази уз императивну рјечцу *немој*, гдје такође има функцију допунске модалне клаузе, што одговара стању у старијим црногорским говорима (Милетић 1940: 559; Вујовић 1969: 348) и у језику старијих писаца с црногорског говорног подручја, прије свега оних из владајуће куће Петровића (Остојић 1976: 236; Ненезић 2010: 368)⁸:

---

⁸ Исп. и: Остојић 1989: 179; Биговић-Глушица 1997: 291; Тепавчевић 2010: 499.

Немој рећи да ћу ти послје другаче казати 43, и унапријед све оно што будем могућ *немојте* ме *поштедити* 75, *Немој* ни ти, Осман-пашо, *слушати* ове злобне Арбанасе 129, *Немој* име црногорско *посрамити* међу младијем нараштајем јединоплеменика 142, и *немојте* никада *помислити*, а толи *веровати*, да ће... 196...

6. У језику анализираних писама забиљежили смо и спорадичну употребу инфинитива с предлогом *за* у функцији финалне клаузе, што је одавно уочено у Његошевом пјесничком језику (Вушовић 1930: 79): принуђен сам био народом да се станем с владиком данас сушествујушчим в Скендерији *за произвести* ме архимандритом 17, Потому имао сам три пута описку с везиром *за утврдити* мир међу Скендеријом и Црном Гором 17, а народ је сасвијем сиромашан, а наши непријатељи дају новце *за смутити* га 22, *За увјерити* Вас тврдо да је Русија нас јошт одавно под својијем крилом држала [...] налазимо нужно јавити Вам... 37, Што кажеш да си се мислио стати с заповједницима од Котора и Дубровника [...] *за поставити* мир међу вашом крајином и ћесаровом 52, Истина да су и Црногорци често путах *за осветити* се подобно Турцима чинили 97...

Интересантан је и усамљени примјер предлошке да-конструкције у истој функцији: и дао им је велике новце *за да чине* мутњу у народ црногорски 31.

Доскоро се у нашој лингвистици сматрало да предлошки инфинитив односно инфинитив с предлогом *за* не може бити домаћег поријекла већ се објашњавао утицајем несловенских језика: италијанског или њемачког, па чак и француског (Стевановић 1979: 775; Куна 1970: 111). О њој И. Грицкат говори као о адријатизму, који је везан и за грчку синтаксу, а распрострањен је у већем броју балканских језика (2004: 58). Међутим, занимљиво је то што ову особину изузетно добро чувају писци са многих подручја српскохрватске језичке територије. Она је регистрована у језику чакавских, стародубровачких и далматинских писаца, с једне, и у језику војвођанских и славонских писаца, с друге стране⁹. Доста добро је посвједочена код свих црногорских владара Петровића чији је језик испитиван¹⁰. Од свих испити-

⁹ В. Зима 1877: 306; Маретић 232 (према Остојић 1976: 238); Младеновић 1964: 144; Куна 1970: 211; Кашић 1968: 128; Јерковић 1972: 274.

¹⁰ Младеновић 1973: 177–178; Остојић 1976: 237–238; Ненезић 2010: 371.

вача црногорских говора, једино су је забиљежили Б. Милетић у црмничком (1940: 561) и Л. Вујовић у мрковићком говору (1969: 352) објашњавајући је романским утицајем. Регистрована је и у појединим говорима Срема, Мачве и Босне¹¹. Према А. Младеновићу, биљежење ове особине у народним говорима, поготово тамо гдје се не може објашњавати страним утицајем, „мораће свакако утицати на проучаваоце нашег језика да за ову особину потраже друкчије тумачење“ (1973: 178). Б. Остојић, управо због ширине њеног простирања и у народним говорима и у старијој књижевности, сматра да је ова конструкција аутентична особина српскохрватског језика (1985: 122–128).

Употреба конструкције *за + инфинитив* у савременом књижевном језику, упркос њеној раширености у разговорном језику, публицистици и савременој белетристици¹², не сматра се нормативном, па се инсистира на њеној замјени стандардним језичким средствима (Пипер, Клајн 2013: 288). У наведеним примјерима из Његошевих писама могуће ју је супституисати да-конструкцијом, прије потенцијалном него презентском.

Такође треба истаћи да се данашњи предлошки инфинитив, премда је у експанзији, неће јавити од глагола и у конструкцијама које смо ексцерпирани из Његошевих писама. Наиме, изразиту фреквенцију предлошком инфинитиву данас обезбјеђују мање-више терминологиране форме *за понијети*, *за очекивати*, *за претпоставити* и сл.

7. Ексцерпирани смо и неколико примјера вишечланих предиката који у свом саставу, поред осталог, имају и два инфинитива од којих други допуњује први који је допуна некој модалној ријечи, обично глаголу али и придјеву или именици:

да *си* ти *рад поћи* у Беч *слушати* философију 167, *Може* им *бити називати* Те баном далматинским 174, пак *ћу обист хоће* ли га овамо *дати печатати* 43, *ја би одма поспјешиио дужност родствену учинити упутити се* к гробу 80, *Ја сам намјеравао* ове *пјесне дати печатати* у Лајпцигу 120...

¹¹ В. Николић 1964: 367; 1966: 281; Петровић 1972: 164.

¹² У новије вријеме овом појавом бавио се А. Стојановић, који је показао да предлошки инфинитив није везан за одређени функционални стил, већ има општејезичку вриједност. Он је такође указао на оно што се у науци одавно зна, а што поједини лингвисти превиђају, да предлошки инфинитив није нова појава у синтакси глагола, мада је у новије вријеме све фреквентнија, нити се може узети као ексклузивно хрватска, кад је раширене употребе на цијелом „српскохрватском“ терену (2012: 79).

Нормативисти савјетују да се, кад је год то могуће, избјегава узастопна употреба инфинитивних облика (Пипер, Клајн 2013: 287).

8. Инфинитив је у Његошевим писмима једини облик који се јавља у вези с фазним глаголима¹³. Иако је управни члан предикатске конструкције, фазни глагол детерминише инфинитив казујући у којој је фази реализације њиме означена радња. Од типичних фазних глагола фреквенцијом се у испитиваном корпусу истиче глагол *почети*. Осим њега забиљежили смо у једном случају и глагол *престајати*. Од фазних глагола који се чешће употребљавају као пунозначни глаголи, нпр. *стати*, *узети*, *кренути* и сл., ексцерпирани смо само глагол *стати*. Наводимо примјере:

па ми *почне говорит* 9, и *почнем их молити* 12, а *почет је градит* владиком Руфимом Његошем 13, *Почех* га ја насамо *упитивати* 18, *Почну се* Турци *договарати* 35, тек што му је *почела наусница пробијати* 115, скадарски везир *не престаје трудити се* како би овај народ у турско поданство довео 40, јербо да Ви *станем* све точно *описивати* бесполезно би било 136...

И ова употреба инфинитива распрострањена је у језику старије црногорске књижевности¹⁴ и у појединим црногорским говорима (Милетић 1940: 558), док је у савременом књижевном језику сужена напоредном употребом презента с везником *да* (Стевановић 1988: 165–166; Пипер, Клајн 2013: 287).

9. Инфинитив се скоро досљедно јавља у оквиру облика футура I: виђу да *ћете умријет* 9, Сада ја не знам што *ће бити* 15, виђу да *ће утећ* 18, а за остало ти *ћеш знати* 34, нити се надамо да *ће* што *родити* жито 70, они *ће се* теби *јавити* 123...

Биљежимо ријетке изузетке с да-конструкцијом намјесто инфинитива: Не знам јоште што *ће* од тога *да буде* 48. Оваква употреба одлика је данашњег разговорног језика, али је нормативисти не препоручују (Пипер, Клајн 2013: 287).

¹³ „Фазни глаголи имају ту значењску специфичност да припадају класи глагола са обавезном лексичко-семантичком пресупозицијом. Пресупозиција је део семантичке структуре језичке јединице који се не може поништити негацијом, нпр. [...] Он је почео да пије. (Пресупозиција: 'он није пио') (Пипер 2005: 313).

¹⁴ Остојић 1976: 236; 1989: 180; Биговић-Глушица 1997: 295; Тепавчевић 2010: 506.

Инфинитив се у језику Његошевих писама употребљава и у саставу футура II:

Ако што *будете доносити* о Грахову министерству 64, Писма која ми унапред *будете пошљати*, молим изволите рекомандовати 72, Ако ли, сохрани Боже, *не будеш учити* и поведеније добро *имати*... 117, Мени се види да ми ово свагда можемо урадити само кад *шћети буде* Ваша Свјетлост и Ваша Србија 181...,

мада биљежимо и рјеђе примјере с радним глаголским придјевом намјесто инфинитива: ако ли пак *не буде* Вама *писа*, него их *буде преварио* 12.

Бушовић није забиљежио ниједан примјер футура II, ни са радним придјевом ни са инфинитивом, у Његошевом пјесничком дјелу (1930: 38). Футурски облик с инфинитивом изузетно је риједак у језику Петра I (Остојић 1976: 172), а у језику Николе I није уопште забиљежен (Ненезић 2010: 209). Ова језичка црта боље је посвједочена код старијих војвођанских, дубровачко-далматинских и бокелских писаца¹⁵. Будући да није одлика црногорских дијалеката, она је и у Његошевом језику књишког карактера.

10. Из испитиваног корпуса ексцерпирани смо и неколика уметнута модална израза који се састоје од инфинитива једног од два глагола говорења свршеног вида *рећи* или *казати* и зависног прилошког члана:

а имао је захире и праха у град *најмање рећи* за пет годинах 26–27, али ја, *право рећи*, сасвијем и не вјерујем да им збориш што ми кажу 129, Шест данах сам стајао у Риму или, *правије рећи*, шест данах сам трчао по Риму. 203, кад погледај за собом на путовање, кад ево по земљи идем, а по вјетру путујем, као комета што снује по зраку или, *чистије и приличније казати*, као кртина испод земље... 202...

Овакве конструкције за савремено језичко осјећање дјелују архаично и замјењују се презентом с везником *да* или неким другим глаголским средством (исп. *право да речем*, *право речено*, *право говорећи* и сл.).

¹⁵ За војвођанске писце в. Младеновић 1964: 124; Кашић 1968: 96; Јерковић 1972: 167. За дубровачко-далматинске писце в. Зима 1887: 294, 295 (према Остојић 1976: 172). За бокелске писце в. Пижурница 1989: 324–325.

11. Спроведена анализа открива да се језик Његошевог еписто-ларног дискурса одликује изузетно широким дијапазоном употребе инфинитива. Овај глаголски облик се јавља као једини или као доминантан у скоро свим испитиваним случајевима, односно примјери да-конструкције тумаче се као ријетки изузеци од претежније употребе инфинитива у већини случајева. Досљедношћу односно доминацијом инфинитива у различитим синтаксичко-семантичким функцијама, Петар II Петровић се издваја и међу писцима предвуковског односно вуковског периода. И у старијим црногорским говорима да-конструкција је узела више маха него у Његошевом језику. О савременом језику, гдје се инфинитив и презент с везником *да* начелно налазе у односу факултативне дистрибуције, да и не говоримо.

Литература:

- Биговић Глушица 1997: Р. Биговић Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица: Културно-просветна заједница.
- Вујовић 1969: Ј. Вујовић, Мрковићки дијалекат, Београд: *СДЗб*, XVIII, 73–401.
- Вушовић 1930: Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Београд: Библиотека ЈФ.
- Грицкат 2004: И. Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Илић 1964: В. И. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, Нови Сад: Матица српска.
- Јерковић 1972: Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад: Матица српска.
- Кашић 1968: Ј. Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Куна 1970: Н. Kuna, *Језичке карактеристике књижевних djela Dositeja Obradovića*, Сарајево: ANUBiH.
- Милетић 1940: Б. Милетић, Црмнички говор, Београд: *СДЗб*, IX, 209–663.
- Младеновић 1964: А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић 1973: А. Младеновић, *Језик владике Данила*, Нови Сад: Матица српска.
- Ненезић 2010: С. Ненезић, *Језик Николе I Петровића*, Подгорица: ЦАНУ.
- Николић 1964: Б. М. Николић, Сремски говор, Београд: *СДЗб*, XIV, 201–398.
- Николић 1966: Б. М. Николић, Мачвански говор, Београд: *СДЗб*, XVI, 179–313.
- Остојић 1976: Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, Титоград: ЦАНУ.
- Остојић 1985: В. Ostojić, О једној конструкцији с предлогом *за* у Његошевом језику са синтаксичко-семантичке стране, у: *О црногорском књижевнојезичком изразу*, Nikšić: NIO UR, 122–128.

- Остојић 1989: Б. Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, Никшић: НИО УР.
- Петровић 1972: Д. Петровић, О говору Змијања, Нови Сад: *ЗбМСФЛ*, XV/2.
- Пижурица 1989: М. Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, Титоград: ЦАНУ.
- Пипер 2005: П. Пипер, Семантички, аналитички и сложени предикат, у: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 307–332.
- Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Прањковић 2013: I. Pranjković, Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standardnom jeziku, u: *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 186–194.
- Стевановић 1963–1964: М. Стевановић, Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик, Београд: *ЈФ*, XXVI, 1–2, 73–150.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, Београд: Научна књига.
- Стевановић 1988: М. Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента с везником *да*, у: *Студије и расправе о језику*, Никшић: НИО УР, 155–184.
- Стојановић 2012: А. Стојановић, Предлошки инфинитив у српскојезичној научној прози XVIII–XXI века, Београд: *Стил*, 11, 67–83.
- Тепавчевић 2010: М. Тепавчевић, *Језик Стефана Митрова Љубише*, Подгорица: ЦАНУ.
- Ћупић 1977: Д. Ћупић, Говор Бјелопавлића, Београд: *СДЗб*, XXIII.

Sonja NENEZIC

SYNTAX OF INFINITIVE FORMS IN THE LETTERS OF PETAR
PETROVIC NJEGOS

Summary

The paper deals with the syntactic characteristics of the infinitive in epistolary discourse of Petar II Petrovic Njegos. It analyzes the use of the infinitive in the function part of a complex predicate or voluntary clauses with different modal verbs; operational amendments of the nouns, adjectives, pronouns and averbs; in the operational and final clause (with equal and unequal entities), with phase verbs; as part of the Future I and Future II ; used in the function of the inserted modal expressions. The author points out its domination in the structure preceded by *da*, as well as present with the conjunction *da*, which is a feature of era of language marked by Vuk Karadžić. In the letters and prose some of the functions of the infinitive came to focus which weren't recorded in the poetic work of Njegoš.

Key words: infinitive, present with the conjunction *da* / *da*- constructions, modal verbs, verb phase, incomplete word meanings, modal clauses, prepositional infinitive, future, language of Njegoš.

Jelena BAŠANOVIĆ-ČEČOVIĆ
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

STILISTIČKI ASPEKT MORFOLOŠKE KATEGORIJE GLAGOLA U JEZIKU PETRA II PETROVIĆA NJEGOŠA

U radu se analiziraju morfostilemi nastali zamjenom standardnojezičkog nestandardnim ili manje uobičajenim oblikom glagola. Analiza pokazuje da se izraziti stilistički potencijal pripisuje osobenostima u morfologiji glagolskih riječi, koje nijesu produkti fonetskih promjena, vrstama promjene glagola, odnosu glagolskih osnova, te markiranim primjerima imperfektizacije u jeziku Petra II Petrovića Njegoša. Uslovljeni zakonitostima metričkog obrasca, piščevim oslanjanjem na narodni jezički izraz, ali i inspiracijom ruskoslovenskim formama, ekscerpirani primjeri upućuju na ekspresivnu vrijednost i stilsku markiranost Njegoševog jezika, zasnovanu na visokom stepenu oneobičenosti, koja se postiže transformacijom opšteupotrebne forme, i kriterijumu supstituentnosti glagola kao vrste riječi. Time je Njegošev jezik, kao emanacija duha crnogorskog naroda, dragocjen izvor građe za ispitivanje principa izbora i upotrebe jezičko-stilskih sredstava u opusu koji traje i nalazi odjeka u našoj današnjici, a nadamo se i u budućnosti.

Ključne riječi: Petar II Petrović Njegoš, morfološka kategorija, morfostilem, glagol, glagolska vrsta, glagolska osnova, imperfektizacija, infiks, crnogorski govori, dijalektizam.

1. Djelo Petra II Petrovića Njegoša i njegovi stvaralački vrhunci predvođeni dramskim spjevovima „Gorski vijenac“ i „Lažni car Šćepan Mali“, te filozofsko-religioznim spjevom „Luča mikrokozma“, ne prestaju da iniciraju raznovrsna istraživanja kako domaće tako i svjetske naučne javnosti. Da su se u stvaralačkom životu ovog majstora pisane riječi ukrštali različiti uticaji, najbolje svjedoči draž i slojevitost njegovog jezika koji s pravom dobija epitete *posebnog* i *neponovljivog* (Radulović 2011:177). Upečatljivo i ubjedljivo, gnomskim izrazom i snagom narodne riječi borio se Njegoš protiv tiranije i ropsta, nasilja i izdaje u svom vremenu, možda nesvjestan veličine djela koje je darovao svijetu. I najpovršniji uvid u Njegošev jezik, način organizacije stiha i ulančavanja jezičkih jedi-

nica, navodi na misao da je njegov deseterac dinamičan, „bez kidanja i pada“ (Selimović 2007:121), leksika višeznačna i slojevita, a narodni jezik kao osnova obogaćen i stilizovan, „osposobljen“ za univerzalni smisao. Živim, koloritnim jezikom, oslonjenim na kolektivnu empiriju, pisali su mnogi pisci XIX vijeka, a izvanrednu poetsku snagu i poletnost dao mu je samo jedan – Njegoš.

1.1. Iako su svojstva Njegoševog jezika često apostrofirana, predviđeno lingvostilističko ispitivanje opusa crnogorskog vladike i pjesnika, vladara i mislioca¹ uputiće još jednom na tvoračku snagu, izražajnost i izvornost jezičkih jedinica kojima su oblikovana njegova neponovljiva djela, ali i zakone funkcionisanja duha, kulture i specifikuma Njegoša kao pisca.

1.2. U repertoaru jedinica koje Njegoš koristi u oblikovanju svog jezičkog izraza mnogo je stilski aktivnih i za lingvostilističko istraživanje pogodnih elemenata. Izdvajanjem obličkih specifičnosti glagolskih riječi, varijacija glagola u vezi sa prelaskom iz vrste u vrstu² i markiranih primjera imperfektizacije ukazaće se na priličnu naglašenost zavičajne note³ u Njegoševom jeziku, ali i na piščeva traganja za neuobičajenim rješenjima kojima bi se udovoljilo zakonima metričkog obrasca. Bez obzira na to da li su rezultat svjesnog odabira ili spontanosti, negramatičke i neuobičajene forme glagola imaju naglašenu stilsku funkciju i pružaju mogućnost za morfostilistička istraživanja Njegoševog jezika.

2. Stilska markiranost jezika jednog pisca najčešće se sagledava na planu odstupanja od književnojezičke norme⁴. Tačnije, neophodni elementi analize stila su lingvistički činioци koji u sistemu normativnog jezika pred-

---

¹ Za analizu ćemo koristiti *Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša* objavljena u izdanju Izdavačkog preduzeća „Prosveta“ (Beograd) i Izdavačkog štamparskog preduzeća „Obod“ (Cetinje): *Pjesme*, knj. prva, Beograd, 1974 (skr. I); *Svobodijada*, knj. druga, Beograd, 1974 (skr. II); *Gorski vijenac; Luča mikrokozma*, knj. treća, Beograd, 1974 (skr. III); *Lažni car Šćepan Mali; Proza; Prevodi*, knj. četvrta, Beograd, 1974 (skr. IV); *Ogledalo srpsko*, knj. peta, Beograd, 1974 (skr. V); *Izabrana pisma*, knj. šesta, Beograd, 1974 (skr. VI).

² Radi preglednosti, u analizi glagola korišćićemo Stevanovićevu podjelu na sedam vrsta promjene. Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Naučna knjiga, Beograd, 1989, 327-337.

³ U istraživanju ćemo koristiti monografiju: Mitar Pešikan, *Starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govori*, SDZb, XV, Beograd, 1965.

⁴ Oblici izuzetne dijalekatske ograničenosti postaju stilistički relevantne kategorije, jedinice pojačane izražajnosti kojima se uspjelo karakteriše lik, atmosfera i podneblje, te postiže poseban stilski naboj i upečatljivost.

stavljaju arhaizam ili dijalektizam. No, strukturalna oneobičenost leksema, koja nije produkt samo fonetskih promjena, također može biti relevantna kategorija za lingvostilistička istraživanja, iako vrlo često jedan stilom istovremeno ima osobine i fonostilema i morfostilema (Vuković 2000:78). Postojanje različitih oblika jedne vrste riječi, u našem istraživanju glagola, pretpostavlja i obavezu izbora iz riznice jezičkih i potencijalno stilskih sredstava jer tamo gdje nema „mogućnosti izbora, nema ni osnova za uspostavljanje stilističkog konteksta“ (Kristal 1996: 67). Tako stilističke vrijednosti morfoloških kategorija – kategorije *vrste riječi* i kategorije *oblika riječi* (Kovačević 2003:222) – iniciraju morfostilistička istraživanja koja su u lingvističkoj literaturi slabije zastupljena od fonostilističkih i sintaksostilističkih⁵.

2.1. Iako status morfostilema često dobijaju gramatički sinonimne forme određenih promjenljivih riječi (imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi), izraziti stilistički potencijal vezan je i za kategoriju glagolskih riječi, naročito na funkcionalno-stilskom planu (planu funkcionisanja u pojedinim funkcionalnim stilovima). Tip morfostilema koji pretpostavlja zamjenu standardnojezičkog nestandardnim ili manje uobičajenim oblikom glagola M. Kovačević pridružuje *antiptozama*⁶. *Antiptoza* ne spada u opštepoznate stilske figure a primarno podrazumijeva „oneobičajeni, figurativni supstitut uobičajene padežne forme“ (Kovačević 1998: 112). Istina, u novijoj lingvostilističkoj literaturi (Kovačević 2003: 228) njoj se pripisuje i stilematična supstitucija opšteupotrebno glagola oblikom koji je negramatička forma, dijalektizam, individualizam, odnosno forma koja može biti obilježena leksikografskim indikatorom neobično.

3. Analizu stilski markiranih jedinica morfološke strukture počecemo izdvajanjem oblika kojima se prilično narušava stabilnost glagolske sisteme u Njegoševom jeziku. Ovaj tip morfostilema pripadao bi čisto stilističkom tipu koji „dolazi iz nestandardnih idioma (dijalekata, mjesnih govora i sl.)“ (Kovačević 2003: 227). Spontano upotrijebljeni, ovi morfostilemi odražavaju Njegoševu privrženost govoru zavičajnih Njeguša, donose poseban stilski naboj i upečatljivost i dobijaju status stilističkog indikatora.

⁵ Morfostilistika proučava stilističke pojave na morfološkom planu, tj. one vezane za oblik riječi. Istina, te pojave imaju manji stilistički značaj nego fonološke, posebno u reflektivnim jezicima.

⁶ Antiptoza potpada pod enalagu kao opštu figuru kojom se izražavaju različiti tipovi sinonimije oblika.

Zastupljenost elemenata markiranih dijalekatskim nanosom nesumnjivo potvrđuje da Njegoš nije tražio tuđi alat u kovanju svog jezičkog izraza.

4. Pored često zabilježenog i stilski neutralnog oblika *vidim* Njegoš upotrebljava dijalekatski markiranu prezentsku formu *viđu*, slijedeći prilike zabilježene u većini crnogorskih narodnih govora (Ostojić 2003: 46). Morfostilem *viđu*, pored upućivanja na prisustvo narodnog jezičkog izraza, ima snažnu evokativnu i poetsku funkciju:

A evo je *viđu*, čoce, sa/ očima sprama mora (II, 205); Sad te *viđu* na tvoježa Ždrala (III, 86); *Viđu* – malo carica oživje (III, 91); O gospodi, *viđu* da sam ništa (III, 301); s oba oka kad *viđu* slijepca (IV, 80); Ja već *viđu* jesam poginuo (V, 173); ja po svijema zborovima *viđu* da će uteć (VI, 18).

4.1. Odnos supstutisane i stilski irelevantne forme *možeš* i supstitutivnog (antiptotičkog) oblika *mož* podloga je za analizu stilogenosti Njegoševog jezika. Redukovani oblik 2. 1. jednine prezenta glagola *moći*, „oblik starog konjuktiva *mož*“ (Vušović 1930: 36), Njegoš često upotrebljava (u različitim položajima, ne samo ispred rječce *li*), a interpretira se kao posljedica piščeve vezanosti za govor zavičaja (Pešikan 1965: 174):

mož i danas videt košturnicu (III, 61); *Mož* li znati, oče igumane (III, 105); *Mož* obisti: kad što hoćeš pričat (III, 111); sina jednog ne *mož* vjenčat srećom (III, 141); slobodno me *mož* u oči ružit (IV, 81); Troškove za pečatnju, ako *mož* sam dati dok ti ih pošljem, dobro (VI, 127).

4.2. U primjeru: u nju, znadi, Turčin sjesti ne *mož* (V, 17) redukovani oblik 3. 1. jednine upotrijebljen je da bi se udovoljilo zahtjevima stihovnog obrasca.

4.3. Sporadično zabilježen autentični i okrnjeni oblik prezenta glagola *htjeti* dobija status stilema koji je produkt fonetskih redukcija, što opravdava stavove o često objedinjenosti fonostilema i morfostilema u transformisanoj jedinici: *oli* čele hvatat u kapicu (III, 42); *Oli* sada odlazit, Madžare, ali ti je ali nije hitnja (IV, 164); Rasud', kaži *oli* me braniti (IV, 247).

4.4. Starom jezičkom obrascu, koji nesumnjivo bogati Njegošev jezik, pripadala bi i upotreba prezenta glagola *mniti*, koji Pešikan u starocrnogorskim govorima određuje kao rječcu u konstrukciji *jamnim* (Pešikan 1965: 173). Opredjeljenje za supstitutivni (antiptotički) oblik glagola *mniti*, koji je ujedno i očiti arhaizam, predstavljamo sljedećom grupom primjera:

Ja *mnim* ga je doista dozvao (III, 50); Ja *mnim* te je dočeka lijepo (III, 79); Svako znade, ja *mnim* i vi znate (IV, 32); nit je bilo ni će, ja *mnim*, biti (IV, 130); ja *mnim* nam se rugati nećete (IV, 57); Ja *mnim*, oče, malo što i misliš (IV, 139).

4.5. Imperativna forma *viđi* zajednička je osobina svih crnogorskih narodnih govora. Ovaj „nepobitni dijalektizam“ (Stanojčić 1987:68), obilježen leksikografskim indikatorom *po*kr. u *Rečniku uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*⁷, funkcioniše kao stilski markiran supstitut stilski neutralne imperativne forme *vidi*:

viđi divno ko je kod ovacah (V, 46); *Viđi* druge sreće crnogorske (V, 164); *Viđi* vraga su sedam binjišah (III, 13); Poklonika *viđi* siromaha (III, 146); *viđi* prestol oca prevječnoga (III, 182).

4.6. Stabilnost glagolske sisteme u Njegoševom jeziku remeti i frekventna upotreba dijalekatski markiranih oblika glagola *kazivati*. Upotreba neuobičajene forme, čije je ishodište dijalekat, obično se smatra figurativnom u jeziku pisca koji naporedo upotrebljava standardne i dijalekatski markirane varijante:

ne *kažuje* sv'jetu slavno (II, 86); Njima kratki um *kažuje* (II, 160); *kažuje* u krvnički stupac (II, 211); trag da mu se po prstu *kažuje* (III, 54); udarila *kaživat* vještice (III, 100); *Kažuj*, babo, jesi li vještica (III, 101); *Kažuj*, babo, rašta si lagala (III, 104); *Kažuj* pravo, grdna poturice (IV, 45); *Kažuj* otkuda si rodod (IV, 155); Ti i sada radi nas *kažuješ* (IV, 249).

4.7. Forme koje nijesu prihvatljive s aspekta standarda i koje uslovljava naglašeno prisustvo narodnog jezičkog izraza još jednom svjedoče o markiranosti morfološke sisteme glagola u jeziku Petra II Petrovića Njegoša. Da je zastupljenost arhaičnog oblika prezenta glagola *lezti* osnov za uspostavljanje stilističkog konteksta, te da upućuje na tendenciju arhaiziranja teksta, potvrdiće primjeri koji slijede:

ne mili se *uljesti* čovjeku (III, 71); *Uljezem* u ogromnu arhivu (IV, 11); da *uljeze* u Moskvu (IV, 201); Dok jedno jutro *uljezem* (IV, 214); Će si voliji pride da *uljezemo* (IV, 229); jedva u dvor *uljezemo* (IV, 230); i *ulježe* u selo Ponare (V, 171); pa *ulježe* u turskojzi lađi (V, 173); pa *ulježe* u Ivicu vojska (V, 418).

⁷ *Rečnik uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, knj. sedma, Beograd, 1974, 25 (skr. VII).

4.8. Na udio i stepen zastupljenosti narodnog u Njegoševom jeziku upućuju i primjeri stilistički upečatljivih formi glagola *izist(i)*, *otist(i)*, *sist(i)*, čija je upotreba ograničena na područje crnogorskih narodnih govora (Ostojić 1997: 60). U sistemu normativnog jezika oblici glagola ovih glagola predstavljaju nesumnjive dijalektizme, koji u promjeni zadržavaju nepromijenjeno, nejotovano *d*. Za potvrdu stilske vrijednosti ovih morfostilema navodimo upečatljive primjere iz obimne građe:

- ka ćeš silom tvojom *izist* (II, 129); to na dobro *izisti* ne može (IV, 24); tad će *izist* djelo na vidjelo (IV, 153); pa *izide* iz bijele crkve (V, 33); *izide* gorom na planinu (V, 118); *izidoše* gore u Banjane (V, 401); *izide* brzo pred tavnicu (V, 465);
- nećeš smjeti *otisti* s narodom (IV, 256); pa *otide* za Turcima tragom (V, 122); kada *otidoše* (IV, 199); *Otidemo* (IV, 230);
- Dok *sidemo* ka na ovo polje (III, 64).

4.9. Razmatrani s aspekta normativnosti, navedeni primjeri imaju status zastarjelih ili su oblici izuzetne dijalekatske ograničenosti. No, sagledavanje stilističkog aspekta ovih kategorija obavezuje na tretiranje ekscerpiranih primjera s obzirom na njihovu funkcionalno-stilsku vrijednost pa „ono što može zastareti u najobičnijem komunikativnom jeziku, često egzistira kao gramatičko-stilistička kategorija u funkcionalnim stilovima“ (Vuković 1972: 211).

5. U Njegoševom jeziku primjetna su i mimoilaženja sa normativnim obrascem na nivou sistema glagolskih vrsta. Tako je važna morfološka komponenta Njegoševog opusa kolebljiv odnos glagolski oblik (najčešće prezent) – glagolska vrsta, a status morfostilema često dobija oblik motivisan piščevim oslanjanjem na govor zavičajnih Njeguša, odnosno nastojanjem da se udovolji žanrovskim zahtjevima.

5.1. Iako je u aoristu glagola III i I vrste, koji u prezentu mogu imati oblike i po III vrsti, dozvoljena ravnopravna upotreba oblika od pune i okrnjene osnove (Stevanović 1989:346), u Njegoševom jeziku češće bilježimo kraće oblike bez sekvence *-nu-*, što ispitivani jezik približava jeziku pisaca iz dinastije Petrović Njegoš (Ostojić 1976: 167; Nenezić 2010: 198). Upotreba aorista od okrnjene osnove obično je u jeziku pjesama „na narodnu“ metrički uslovljena i ima značajan stilistički potencijal zbog izražavanja doživljenosti radnje, npr.:

nož *istrže*, *posječe* mu glavu (V, 113); *trže* sablju u desnicu ruku (V, 315); pa *potrže* dvije puške male (V, 318); umalo se uže ne *pretrže* (III, 59); Mrtvu glavu ne *diže* iz groba (III, 132); veliko se sobranije *steče* (III, 207); Što *uteče* ispod sablje turske (III, 22); vrag *uteče* nekud bez obzira (III, 44); koliko je ravnoga Cetinja/ ne *uteče* oka ni svjedoka (III, 123).

5.1.1. Iako je kod glagola *poginuti* očekivana jednaka osnova (na *nu*) u obliku aorista i radnog glagolskog pridjeva (Ostojić 1997: 66), supstituciju standardne i stilski neutralne glagolske forme antiptotičkom i stilski markiranom formom reprezentujemo primjerima koji se realizuju bez očekivane sekvence *-nu-*:

- *Pogibosmo* ovđe čekajući (III, 25); Da *pogibe* u boj ljuti./ ubojniče (III, 90); Tu *pogibe* Joviša Bjelica (V, 377); od Srbalja malo ko *pogibe* (V, 406); ko *pogibe*, ko li živ ostade (V, 436); U tom boju *pogiboše*, družu, Crne Gore mnogi sokolovi (V, 438);
- koliko je *pogiblo* Turakah sadno (IV, 101).

5.2. Promjenom glagola (*pri*)*pomoći* i *odmoći* po I vrsti Njegoš slijedi prilike zabilježene u zavičajnom govoru (Pešikan 1965:166). Model supstitucije uobičajenih oblika po III vrsti oblicima običnim u narodnom jeziku potvrđen je sljedećom grupom primjera:

da prvotzi *pripomože* (II, 28); da *pomože* Novome hitaše (III, 61); Niko žalit ne smije/ nikoga, a kamoli da mu što *pomože* (III, 72); Dokle neko, da mu bog *pomože*/ iz onijeg panjegah zavika (III, 75); Dok *pomožeš*, da se ne *odmože* (IV, 17); *pomože* ti danas mimo ikad (IV, 103).

5.3. Pored promjene glagola *moći* po III vrsti, koja je poznata govornima Njegoševog zavičaja (Pešikan 1965: 166), npr.: što *mognemo* (IV, 143); sve ću radit što *mognem* raditi (IV, 196); ne *mognu* im Turci nikako odoljeti (VI, 93), u ispitivanom jeziku stilski je relevantnija morfološka kategorija prezenta s prefiskom *uz-*, koji se upotrebljava umjesto futura imperfektivnih glagola (Glušica 2004: 74):

Što *uzmognem*, čućete hoću li (III, 50); da podžežem koliko *uzmogu* (III, 106); koliko *uzmognem* (VI, 167); mišicom ne *uzmogne* držati (VI, 181).

5.4. Kao naglašena osobina jezika pisaca starije epohe, navedena kategorija povećava broj potencijalno stilogenih jedinica u jeziku Petra II Petrovića Njegoša.

5.5. Pored oblika koji se pravilno grade po V vrsti, oblici glagola tipa *znati, poznati, imati, dati, predati* mijenjaju se i po I vrsti i razvijaju sekundarno *d* u osnovi. S obzirom na to da je metrička struktura stiha često zahtijevala upotrebu glagolske optimalne forme sa suglasnikom *d* u osnovi, grupa sljedećih supstituta smatra se karakterističnim jezičkim sredstvom u jeziku našeg pisca, ali ne i stilski relevantnim. Tačnije, ukoliko postoji više (normativnih) formi za izražavanje istog značenja, onda one ne potpadaju pod antiptozu⁸, te se njihova stilistička vrijednost može pratiti na planu ograničenijih stilogenih mogućnosti – varijantno-sinonimskom planu:

Čisto *znadi*, oče igumane (IV, 17); Dobro *znadem* vaše pokornosti (IV, 57); *znadem* narod da me uvažava (IV, 33); *Znadi* dobro, stari kaluđere (IV, 64); Ko ne putuje taj ne živi, taj ne *znade* što je svijet (VI, 213); da *imadeš* svojstvo sa ocem svijetah (I, 167); Po čem' tako ti *poznade* čisto/cara glavom u toga čovjeka (IV, 20); ...ne/ *dadu* nam više stati — u boj treba pohitati (IV, 54); ona *dade* smjelom grabitelju slučaj zgodan (III, 184); *Imadeš* li ostarjelu majku (V, 316); da im *predadu* oružje (VI, 63); da je on *dade* štampati (VI, 146); ko se prvi javi od strane njegove supruge da mu se *predade* (VI, 118); No ja hoću da mi se *predade* (IV, 71).

5.6. Stilistički relevantnim kategorijama pripadala bi i promjena glagola *davati* po V vrsti, koju Pešikan bilježi u starocrnogorskim govorima (Pešikan 1965: 168). Tako u traganju pisca za neobičnom formom, čije je ishodište dijalekat, nastaje stilistički uslovljena antiptoza:

kakav *davaš* prigovor, vladiko (III, 42); i da *dava* vj'ence besmrtija (III, 177); Esperijus *dava* pismo (IV, 160); njoj *dava* (IV, 234); soko pisne, labud pjesmu *dava* (IV, 266); kad im *davam* vjeru najčistiju (IV, 64).

5.7. Model dijalekatski uslovljene supstitucije standardne promjene glagola *pomagati* oblicima promjene po V vrsti (obično u imperativu, rjeđe u prezentu), koji je potvrđen i u jeziku ostalih Petrovića (Ostojić 1976: 161; Nenezić 2010: 190), reprezentujemo sljedećim primjerima:

da ni svud *pomaga* (III, 67); Ako išta oči *pomagaju* (IV, 17); A *pomagaj*, dragi gospodare (V, 359); Nego Živku ništa ne *pomaga* (V, 473); Amin bože, vazda im *pomagaj* (V, 44); Haj *pomagaj*, pašo gospodare, od krvnika Petra Boškovića (V, 65); Aman, care, zemlji gospodare,/ ti *pomagaj*, ako znaš za boga (V, 85).

⁸ Antiptoza je oneobičajeni, figurativni supstitut uobičajene forme, zamjena standardnojezičkog nestandardnojezičkim ili neobičajenim oblikom glagola.

5.8. Iako glagol *pobjeći* ispoljava varijativnost i u savremenom jeziku (Ostojić 1997: 58), oblik imperativa po I vrsti Njegoš koristi u stilističke svrhe, a stilistička vrijednost pripisuje se i nestandardnom obliku 3. l. množine prezenta:

Ja *pobjezi* noću bez obzira (IV, 27); Ja *pobjezi* u čemu se nađoh (IV, 39); Turci pleći pet šest putah/ obraćaše da *pobjegu* (II, 168).

5.8.1. Markiranom upotrebom imperativa u perifernom značenju – u opisivanju radnji iz prošlosti – ispunjen je jedan od uslova transformacije nestilogene u stilogenu jezičku jedinicu. Imperativom u sekundarnoj sintaksičkoj funkciji postiže se živost kazivanja, te kategoriju pripovjedačkog imperativa podvodimo pod antiptotičku, tj. stilistički uslovljenu pojavu u jeziku našeg pisca.

5.9. Upotreba antiptotičke (stilistički obilježene) forme glagola *pasti* i glagola s njim složenih bez suglasnika *d* u oblicima regularne promjene po III vrsti povećava broj „čisto stilističkih“⁹ morfostilema u ispitivanom jeziku, npr: pred pukom *ispane* (IV, 126); da *napanu* jato labudovah (IV, 266).

5.9.1. Stilistički je uslovljena i „nametnuta“ zahtjevima stiha i upotreba infinitiva glagola *pasti* i glagola s njim složenih po III vrsti: E ćeš našu vojsku *prepanuti* (V, 53); ne bi mogla na zemlju *panuti* (V, 169); vi se, braćo, *prepanuti* nemojte (V, 284); ne smijaše njima *ispanuti* (V, 458).

5.9.2. Često zabilježena antiptotička forma radnog glagolskog pridjeva ovih glagola, proširena sekvencom *-nu-*, dijalekatski je markirana i u Njegoševom jeziku funkcionise kao jedinica naglašene izražajnosti:

ali si se, dragi, *prepanuo* (V, 392); kako mu se bješe *prepanuo* (V, 156); ovdena *panuo* (IV, 87); bješe na glas *ispanuo* (IV, 88); davno bismo i mi *upanuli* (IV, 147); u grobnicu *panuo* (III, 185).

5.10. Priličan broj primjera antiptoze ostvaren je u Njegoševom jeziku i zamjenom normativno propisanih oblika V glagolske vrste markiranim oblicima II vrste. Izborom arhaičnih i stilistički obilježenih oblika po II vrsti pisac slijedi prilike posvjedočene u crnogorskim narodnim govorima ili ga na to obavezuju zakonitosti stiha i rime:

Puču puške Lješanskom Nahijom;/ mislim: idu Turci u harače (III, 130); hiljadu se *nadimlju* volkanah (III, 198); *siplje* li se bulah ka

⁹ „Čisto stilistički“ morfostilemi potiču iz nestandardnih idioma.

Srpkinjah (III, 50); poju ljudi, *gađu* iz pušakah (III, 67); Nove nužde *rađu* nove sile (III, 108); Jok, serdare, ne *ugađeš* putom (III, 53); *uzimlje* Teodosija Mrkojević rakiju (IV, 138); ... kojom ih *pozivlje* da ustanu na Turke (IV, 136); čuju i *prosiplju* (IV, 136); s Moskvom se evo neko doba oni braća nekakva *nazivlju* (IV, 182); da mu ropstvo gorči i *koleblje* (III, 210); *Koleblju* se u moru nebesa (III, 118).

5.11. Antiptotičkim modelima ostvarenim na kolebljivom odnosu glagolski oblik – glagolska vrsta pridružujemo i primjere nestandardne promjene glagola V vrste po IV vrsti. Oneobičeni supstitut prepoznat je u tipično crnogorskom načinu obrazovanja iterativnih prezentskih formi nastavcima *-a(jem)* umjesto *-a(vam)* (Bigović-Glušica 1997:139). Odlučujući se za „negramatičku“ formu, pisac primjenjuje jedno selekciono pravilo u oblikovanju svog jezičkog izraza – traga za oblikom kojim bi postigao snagu i upečatljivost izraza ili udovoljio žanrovskim zahtjevima:

i ti ruku *pružaješ* na kletvu (III, 112); dan za danom *vjenčaje* se tokom (III, 141); razbija se i *prskaje* (227); *pružaje* crnokrake luke (III, 155); *zadržaje* i krije u sebi (III, 107); što *nabraje* svoje brojanice (III, 61); u kojemu se *zaključaje* (IV, 90); Velikoga vezira viđu vesela, *uzigraje* (IV, 226); O, bezumni rode, ono li se u vas *obožaje* ... (IV, 226); nek *crkaju* ljute guje (I, 315); sile *podržaje* (VI, 164); njedrima koja *obožaju* (IV, 274); Što mi blago *obećaješ*/ niti smo se s njim rodili (II, 213); doktori mi *obećaju* da će mi popraviti zdravlje (VI, 195); i sestrića, bega od Kavaje;/ a Toskama mito *obećaje* (V, 213).

5.12. Kolebljiv odnos glagolski oblik – glagolska vrsta odražava se i na oblike glagolskog priloga sadašnjeg, te se očekivani oblik supstituiše oblicima koji su rezultat imperfektizacije koja nije u skladu sa jezičkom normom. Bez obzira na to jesu li dijalekatski uslovljeni oblici ili piščevi individualizmi, primjeri koji slijede su antiptotičke forme izrazite stilističnosti:

žena laže suze *prosipljući* (III, 57); *razdvajući* (III, 101); *nasipljući* (III, 139); uz polje *gledaći* (III, 24); *cvjetući* (IV, 252); iz nje *izlećivajući* kako čestice vazduha (IV, 238); strašnu riječ *zapov'jedeći* im (IV, 263).

6. Koliko izbor neke od varijanata optimalne forme, koju obično ne nameće „pravilo gramatičnosti“ (Simić 2000: 103), rezultira nastankom stilski relevantnog izraza pokušali smo da pokažemo u prethodnim analizama. No, u Njegoševom jeziku postoji još jedinica koje dobijaju status ele-

menata pojačane izražajnosti. Bez obzira na sistemska ograničenja u dograđivanju infiksa pri imperfektizaciji glagola, u ispitivanoj građi bilježimo i primjere *stilematične enalage glagola* koje M. Kovačević pridružuje antiptozi kao stilskoj figuri (Kovačević 2003: 228). Tako u cilju postizanja stilskog efekta pisac često poseže za oblicima imperfektivnih glagola koji morfološki odstupaju od normiranog obrasca ili su u vezi sa tradicionalnim ruskim formama.

6.1. Stilematična enalaga glagola registrovana je u oblicima glagola izvedenim infiksom *-a-*. Odsustvom očekivanog i standardnojezičkog infiksa postiže se visok stepen oneobičavanja (začudnosti) opšteupotrebne forme, što je uslov transformacije uobičajene gramatičke jedinice u jedinicu naglašene izražajnosti – stilem (Katnić-Bakaršić 1999: 21):

Sve što me *okružā* odjednom zaplaka (I, 152); dužnost čojstva pravu *ispunjate* (I, 53); Čudnovata služba što vi *ispunjate* (I, 171); kad *zahvalja* na zdravice (II, 117); *Zahvaljam* ti, poštena starino (IV, 37); Mnogo Vam *zahvaljam* (VI, 135); *okićaju* Avrorino/ bistro čelo (II, 95); jer viteza *obesmrća/* slavna smrca i grobnica (II, 10); strijeljanjem da se *nadmašaju* (III, 15); pa *prečišćaš* svijet na rešeto (III, 118); da *ispunja* tvoje providenje (IV, 275); Jednoga će sunca zrake sjajne/ šar dvižimi zemni *osvjetljati* (III, 211); tvoje zrake *osvjetljaju* (I, 121).

6.2. Među ekscerpiranim primjerima iterativnih glagola ima i onih koji se ne pripisuju oblicima dijalekatske markiranosti, odnosno piščevim individualizmima. Tačnije, ukoliko metrička struktura stiha onemogućava upotrebu gramatički korektne forme, pisac traga za rješenjima čije ishodište može biti i strani jezik. Udaljavanje od svoje dijalekatske baze i okretanje formama iz ruskog jezika samo potvrđuje kako se Njegoš odnosio prema jeziku – u traganju za jezičkim sredstvima koja odgovaraju dubini misli i jačini pjesničkih osjećanja Njegoš se inspiriše ruskom literaturom koju je obilato koristio (Ostojić 2003: 44).

6.2.1. Na prisustvo glagola koje je Njegoš pozajmio iz ruskog jezika upućuje i *Rečnik uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, koji smo koristili u analizi. Modele antiptoze u kojima je supstitutivni oblik obilježen stranim jezičkim nanosom predstavljamo sljedećom grupom primjera:

ja jedina mrake *pronjavam* (III, 143); da se *očišćaju* (IV, 262); svi se oni jesu *očišćali*, nečistotu u more bačali (IV, 262); *pojavlja* se veće u

Moskova (IV, 65); da dobija i *pobjeđa* (VII, 159); vladi *potčinjati*, pokorati (II, 12); rađaš i *prerađaš* (I, 125); Sedam sahat boj jednaki / *produža* se (II, 168).

6.3. Antiptoze koje počivaju na stilematičnoj enalagi uobičajenih glagola glagolima imperfektizovanim infiksom *-ava-* imaju status morfostilema koji su obično uslovljeni zakonitostima stiha ili rime. Iako potvrđene u govoru pišćevog zavičaja (Pešikan 1965: 168), neki od ekscerpiranih primjera svjedoče i o pišćevim inventivnim traganjima na jezičko-stilskom planu:

pobjeđava soprotivne (II, 17); često ratim, *pobjeđavam* tresk gromovah (I, 63); beshalačni ja teb' *ugađavam* (I, 285); kad sam gode mnogo *razmišljava*, vazda mi se posa povukova (IV, 31); nesmislenik gordi *pomišljava* (III, 177); što te moja sudba *zanimava* (III, 152); *Spuštavah* se ja na vaše uže (III, 59); Ne bio ih *puštavat* od sebe (III, 120); svaki danak *puštavaše* vojsku (V, 442); za nju care *znava* nije (II, 44); Igor čete *okupljava* (I, 270); *ostavajte* zbogom, ja vi drug nijesam (I, 171).

6.4. Upotrebom glagola imperfektizovanog infiksom *-eva-* nastaje još jedan tip stilogenih jedinica zasnovan na kriterijumu supstitucije opšteupotrebne forme formom koja ima naglašenu stilsku funkciju:

zvjersko čelo *kaževaše* (II, 5); Što ćemo vi primjer česov iz vjekovah ... *kaževati* (II, 105); pred svijet se *kaževahu* (II, 119); Kamo vaša hrabrost prva koju sa mnom *kaževaste* (II, 171); *Kaževaše* Raslapčević Vuče, / *kaževaše* Janku i Bogdanu (V, 41); A Rade mu pravo *kaževaše* (V, 63).

6.5. Navedena glagolska obrazovanja, njihov postanak i sastav potvrđuju da i tvorba riječi pruža raznovrsne mogućnosti za lingvostilistička istraživanja, mnogo više nego „čista morfologija“ (Kovačević 2003: 230). Takođe, prusustvo glagola nesvršenog vida u pjesničkom žanru i težnja za njihovom tvorbom mogu se objasniti većom apstraktnošću i manjom „događajnošću“ sadržinske strukture poetskih djela. Tako motivisano korišćenje i motivisano ulančavanje jezičkih jedinica koje Njegoš ostvaruje, naročito u svojim pjesmama, rezultira nastankom neponovljivosti i individualnosti jezika koji pokazuje „jedinstveni karakter i suštinsku individualnost“ (Kovačević 1995: 146).

7. Sprovedena analiza stilističkog aspekta glagola kao vrste riječi u jeziku Petra II Petrovića Njegoša potvrđuje da je piščeva težnja za što uvjerljivijim jezičkim izrazom upotpunjena strukturalno izmijenjenim jedinicama naglašene izražajnosti, čija stilističnost počiva na kriterijumima supstitucije i začudnosti glagola kao vrste riječi. Tačnije, zamjena opteupotrebnog ili standardnojezičkog glagola oblikom koji je „nepobitni dijalektizam“, negramatička forma, strani jezički nanos ili, čak, piščev individualizam rezultirala je nastankom stilski markiranih primjera antiptoze, kojoj se u novijim lingvostilističkim istraživanjima pripisuje i stilematična supstitucija glagola. Različiti supstituti uobičajenih oblika prilično narušavaju stabilnost glagolske sisteme u Njegoševom jeziku – počev od onih koji se pravdaju piščevim vezama sa zavičajem, a često funkcionišu kao opštecrnogorski dijalektizmi, preko stilogenih modela ostvarenih na kolebljivom odnosu glagolski oblik – glagolska vrsta, do markiranih primjera imperfektizacije uslovljenih potrebama stiha, ali i oslanjanjem na strane jezičke obrasce. Ukoliko je struktura stiha zahtijevala upotrebu neuobičajene glagolske forme, onda se ta forma, bez obzira na ishodište (dijalekat, strani jezik ili inovacija pjesnika), smatrala stilski markiranim obilježjem jezičke strukture.

7.1. Iako je repertoarom fonetsko-fonoloških pojava Njegoš najbliži govoru zavičajnih Njeguša, elementi markirani dijalekatskim nanosom prepoznati su i u analizi jednog segmenta morfološkog nivoa jezičke strukture. Bez obzira na to što su s aspekta normativnosti jedne forme preporučljivije od drugih, stari i oneobičeni jezički obrasci nesumnjivo bogate jezik i gode uhu današnjih čitalaca. Tako se aktiviranjem „rezerve jezičkih oblika“ (Simić 2000: 83) i inovacijama nastalim da bi se udovoljilo zahtjevima rime i stihovnog obrasca povećavaju mogućnosti za sagledavanje stilizacije piščevog jezičkog izraza, a nivo morfološke strukture postaje podesan za lingvostilistički usmjerena istraživanja jezika kojim su izrečene originalne i duboke životne mudrosti i uklesani stihovi koji će se znavijek pamtili.

Literatura:

- Bigović-Glušica, Rajka (1997), *Jezik Marka Miljanova*, Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorica.
- Glušica, Rajka (2003), *Naporedna upotreba futura II imperfektivnih glagola i prezenta s prefiksom uz-*, Peti lingvistički skup „Boškovićevi dani“, CANU, Podgorica, 73-78.

- Ivić, Pavle (1999), *O jeziku, o lingvistima, o piscima*, Zbornik Matice srpske za književnost i jezik, XLVII/sv. 2-3, Novi Sad, 413-425.
- Katnić-Bakaršić, Marina (1999), *Lingvistička stiliska*, Open Society Institute, Prag.
- Kovačević, Miloš (1998), *Antiptoze u poeziji Nikole I Petrovića Njegoša*, u: „Stilske figure i književni tekst“, Trebnik, Beograd, 111-125.
- Kovačević, Miloš (2003), *Stilistički aspekt gramatičkih kategorija*, u: „Gramatičke i stilističke teme“, Banja Luka, 220-237.
- Kovačević, Miloš (1995), *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Unireks, Nikšić.
- Kristal, Dejvid (1996), *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd.
- Nenezović, Sonja (2010), *Jezik Nikole I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 20, CANU, Podgorica.
- Ostojić, Branislav (1976), *Jezik Petra I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 1, CANU, Titograd.
- Ostojić, Branislav (1997), *Njegoševo djelo kao izvor za Daničićevo komentarisanje morfološke sisteme u „oblicima srpskoga ili hrvatskoga jezika“*, u: „Prilozi o Njegoševu jeziku“, Nikšić, 1997, 36-74.
- Ostojić, Branislav (2003), *Snaga i moć Njegoševa jezika i njegov udio u izgradnji Vukova modela književnog jezika*, u: „O crnogorskom književnojezičkom izrazu III“, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 41-53.
- Pešikan, Mitar (1965), *Starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govori*, SDZb, XV, Beograd.
- Radulović, Zorica (2011), *Stilističke karakteristike u djelu Petra II Petrovića Njegoša*, u: „Ogledi, prikazi, stavovi“, Unireks, Podgorica, 162-178.
- Selimović, Meša (2007), *Za i protiv Vuka*, Oktoih, Podgorica.
- Simić, Radoje (2000), *Stilistika srpskog jezika I*, Beograd.
- Stanojčić, Živojin (1987), *Gramatika i jezik*, NIO „Univerzitetska riječ“ Nikšić, Titograd.
- Stanojčić, Živojin (2005), *Spontani dijalektizam u jeziku pisca*, Glasnik Odjeljenja umjetnosti, knj. 23, CANU, knj. 23, Podgorica, 5-19.
- Stevanović, Mihailo (1989), *Savremeni srpskohrvatski jezik I (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Naučna knjiga, Beograd.
- Tepavčević, Miodarka (2010), *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 19, Podgorica.
- Tošović, Branko (2002), *Funkcionalni stilovi*, Graz.
- Vuković, Novo (2000), *Putevi stilističke ideje*, Jasen, Podgorica, Nikšić.
- Vuković, Jovan (1972), *Naš književni jezik danas*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Vušović, Danilo (1930), *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Beograd.

Jelena BASANOVIC-CECOVIC

STYLISTIC ASPECT OF MORPHOLOGICAL CATEGORY IN
THE LANGUAGE OF PETAR II PETROVIĆ NJEGOS

Summary

In the paper are analyzed morpho-stylistic words created by replacing the standard in language by non standard or less acquainted form of verb. The analysis shows that the evident stylistic potential is attributed to all main characteristics found in verb change, to relation of verb basis, as well as to marked examples of imperfectization in the language of Petar II Petrović Njegos. Conditioned by the conformities of a metric form, by author's relying on national language expression, but also inspired by the Slavonic and Russian church Slavonic forms, excerpted examples indicate the expressive value and stylistic marking of language of Njegos, found on a higher level of estrangement and the criteria of substitution of verb as the word kind. Thus, the language of Njegos, as emanation of the spirit of Montenegrin people, represents a valuable source of material for examining choice and use of language and stylistic resources in the opus that lasts and finds reflection in our contemporary time, as we hope will continue in the future.

Keywords: Petar II Petrović Njegos, morphologic category, morpho-stylistics, verb, verb form, verb basis, imperfectization, insert, Montenegrin speeches, dialecticism.

Danijela RADOJEVIĆ

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

O MORFOSINTAKSIČKIM ODLIKAMA PERFEKTA I NJEGOVOJ STILISTIČKOJ VRIJEDNOSTI U JEZIKU PETRA II PETROVIĆA NJEGOŠA

Predmet ovog rada jesu najmarkantnije morfosintaksičke i stilističke odlike perfekta u jeziku Petra II Petrovića Njegoša. Njegošev jezik, kada je ova problematika u pitanju, postavljen je u okvire prema jeziku standarda, na jednoj strani, dijalekatskoj osnovici kojoj je pisac pripadao (cetinjsko-njeguški govor), na drugoj, te jeziku drugih pisaca crnogorske literarne tradicije, ne previđajući pri tome ni individualne osobenosti Njegoševog pjesničkog genija. Analizom su obuhvaćeni ilustrativni primjeri i indikativnog i relativnog i modalno upotrijebljenog perfekta, kao i primjeri upotrebe kvalifikativnog i gnomskog perfekta, naglašavajući i morfološke karakteristike pojedinih perfekatskih oblika. Poseban akcenat je stavljen na morfosintaksičke osobenosti krnjeg perfekta i njegovu stilsku markiranost.

Ključne riječi: perfekat, Petar II Petrović Njegoš, morfosintaksa, stil, stilogenost, indikativ, relativ, modalni perfekat, kvalifikativni perfekat, gnomski perfekat.

1.0. Jezik kao sredstvo kojim je Petar II Petrović Njegoš ovaplotio svoj pjesnički genij pruža široke mogućnosti za istraživačke poduhvate. Bogat, samosvojan i jedinstven jezičko-stilski izraz čuvenog pjesnika, vladara i vladike Crne Gore izazov je za raznovrsna lingvostilistička izučavanja. Generalno posmatrano, s pravom se može konstatovati da vrijednost jezika u Njegoševim djelima nimalo ne zaostaje za njegovom nadaleko čuvenom i proslavljenom pjesničkom vrijednošću. U ovom radu bavićemo se morfosintaksičkim i stilističkim odlikama perfekta u jeziku Petra II, a oblike, značenja i funkcije tog glagolskog oblika analiziraćemo na korpusu iz tri njegova reprezentativna djela: *Gorski vijenac*, *Luča mikrokozma* i *Lažni*

*car Šćepan Mali*¹. Pri tome pokušaćemo Njegošev jezik, kada je ova problematika u pitanju, da postavimo u okvire prema jeziku standarda, na jednoj strani, dijalekatskoj osnovici kojoj je pisac pripadao (cetinjsko-njeguški govor), na drugoj, a za pojedine najkarakterističnije osobine i prema jeziku drugih pisaca crnogorske literarne tradicije.

1.1. Iako je u jeziku Petra II Petrovića široka upotreba i aorista i imperfekta², a javlja se i pripovjedački prezent u kazivanju radnji iz prošlosti, ipak perfekat nije potisnut, već je jako frekventan. No, za razliku od drugih preteritalnih oblika, ovaj glagolski oblik iskazujući prošlu radnju, ni u kom pogledu je ne specifikuje, i kao takav ima širok domen upotrebe i u savremenom jeziku³. Takođe, izuzetno visoka frekvencija upotrebe ovog glagolskog oblika odlikuje i jezik drugih poslenika crnogorske pisane riječi tog vremena⁴.

2.0. U proučavanoj jezičkoj građi iz Njegoševa jezika osnovno značenje i primarna sintaksička funkcija perfekta odgovara savremenom književnom jeziku – njime se označava radnja koja se vršila ili izvršila u prošlosti, prije vremena govorenja⁵. Perfekatski oblici javljaju se od glagola oba vida i u gramatičkoj literaturi se naglašavaju izvjesne razlike u njihovoj upotrebi zavisno od vidske ostvarenosti datog glagola. Da bismo takve slučajeve detaljnije analizirali, navodimo dvije grupe primjera iz proučavane jezičke građe:

- D) nema puno osamnaest ljetah;/ živo mi je srce *ponijela* (GV, 54); zbilja ti je pamet svu *popila* (GV, 54); Lov *smo* dobar, proto, *ulovili* (LCŠM, 314); Kako *sam se* sinoć *ismijao* (GV, 39); Ja *sam* noćas grdan san *vidio* (GV, 58); Vi *ste* ljudsko ime *unizili* (LM, 119); Udar ovi prvi i najsjanî/ njihovo je *razdrobio* carstvo (LM, 147);

---

¹ Petar II Petrović Njegoš, *Spjevovi*, Biblioteka Vijesti, Podgorica, 2004. Umjesto punih naziva djela iz kojih su ekscerpirani primjeri u radu ćemo koristiti skraćenice: GV – *Gorski vijenac*; LM – *Luča mikrokozma*; LCŠM – *Lažni car Šćepan Mali*.

² D. Vušović, *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Beograd, 1930, 70-80.

³ P. Piper; I. Antičić, i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga – Matica srpska, Beograd, 2005, 390.

⁴ B. Ostojić, *Jezik Petra I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 1, CANU, Titograd, 1976, 173; R. Bigović-Glušica, *Jezik Marka Miljanova*, Kulturno-prosvjetna zajednica, Podgorica, 1997, 284; S. Nenezić, *Jezik Nikole I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 20, CANU, Podgorica, 2010, 357; M. Tepavčević, *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 19, CANU, Podgorica, 2010, 487.

⁵ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Narodna knjiga, Beograd, 1969, 586.

voskrsenjem smrt *si porazio* (LM, 189); Eto Šćepan *nije poginuo* (LCŠM, 326); Mi *smo* ono danas *izgubili*/ što nikada već steći nećemo (LCŠM, 325);

II)

III) sto putah *sam gledao* oblake/ *đe* iz mora dođu na gomile (GV, 15); Srpkinja ga još *rađala nije*/ od Kosova, a ni prijed njega (GV, 25); *Nijesam* ga, Vuče, *kupovao* (GV, 40); ni ovakve još *nije* žalosti/ na mnogo mjestah *događalo* (GV, 82); Dan i noć *sam* na konju *letio* (LCŠM, 206); *Zvali smo* te svi iz dogovora/ kao oca da te molimo (LCŠM, 273).

U prvoj grupi primjera imamo perfekat od glagola svršenog vidskog lika u kojima je najosjetnija značenjska nijansa stanje koje je nastalo poslije izvršenja radnje. Međutim, ovakav perfekat nema samo to značenje rezultativnosti, već se njime želi ukazati i na procese koji su doveli do tog stanja. To potvrđuju svi navedeni primjeri, pa čak i u posljednjem primjeru perfekta od glagola *poginuti*, gdje se možda ponajslabije osjeća procesualnost, ne možemo reći da je radni glagolski pridjev potpuno izgubio glagolski karakter.

U drugoj grupi primjera figurira perfekat od nesvršenih glagola gdje je naglašen sam proces vršenja radnje u prošlosti. Mada se ponekad i glagoli nesvršenog vida mogu upotrijebiti da označe stanje nastalo u rezultatu vršenja radnje. To uglavnom imamo u dva slučaja: iz versifikacijskih razloga – to bi u našim primjerima bio slučaj *nijesam ga kupovao* (m. *nijesam ga kupio*); ili pak usljed upotrebe nesvršenih glagola sa značenjem svršenih – oblik *oblačili* (m. *obukli*).

2.1. Analiza navedenih primjera pokazuje da je perfekat glagolski oblik u čijem su značenju obje komponente – i procesualnost i rezultativnost – podjednako prisutne, iako je nesporno izraženije prisustvo komponente rezultativnosti kod glagola svršenog vidskog lika.

Dakle, osnovna razlika između perfekatskih oblika od glagola svršenog/nesvršenog vida bazira se na ulozi koju u tome ima rezultativna semantička komponenta leksičkog značenja datog glagola. Međutim, u novijoj sintaksičkoj literaturi naglašava se i uloga vidskog značenjskog obilježja u regulisanju funkcionisanja perfekta u okviru različitih dijateza (aktivne i pasivne), a posebno veza tog funkcionisanja sa opozicijom referencijalnost ili nereferecijalnost glagolske radnje⁶.

⁶ P. Piper; I. Antičić, i dr., *Sintaksa*, 390.

2.2. Bitno je naglasiti i to da perfekat nesvršenih glagola ima jednu funkciju koja se ne ostvaruje kada su posrijedi glagoli svršenog vidskog lika. To je iskazivanje prošle radnje čiji rezultat nije aktuelan u momentu govora jer se u međuvremenu desila druga prošla radnja koja je poništila taj rezultat. Takvo značenje kada su posrijedi glagoli svršenog vida može se iskazati isključivo oblikom pluskvamperfekta⁷.

3.0. U jeziku Petra II Petrovića Njegoša, kao i u savremenom književnojezičkom izrazu⁸, najčešći su primjeri indikativnog perfekta gdje se vrijeme za koje su glagolom označeni procesi vezani određuje prema vremenu govorenja, tj. glagolski oblik se „u hronološkom smislu odnosi prema momentima govorenja direktno⁹“. Dakle, upravo zato što se glagolom označena radnja određuje direktno prema – bolje reći vremenu nego momentu govora – u slučaju indikativnog može se govoriti o neposrednom perfektu. Evo primjera ovog perfekatskog oblika u Njegoševom jeziku:

Svak je doša ko je od potrebe/ al' nijesu pet Martinovićah (GV, 26); Koje ste se jade skamenili? (GV, 35); Ja sam mnoga obiša svijeta (GV, 91); od miline uru sam slušao (GV, 104); on je svojoj pogubnoj namjeri sve polkove svoje obratio/ Adama je na zlo prevlastio (LM, 153); Pogrešku sam pozdno grdnu pozna (LM, 168); đavo im je oči zasjenio (LCŠM, 209); Ti nijesi dobro razumio (LCŠM, 252); Ima sam ja u mojoj gvardiji/ konjanikah tolike tisuće (LCŠM, 285); grdno su se smeli i smutili,/ rep ni glava ne znaju đe im je (LCŠM, 321); Svašta sam se o tebi nasluša (LCŠM, 312); nas je proša i divan i megdan (LCŠM, 245); Moga bića čita sam pričinu (LM, 159); Gledao sam getsimansku baštu,/ ocrnjenu strašću i izdajom (GV, 92); bič si sudbe veće ispitaio (LM, 120).

U svim navedenim primjerima između vremena govorenja i radnje u perfektu nema nikakvog momenta koji bi govorio da se perfektom označena radnja prije njega vršila ili izvršila. Glagolima u perfektu kazuje se da se nešto desilo prije vremena govorenja, neznano kada, i inače se perfektom

⁷ V. O tome: S. Tanasić, *O perfektu i pluskvamperfektu imperfektivnih glagola*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXXIX, 1, Novi Sad, 1996, 91-97.

⁸ P. Piper; I. Antonić, i dr., *Sintaksa*, 390.

⁹ J. Vuković, *Sistem srpskohrvatskih vremenskih glagolskih oblika u vremenskim i funkcionalnim međuodnosima (korelacijama)*, Radovi, knj. XX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 7, Sarajevo, 1963, 121.

najčešće označavaju radnje koje su se desile u neodređenoj prošlosti. To nam potvrđuje većina gorenavedenih primjera iz Njegoševog jezika.

3.1. Ovdje je neophodno ukazati na primjere upotrebe oblika *doša*, *obiša*, *pozna*, *ima*, *nasluša*, *čita*, koji su dijalekatskog karaktera i predstavljaju produkt asimilacije vokala (*ao > aa*) a potom sažimanja (*aa > a*), što je odlika Njegoševog zavičajnog govornog idioma i starijih crnogorskih govora uopšte¹⁰. Međutim, paralelno sa njima u Njegoševom jeziku u okviru perfekatskih oblika figuriraju i nesažeti oblici radnog glagolskog pridjeva koji kao takvi ne odstupaju od standarda (*slušao*, *gledao*, *ispitao*)¹¹. Naravno da su likovi sa sažetom finalnom sekvencom, koji ilustruju dijalekatski idiom, stilski markirani, za razliku od stilski neutralnih nesažetih formi. U oblasti fonostilistike ova pojava je poznata kao sinereza koja predstavlja kontrakciju dvaju vokala ili slogova u jedan¹².

4.0. U slučajevima kada se radnja označena perfektom kao prošla ne određuje prema vremenu govorenja, već prema nekom drugom vremenu, bilo iskazanom, bilo onom koje se podrazumijeva, imamo perfekat u sintaksičkom relativu (posredni perfekat). Relativni perfekat se upotrebljava kao sintaksička opozicija obliku pluskvamperfekta, ali samo u slučajevima kada je i pridjevska i glagolska komponenta podjednako zastupljena u njegovu značenju¹³. U literaturi se naglašava da se o sintaksičkoj sinonimici može govoriti uzimajući u obzir glagolski vid – sinonimi su pluskvamperfekat perfektivnih glagola i perfekat imperfektivnih (v. t. 2.2).

Kod Njegoša bilježimo relativni perfekat takođe potvrđen velikim brojem primjera:

Ja sam čuo od jednog đeda,/ u Boku *su* jedni *dohodili*/ iz Talije ili otkud drugo (GV, 65); Amanati, *đe nauči tako?*/ *Jesu li* te u Mletke *šiljali* (GV, 84); Kad su prva zvona zazvonila,/ *diga sam se* da idem u crkvu (GV, 103); Pišemo ti što je kod nas bilo:/ Dan i noć *je* poklanje

¹⁰ M. Pešikan, *Starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govori*, SDZb, knj. XV, Beograd, 1965, 124; B. Miletić, *Crnjički govor*, SDZb, XI, Beograd, 1940, 271-272; L. Vujović, *Mrkovički dijalekat*, SDZb, knj. XVIII, Beograd, 1969, 130-131; M. Stevanović, *Istočnocrnogorski dijalekat*, JF, XIII, Beograd, 1933-1934, 10.

¹¹ D. Vušović konstatuje da je u Njegoševom jeziku, osim sažimanja *-ao* u *-ā*, bilježio i primjere sažimanja prema vokalu *o*, što nije osobina „crnogorskog dijalekta“. D. Vušović, *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, 14.

¹² M. Kovačević, *Stilske figure i književni tekst*, Trebnik, Beograd, 1998, 17.

¹³ M. Stevanović, *Glagolski oblici kao međusobne sintaksičke opozicije*, JF, XXIX, sv. 1-2, Beograd, 1972, 95.

trajalo (GV, 109); *Znaćeš i vam što je uradio* (LM, 131); *Poslijed sam s užasom vidio/ prvu braću te su pomiljela/ plod ljubavi prve božanstvene* (LM, 187); *nije šala što se uradilo/ izveo se narod iz svijesti* (LCŠM, 198); *Kad bjesmo ono u Rusiju,/ svi smo jednom sakupno otišli/ kod njegova dvora velikoga* (LCŠM, 203); *kad začuh da si ti došao/ u našem kraju i narodu/ zasjaše mi Lavre Nemanjića* (LCŠM, 213); *Ova vražda niče na Kosovu;/ nepravda je turska posijala* (LCŠM, 223); *da ne rečeš, kad od mene pođeš,/ jer nijesi smio govoriti* (LCŠM, 251).

U svim navedenim primjerima evidentna je relativna prošlost gdje između vremena govorenja i vremena vršenja/izvršenja radnje označene perfektom imamo neko drugo vrijeme, bilo prošlo, što je češći slučaj, bilo buduće.

5.0. U Njegoševom jeziku bilježimo upotrebu perfekta i za označavanje radnji i stanja koja se mogu shvatiti kao svojstvo ili kvalifikacija subjekta. To je kvalifikativna upotreba perfekta koju ilustruju sljedeći primjeri:

Bregovi su nikli po ravnini,/ po pravilu, kako sve ostalo (LM, 137); *Na sredini nepregledne ravni/ kruta se je gora uzvisila* (LM, 138); *priroda je tamo poselila/ sva strašila u bezobraziju* (LM, 173); *po njega je okean veliki/ smolne smradne vode zauzeo* (LM, 172); *tamo mrazi u stepan najveći/ žitkosti su vodne skamenili* (LM, 174); *Od rubina hiljade mostovah/ u pravilne nad njom stali druge* (LM, 137); *na litice vaše nepregledne/ koje su se svuda nakapile* (LCŠM, 217).

U ovim primjerima perfektom se označava da se nekad u prošlosti (neodređeno kad) izvršio proces koji je doveo do stanja koje je postojalo u prošlosti, a postoji i sada, tj. tu je glagolski oblik upotrijebljen da označi osobinu (kvalifikaciju) dotičnog pojma. „Pri ovakvoj upotrebi perfekta ne postoji mogućnost vremenske determinacije glagolske sintakseme.¹⁴“

5.1. Za razliku od aorista kojim se postiže dinamizam, kratkoća i živost u pripovijedanju i imperfekta čija upotreba donosi uzvišen, svečan i patetičan ton, pripovijedanje u kojem dominira perfekat je mirno, staloženo, ujednačeno, jednostavno. Otuda i nema posebnu stilsku izražajnost u navedenim funkcijama, kao druga dva pomenuta glagolska oblika.

---

¹⁴ P. Piper; I. Antičić, i dr., *Sintaksa*, 393.

6.0. Nerijetko se na stranicama Njegoševih pjesničkih ostvarenja nađu i koncizne, aforistične maksime, proistekle iz narodne mudrosti ili nekih opštepoznatih činjenica, koje imaju odlike gnomskog, poslovičnog izražavanja zbog svoje izražene misaonosti. Kako je jezik Njegošev umnogome satkan od elemenata narodnog izraza, sasvim je očekivano prisustvo ovakvih rečenica poslovičnog karaktera obremenjenih narodnom mudrošću. Ipak, nerijetko je u gnomama utkana i vlastita piščeva individualnost, odnosno većina njih je piščeva kreacija, i do današnjeg dana se ponavljaju kao mudre, duboko misaone i iskustvom provjerene istine.

Ta riznica mudrosti u Njegoševom jezičkom izrazu koji obiluje gnomama i sentencama jedna je od njegovih posebnih vrijednosti. Perfekat je jedan od glagolskih oblika koji se upotrebljava u rečenicama poslovičnog karaktera, što egzimplifikuju sljedeći primjeri:

*Đe je zrno klicu zametnulo/ ondje neka i plodom počine (GV, 32);
Blago tome ko dovijek živi/ imao se rašta i roditi (GV, 32); Niti smo
se jednak rodili./ niti ćemo jednak umrijeti (LCŠM, 260).*

Gnomski upotrijebljenim perfektom daju se kvalifikacije pojmova na koje se ovaj glagolski oblik odnosi i označavaju stalni procesi koji se neprekidno vrše, tako da je i on kvalifikativnog karaktera. Međutim, gnomski perfekat ima jače izraženu svestremenost u poređenju sa kvalifikativnim, a ne treba zaboraviti ni figurativnost kao čestu odliku gnomskog izražavanja.

6.1. Vrijedno je pomena da je u primjerima gnomskog perfekta nešto izraženija i stilistička vrijednost ovog glagolskog oblika, budući da gnome, zbog same svoje prirode, iskazu daju ekspresivnost i izražajnost. Odnosno, u njima perfekat kontekstualno uslovljen dobija na stilogenosti.

7.0. Oblik perfekta, sa i bez pomoćnog glagola (v. t. 8.0 – 9.0), često se upotrebljava i sa modalnim značenjem za označavanje još nerealizovanih radnji, radnji koje se mogu (iz)vršiti pri određenim uslovima, za koje postoji pretpostavka ili uvjerenost, odnosno koncesija (dopuštanje) za njihovo vršenje ili izvršenje. Po frekventnosti takve upotrebe on je među vremenskim glagolskim oblicima odmah iza prezenta¹⁵.

7.1. U okviru pomenutih modalnih značenja u Njegoševom jeziku izdvajamo primjere sa koncesivnim (dopusnim) značenjem:

---

¹⁵ Isto, 409.

Vjerovao il' *ne vjerovao*,/ ti nijesi Grčke ni vidio (LCŠM, 314); pa i da *je* to ime *ukrao*,/ kada carstvo on ukrao nije,/ tu krivice ničesove nejma (LCŠM, 331); hoću da znam, *krili* al' *ne krili* (LCŠM, 230); na ratu se, na miru *rastali*,/ jednako ih mislim darovati (LCŠM, 234); jer ga devlet za svašto vjeruje,/ ili *pisa* pravo ili krivo (LCŠM, 244); *Ja se zvao* tako al' onako/, vama nije ni šire ni uže (LCŠM, 294).

U ovim primjerima imamo koncesiju (dopuštanje) da se radnja vrši ili izvrši, i pored onoga što se konstatuje perfektom.

7.2. U jezičkom izrazu Petra II Petrovića Njegoša bilježimo i oblike modalnog perfekta upotrijebljenog kondicionalno:

Kad me žena pita đe *sam bio*,/ kazaću joj da sam so sijao (GV, 38); *Da nijesi* u kuću *došao*,/ znao bih ti odgovorit divno (GV, 51); *Da nijesam* s banom Milonjićem/ devetorostruko *kumovao*,/ bih mu mladu snahu ugrabio (GV, 54); *Da sam* degođ u četu *krenuo*,/ doista se bih pokla sa Turcima (GV, 56); *Da sve* kažem što *se dogodilo*,/ šćela bi se kako struka karta (LCŠM, 278); a da *smo* ih na mir *ostavili*,/ maleni su oni u svijetu/ ime bi im davno poginulo (LCŠM, 342).

Radnja u ovim primjerima je nerealizovana i iznosi se samo govornikov stav šta bi bilo da (ako) do njene realizacije dođe. U prvom primjeru pored kondicionalne imamo i uzročnu i vremensku nijansu u značenju.

7.3. Modalne perfekte bilježimo i u uopšte hipotetičkim rečenicama u Njegoševom jeziku:

kad pomisliš da *si* ga *dobio*/ od njega se nadaj pogibiji (LCŠM, 350); No hajd' s vragom otkud si došao/ dok *nijesi* što tražiš *našao* (LCŠM, 271); Kad pomisle da *su* ih *pristigli*/ oni će im dalje izmaknuti (LM, 183); žali je mu vojvode Uroša/ nego oči da *je izgubio* (GV, 31).

U prva tri primjera perfekat imamo u hipotetičkim vremenskim rečenicama, a u četvrtom je načinska nijansa u pitanju.

8.0. Posebnu stilsku markiranost i najubjedljiviju stilističku vrijednost bilježimo u upotrebi krnjeg perfekta.

8.1. U jeziku Njegoševom oblik perfekta bez pomoćnog glagola široko je zastupljen. Treba, međutim, razlikovati dva slučaja izostavljanja pomoćnog glagola. Prvi slučaj je ispuštanje pomoćnog glagola *jesam* tamo

gdje se on podrazumijeva. Takav slučaj nerijetko nailazimo u Njegoševom pjesničkom izrazu:

Na Lovćen sam vazda ljetovao,/ *izlazio* na ovu vršinu (GV, 15); sto putah sam ovđena sjedio/ i grija se mirno sprama sunca,/ a pod sobom munje i gromove/ *gleda, sluša* đeno cijepaju (GV, 15); Tu smo grdno obraz ocrnili/ i od boga dio *izgubili* (GV, 28); Staniša je obraz ocrnio,/ *pohulio* na vjeru Hristovu (GV, 35); sto putah sam gleda Crnogorce,/ *gleda* Turke, a *gleda* Latine (GV, 79); ja sam tebe paziti počeo,/ kroz gomile *poveo* gromovah (LM, 128); odavde je prva iskra sjekla,/ u predjele noći *uskočila*/ i svjetlosti oblik *pokazala* (LM, 139); Ja sam proša sito i rešeto,/ ovaj grdni svijet *ispitao*,/ otrovi mu čašu *iskapio* (GV, 101); ja sam njemu posljednji pošao/ i *vidio* što je i kako je (LCŠM, 199).

U svim navedenim primjerima oblik krnjeg dolazi iza punog oblika perfekta, gdje imamo i isti subjekat, pa je upotrijebljen pomoćni glagol samo iza prvog glagolskog oblika, dok bi ponavljanje pomoćnog glagola u daljim perfekatskim oblicima bilo stilski suvišno. Dakle, izostavljanje pomoćnog glagola u ovim primjerima uslovljeno je i razlozima jezičke ekonomije, i stilskim razlozima.

8.2. Drugi slučaj izostavljanja pomoćnog glagola u oblicima perfekta tiče se glagola sa povratnom rječcom *se* u 3. licu jednine, gdje se pomoćni glagol *je* sadrži u pomenutoj rječci. Takvu upotrebu potvrđuju sljedeći primjeri iz Njegoševa jezika:

u ad mi *se* svijet *pretvorio*,/ a svi ljudi pakleni duhovi (GV, 12); nadanje *se* naše *zakopalo*/ na Kosovo u jednu grobnicu (GV, 14-15); *združio se* Turčin s Crnogorcem (GV, 21); Naš *se* posa svuda *proćukao* (GV, 26); Danu pričaj što *se dogodilo* (GV, 27); *obuka se* u vjeru krvničku (GV, 35); Stotina *se skupilo* glavarah (GV, 35); Pa *se* narod cio *pomutio* (GV, 86); od sna ovog *osvobodio se* (LM, 117); u njima *se* dosad *utjecalo*/ i tiranstvu po nosu *davalo* (LCŠM, 202); Zar *se* Šćepan *prepao* od mene;/ da mu carsku krunu ne ugrabim (LCŠM, 274).

Sa morfološkog gledišta ovi primjeri sa oblikom 3. lica jednine povratnih glagola ne bi pripadali kategoriji krnjeg perfekta, koja je semantič-

ko-sintaksičke prirode, ali u kontekstu i ovi primjeri imaju značenje te kategorije¹⁶.

8.3. U Njegoševom jezičkom izrazu prisutni su i oblici perfekta sa ne-sažetim *se je*:

Sreća se je stara probudila (GV, 31); vječnosti je ovdje kolijevka;/ ovdje *se je* ona *okrunila* (LM, 138); *gorda se je* duša Satanina/ *oblačila* u haljinu crnu (LM, 151); *Prva se je* krvlju *oskvernila*/ bezakona ruka Kainova (LM, 187); *rašta se je* ova sila *slegla* (LCŠM, 248); *More se je zajosalo*,/ upire se s bregovima (LCŠM, 275); *Kako se je mogâ* usuditi/ stvar ništavnu od mene iskati (LCŠM, 327).

Čuvanje enklitike *je* uz povratnu rječcu *se* odlika je i jezika Petra I, Nikole I i S. M. Ljubiše, dok se u rukopisima Marka Miljanova ne javlja¹⁷.

8.4. Pomoćni glagol *je* često se izostavlja iza zamjeničkih enklitika *me*, *te*, *ga*, posebno u razgovornom jeziku, ali i u pisanom¹⁸. Takvi slučajevi nijesu nepoznati ni Njegoševom jeziku:

vodio me svuda po Mletkama (GV, 60); *Ta me* sila, braćo, *naćerala*/ te pomutit hoćah Crnogorce (GV, 89); serdar Janko *posla me* do tebe (GV, 108); nekakvo *me* svojstvo *diglo* tamo (LM, 126); ta nevolja kako *me boljela* (GV, 28); već trepetom sv'jet svjetovah gledah/ i slatka *me* nemoć *obuzela* (LM, 129); Odlazak *me* moga hranitelja/ u plačevnu tugu *povrgao* (LM, 144); pravoslavna velika carica/ *spremila me* da među vas dođem (LCŠM, 302); da uhvate cara rusinskoga/ *te* u Crnu Goru *dobježao* (LCŠM, 295); *puštio ga* da leti svobodno/ po opširnoj državi vječnosti (LM, 146).

Kod Njegoša ovakvi slučajevi nijesu crta samo njegovog dijalekatskog idioma, nego, kako je to često slučaj i sa drugim dijalektizmima u njegovom jeziku, oni su crta opštecrnogorska.

8.5. Irena Grickat u svom radu o perfektu govori o novoj semantici kojom se krnji perfekat počeo ispunjavati još u periodu XVI-XVII vijeka: „On je počeo, ne gubeći potpuno svoj relativski karakter, značiti bilo re-

---

¹⁶ Ž. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Filološki fakultet, Beograd, 1967, 241-242.

¹⁷ B. Ostojić, *Petar I*, 173; M. Tepavčević, *Ljubiša*, 301-302; S. Nenezić, *Nikola I*, 209; R. Bigović-Glušica, *Miljanov*, 153.

¹⁸ P. Piper; I. Antičić, i dr., *Sintaksa*, 399.

zultativnost, bilo ekspresiju pri izražavanju prošle radnje¹⁹. Dakle, ovdje se ističe jedna semantička i jedna stilsko-semantička nijansa koju ima skraćeni perfekat i mi sa sa tim u osnovi slažemo. Na drugoj strani, govori se jedino o relativnom karakteru koji krnji perfekat ima, sa čime se mi ne bismo složili, već prihvatamo drugo konfrontirano mišljenje u literaturi da kraći perfekat može biti i indikativan²⁰. U prilog toj konstataciji izdvajamo sljedeće primjere iz jezika Petra II Petrovića Njegoša:

no Pecirep i stari Baleta/ *okupili* dvadeset trideset drugih (GV, 23); Vražja sila odsvud *oklopila* (GV, 33); ranjene ih Turci *pogazili* (GV, 47); grdne jame *nagrdile* lice/ mutne oči *utekle* u glavu (GV, 45); *oblačili* prnje i jačine (GV, 64); on je stručak slabi i nejaki,/ za mah smrtna samo *iznikao* (LM, 126); u pravilnost svaki cvijet *nikâ* (GV, 136); Ovo nije ništa do nesreće/ i grehovi neki *sustignuli* (LCŠM, 210); vražja sila mah *uzela*, ništa joj se ne opire (LCŠM, 280); *pošli* jednom još u staro doba/ tri-četiri starca crnogorski (LCŠM, 245).

Ovi primjeri ukazuju na to da krnji perfekat ima dakako izraženiji pridjevski karakter od punog oblika i da se široko upotrebljava u pričanju događaja iz prošlosti. Nadalje, gorenavedeni primjeri idu u prilog našoj konstataciji da se krnji perfekat može i indikativno upotrebljavati. Prema vremenu govorenja krnjim perfektom označene radnja i stanja određuju se kao prošla. Možda najrječitije indikativni karakter imamo u posljednjem primjeru (*pošli* jednom još u staro doba/ tri-četiri starca crnogorski) gdje se u vremenu govorenja saopštava šta se nekad (u staro doba) zbilo, a između vremena govorenja i tog vremena kada se radnja odigrala nemamo posrednika.

8.6. Istakli smo one primjere u kojima je prisutna semantička komponenta krnjeg perfekta – rezultativnost, i stilsko-semantička nijansa – ekspresivnost. U ovim primjerima krnji perfekat bi se mogao razviti u puni oblik, čime bi, naravno, ekspresivnost i dinamičnost, dakle, stilistička vrijednost iskaza bila anulirana. Treba, međutim, napomenuti i to da zamjena ova dva oblika svakad nije moguća jer se relativni krnji perfekat ne upotrebljava u zavisnim rečenicama²¹. Osim toga, krnji perfekti su mahom od

¹⁹ I. Grickat, *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaksičkim pojavama*, Glasnik SANU, V, 1, Beograd, 1953, 135.

²⁰ M. Stevanović, *Savremeni II*, 594-596; P. Piper; I. Antonić, i dr., *Sintaksa*, 396.

²¹ M. Stevanović, *Glagolski oblici kao međusobne sintaksičke opozicije*, 92-94.

glagola svršenog vidskog lika, što ilustruju i naši primjeri, dok su oni od nesvršenih veoma rijetki.

Upotreba krnjeg perfekta sa naglaskom na njegovoj osobitoj stilskoj efektivnosti osobina je jezičkog izraza i M. Miljanova, Nikole I i S. M. Ljubiše²².

8.7. U široj je upotrebi pripovjedački krnji perfekat relativno upotrijebljen, pa u jeziku našeg pisca bilježimo primjere:

svak potrči k riječkomu gradu,/ al' zaludu – svi *utekli* Turci (GV, 108); kad viđeše čudo neviđeno/ svaki sebe za nos *dohvatio*,/ *dogna* britvu do svojega nosa (GV, 65); no svak diga u pazar haljine/ i *krenuo* ka da vodu gazi/ kad *viđeli* e ih pogrdiše (GV, 65); bjehu muška prsa ohladnjela,/ a u njima *umrla* svoboda (GV, 106); Naše mnogo tad bješe čeljadi,/ da se spase, u Boki uteklo,/ a sve žene djecu *unijele* (LCŠM, 283); izišao i u vas *došao*,/ *donio* vam nekakve fermane (LCŠM, 319); *istreštili* oči kao tenci/ a *zinuli* ka kurjaci gladni,/ a drvene noge *nasadili*,/ pa idahu kao na ključeve (GV, 64); Naložili, dedo ka trebujе,/ *presuli* ih bijelom šenicom,/ a *zalili* crvenijem vinom (GV, 99).

Navedeni primjeri ilustruju relativnu prošlost gdje se krnji perfekat odnosi prema nekom drugom prošlom vremenu i prethodi mu, ili su pak posrijedi radnje koje kao relativne određujemo iz konteksta, tj. iz cijele jezičke situacije kao u primjeru „*istreštili* oči kao tenci,/ a *zinuli* ka kurjaci gladni...“, što predstavlja Draškov odgovor na pitanje kneza Janka: „*Bješe li* igre u Mletkama?“

Primjeri ukazuju i na to da skraćeni perfekat ima izraženiji pridjevski karakter od punog oblika i da se upotrebljava u ekspresivnijem pričanju događaja iz prošlosti. Takođe, evidentna je njegova upotreba u ekspresivnom i emotivno obojenom iskazivanju neke novosti, neočekivane vijesti ili saopštenja.

8.8. Sa stilističkog aspekta ovi su primjeri značajni jer upotrebom krnjeg perfekta pripovijedanje dobija na neposrednosti i upečatljivosti, a budući da je upotrijebljen skraćeni a ne puni oblik perfekta – i na dinamičnosti. Pričalac se uživljava u pripovijedanje koje se vezuje za neku određenu prošlost (određenu za pričaoca, D. R.), što nije slučaj kod punog oblika

---

²² R. Bigović-Glušica, *Miljanov*, 285; S. Nenezić, *Nikola I*, 357; M. Tepavčević, *Ljubiša*, 488.

perfekta, te otuda upečatljivost u pripovijedanju događaja upotrebom krnjeg perfekta²³.

9.0. U crnogorskim narodnim govorima uopšte veoma su raširene kletva, zakletva i blagoslov kao folklorni elementi. Otuda je modalni perfekat u kletvama i blagoslovima, dakle u svojoj imperativno-optativnoj službi, zauzeo dosta mjesta u djelima vladike Rada. Navodimo neke od mnogobrojnih primjera:

Bog vas *kleo*, pogani izrodi,/ što će turska vjera među nama (GV, 13); velikaši, trag im *se utro*/ raspre sjeme posijaše grko (GV, 19); isturči se plahi i lakomi –/ mlijeko ih srpsko *razgubalo* (GV, 21); I dabogda trag nam *se zatro*/ kad pod ovom živjeli maramom (GV, 22); Priđe si im s koca utekao,/ dabogda im *skapa* na čengele (GV, 30); krvnika ga rišćanoskoga nema/ *zaklala* ga puška crnogorska (GV, 76); Da l' nevjerne ne zna Turke,/ bog ih *kleo* (GV, 76); Divno l' Travnik okitiše, to *platili* (GV, 77); e se zemlja sva isturči, bog *je kleo* (GV, 79); Bog ga jaki i mrtva *ubio*,/ kako moga vjerovat Turcima (GV, 80-81); izbezumi nekako na bratsku,/ te sramotno, crn mu obraz *bio* (GV, 81); Divna pisma, jadi ga *ubili* (GV, 83); Čudne stoke, bog ih *posjekao* (GV, 86); U kuću mu puške *ne visilo* (GV, 96); Ko izdao, braćo, te junake/ koji počnu na naše krvnike/ *spopala* ga bruka Brankovića,/ časne poste za psa *ispostio*,/ grob se njegov *propâ* na ta' svijet (GV, 97); Ko izdao, braćo, te junake/ rđa mu se na dom *rasprtila*,/ za njegovim tragom pokajnice/ sve *kukale*, dovijek *lagale* (GV, 97); Ja nijesam bog mi *ne sudio* (LCŠM, 252); Na nebu im duše *carovale*/ ka im ime na zemlji caruje (GV, 107); Dobro *došli*, braćo Crnogorci (LCŠM, 201); Novi care, *bio* nami srećan (LCŠM, 217); Kamo Šćepan da se poljubimo,/ pa ga eto, i čestit vi *bio* (LCŠM, 275).

9.1. U ovoj funkciji upotrebljava se uglavnom oblik bez pomoćnog glagola; to potvrđuju i naši primjeri. U svim gorenavedenim primjerima radnja cilja na budućnost. Stilistički, uočava se dominantna upotreba optativnog radnog pridjeva koji sobom nosi snažnu afektivnost i ekspresivnost, a samim tim je i nosilac stilogenosti. Ovaj oblik unosi u rečeničnu predikaciju modalnu obojenost jer se u kletvama iznosi stav govornog lica, tj. želja da se ostvari ono što se kletvom kazuje. Što će reći da je optativni radni

²³ V. o tome: M. Stevanović, *Funkcije i značenja glagolskih vremena*, Naučno delo, Beograd, 1967, 66.

pridjev ovdje upotrijebljen u svojoj primarnoj, kategorijskoj funkciji koja je tipična za modalne glagolske oblike²⁴. Da se primijetiti da u onim kletvama u kojima je ekspliciran agens, to je najčešće bog, đavo ili neka druga viša sila koja se ne može kontrolisati, a i repertoar glagola koji se pojavljuju u optativnom značenju veoma je raznovrstan, kako je to uostalom i inače najčešće slučaj kada je sintaksičko-semantička struktura kletvi u pitanju²⁵.

Kao što primjeri pokazuju, u Njegoševom jeziku, osim u kletvama, bilježimo upotrebu krnjeg perfekta i u blagoslovima. Blagoslov je ovdje u širem smislu shvaćen, gdje se izriče nekome dobra želja, odnosno govornik upućuje nekom licu riječi koje treba da dovedu do ostvarenja nečeg što ima pozitivnu konotaciju – želja da nekome duše na nebu caruju, da ga sreća prati, da bude srećan itd. Blagoslovi, prema tome, stoje kao pandan kletvama, koje su, međutim, znatno frekventnije na proučavanom jezičkom materijalu.

10.0. Najzad, u jeziku Petra II pronašli smo dva primjera konstrukcije koja se sastoji od radnog pridjeva glagola *biti* i infinitiva nekog drugog glagola i ima perfekatski karakter:

*Ne bio ih puštavat od sebe (GV, 102); bio dozvat dok ti Božić prođe/
dva tri sina staroga Martina (GV, 102).*

U ovim primjerima konstrukcija *bio + infinitiv* mogla bi se zamijeniti sa *trebalo je da + prezent* i otuda je uočljivo da ova konstrukcija ima isključivo modalan karakter. Zbog svoje niske frekvencije u upotrebi i neobičnosti, ovakvi primjeri imaju svoju stilogenost. M. Pešikan konstatuje u svojoj dijalekatskoj studiji kojoj pripada i govor Njegoševa zavičaja da ovu konstrukciju nije zabilježio u obliku *bilo + infinitiv*²⁶. Ni mi je u Njegoševom jeziku u tom liku nijesmo zabilježili.

11.0. Perfekat u jeziku Petra II Petrovića Njegoša u glavnim crtama odgovara stanju u savremenom književnom jeziku. Odstupanja na koja samo naišli, prije svega ona morfološkog karaktera, odlika su dijalekatskog idioma kojem je pisac pripadao i imaju svoju stilističku vrijednost. Zabilje-

---

²⁴ B. Ostojić, *Leksičko-sintaksička struktura kletvi u Gorskom vijencu*, u: „Prilozi o Njegoševu jeziku”, Nikšić, 1997, 89.

²⁵ V.: Lj. Subotić, *Sintaksičko-semantička struktura kletvi u epskim narodnim pesmama*, Srpski jezik, XIII/1-2, Beograd, 2008, 142.

²⁶ M. Pešikan, *SK-LJ*, 205.

žili smo mnogobrojne primjere i indikativnog i relativnog i modalno upotrijebljenog perfekta. Takođe, pozabavili smo se ulogom vidskog značenjskog obilježja u funkcionisanju perfekatskih oblika, a naveli smo primjere i indikativnog krnjeg perfekta za čije postojanje u literaturi postoje konfrontirana mišljenja. Širina upotrebe perfekta u Njegoševom jeziku je evidentna, ali ne možemo reći da on potiskuje u upotrebi ostala preteritalna vremena, što je tendencija koja u današnje vrijeme ima široke razmjere. Iako je nespornan uticaj dijalekatskog idioma kojem je Njegoš pripadao za mnoge jezičko-stilske osobenosti, pa i kada su morfosintaksičke i stilističke osobine perfekatskih oblika u pitanju, nesporna je i Njegoševa artistska individualnost. Saobrazno činjenici koja ide u prilog konstataciji - „da li da upotrebi dijalektizam ili riječ, oblik i izraz književnog jezika, kod Njegoša je svagda odlučivao poetski momenat²⁷“.

11.1. O pijetetu sa kojim se izgovara i značaju Njegoševog imena suviše je govoriti. Dovoljno je reći da je to ime koje je vremenom preraslo u simbol. I njegovo djelo u jezičko-stilskom pogledu ne zaostaje za njegovom individualnom veličinom. Morfosintaksičke i stilističke odlike perfekta samo su jedna od mnogobrojnih lingvostilističkih tema podsticajnih za istraživanje. A mnoge teme u lingvostilističkoj literaturi kada je u pitanju Njegošev jezički izraz tek su načete, neke još uvijek ni dodirnete. Stoga se i u samoj literaturi nerijetko naglašava potreba za ponovnim vraćanjem Njegoševom jeziku²⁸. Jedino je detaljnom lingvističkom i stilističkom analizom moguće sagledati i dokučiti tajnu Njegoševog virtuoznog djela, njegove sveukupne jedinstvenosti i neponovljivosti.

Literatura

- Bigović-Glušica, Rajka, *Jezik Marka Miljanova*, Kulturno-prosvjetna zajednica, Podgorica, 1997.
- Grickat, Irena, *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaksičkim pojavama*, Glasnik SANU, V, sv. 1, Beograd, 1953.
- Kovačević Miloš, *Stilske figure i književni tekst*, Trebnik, Beograd, 1998.
- Miletić, Branko, *Crnjički govor*, SDZb, XI, Beograd, 1940.
- Nenezić, Sonja, *Jezik Nikole I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 20, CANU, Podgorica, 2010.

---

²⁷ M. Stevanović, *Neke osobine Njegoševa jezika*, JF, XIX, Beograd, 1951-52, 18.

²⁸ Z. Radulović, *Stilističke karakteristike u djelu Petra II Petrovića Njegoša*, u: *Ogledi, prikazi, stavovi*, Unireks, Podgorica, 2011, 177.

- Ostojić, Branislav, *Jezik Petra I Petrovića*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 1, CANU, Titograd, 1976.
- Ostojić, Branislav, *Leksičko-sintaksička struktura kletvi u Gorskom vijencu*, u: *Prilozi o Njegoševu jeziku*, Naučna misao, Nikšić, 1997.
- Pešikan, Mitar, *Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori*, SDZb, XV, Naučno delo, Beograd, 1965.
- Piper, Predrag; I. Antonić, i dr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga – Matica srpska, Beograd, 2005.
- Radulović, Zorica, *Stilističke karakteristike u djelu Petra II Petrovića Njegoša*, u: *Ogledi, prikazi, stavovi*, Unireks, Podgorica, 2011.
- Stanojčić, Živojin, *Jezik i stil Iva Andrića*, Filološki fakultet, Beograd, 1967.
- Stevanović, Mihailo, *Funkcije i značenja glagolskih vremena*, Naučno delo, Beograd, 1967.
- Stevanović, Mihailo, *Glagolski oblici kao međusobne sintaksičke opozicije*, JF, XXIX, sv. 1-2, Beograd, 1972.
- Stevanović, Mihailo, *Istočnocrnogorski dijalekat*, JF, XIII, Beograd, 1933-1934.
- Stevanović, Mihailo, *Neke osobine Njegoševa jezika*, JF, XIX, Beograd, 1951-52.
- Stevanović, Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Narodna knjiga, Beograd, 1969.
- Subotić, Ljiljana, *Sintaksičko-semantička struktura kletvi u epskim narodnim pesmama*, Srpski jezik, 13/1-2, godina XIII, Beograd, 2008.
- Tanasić, Sreto, *O perfektu i pluskvamperfektu imperfektivnih glagola*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXXIX, sv. 1, Novi Sad, 1996.
- Tepavčević, Miodarka, *Jezik Stefana Mitrova Ljubiše*, Odjeljenje umjetnosti, knj. 19, CANU, Podgorica, 2010.
- Vujović, Luka, *Mrkovički dijalekat*, SDZb, knj. XVIII, Beograd, 1969.
- Vuković, Jovan, *Sistem srpskohrvatskih vremenskih glagolskih oblika u vremenskim i funkcionalnim međuodnosima (korelacijama)*, Radovi, knj. XX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 7, Sarajevo, 1963.
- Vušović, Danilo, *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Beograd, 1930.

Danijela RADOJEVIC

ON MORPHOSYNTACTIC CHARACTERISTICS OF PERFECT AND ITS
STYLISTIC VALUE
IN THE LANGUAGE OF PETAR II PETROVIC NJEGOS

Summary

The subject of this paper treats the most striking morphosyntactic and stylistic features of the perfect tense in the language of Petar II Petrovic Njegos. The language of Njegos, when this problematic is in question, is placed in the frames according to the language standards, on one side, dialectic basis of the author native tongue (the speech of Cetinje-Njegusi), and on the other, to the language of other authors coming from Montenegrin literary tradition, without overlooking, though, the individual characteristics of poetic genius of Njegos. The analysis includes the illustrative examples of the indicative, relative and modally used perfect, as well as examples of qualificative and gnomic perfect use, stressing also the morphological characteristics of certain forms of perfect. The special accent is put on morphosyntactic characteristics of truncated perfect and its stylistic marking.

Keywords: perfect, Petar II Petrovic Njegos, morph syntax, style, language stylistics, indicative, relative, modal perfect, qualificative perfect tense, gnomic perfect.

Милена БУРИЋ
Филозофски факултет Никшић

СЕМАНТИЧКА И СТИЛСКА ВРИЈЕДНОСТ ИМПЕРФЕКТА У ЊЕГОШЕВОМ „ОГЛЕДАЛУ СРПСКОМ“ (У ПОРЕЂЕЊУ С ПЈЕСМАМА СТАРЦА МИЛИЈЕ И ТЕШАНА ПОДРУГОВИЋА)

У раду се бавимо синтаксичко-семантичком и стилском вриједношћу имперфекта заступљеног у Његошевој антологији народних епских десетерачких пјесама – „Огледало српско“, уз поређење са пјесмама Вукових знаменитих пјесника-пјевача – Старца Милије и Тешана Подруговића. Испитивани језички материјал показује да је најзаступљенији имперфекат глагола *бити*, *говорити* и *хтјети*, с тим што је овај посљедњи најчешће у функцији конституента модалне имперфекатске конструкције, стилски обиљежене с обзиром на то да је из категорије дијалектизама. Основно значење имперфекта не разликује се у односу на књижевни језик у којем се њим поглавито означавају прошле радње истовремене с неком другом прошлом радњом. Главна карактеристика и имперфекта и модалне имперфекатске конструкције на плану стила, осим свечаног и архаичног тона који дају приповиједању, јесте и сљедеће: њима се у одабраним народним пјесмама означавају радње доживљене у пјесничкој имагинацији, док се у народним говорима из којих потичу народни пјевачи помоћу датих облика углавном исказују радње којима је говорник (или саговорник) био свједок.

Кључне ријечи: „Огледало српско“, епске народне десетерачке пјесме, имперфекат, модална имперфекатска конструкција, стилски обиљежен

1.0. Поводом двјеста година од рођења највећег црногорског и јужнословенског пјесника, Петра II Петровића Његоша, посветићемо се његовој антологији, тачније, покушаћемо да утврдимо синтаксичко-семантичку и стилску вриједност имперфекта у епским десетерачким пјесмама из „Огледала српског“, уз поређење са имперфектом заступљеним у пјесмама најпознатијих Вукових пјесника-пјевача који

потичу из Црне Горе – Старца Милије и Тешана Подруговића. С обзиром на то да су принципи на којима су Његош и Вук, као састављачи антологија народних епских десетерачких пјесама, засновали свој избор – сасвим различити, интересантно је у језичком материјалу који смо одабрали за ову прилику провјерити стилистички „статус“ имперфекта.

1.1. Размишљајући о Вуку и Његошу, присјетили смо се ријечи Ноама Чомског: „Ljudska delatnost kreće se zamršenim, beskrajno različitim i nepredvidivim putevima, ali se povremeno odigravaju događaji koji su nagle prekretnice u istoriji.“¹ Сматрамо да нећемо погријешити ако тврдимо да такву прекретницу у црногорској култури представља Његош са својом разнородном дјелатношћу. Уз то, деветнаести вијек сматра се „златним добом“ и наше народне књижевности, а и на том пољу је, опет, Његош одиграо важну улогу. Наравно, неспорно је да је Вук Караџић на том плану имао највећи значај, те да и за њега више-струко важе поменуте ријечи знаменитог америчког лингвисте.

Оба културна посленика које помињемо, дакле, бавила су се биљежењем народних десетерачких пјесама, те и формирањем антологија. Вук је, нећемо претјерати ако кажемо, томе посветио највећи дио свог живота,² а Његош је, као што је познато,³ „Огледало српско“ припремао након објављивања „Луче микрокозма“, а прије рада на „Горском вијенцу“. Збирка је штампана у Београду, 1846. године, и садржи 61 пјесму од којих су неке нове или прерађене а већ објављиване пјесме, а неке су у цјелости преузете из Вукове збирке (трећа књига лајпцишког издања), из Милутиновићеве „Пјеваније“ и „Историје Црне Горе од искона до новијега времена“, као и из цетињског алманаха „Грлица“.

Његош, за разлику од Вука, није оставио „рачун“ од пјесама, али је напоменуо да их је прибиљежило више писмених људи на Цетињу. Јасно је да је у овом случају састављачу антологије најбитније било да у њу уврсти пјесме „најближе историјској истини“.⁴ Тако и свих девет

---

¹ Чомски 2013: 11.

² Треба се само присјетити његових невоља око добављања најбољих пјевача и записивања пјесама од оних који нијесу умјели да рецитују већ само да пјевају, а који, уз то, ни свој ни Вуков посао нијесу схватили озбиљно. У тим случајевима, а такав је био Старац Милија, записивање је трајало данима, па и недјељама.

³ В. Видо Латковић, *Белешке и објашњења*, in: П.П. Његош, *Огледало српско*, Цетиње – Београд 1984, 485.

⁴ Исто, 489.

пјесама које је преузео из Вукове збирке говоре о Карађорђевом устанку, значи, опет о историјском догађају. Његош се, дакле, приликом избора пјесама руководио истиносним, етичким, па и дидактичким критеријумом, што је имплицитно и сам изложио у кратком „предисловију“ своје збирке написавши: „За црногорске пјесне може се рећи да се у њима садржава историја овога народа, који никакве жертве није поштедио, само да сачува своју слободу.“⁵

С друге стране, Вук је годинама трагао за најбољом „варијантом“ одређене пјесме, што значи да је примјењивао другачија, тј. естетичка мјерила при стварању антологије.

1.2. Како је имперфекат глаголски облик који је стилски маркиран (будући да је у савременом језику веома риједак) – испитивањем његовог синтаксичког и стилистичког значења желимо да утврдимо да ли је у одабраном корпусу овај глаголски облик имао посебну стилистичку функцију и на који начин је, евентуално, утицао на поетизацију израза. С обзиром на то да ћемо се служити компаративном методом, напомињемо да ће, прегледности ради, примјери из Његошеве антологије бити увијек навођени под ознаком I, примјери ексцерпирани из пјесама Старца Милије под ознаком II, а под ознаком III биће примјери из пјесама Тешана Подруговића.⁶

⁵ Петар II Петровић Његош, „Огледало српско“, Београд 1984, 11. Рецимо ипак да је за један број остварења унесених у „Огледало српско“, а које смо овом приликом одабрали за испитивање, ауторство утврђено или бар у претпоставци. Тако се зна да је аутор пјесама „Синови Иванбегови“ (у нашем раду под ознаком O 7) и „Стан полако, рогоје, много ти је обоје“ (O 9) – Петар I Петровић, а за пјесме „Похара Жабљака“ (O 11) и „Бој на Мартиниће“ (O 8) претпоставља се да их је спјевао Његош.

⁶ Када су у питању пјесме из „Огледала српског“, у раду ћемо се служити сљедећим скраћеницама: O 1 – Освета Батрића Перовића, O 2 – Петар Бошковић, O 3 – Овце Никца од Ровина, O 4 – Смрт Никца од Ровина, O 5 – Ош, гриво, туђе је мливо, O 6 – Јуначка смрт, O 7 – Синови Иванбегови, O 8 – Бој на Мартиниће, O 9 – Стан полако, рогоје, много ти је обоје, O 10 – Царев Лаз, O 11 – Похара Жабљака. Скраћенице за пјесме Старца Милије: M 1 – Сестра Леке капетана, M 2 – Бановић Страхиња, M 3 – Женидба Максима Црнојевића, M 4 – Гавран харамбаша и Лимо. Скраћенице за пјесме Тешана Подруговића: T 1 – Наход Симеун, T 2 – Женидба Душанова, T 3 – Марко Краљевић и Љутица Богдан, T 4 – Марко Краљевић и Вуча ценерал, T 5 – Цар Лазар и царица Милица, T 6 – Женидба Марка Краљевића, T 7 – Марко Краљевић познаје очину сабљу, T 8 – Марко Краљевић и кћи краља арапскога, T 9 – Марко Краљевић и Арапин, T 10 – Марко Краљевић и Муса Кесеција, T 11 – Марко Краљевић и Ђемо Брђанин, T 12 – Женидба Ђурђа Смедеревца, T 13 – Женидба Поповића Стојана, T 14 – Женидба Тодора Јакшића, T 15 – Новак и Радивоје продају Грујицу, T 16 – Женидба Ива Голотрба, T 17 – Хајка Атлагића и Јован бећар, T 18 –

2.0. Имперфекат је глаголски облик чије значење садржи, слично презенту, компоненту напоредности. Наиме, њим се означавају радње које су се у прошлости вршиле напореда, истовремено са неком другом радњом или процесом, што у реченици може а не мора бити означено.⁷ То значи да се имперфекат никада не употребљава у синтаксичком индикативу, већ само у релативу.

Одавно је констатовано, такође, да је овај глаголски облик, означавајући најчешће доживљене радње,⁸ у приповиједању врло ефектан, а како у савременом језику ишчезава – звучи архаично, те је додатно стилски обиљежен.⁹ У перцепцији савременог корисника језика са некадашње српскохрватске језичке територије, имперфекат се, не без разлога, везује за народно стваралашто, поглавито епску народну поезију, а „народне песме, приповетке и остале умотворине, постале су највећим делом у областима на југозападу (у Црној Гори, Боки, у суседној Херцеговини и Санџаку), у којима је и данас имперфекат у чешћој или ређој употреби.“¹⁰

2.1. Сличне тврдње о имперфекту износе и проучаваоци народних говора из којих потичу записивачи и интерпретатори одабраних пјесама које је црногорски духовни и свјетовни поглавар унио у своју антологију, као и проучаваоци народних говора из којих потичу поменути два Вукова пјевача. Тако Асим Пецо, који је своје истраживање спровео прије више од педесет година, говори о „не тако честом“ и неуједначеном присуству имперфекта у говорима источне Херцеговине (којима припада и село Казанци у којем је рођен Тешан Подруговић), али напомиње да је у већој мјери заступљен у говору старијег становништва. Значајно је и друго његово запажање, а то је да се овај глаголски облик „једино употребљава за исказивање доживљених радњи“.¹¹ Што се тиче говора колашинске зоне – одакле долази Старац Милија – већ у вријеме када је Мато Пижурица вршио испити-

---

Женидба Стојана Јанковића, Т 19 – Женидба Ивана Ришњанина, Т 20 – Сењанин Тадија, Т 21 – Ришњанин хаџија и Лимун трговац, Т 22 – Поп Црногорац и Вук Копривица. Примјери су навођени према сљедећим изворима: Петар II Петровић Његош, „Огледало српско“, Просвета – Обод, Београд 1984. и Вук Стеф. Караџић, „Српске народне пјесме (II, III и IV књига)“, Просвета, Београд 1958.

⁷ Упор. Стевановић 1974: 656.

⁸ Упор. Ковачевић 2008: 153.

⁹ Стевановић 1974: 652–664.

¹⁰ Исто: 654.

¹¹ Пецо 1964: 178.

вања, имперфекат се ријетко појављује у приповиједању, „и то по правилу од оних истих глагола који и у источноцрногорским говорима обезбјеђују релативно високу фреквенцију овог глаголског облика.“¹²

Говорећи о староцрногорским средњокатунским и љешанским говорима (којима припадају интерпретатори и записивачи одабраних пјесама из „Огледала српског“), у својој студији из 1965. године, Митар Пешикан напомиње да се имперфекат, најчешће од глагола „квалификативног и уопште трајнијег значења“, ¹³ употребљава у приповиједању о околностима и радњама познатим говорном лицу, или о ситуацијама везаним за један тренутак у прошлости о чему говорно лице зна по чувењу.¹⁴

2.2. Наша анализа, пак, показује да народне пјесме које смо изабрали за анализу садрже имперфекат којим се износи доживљена радња, али је та радња доживљена само у имагинацији креативног појединца-ствараоца, односно народног пјесника-пјевача, који је онда у свом приповиједању исказује имперфектом као глаголским обликом којим се означавају радње доживљене у одређеној прошлости. Дакле, и у нашем корпусу, имперфектом се означавају прошле радње које су паралелне с неком другом прошлом радњом или процесом, што се види из цијеле говорне ситуације или је означено у реченици.

2.3. У пјесмама из „Огледала српског“, као и у пјевањима оба Вукова пјесника-пјевача најзаступљенији је имперфекат глагола *бити*:

I

и мојега изгубили сина –/ бољи *бјеше* од три беговијех,/ три стотине зајмили овацах –/ боље *бјеху* но шест беговијех (О 2, 117–120); до његово двоје ђеце луде,/ луди Богдан и луди Вукајло,/ обоје му *бјеше* без пушаках (О 3, 105–107); Мудар *бјеше* паша од Пљеваљах,/ води му се, ријеч не чињаше (О 5, 198–199); Вјеран *бјеше*, бога вјероваше,/ међу турском четом улазио (О 6, 71–72); а Тураках у тај бој погиге/ сто шездесет и четири друга,/ и триста их рањенијех *бјеше* (О 8, 101–103); ма што *бјеху* два добра јунака (О 11, 489);

¹² Пижурца 1981: 213.

¹³ Пешикан 1965: 199.

¹⁴ Исто, 194–199.

II

Подалеко у пољу *бијаху*,/ а виђе их Лека капетане (М 1, 206–207); Но *бијаше* то девет шурњаја,/ но шурњаје дворе упоредо,/ дворе свекра, силна Југ-Богдана,/ и двораху своје господаре,/ а највише зета поносита (М 2, 50–54); на обали до воде Ситнице/ један зелен ту *бијаше* чадор (М 2, 317–318); *не бијаше* силан Влах-Алија,/ но *бијаше* један стари Дервиш (М 2, 333–334); Што *бијаху* на чардак' столови,/ столови су од бијела сребра (М 1, 252–253); На чардаку, на лијеву страну,/ ту *бијаше* совра постављена (М 1, 255–256); Доста *бјеше* вина издобила/ и у совру сваке госпоштине (М 1, 272–273); Нетко *бјеше* Страхинићу бане,/ *бјеше* бане у маленој Бањској (М 2, 1–2); Што *бијаше* ришћанске господе,/ посједаше те пијаху вино (М 2, 42–43); крвав дервиш *бјеше* до очију (М 2, 340); у Турчина грдан адет *бјеше*:/ каил сваки заспат на уранку (М 2, 519–520); Помало је такијех јунака,/ ка што *бјеше* Страхинићу бане (М 2, 809–810); По имену Јован капетане/ што *бијаше* ђевер уз ђевојку (М 3, 385–386); Чудан адет *бјеше* у Латина,/ свадбовати роду ђевојачком (М 3, 715–716); колико му крвце жедан *бјеше*,/ ману сабљом, отс'јече му главу (М 3, 1063–1064); *не бијаше* магла од даждица,/ но од паре коњске и јуначке (М 4, 135–136); Јунак *бјеше* Фазли-харачлија,/ на ноге се с коња дофатио (М 4, 320–321); Ласно зета познавати *бјеше*/ по његову перју и челенци (М 3, 704–705);

III

Кад отвори сандук од олова,/ ал' у њему блага *не бијаше*,/ већ у њему једно мушко чедо (Т 1, 7–12); Кад ја *бијах* у Шари Планини,/ код оваца дванаест хиљада,/ за ноћ буде по триста јањаца;/ ја сам свако по овци познаво (Т 2, 547–550); Оде пошта бијелу Прилипу,/ у њег' стиже у свету неђељу,/ када Србљи у цркви *бијаху* (Т 4, 54–56); једном *бијах* у земљи арапској,/ па ураних на воду чатрњу (Т 8, 8–9); једно *бјеше* од Прилипа Марко,/ друго *бјеше* Реља од Пазара,/ треће *бјеше* Милош од Поцерја (Т 3, 3–5); мани *бјеху* ђаци намастирски,/ па говоре Наход-Симеуну (Т 1, 38–39); Мучно *бјеше* Наход-Симеуну,/ оде Симо у своју ћелију (Т 1, 45–46); Један *бјеше* у зета царева,/ и сада је у Војиновића (Т 2, 262–263); тврда *бјеше*, да је бог убије (Т 12, 269); Лакком хајдук *бјеше* на дукате (Т 15, 132); Чудан адет *бјеше* у Турака:/ готови им коњи под седлима (Т 18, 280–281); Истом они у бесједи *бјеху*,/ док се прамен запођеде таме (Т 3, 38–39); Истом они у ријечи *бјеу*,/ пуче пушка с мазгала трећега (Т 22, 139–140).

Као што показују примјери, у „Огледалу српском“ имперфектом глагола *бити*, у функцији глаголског конституента именског предиката,¹⁵ углавном се неке приписују особине које га карактеришу у одређено вријеме у прошлости, која се или „има на уму“ или се може одредити у ширем контексту.

С друге стране, у пјесмама Вукових пјевача, имперфектом датог глагола, осим што се приписује каква особина, неријетко се констатује и да је нешто постојало у одређено вријеме у прошлости, тј. истовремено с неком другом прошлом радњом (в. првих пет примјера из II и III групе).

У посљедња два примјера из Тешановог пјевања имперфекат глагола *бити* употријебљен је у декомпонованом предикату (*бити* у *бесједи/ријечи=бесједити/причати*), а њиме означена радња простире се до времена вршења радње означене другом реченицом. Заправо, радња означена имперфектом на неки начин је ограничена, иако није речено да је прекинута са почетком вршења друге паралелне радње. Значење овако употријебљеног имперфекта врло прецизно је објаснио Вук Карацић у својој првој граматичи – „Писменици“, објављеној прије 200 година, рекавши да се њиме „показује да је дјело глагола још трајало када је нешто друго настало“.¹⁶

Осврнућемо се на тренутак и на примјере из друге и треће групе који гласе: у *Турчина грдан адет бјеше:/ каил сваки заспат на уранку* (М 2, 519–520); *чудан адет бјеше у Латина/ свадбовати роду ђевојачком* и *чудан адет бјеше у Турака,/ готови им коњи под седлима* (Т 18, 280–281). У њима се имперфектом из стереотипне синтагме, односно колоката *чудан/грдан адет бјеше*,¹⁷ логичком субјекту приписује особина као његова квалификација у одређеном временском интервалу у

¹⁵ Упор.: „Имперфекат се употребљава за казивање околности или радњи које су карактеристичне за цео одсек времена о коме се приповеда или бар за знатан део тога времена ... Ту долазе глаголи квалификативног и уопште трајнијег значења, затим именски предикати – било да је именски део у њима именица или придев“ (Пешикан 1965: 199).

¹⁶ Цит. према Стевановић 1974: 654.

¹⁷ О колокатима и фраземима у епској поезији в. Alen Kalajdžija, *Usmeni kolokati i frazemi u epu Ženidba Smailagića Meha*, <http://ibn-sina.net/bs/component/content/article/28.09.2013>).

прошлости, с тим што се та особина (грдан/чудан адет)¹⁸ експилицира у асиндетској зависној реченици која слиједи.

2.4. У нашем корпусу имперфекат се, додуше врло ријетко, употребљава од непотпуног глагола *моћи*, и још рјеђе од глагола *смјети* у сложеном глаголском предикату:

I

а кликује браћу Црногорце,/ ал' га нико *чути не могаше* (О 4, 100–101); нестале им праха и олова,/а *купит* га није *не могаху* (О 9, 98 – 99);

II

све тражаше дијете Максима,/ ал' га Иван *наћи не могаше* (М 3, 1102–1103); залуду га Иван *находио*,/ у крви га *познат не могаше* (М 3, 1108–1109); Кад удара Страхинићу бане,/ мучну алу, силна Влах-Алију,/ из седла га *маћи не могаше* (М 2, 639–641); мучи Лека како камен студен,/ *не смијаше* ништа *проговорит*,/ јел и Лека може погинути (М 1, 556–558);

III

Ал' се нитко *наћи не могаше* (Т 2, 371); своме се је јаду досјетио,/ али му *се* ино *не могаше*,/ носи чедо у бијелу цркву (Т 22, 108–110).

Већина примјера које смо навели репрезентативни су у том погледу што су радње именоване инфинитивом а временски фиксирани имперфектом очигледно симултане са радњама означеним неким од претериталних глаголских облика (ту, наравно, спада и наративни презент) у предикатима из другог конституента сложене реченице (нпр. у првој скупини: *кликује – чути не могаше*, односно у другој: *тражаше – наћи не могаше*; *находио – познат не могаше*; *удара – маћи не могаше*).

У другом примјеру из треће групе у безличној, бесубјекатској реченици са имперфектом глагола *моћи* у рефлексивном облику (*али му се* ино *не могаше*) изостављен је главни глагол у инфинитиву или презенту с везником *да* којим се именује радња приписана логичком субјекту, тј. појму означеном дативом.

---

¹⁸ Према Шкаљићу, *адет* је ријеч арапског поријекла са значењем: обичај, навика, традиција (Шкаљић 1985: 69, s.v. *adet (hadet)*).

2.5. У нашој језичкој грађи уочљиво је фреквентан имперфекат глагола *говорити*, који је најчешће потврђен у стереотипној позицији увођења управног говора, тј. епског дијалога, или се њиме означава да је, да парафразирамо Вукову дефиницију, разговор још трајао када се нешто друго десило. Одабране пјесме из Његошеве антологије уз овај глагол садрже и имперфекат његовог семантичког синонима, дијалекатски облик *кажеваше*, као и глагол *питаше*. Код Милије се, поред поменутог имперфекта глагола *говорити*, овај глаголски облик јавља и од других глагола говорења, тј. *називати*, *дозивати*, *помињати*, *проклињати*. Такође смо забиљежили и облик *вељаху*, који је „данас дијалекатског типа“,¹⁹ а код Тешана имамо потврде за *казивати*, *бесједити*, *свјетовати* и *клетити* (*кунујаше*), као у примјерима који слиједе:

I

Но Радуре њима *говораше* (О 1, 75); У ријечи коју *говораше*,/ даде му се нешто погледати (О 1, 81–82); У ријечи коју *говораше*,/ у то Перо Гавриловић дође (О 3, 204–205); Него Живко паши *говораше* (О 5, 193); А Раде му право *кажеваше*,/ но му Петар ријеч бесједио (О 2, 34–35); Па је на хар аге окупио/ и остале градске буљубаше/ а ситну им књигу *кажеваше*/ од сокола Никца од Ровинах (О 4, 34–37); главарима књигу *кажеваше*/ и овако ријеч *говораше* (О 9, 22–23); *Кажеваше* Раслапчевић Вуче,/ *кажеваше* Јанку и Богдану (О 10, 81–82); *Питаше* га владика Даниле (О 10, 136);

II

ал’ је не да Страхинићу бане,/ шуревима ријеч *говораше* (М 2, 794–795); а кад дође браћи сватовима,/ по имену зета *дозиваше*,/ *дозиваше*, па га огрташе (М 3, 819–821); те Максима зета *дозиваше* (М 3, 764, 799); те Максима зета *дозиваше*,/ „На поклон ти калпак и челенка.“ (М 3, 782–783); Кад га виђе Страхинићу бане,/ те му селам турски *називаше*,/ пијан дервиш оком разгледаше,/ па му мучну ријеч проговара (М 2, 341–344); на јутру му не зва добро јутро,/ нити турски селам *називаше*,/ но му грдну ријеч проговара (М 2, 587–589); Но се дервиш богом *проклињаше* (М 2, 455); тражаше га, па га *помињаше* (М 4, 365); Пишти Роса, далеко се чује,/ свога брата Леку *помињаше* (М 1, 550–551); Пуче пушка Роснића Ствана,/ што *вељаху* да бољега нема (М 4, 272–273);

¹⁹ Ковачевић 2008: 150.

III

па Лимуну Бајо *говораше* (Т 21, 230); колико се ђида посилила,/ он Тодору 'вако *говораше* (Т 14, 335–336); А ђевојка куму *говораше* (Т 6, 200); За ђевојком мати пристајаше,/ па ђевојци тихо *бесјеђаше* (Т 21, 146–147); Истом они тако *бесјеђаху*,/ ал' ето ти слуге Милутина,/ носи десну у лијевој руку (Т 5, 146–148); А Бугарка њему *бесјеђаше* (Т 6, 214); па он њему тихо *бесјеђаше* (Т 14, 189–191); нађе брата свога Дурмиш-бега/ осјечених руку до рамена,/ све му беже право *казиваше* (Т 21, 297–299); Дурмиш-бег му право *казиваше* (Т 21, 303); Ханција му право *казиваше* (Т 9, 270); божју помоћ *називаше* Марку,/ лијепо му Марко приватио (Т 11, 39–40); Дурмиш-беже свате *свјетоваше* (Т 21, 216); Тодор му *се* право *кунијаше* (Т 2, 529).

Морамо напоменути да се у појединим примјерима имперфекат јавља у анафорском или анадиплозичком типу понављања (в. нпр. претпоследњи примјер ексцерпиран из Његошевог „Огледала српског“, тј. из I групе, као и 2. примјер из II), што доводи до својеврсног успоравања ритма.²⁰

2.6. Како смо већ констатовали, у народној епској десетерачкој поезији чијим истраживањем се бавимо глаголски облик о ком је ријеч служи у приповиједању прошлих радњи које нијесу могле бити доживљене стварно, већ само у машти народног пјесника који пјева, односно приповиједа догађај и потврђен је низом глаголских лексема, од којих се неке понављају, тј. фреквентније су од других. У „Огледалу“ је то имперфекат *братимљаше*, код Милије *приваташе*, *тражаше*, а код Тешана *пристајаше*, *мишљаше*/*млидијаше*:

I

Батрићу су муке додијале,/ па Османа богом *братимљаше* (О 1, 16–17); дивно позна Перовић Радула,/ па Радула богом *братимљаше* (О 1, 104–105); Но намјера и бог нанијела/ с Чева равна Вукала сердара,/ *искаше* им дио од оружја (О 3, 228–230); Мудар бјеше паша од Пљеваљах,/ води му се, ријеч *не чињаше* (О 5, 198–199); А кад Батрић пашу угледао,/ трже ножа да га посијече,/ но му јунак Живко *не даваше*

²⁰ О понављањима и надодавањима анафорско-анадиплозичког типа у народној поезији Петковић каже: „То је као нека врста успореног развијања синтаксичке јединице из синтаксичке јединице, или као да један синтаксички корак напред захтева пола корака назад“ (Петковић 1999: 27).

(О 5, 252–254); Па су црну ухватили лађу,/ у лађу *се увозаху* Турци –/ отидоше возом Наратуном (О 6, 42–44); до његово двоје ђеце луде/ а обоје ђеце без пушаках,/ те му ђеца *уостављаху* овце (О 3, 66–68); на шарке се пушке *опираху*,/ те с пушаках пут сокола скачу/ ко ће њега први ухватити (О 7, 11–13); Глас допаде Црнојевић Ђуру/ на Цетиње пред бијелом црквом/ (баш кад баба *копаше* Ивана) (О 7, 113–115); на град кишу крваву пустио;/ ђе из њега муње *сијеваху*,/ а огњене муње и громови (О11, 7–8); и њемачки плаћени солдати/ те *возаху* топе и кумбаре (О 11, 101–102); Кад *мишљаху* да ће погинути,/ онда њима вељи индат дође (О 11, 398–399); То владика једва и *чекаше*,/ па весео перо *прихваташе*/ и везиру тако одговара (О 9, 49–51); Оно зачу Ага Зечевићу,/ *хоћаше* му добру *посјећ* главу,/ но се Вуче *посјећ не даваше*,/ но срдито Аги *говораше* (О 10, 161–164);

II

ко *имаше* коња од мегдана,/ окреће га по пољу цилита (М 3, 592–593); ко *имаше* грло поуздано,/ попијева сватске поскочице (М 3, 596–597); највише се очи *отимаху*/ на кићене у пољу сватове (М 3, 401–402); не *смијаху* кићени сватови,/ ел је Максим крвничко кољено (М 3, 645–646); доведе му без биљеге вранца,/ и на вранцу Латинку ђевојку,/ но се пусник к земљи *увијаше*,/ од чистога и сребра и злата (М 3, 756–759); А Милош *се* с коња *поклањаше*,/ те лијепо дара *приваташе* (М 3, 769–770); Милош дара дивно *приваташе* (М 3, 784); На очи јој златали мараме,/ ријетке су – те кроз њих *виђаше* (М 3, 863–864); све *тражаше* дијете Максима,/ ал’ га Иван наћи *не могаше*,/ но он нађе сестрића Јована (М 3, 1102–1104); и он тражи Роснића Стевана,/ *тражаше* га, па га *помињаше* (М 4, 364–365); залуду га Иван находио,/ у крви га познат *не могаше*,/ мимо њега јунак *пролазаше* (М 3, 1108–1110); Што бијаше ришћанске господе,/ посједаше те *пијаху* вино (М 2, 42–43); и *двораху* своје господаре,/ а највише зета поносита (М 2, 53–54); Оде Лека одмах к војводама,/ те *сјеђаху* браћа на чардаку,/ стаде звука висока чардака (М 1, 392–394); једу љеба и *пијаху* вина (М 4, 62); Кад то виђе Роснићу Стеване,/ он лијепо благо *дијељаше* (М 4, 385–386); он поклече на десно кољено,/ на лијево пушку *нагињаше* (М 4, 312–313); Кад то виђе Страхинићу бане,/ прохесапи и умом премисли:/ баш је чадор силна Влах-Алије!/ - те ђогина коња *пригоњаше* (М 2, 326–329); Кад далеко Турчин *одмицаше*,/ он се пољем често *обзираше*, па привикну из бијела грла (М 4, 340–342); Ал’ то Турчин ништа *не слуша*ше,/ но све боље пољем *издираше* (М 4, 306–307); Али Марко слуге не

гледаше./ но мимо њих коња *прогоњаше./* у капију коња *пригоњаше./* у капији коња одјануо (М 1, 95–98);

III

Па он пође равнијем Гласинцем./ За њим Лимун јадан *пристајаше* (Т 21, 50–51); Тајом иду кроз Корита равна./ *млидијаху*, нико не *виђаше./* ал' то гледа Бајо и Лимуне (Т 21, 226–228); истурила вода под обалу./ *млидијаше* у њему је благо./ однесе га у свог намастира (Т 1, 7–9); Дође њему дубровачки краљу./ он *мишљаше* и *очекиваше/* да ће њега даривати Марко (Т 12, 287–289); колико се Марко ражљутио./ како врата која *удараше./* на четири поле одлијећу./ док он дође на градску капију./ тврда *бјеше*, да је бог убије (Т 12, 265–269); цар по Марка оправио слуге./ како који Марку *долазаше./* Марка зове, Марко не говори (Т 7, 116–118); скочи Ђемо на ноге лагане./ синцир гвожђе земљи *притезаше* (Т 11, 176–177); Кад су били низ поље будимско./ краљ до Тоша коња *догоњаше./* па он њему тихо *бесјеђаше* (Т 14, 189–191); То из куле нитко *не чујаше./* већ то чула царица Милица (Т 5, 127–128); За ђевојком мати *пристајаше./* па ђевојци тихо *бесјеђаше* (Т 21, 146–147); како који тамо *одлазаше./* већ Стамболу он *не долазаше* (Т 10, 39–40); скочи Јања на ноге лагане./ на свом побру гвожђе *отвораше./* а на Ђема Марко *удараше* (Т 11, 166–168).

Како поједини примјери илуструју, имперфекат се у функцији предиката каткад јавља у низу од двије или три реченице (в. посљедња два примјера I, као и три посљедња примјера II и III скупине), када, уколико је помјерен на крај стиха, формира граматичку риму. Овакав прост облик риме, у ствари, представља стилску фигуру античке реторике – хомеотелеутон.²¹ Имајући у виду да се имперфекат у савременом језику ријетко користи, поновљен на малом простору, сигурно се јаче утискује у опажање и памћење данашњег реципијента. Овдје морамо напоменути да су примјери поменутог типа чешћи код Вукових пјевача, а посебно су илустративна гласовна подударанја имперфекта итеративних глагола, без обзира на то што су реченице у којима се јављају у неким случајевима топоси народне поезије:

²¹ Под хомеотелеутоном подразумијевамо „sve vrste glasovnog podudaranja na kraju bilo riječi bilo skupina riječi“ (Rečnik 1986: 248, s.v. *homoteleuton*). Упор. и дефиницију Р. Симеона, по којој је то „zajednički naziv za sva jednakozvučja na kraju riječi“ (Симеон 1969: 484, s.v. *homeoteleut*).

II

кад удари Страхинића бана,/ из седла га коњу *изгоњаше*,/ а на уши ђогу *нагоњаше* (М 2, 630–632); но се брани с оном половином:/ половину на врат *натураше*,/ и својега врата *заклоњаше*,/ и банову сабљу оштрпкује (М 2, 665–668); колико се бане уострио,/ он не тражи ништа од оружја,/ но му грлом бане *запињаше*,/ а под грло зубом *доваташе*,/ закла њега како вуче јагње (М 2, 743–747).

III

кога Марко сабљом *удараше*,/ по двојицу од једног *грађаше*,/ кога Марко копљем *удараше*,/ преко себе њега *претураше* (Т 4, 209–212); покрај њега дијете Стјепане,/ како кога копљем *удараше*,/ преко себе њега *претураше* (Т 14, 367–369); Како кога рукама *доваташе*,/ та о земљу њега *удараше*,/ та у њему живо срце пуца (Т 18, 59–61).

Говорећи о рими, тј. слику, Лука Зима каже да га народни пјевач „navlaš ne traži, nego ga upotrebljava, gdje mu se zgodnom prilikom tako reći sam nudi i nameće“, али такође примјећује да у народним пјесмама „slik osim glasbenoga efekta više puti ima i simbolično značenje,... on čini po prilici onakav utisak na slušaoca, kao što bi ga predstavljani predmet sam neposredno opražen prouzroковао.“²² Сматрамо да ова констатација важи и за мало прије наведене примјере у којима до изражаја долази конкретност језика народних пјесамa.

2.7. Важно је, ипак, констатовати да ни са семантичког, ни са стилистичког становишта, ништа другачији није имперфекат употријебљен у епским дијалозима, када ликови њиме приповиједају радње које су доживјели у за њих одређеној прошлости, стварно или у сну. Али, за нас је овом приликом битно истаћи да примјери ове врсте нијесу потврђени у селектованим пјесмама Његошеве антологије већ само у остварењима познатих Вукових пјесника-пјевача, па и тамо су ријетки и махом од глагола *бити*:

II

на небу се, ујо, наоблачи,/ па се облак небом *окреташе*, облак дође баш више Жабљака (М 3, 465–467); што *бијаше* један ћошак бијел,/ ћошак паде на Максима твога,/ под ћошком му ништа *не бијаше* (М 3,

²² Зима 1988: 275.

475–478); Мој сестрићу, док си у ријечи,/ како ђевер *бјеше* код ђевојке,/ а допаде дијете Максиме,/ еда виђе, ђе погибе Максим? (М 3, 1137–1140);

III

Један *бјеше* у зета царева,/ и сада је у Војиновића (Т 2, 262–263); Кад ја *бијах* у Шари Планини,/ код оваца дванаест хиљада,/ за ноћ буде по триста јањаца;/ ја сам свако по овци познаво (Т 2, 547–550); Погибе ти осам Југовића,/ ђе брат брата издати не шћеде,/ докле гође један *тецијаше* (Т 5, 181–183).

2.7.1. Забиљежили смо у пјесми „Бановић Страхиња“ и један примјер који заслужује посебну пажњу, поглавито из стилистичких разлога. Наиме, у стиховима којима се опјева тренутак када Бановић Страхиња одлази из тазбине, разочаран што му ускраћују помоћ коју је очекивао, на једном мјесту имперфекат није употријебљен на уобичајен начин, тј. не ради се ни о епском дијалогу, ни о приповиједању наратора, иако се у први мах чини да је у питању ово друго:

погледује девет својих шура,
а шуреви у земљицу црну.
Бан погледну пашенога свога,
некакога млада Немањића.
а Немањић гледа у земљицу.
*Кад тијаху вино и ракију,
сви се фале за добре јунаке,
фале с' зету и богом се куну:
„Волимо те, Страхинићу бане,
но сву земљу нашу царевину!“*
Ал' да видиш јада на невољи!
Бану јутрос нема пријатеља:
није ласно у Косово поћи.
Виђе бане ђе му друга нема,
сам отиде пољем крушевачким. (М 2, 273–287)

Дакле, у стиху: „...Кад *тијаху* вино и ракију...“ имперфекат је употријебљен, заправо, у *доживљеном говору* у оквиру кога се мисли изнесене наведеном реченицом и онима које слиједи (в. горе подвуче-

не стихове) приписују Бановић Страхињи иако су изречене у трећем лицу.²³ Имперфекат, као облик чије су основне карактеристике казивање напоредних и доживљених радњи (што смо у више наврата поменули) веома је прикладно средство којим се истовремено нека радња: 1) евоцира у сјећању јунака који ју је доживио у одређено вријеме у прошлости и 2) саопштава из перспективе заједничке њему и приповједачу, тј. из перспективе у којој се тачка гледишта јунака и приповједача поклапају. У исту сврху Старац Милија употребљава и други глаголски облик којему је основна карактеристика означавање напоредности – презент (*фале, куну*).

Индириктну потврду за ову нашу констатацију можемо наћи у књижевнокритичким проучавањима пјесама Старца Милије у којима се неријетко тврди да је овај Вуков пјевач јединствен по томе што је улазио у психологију својих јунака,²⁴ па би резултат таквих његових залажења у духовну сферу ликова био и употреба *индириктог унутрашњег монолога*, тј. монолога исказаног у трећем лицу, што није ништа необично у умјетничкој књижевности.²⁵ Овако суптилна промјена перспективе из које се приповиједа (претходни стихови испјевани су такође у 3. лицу, али из перспективе која припада само приповједачу, а не и јунаку) није карактеристика народног стваралаштва.²⁶ На сличност Милијиних пјесама са писаном књижевношћу упућује и Владан Недић када, говорећи о поступку грађења лика Бановић Страхиње, примјећује: „Допуњујући стално његов лик, наш певач је катка-

²³ У „Речнику књижевних термина“ дата је врло прецизна експликација термина *доживљени говор*, те ћемо је дјелимично пренијети: „Unutar pripovijedanja u trećem licu (Er-Form), neposredan prijelaz na iznošenje misli i osjećaja pojedinoga lika pripovijetke kao *njegova* (podv. Zdenko Škreb) pripovijedanja, a ne pripovjedačeva; poput unutrašnjega monologa, ali u trećem licu. Zbog toga nije lako razlučiti gdje zapravo pravi pripovjedač predaje riječ svome liku“ (Рјечник 1986: s.v. *doživljeni govor*, 133).

²⁴ Упор.: „Еп је мало заинтересован за психологију и карактерологију у индивидуалном смислу; замеци за приказивање индивидуалних карактера су у епу мали; он воли опште типове... Тамо гдје у епу имамо психолошко продубљење и драмско-карактеролошко заснивање и рјешавање проблема, као на примјер код неупоредивог Вуковог пјевача Старца Милије, напосто је ријеч о изузецима“ (Геземан 2003: 21–22). Деретић једном приликом каже: „Милија је несумњиво највећи „психолог“ међу Вуковим певачима“ (Деретић 2006: 141).

²⁵ В. Рјечник 1986: 133, s.v. *doživljeni govor*.

²⁶ Упор: „Usmena književnost ne poznaje d.g. (tj. *doživljeni govor* – primj. М.В.)“ (Рјечник 1986: 133).

да толико загледао у душу јунакову да нам се чини као да имамо пред собом дело писане књижевности.²⁷

Дакле, Вуково трагање за Старцем Милијом, односно за најбољом варијантом пјесме о Бановић Страхињи заиста није било узалудно, а ми тврдимо да сличан „умјетнички поступак“ (да се послужимо термином руских формалиста), нијесмо пронашли ни у Његошевој антологији, ни у пјесмама Тешана Подруговића – народног пјесника-пјевача чији је таленат Вук Караџић највише цијенио.

2.8. Модална имперфекатска конструкција (или, по терминологији Јована Вуковића, „перифрастична глаголска конструкција“)²⁸ конституисана од најчешће дијалекатског облика имперфекта глагола *хтјети* и инфинитива главног глагола веома је присутна у народним пјесмама онда када се жели означити нечија намјера, готовост, неминовност, односно сигурност, везана за одређено вријеме у прошлости. Најчешће је, како ћемо видјети из примјера који слиједе, лоцирана у реченици уз коју стоји адверзативна или кондиционална реченица којом се износи сметња за извршење претпостављене радње:

I

Бранио се два бијела дана,/ бог да знаде *предат се хоћаше*,/ но му виче из планине вила (О 2, 159–161); но су Петру муке одољеле,/ бог да знаде *предат им се ћаше*,/ но завика из планине вила (О 2, 173–175); Бог да знаде и *утећи ћаше*,/ но несрећа њему прискочила (О 6, 123–124); под шатор се ђецом ухватили –/ бог зна ђецу *погубити ћаху*,/ У то Живко јуриш учинио (О 5, 226–228); он *хоћаше потопити* Турке;/ ма се нагна Шикмановић Вуче,/ е извади ножа пламеног (О 6, 127–129); Јошт *хоћаше* кнеже *говорити*,/ но му паша ријеч бесједио (О 5, 17–18); Око њега прионуше Турци,/ без чуда га *ухватит не ћаху*,/ но изиде Шикмановић Вуче (О 6, 64–66); Оно зачу Ага Зечевићу,/ *хоћаше* му добру *посјећ* главу,/ но се Вуче *посјећ* не даваше (О 10, 161–163); доиста га *убити оћаше*/ да ми ага пушку не подиже (О 11, 316–317);

²⁷ Недић 1981: 50. И Радосав Меденица наглашава умјетничку способност овог Вуковог пјевача да се уживи у ситуације „које ствара“ (Меденица 1975: 50). Слично тврди и Јован Деретић: „Старац Милија издваја се међу Вуковим певачима управо по томе што више него други улази у скривене разлоге људских поступака“ (Деретић 2006: 135).

²⁸ Вуковић 1967: 29.

II

отпрве га *обранити ићааше*;/¹ бог поможе Страhiniћу бану (М 2, 618–619); поли крвца низ јуначко лице,/¹ *ићааше залит* очи обадвије (М 2, 719–720); Запе љуба бјежат низ планину,/¹ она *ићааше бјежат* у Турака,/¹ не даде јој Страhiniћу бане (М 2, 751–753); *Шћааше* Гавран друштво *препанути*,/¹ ал’ му Лимо ружно проговара (М 4, 186–187); но загледа своју шарку пушку,/¹ побратиму *кидисати ићааше* (М 4, 121–122); фати бритку сабљу с чивилука,/¹ *ићааше* Леки главу *да укине* (М 1, 499–500); свезана га пољем повратио,/¹ *ићааше да га ћера* у планину (М 4, 327–328);

III

Лале *ићаху бити* Бугарина,/¹ ал’ не даде српски цар Стјепане (Т 2, 234–235); брза му је пуста бедевија,/¹ *ићааше утећ* граду Варадину (Т 4, 218–219); Још му *ћааше* дужде *говорити*,/¹ ал’ не даде Краљевићу Марко (Т 6, 281–282); Кад покупи дизген бедевији,/¹ пак је удри оштром бакрачлијом,/¹ доиста га *прескочити ићааше* (Т 9, 370–372); Брз је Шарац, *утећи* му *ићааше*,/¹ ал’ потеже Ђемо топузину (Т 11, 79–80); Доиста га *достигнути ићааше*,/¹ ал’ му Грујо ни бјежат не шћеде (Т 15, 173–174); ја *ићадијах*, мати, преко реда/¹ *да напојим* мојега Шарина (Т 8, 13–14); *ићааше* Арап *да заметне* кавгу,/¹ али Шарац свезан на вратима,/¹ не даде му унутра уићи (Т 9, 316–318); брза му је као горска вила,/¹ и *тијаше да утече* Шарцу (Т 9, 392–393).

Презент с везником *да*, као синтаксички синоним инфинитива у служби допуне имперфекта глагола *хтјети* нијесмо забиљежили у одабраним пјесмама Његошеве збирке, а и иначе се врло ријетко јавља у поменутој модалној конструкцији, те је и код одабраних Вукових пјевача посвједочен свега пет пута (в. посљедња два примјера из друге и посљедња три примјера из треће групе).

2.8.1. У вези са имперфекатском конструкцијом о којој је ријеч и која се сматра дијалекатском цртом,²⁹ Митар Пешикан тврди „не упо-

²⁹ Стевановић напомиње да је „та конструкција у књижевном језику сасвим застарела, а уколико и данас живи, онда је изразито дијалекатског карактера. То је лако закључити и по често друкчијем гласовном склопу облика глагола *хтети*“ (Стевановић 1974: 663). Упор.: „Мусић је обележио овај облик као провинцијални“ (Вуковић 1967: 48).

требљава се у причању по чувењу“,³⁰ што, наравно, важи за староцрногорске говоре, из којих, како већ рекосмо, потичу записивачи и познати или претпостављени аутори, односно интерпретатори разматраних пјесама из Његошеве антологије, због чега смо и консултовали поменуту студију. Али, наши примјери показују управо супротно: оваква конструкција представља једну од значајнијих стилских особености пјесама из „Огледала српског“ и употребљава се за изношење хипотетичких радњи којима пјевач није био свједок него о њима пјева „по чувењу“, тј. по причањима која је слушао о стварним догађајима из прошлости (јер, не заборављамо да у овим пјесмама има много историје). Пошто је од тих догађаја пјевач временски дистанциран, он их је могао само накнадно „оживјети“ у својој имагинацији. Чини се да баш због тога тежи свог слушаоца (односно читаоца) да „убиједи“ у вјеродостојност онога што сам није доживио али што прихвата као истину. С тим циљем служи се расположивим језичким средствима, а једно од њих је и врло фреквентно. Тако је у овим пјесмама неминовност, скоро по правилу, наглашена употребом узречице „бог (да) знаде“ којој слиједи допунска реченица са модалном имперфекатском конструкцијом (в. 1, 2, 3. и 4. примјер I групе, т. 2.9), што свакако сматрамо њиховом стилском карактеристиком. Поменута узречица има циљ да *убиједи* слушаоца (или читаоца) да би било неминовно оно што се каже модусом (уколико не постоји препрека или сметња која се износи у даљем тексту), али и да га *увјери* у истинитост догађаја о којем се пјева. Заправо, предосјећајући да је језичко средство које употребљава у овој ситуацији, тј. имперфекатска конструкција, непогодно с обзиром на то да се користи за приповиједање догађаја чији би морао бити судионик – анонимни аутор призива за свједока вишу силу, тј. онога који је свједок свему што се на свијету мисли и чини. Народном приповједачу, односно пјеснику, било је стало до истине и повјерења ништа мање него антологичару, а вјеродостојност је, како смо рекли на почетку, био Његошев кредо при састављању антологије.

3.0. Закључујемо да је народна епска десетерачка поезија разматрана на примјерима из „Огледала српског“, као и на примјерима из пјесама Старца Милије и Тешана Подруговића, богата имперфектом (глаголским обликом који се, као што је познато, употребљава само од глагола несвршеног вида), али не у мјери у којој се обично мисли да је то случај. У анализираном корпусу није посвједочен гномски

³⁰ Пешикан 1965: 206.

имперфекат, који је и иначе врло риједак. Како примјери показују, у „Огледалу српском“ најзаступљенији је имперфекат глагола *бити*, *говорити* и *хтјети*, с тим што је овај посљедњи углавном конституент модалне имперфекатске конструкције, која данас припада категорији архаичних и дијалекатских форми. Имперфекат се понекад јавља у сукцесији, односно у низовима стихова, и тада обично формира граматичку риму.

С обзиром на то да је у приповиједању веома присутан презент глагола несвршеног вида, који је синтаксички еквивалентан имперфекту, као и перфекат који се такође може употријебити као његова, додуше, непотпуна опозиција, те да презент и перфекат доминирају у тзв. општим мјестима која у великој мјери партиципирају у свакој народној пјесми – јасно је зашто је имперфекат мање заступљен. С друге стране, сигурно су и пјевачи имали одличан осјећај за његову употребу, односно осјећали су да се њиме означавају доживљене радње, стога су давали предност оним глаголским облицима чија семантика не укључује доживљеност као битну компоненту.³¹

Рецимо још и то да овај глаголски облик заиста пјевању даје свечанији тон,³² али нијесмо сигурни да ли такав утисак савремени реципијент има зато што је поменути тон карактеристичан за имперфекат или зато што се имперфекат, како већ рекосмо, везује за народне пјесме у којима се читаочевом „доживљајном пољу“ нуде прикази господских обичаја и витешких окршаја из старих времена. Неријетко су то слике са дворова властеле или догађаји из живота древних јунака који се опходе „у складу са моралним кодексом који је иманентан народној епизи“,³³ тј. с поштовањем човјека. Од времена што се пјесмама описује до данас прошло је много, а имперфекат није једино што је од онда у константном повлачењу.

³¹ Поводом изостанка приповиједачког императива у народним пјесмама, Митар Пешикан каже: „Усмени народни приповедач прича прошле догађаје по чувењу старинући се о конкретной веродостојности; он се скоро никад неће толико унети у причање да представи недоживљене радње као доживљене“ (Пешикан 1956: 160).

³² Антун Барац каже да облици „имперфекта уносе у стил нешто свечано управо као створено за приповедање прошлих, важних догађаја“ (цит. према Радуловић 1994: 130).

³³ Деретић 2006: 143.

Литература:

- Вуковић 1967: Jovan Vuković, „Sintaksa glagola (studije)“, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo;
- Геземан 2003: Герхард Геземан, „Црногорски човјек – прилог књижевној историји и карактерологији патријархалности“, (превео Томислав Бекић), ЦИД, Подгорица;
- Деретић 2006: Јован Деретић, „Бановић Страхиња“ – структура и значење, in: *Реликвије из старине, огледи о српским епским народним песмама* (приредила Марија Клеут), ДОО „Дневник – новине и часописи“, Нови Сад, 106 – 158;
- Калајџија 2013: Alen Kalajdžija, Usmeni kolokati i frazemi u epu Ženidba Smailagića Meha, <http://ibn-sina.net/bs/component/content/article/> (28.09.2013)
- Ковачевић 2008: Милош Ковачевић, „О деиктичкој употреби имперфекта“, *Српски језик, XIII/1 – 2*, Београд, 149 – 161;
- Латковић 1964: Видо Латковић, „Народна епска пјесма у Црној Гори“ (предговор), in: *Епска народна поезија Црне Горе* (избор и редакција др Видо Латковић и Јован Чађеновић), „Графички завод“, Титоград;
- Латковић 1984: Видо Латковић, Белешке и објашњења, in: П. П. Његош, „Огледало српско“, Цетиње – Београд, 485 – 490.
- Меденица 1975: Радосав Меденица, „Наша народна епика и њени творци“, Цетиње;
- Недић 1981: Владан Недић, „Вукови певачи“, Нови Сад;
- Петковић 1999: Новица Петковић, „Ритам и интонација у развоју српског стиха“, *Огледи о српским песницима*, Београд, 7–66;
- Пецо 1964: Асим Пецо, „Говор источне Херцеговине“, СДЗб XIV, Београд;
- Пешикан 1956: Митар Пешикан, „О неким специфичностима у употреби приповедачког императива“, *Наш језик, VII/5 – 6*, Београд, 153 – 166;
- Пешикан 1965: Митар Б. Пешикан, „Староцрногорски средњокатунски и љешански говори“, СДЗб XV, Београд 1965;
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, „Говор околине Колашина“, Титоград;
- Поповић 2013: Богдан Поповић, „Изабрани огледи“, Издавачко предузеће „Рад“, Београд;
- Радуловић 1994: Радуловић 1994: Зорица Радуловић, „Језик и стил Чеда Вуковића“, Унирекс, Никшић;
- Рјечник 1986: „Речник књижевних термина“, Nolit, Beograd 1986;
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић, „Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II синтакса“, Београд;
- Чомски 2013: Noam Čomski, „Snovi i nadanja“, preveli Nada Filipović i Zoran Protić, Vulkan, Beograd;
- Шкаљић 1985: Abdulah Škaljić, „Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku“, (peto izdanje), Sarajevo.

Milena BURIC

SEMANTIC AND STYLISTIC VALUE OF THE IMPERFECT IN *OGLEDALO SRPSKO* BY PETAR PETROVIC NJEGOS

(Compared with poems by Starac Milija i Tešan Podrugovića)

Summary

The paper deals with syntactic-semantic and stylistic value of the imperfect represented in decasyllable epic anthology of folk songs written by Njegoš - *Ogledalo srpsko* in comparison to the poems of famous poet-singers living in the period of Vuk Karadžić - Starac Milija and Tešan Podrugovića.

The researched material shows that the most common imperfect is that of the verb *biti*, *govoriti* and *htjeti*, except for the fact that the latter is usually found in a function of constituent of a modal structure, stylistically marked, since it belongs to the category of dialecticism.

The basic meaning of the imperfect does not differ from the one that can be found in the literary language in which it particularly denotes a past action concurrent with another past action. The main characteristics of imperfect and its modal structures in terms of style, except for the formal and archaic tones that are given to the narrative one, is the following: they, in the chosen folk songs, indicate actions perceived only in the poetic imagination, while in the colloquial speech of origin folk singers, usually reflect actions that the speaker (or the addressee) witnessed.

Key words: *Ogledalo srpsko*, decasyllable epic folk songs, imperfect, modal imperfect construction, stylistically marked.

Jelena VULANOVIĆ
Filozofski fakultet Nikšić

FRAZEOLOGIJA GORSKOG VIJENCA U PREVODU NA ENGLESKI JEZIK: TIPOLOGIJA PREVODNIH RJEŠENJA

Ovaj rad predstavlja pokušaj ispitivanja frazeoloških jedinica ekscerpiranih iz Njegoševog *Gorskog vijenca* iz ugla kontrastivne, tj. prevodne analize. Budući da ovakav pristup podrazumijeva razmatranje date problematike iz ugla teorije i prakse prevođenja, u radu se izdvajaju dvije osnovne cjeline: prva, u kojoj se navode vodeći translatološki stavovi, tj. u kojoj se uspostavlja teorijski okvir istraživanja, i druga u kojoj se na konkretnim primjerima razmatraju osnovni problemi i načini prevođenja frazeologije, ocjenjuje adekvatnost prevoda i predlažu načini otklanjanja eventualnih grešaka.

Ključne riječi: frazeologija, frazeologizam, kontrastivna analiza, prevodni korespondenti.

0. Uvod

Frazeološki izrazi oduvijek su predstavljali jedan od najvećih izazova i najtežih zadataka teorije i prakse prevođenja. Teškoće pri prevođenju frazeologizama višestruke su, a proističu iz njihovih osnovnih svojstava, tj. činjenice da pored jedinstvenog značenja, frazeologizam podrazumijeva i određene kulturne, ekspresivne i stilske konotacije koje u njihovoj sveukupnosti treba prenijeti u jezik prevoda. Od svih navedenih dimenzija, upravo je kulturološka ta koju je najteže transponovati pri prevodu. Budući da je Njegoševa frazeologija u velikoj mjeri kulturološki predodređena, ona sama po sebi predstavlja poseban izazov pri prenošenju u jezik koji je, poput engleskog, genetski udaljen od izvornog, i čija se književna varijanta razvijala u sasvim različitim kulturološkim datostima. Imajući u vidu sve pomenute činjenice, kao i vodeće translatološke stavove vezane za oblast frazeologije, u radu ćemo pokušati da utvrdimo u kojoj su mjeri data prevodna rješenja uspjela i adekvatna, te da ih shodno tome klasifikujemo i

utvrdimo najfrekventnije greške i njihove uzročnike. Kako u frazeološkoj literaturi postoji mnoštvo različitih, nerijetko suprotstavljenih, definicija iz kojih takođe proističu i različiti kriterijumi određivanja frazeologizama, naglasićemo da će se pod pojmom frazeološke jedinice (frazeologizma) u ovom radu podrazumijevati polileksične jedinice čvrste i ustaljene strukture koje se ne stvaraju u govornom činu već se reprodukuju u gotovom obliku, a koje karakteriše konotativno značenje, ekspresivnost i slikovitost.

1. Korpus

Korpus rada sačinjava originalni tekst *Gorskog vijenca* prema kritičkom izdanju Nikole Banaševića iz 1978. godine i tri prevoda na engleski jezik: prevod Džejmisa Vajlsa iz 1930. godine, Daneta Mrkića iz 1985. i Vase Mihailovića iz 1997. godine.

2. Problematika prevodenja frazeologije

Problemi prilikom prevodenja frazeologije uslovno se mogu svrstati u dvije grupe: **problem semantizacije**, tj. prepoznavanja i tačne interpretacije frazeologizma i **problem izražavanja¹/pronalaženja ekvivalenta** koji se u većini svojstava podudara sa frazeologizmom izvornog jezika, tj. u ciljani jezik prenosi sva ona značenja i implikacije koja dati frazeologizam može imati u izvornom. Oba ova problema, osim za dobro poznavanje izvornog i ciljnog jezika, neraskidivo su vezana i za poznavanje kulture datih jezičkih zajednica. Iako bi, bez ikakve sumnje, isto mogli reći i za prevod uopšte, kulturološka dimenzija u prevodenju frazeologije nosi posebnu težinu. Naime, svaki jezik analizira iskustvo spoljašnjeg svijeta na sebi svojstven način, ali se upravo u frazeološkom sloju jezika ti različiti načini konceptualizacije i specifičnosti kulturne i jezičke zajednice najbolje reflektuju, što ih, samim tim, čini teže prevodivim. Naravno, problem je manje izražen ako se radi o dva bliska jezika i kulture, a što je ta raznorodnost veća, teže je i naći rješenja u prevodu: “ukoliko se kulture razlikuju u većoj mjeri, utoliko je teže i prevoditi, pri čemu je naročito važno istaći da što je više jedan izraz utemeljen na kulturi, tj. što nam više govori o njoj, teže će ga biti prenijeti u jezik izvan njenih granica”. (Monroy Casas, Hernandez Campoy, 1995: 56) O tome da je frazeologija upravo takav jezički sloj u koji su utkane odlike identiteta, mentaliteta, kolektivnog sjećanja, vjerova-

---

¹ (Marojević: 1988: 28)

nja i običaja jedne zajednice, tj. jedan od nosilaca njenih kulturnih obilježja, svjedoče brojni primjeri. Navešćemo ovdje primjer španskog jezika koji obiluje frazeologizmima koji su motivisani borbom sa bikovima duboko ukorijenjenom u španskoj tradiciji. Od nekih dvadesetak takvih frazeologizama koje navode Kasas i Kampo (npr. *pillarle a uno el torro, entrar al trapo, dar la puntilla, poner un par de banderillas* itd.) samo dva imaju ekvivalent u našem jeziku : *fuerte como un torro – jak kao bik* i *poner los cuernos – nabiti (kome) rogove*, što dovoljno govori o njihovoj lingvokulturološkoj specifičnosti.

Problemi koji mogu nastati u odnosu na semantizaciju frazeologizama najčešće se manifestuju u vidu **defrazeologizacije** izraza, tj. kada prevodilac, usljed nedovoljnog poznavanja (frazeološkog sloja) jezika nije u stanju da identifikuje frazeologizam, već ga, misleći da se radi o slobodnom spoju riječi, prevede doslovno. Imajući u vidu da se u polaznom jeziku frazeologizam javlja u svom suprakomponencijalnom tj. konotativnom značenju, a u ciljnom kao zbir denotativnih značenja sastavnih komponenti, najčešće se kao rezultat dobije bukvalan prevod. Prepoznavanje i pravilnu semantizaciju izraza prevodiocu često otežavaju i (kreativne) modifikacije frazeoloških izraza kod pojedinih stvaralaca. Kontaminacija jednog izraza drugim (*sve se dlake naježe čovjeku* (GV 1652) od *diže se kosa na glavi + sav se naježiti*), redukovanje (*bog ti bratska Stanko* od *bog ti bratska ljubav Stanko*² GV 823), proširivanje (*lijepo mi vjere* (GV 790) od *vjere mi*) parafraziranjne (*Što se mrči kada kovat nećeš* (GV 542) od *poslovice Ja kuj, ja ne mrči gaća*), leksička supstitucija (*ko se topi hvata se za pjenu* (GV 540) od *Davljenik se (i) za slamku hvata*) i sl. predstavljaju mehanizme koji vrlo često znaju da "sakriju" frazeologizam i navedu prevodioca na pogrešan put.

2.1. Vrste prevodnih rješenja

Kako smo o potencijalnim uzrocima nepravilne semantizacije već govorili, ovdje ćemo se fokusirati na razmatranja različitih kategorija prevodnih rješenja, tj. tumačenje frazeologije kroz prizmu vodećih stavova teorije prevodenja. Premda ni prepoznavanje i pravilno tumačenje izraza nije uvijek lako i iziskuje dobro poznavanje frazeološkog sloja datog jezika, pronalaženje prevodnih rješenja predstavlja daleko složeniji proces, budući da ono podrazumijeva prenošenje svih (ili što više) svojstava frazeološke jedinice (značenje, slikovitost, stilsku obojenost itd.) iz polaznog u ciljni

² Stevanović (1990 : 123)

jezik. Uspješnost realizacije datog zahtjeva zavisi od mnogo faktora: bliskosti polaznog i ciljnog jezika, prirode same frazeološke jedinice, konteksta upotrebe, kulturno specifičnog sadržaja i sl. Preciznije rečeno, uspješnost pronalaženja prevodnih korespondenata prvenstveno zavisi od međusobnog odnosa frazeoloških jedinica polaznog i ciljnog jezika koji možemo sagledati kroz sljedeće kriterijume: 1) da li za određenu frazeološku jedinicu postoji apsolutno podudaran korespondent (iste semantike, slikovitosti, konotacija itd.); 2) da li u odsustvu apsolutne podudarnosti postoji analogna jedinica koja se u većini svojstava poklapa sa izvornom jedinicom; 3) da li se radi o jedinici za koju u ciljnom jeziku ne postoji adekvatan korespondent (Эльжуркаева 2013: 2).

U zavisnosti od vrste odnosa jedinica u polaznom i ciljnom jeziku, izdvajaju se i različite vrste prevodnih rješenja koja se mogu klasifikovati kao frazeološki prevod (stavke 1. i 2) i nefrazeološki prevod (stavka 3).

Frazeološki prevod podrazumijeva prenošenje frazeološke jedinice polaznog jezika frazeološkom jedinicom u ciljnom jeziku. Date jedinice se mogu razlikovati po stepenu bliskosti, pa, kao što se i vidi iz navedenih stavki, razlikujemo prevod frazeološkim ekvivalentom i frazeološkim analogom.

Pod **frazeološkim ekvivalentom** podrazumijevamo takvu jedinicu u ciljnom jeziku koja je sa izvornom apsolutno podudarna, tj. kod koje postoji jednakost u odnosu na jedinstveno značenje frazeologizma, stilsku obojenost, metaforičnost, emocionalno-ekspresivnu obojenost i sastav komponenti kako na leksičkom, tako i na formalno-gramatičkom planu: npr. *Ahilova peta - Achilles' heel; svijetlo na kraju tunela - light at the end of the tunnel* i sl. Kod pojedinih autora³ u okviru ove kategorije izdvajaju se apsolutni ekvivalenti koji posjeduju sve navedene odlike i relativni ili odnosni ekvivalenti kod kojih postoje neznatne razlike u odnosu na izvornu jedinicu. Te razlike se najčešće manifestuju na leksičkom nivou u vidu upotrebe sinonimne ili bliskoznačne riječi (npr. *gledati darovnom konju u zube - to look a gift horse in the mouth*), te na formalno gramatičkom nivou – npr. različit raspored sastavnica (– sve je dobro što se dobro svrši - all's well that ends well, ili npr. varijacija već navedenog frazeologizma: *poklonjenom konju se ne gleda u zube - to look a gift horse in the mouth*).

Frazeološki analozi počivaju na različitoj slikovitosti, ali se podudaraju u većini ostalih svojstava i prenose isto osnovno značenje: npr. *drunk as a skunk – pijan kao majka*. Smatra se da je ovakva vrsta prevoda mogu-

---

³ (Карабахцян : 2012)

ća kod frazeoloških jedinica koje predstavljaju tzv. mrtve metafore kod kojih na sinhronom planu nije jasna motivacija tj. pozadinska slika. U frazeološke analoge ubrajamo i podudarne izraze u dva jezika kod kojih se razlika na semantičkom planu ogleda u višeznačnosti jednog od njih, kao i prevode antonimnim frazeologizmom – keep one's head / (ne) gubiti glavu; keep one's pecker up –(ne) klonuti duhom.

Frazeološki prevod u vidu ekvivalenata i analoga najviše je zastupljen kod jedinica koje spadaju u tzv. internacionalnu frazeologiju, dok se kod kulturno specifičnih izraza javlja veoma rijetko. Gledano sa stanovišta frazeoloških žanrova, najzastupljeniji je kod poslovice, izreka i ustaljenih poređenja.

Kao jedan od stepena podudaranja kod M. Elžurkaeve navodi se i nulta ekvivalentnost koja se manifestuje kao nulti prevod tj. izostavljanje frazeološke jedinice ili kao nefrazeološki prevod.

Prevod nefrazeološkim sredstvima najčešće se javlja kao: **opisni** – prevod slobodnim spojem riječi; **leksički** – prevod jednočlanim ekvivalentom; **kalk** – prevod nastao doslovnim prenošenjem izvorne jedinice u ciljni jezik; i **bukvalan prevod**. Kod svih vrsta nefrazeološkog prevoda značenje može biti preneseno, ali se gubi neko od svojstava izraza – npr. kod opisnog prevoda se gubi stilska komponenta, kod bukvalnog semantička i sl. Upravo iz tog razloga u teoriji prevođenja ustaljeno je mišljenje da ovakvim rješenjima treba pribjegavati samo u slučaju da se za datu jedinicu ne može pronaći odgovarajući ekvivalent ili analog, te da takav nedostatak treba nadoknaditi tako što će se, ako je to moguće, na drugim mjestima izvršiti suprotan proces, tj. slobodan spoj riječi prevesti frazeologizmom.

Opisni prevod koristi se za bezekvivalentne frazeološke jedinice čiji doslovan prevod ne može kod čitaoca izazvati iste asocijacije kao jedinica originala. Ovakav prevod najčešće se javlja u vidu poređenja, opisa, objašnjenja i sl. (*držati se (čega) kao pijan plota – to cling to something desperately, to run a tight ship* – rukovoditi (čime) na efikasan način).

Leksički prevod se javlja, tj. opravdan je kada se određeni koncept u jednom jeziku prenosi frazeološkom, a u drugom leksičkom jedinicom: *set fire/put on fire – zapaliti*.

Kada prevodilac dobro shvati značenje izvornog frazeologizma, a ipak u ciljnom jeziku ne može pronaći ekvivalent, on najčešće pribjegava tzv. **doslovnom prevodu**, tj. kalkiranju, pa se "na drugom jeziku umesto ustaljenog narodnog izraza koji ima specifičnu emocionalnu i stilsku obojenost, dobija neobičan spoj reči koji čitalac shvata kao autorovu metaforu" (Marojević, 1988: 30). Kalkiranje je ipak moguće samo onda kada je izraz

dovoljno motivisan značenjem svojih komponenata, tj. kada je " metafora na kojoj je zasnovan prozirna, razumljiva za čitaoca na prevodnom jeziku" (Pejanović, 2010: 213) i u ciljnom jeziku kod čitalaca izaziva iste asocijacije kao jedinica originala, tj. ne tumači se kao skup značenja pojedinačnih komponenata. Npr. engleska poslovice *caution is the parent of safety* može doslovno da se prevede, a da se pri tome ne izgubi izvorni smisao. Kalkiranju se obično pribjegava kada se radi o jedinicama izrazite kulturološke sadržine koje u svom sastavu imaju toponime, kletike i sl., pa se na drugi način ne mogu prenijeti u jezik prevoda, a da se u isto vrijeme sačuva nacionalni kolorit. Npr. engleski frazeologizam *to carry coals to Newcastle* sa značenjem »raditi nešto beskorisno« može se prevesti izrazom *nositi drva u šumu, nositi pivo u Plzen, voditi ženu u Pariz*, ali se onda gube kulturološke implikacije. E. Karabahćjan smatra da takve kulturološke implikacije treba sačuvati i prenijeti u datom obliku, a nikako ih mijenjati kuturno specifičnim analogom u jeziku prevoda.⁴ Budući da upravo takvi izrazi zahtijevaju poznavanje šireg kulturološkog i istorijskog konteksta⁵ polaznog jezika, prevodilac, ukoliko odluči da ne upotrijebi analog, treba da proprati rješenje odgovarajućim primjedbama i pojašnjenjima.

Prevod koji, kao i kalkiranje, podrazumijeva doslovno prenošenje frazeološke jedinice, ali koji ne rezultira prenošenjem njenog globalnog značenja, već samo značenja pojedinačnih komponenti, naziva se **bukvalan prevod**.

Prevodilac može i sasvim izostaviti frazeologizam i to nazivamo nultim prevodom. Nulti prevod je, poput bukvalnog, najčešće uzrokovan lošom semantizacijom izraza i nepoznavanjem frazeoloških jedinica izvornog jezika. Pojava nultog prevoda nekada se može objasniti i time što za određene jedinice u ciljnom jeziku ne postoji ekvivalent, ili prevodiočevom procjenom da u određenom kontekstu u ciljnom jeziku nije primjereno koristiti frazeološku jedinicu (npr. zbog razlike u stilskoj pripadnosti).

Nekada se, radi što preciznijeg i potpunijeg prenošenja frazeološke jedinice u ciljni jezik, pribjegava kombinovanju više vrsta prevodnih rješenja. Npr. engleski izraz *city of brotherly love* može biti preveden sa

---

⁴ Npr. u ruskom jeziku postoji kulturno specifičan izraz, tj. poslovice različite slikovitosti ali istog značenja - *В Тулу со своим самоваром не ездят*, ali ako se upotrijebi kao koreponent engleskog izraza u prevodu se gubi kulturološka obojenost originala.

⁵ U konkretnom slučaju čitalac treba da zna da se najveći izvoz uglja iz Engleske upravo vezuje za tu oblast.

Filadelfija, grad bratske ljubavi, gdje se, da bi se u isto vrijeme prenijela slikovitost i nacionalna obojenost, kombinuju kalkiranje i leksički prevod.

3. Analiza prevodnih korespondenata

Kao što smo već istakli u uvodu, ključni dio ovog rada posvećen je ispitivanju frazeoloških jedinica preuzetih iz paralelnog književnog korpusa na izvornom i ciljnom jeziku u smislu utvrđivanja stepena ekvivalentnosti i adekvatnosti prevodnih rješenja i shodno tome i njihove klasifikacije.

Po pitanju klasifikacije izvornih frazeoloških jedinica rukovodićemo se modelom strukturno- žanrovske podjele koji je preuzet od Ane Pejanović (2010).

3.1. *Idiomi*

Budući da su primjeri u kategoriji idioma vrlo raznovrsni, nalazimo i različita prevodna rješenja na koja utiče kulturološka obojenost izraza, motivisanost značenjem komponenata (“prozirnost”), kao i porijeklo, tj. univerzalnost koja se ogleda u rasprostranjenosti u velikom broju jezika.

Kako univerzalni karakter frazeoloških jedinica utiče na prevod, možemo se uvjeriti na primjeru prevoda izraza koji pripadaju tzv. internacionalnoj frazeologiji, tj. onom dijelu frazeološkog fonda koji se u istom ili sličnom obliku javlja u većini jezika budući da je u njih dospio kalkiranjem. Među analiziranim primjerima ove kategorije najzastupljeniji su bibleizmi i izrazi koji potiču iz književnosti nastale na klasičnim jezicima, a kao prevodna rješenja u najvećem broju slučajeva javljaju se (apsolutni) ekvivalenti:

- (1) *Krst nositi vama je suđeno* (GV: 2348) /Your destiny is to *bear the Cross* (Mihailović: 2448)/ It is your lot and call to *bear the Cross* (Wiles :2466)/ To *bear the Cross* is your destiny. (Mrkić: 2348)

Analiza prevodnih korespondenata je pokazala da u ovoj kategoriji idioma autorske modifikacije ne utiču na pronalaženje adekvatnog prevodnog rješenja, pa su apsolutnim ekvivalentima prevedeni i idiomi koji se ne javljaju u izvornom obliku poput izraza *gajiti zmiju/guju u njedrima*:

- (2) *Što gajimo zmiju u njedrima?* (GV :306)/ Why do we *feed a snake in our bosom?* (Mihailović: 344)/ Why *nourish we a snake within our breast?* (Wiles: 343)/ Why *nourish a snake in our bosom?* (Mrkić : 306)

Pored navedenog, ekvivalentom je preveden i modifikovani idiom *crnome rabota Mamonu* (GV: 2341) (*ne može se služiti Bogu i Mamonu*), kao i izraz *dnevi i noći* (dan i noć) čija se ekspresivnost zasniva na značenju suprotnosti, tj. antonimskom odnosu dvije lekseme u datoj naprednoj sintagmi.

Bitno je naglasiti da su, gledano iz ugla ukupne strukture prevodnih rješenja, pomenuti primjeri ekvivalenata rijetki i uglavnom ograničeni upravo na primjere tzv. internacionalne frazeologije, dok se većina ostalih idioma u ciljni jezik prenosi nefrazeološkim sredstvima. Primjere nefrazeološkog prevoda najčešće nalazimo kod idioma sa tzv. globalnim značenjem, tj. onih idioma čije su komponente u većoj ili manjoj mjeri deseman-tizovane, kod kulturno specifičnih idioma, kao i kod autorski modifikovanih izraza koje prevodioci ne prepoznaju kao frazeologizme.

Za frazeologizam sa globalnim značenjem *proći (kroz) sito i rešeto* posvjedočen je bukvalan prevod uprkos tome što se javlja u svom ustaljenom obliku, a u engleskom jeziku postoji adekvatan analog:

- (3) Ja sam *proša sito i rešeto* (GV: 2486)/ *I have passed through both sieve and colander* (Mihailović: 2590) / *Through sieve I've passed and colander* (Wiles :2623)/ *I have passed through sieve and colander* (Mrkić: 248)

Kao što vidimo, prevodioci nijesu uspjeli pravilno da semantizuju i prevedu izraz. Razlog za to što su tzv. globalni frazeologizmi česta prepreka za prevodioce pri identifikaciji, semantizaciji i prevodu je upravo taj što su sve sastavnice izraza deseman-tizovane, pa se značenje ne može zaključiti po nekoj njih, niti proizilazi iz njihovog prostog zbira. Sva tri prevodioca su doslovno prenijela denotativno značenje izvornog frazeologizma, ali se u ovom slučaju *passed (through) sieve and colander* ne može smatrati primjerom kalka, tj. doslovnog prevoda koji bi mogao za govornika engleskog jezika imati adekvatno asocijativno značenje. Frazeološki analog izraza originala u engleskom jeziku je frazeologizam *go through the mill*, a potvrdu za to nalazimo i u Kovačevićevom, i u Milosavljevićevom rječniku.⁶

Način konceptualizacije izraza u različitim jezicima i njihova kulturološka predodređenost takođe bitno utiču na pronalaženje odgovarajućeg prevodnog rješenja:

---

⁶ (Kovačević, 2002), (Milosavljević, 2007)

- (4) (...sad ti nema u našu nahiju) obilježja od *turskoga uha* (GV:2720)/ *Even a trace of the Turkish ear* (Mrkić: 2720)/ *There is no trace of e'en one single Turk* (Mihailović:2823)/ *At least thou 'lt find not any Turkish ear* (Wiles: 2878).

Izvorna jedinica u ovom slučaju nastaje sinegdoškim prenosom značenja, a budući da se u engleskom jeziku izrazi sa datom somatskom sastavnicom ne formiraju putem istog mehanizma, prevod, sa izuzetkom Mihailovićevo, smatramo bukvalnim.

Defrazeologizacija izraza *sve je pošlo đavolijem tragom* mogla je nastati iz dva razloga: zbog nedovoljnog poznavanja frazeološkog sloja izvornog jezika, ili zbog toga što se izraz javlja u modifikovanom obliku, pa je moguće da su ga prevodioci doživjeli kao pjesnikovu metaforu, a ne kao ustaljenu frazu. Ovaj izraz se inače upotrebljava i tumači na dva načina: kao sinonim izraza *otići do đavola* pri čemu glagol *poći* ima finalno značenje, ili kao sinonim izraza *poći/krenuti nizbrdo* sa glagolom *poći* u inicijalnom značenju, a u engleskom jeziku (u oba slučaja) postoji frazeološki ekvivalent tj. analog (*go to the devil/go downhill*). U svakom slučaju, za bilo koje od dva značenja postojeća prevodna rješenja možemo smatrati doslovnim prevodom sa adekvatnim asocijativnim značenjem:

- (5) *Sve je pošlo đavolijem tragom* (GV: 557)/ *All is going along the devil's path* (Mrkić: 557)/ *Everything has gone the devil's way* (Mihailović: 596)/ *Upon the Devil's road have all set out* (Wiles: 597)

3.2. Poredbeni frazeologizmi

Sudeći prema analiziranim primjerima ustaljenih poređenja moglo bi se reći da je ovaj frazeološki žanr relativno uspješno prenesen u ciljni jezik. Za većinu izraza pronađen je frazeološki analog, nerijetko u dva od tri prevoda. Kao primjer možemo navesti izraz *sladak kao cugar* koji je, uz izuzetak Mrkićevog nefrazeološkog prevoda, u ciljni jezik prenesen svojim frazeološkim analogom *as sweet as sugar*. Vidimo i da varijacija subjekta poređenja pokrajinskim romanizmom⁷ *cugar* nije omela prevodioce da na adekvatan način semantizuju i prenesu izraz. Prevodno rješenje smatramo frazeološkim analogom, a ne ekvivalentom zbog toga što se sva sekundar-

⁷ Cugar, kra m. (mlet. zucaro) pokr. Šećer : kao cugar svaka bješe slatka (GV 1318). (Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša : 1984)

na značenja izraza u dva data jezika ne poklapaju. Naime, izraz *sladak kao med/šećer* u crnogorskom jeziku najčešće se upotrebljava u sekundarnom značenju privlačan, lijep, dok u engleskom jeziku više upućuje na način ophođenja, šarm, i umiljatost ⁸.

- (6) (...uberemo zrelijeh jabuka) *kao cukar* svaka bješe *slatka*; (GV: 1314)/ They were all sweet, *just as sweet as sugar*. (Mihailović : 1355)/ So ripe and sweet, *as sweet as sugar*. (Wiles: 1373)/ Each apple *sweet like sugar*; (Mrkić : 1313)

Prevodi ostvareni nefrazeološkim sredstvima su u najvećem broju doslovnici, ali uglavnom i uspješni – za neke bi se čak moglo reći da se graniče sa frazeološkim:

- (7) I ja *plačem ka malo dijete*. (1301: GV)/ and I, too, was *weeping like an infant*. (Mihailović: 1341)/ *I wept – shed tears just like a child*. (Wiles: 1361)/ *And I too wept like a little child*. (Mrkić: 1301)

Izraz *plakati kao (malo) dijete* u engleskom jeziku ima frazeološki analog *to cry like a baby*, međutim, i pored toga što su nepodudaranja koja postoje samo na semantičkom planu neznatna, engleski analog se u ovom kontekstu ne može upotrijebiti kao prevodni korespondent jer postoje bitne razlike u konotativnim značenjima. Naime, frazeologizam je u izvornom jeziku višeznačan, te pored značenja “puno plakati” koje se navodi za engleski izraz ⁹, upotrebljava se, i to mnogo češće, u značenju “plakati bez sustezanja, bez prikrivanja” (Matešić, 1982: 89) kao i u datom kontekstu. Za prevodno rješenje *weep like a child/infant*, koje uz modifikacije komponente *child* nastale u težnji da se što vjerodostojnije prenese original, koriste sva tri prevodioca, primjere u datom značenju našli smo kako u književnim ostvarenjima ¹⁰, tako i u jeziku medija ¹¹, pa smatramo da je prevod u ovom slučaju adekvatan, jer bez obzira na to da li je moguće govoriti o statusu frazeologizma, izraz za govornike engleskog jezika može imati

---

⁸ She is the kind of woman who'll be sweet as honey to your face and as malicious as hell behind your back. (Kovačević: 2002)

⁹ cry like a baby - to cry a lot e.g. When I heard that she was safe, I cried like a baby.

¹⁰ D. H. Lawrence, *Piano* : The glamour of childish days is upon me, my manhood is cast /Down in the flood of remembrance, I weep like a child for the past.

G. G. Byron *Marino Faliero, Doge of Venice*: I've seen that man/Weep like an infant o'er the misery

Of others/heedless of his own, though greater;

¹¹ Radcliffe wept like a child on last day of 'Harry Potter' filming (CNN)

adekvatno konotativno značenje. Budući da ga ipak nijesmo uspjeli pronaći u frazeološkim rječnicima, te da se u tom slučaju radi ili o metafori, ili o slaboj frekventosti i ustaljenosti izraza tj. o okazionalizmu, prevod ne možemo okarakterisati kao frazeološki analog ili ekvivalent, već ga smatramo doslovnim.

Na neadekvatan, tj. bukvalan prevod nailazimo u jednom primjeru, tj. za izraz *držati se kao pijan plota*, koji se kod Njegoša javlja u modifikovanom obliku. Bilo da je uzrok autorska modifikacija ili kulturna specifičnost izraza, očigledno je da nijedan od prevodilaca nije ostvario uspješnu semantičku rekonstrukciju izraza, pa je rezultat u sva tri slučaja neadekvatan prevod. Koliko je nama poznato, u engleskom jeziku ne postoji frazeološki korespondent, a budući da ga nijesmo mogli naći ni u dostupnim frazeološkim rječnicima¹², kao najprihvatljivije rješenje izdvaja se opisni prevod u Bujasovom englesko-hrvatskom rječniku – *cling desperately to something* (Bujas: 2011).

(8) *ka pjan plota kada se prihvati.* (GV: 2379)/ *As a drunk holds onto the railing.* (Mrkić: 2379)/ *like a drunk man holding onto the fence.* (Mihailović: 2479)/ *As men in cups do hold the hedge along.* (Wiles: 2498).

3.3. Izreke i poslovice

Poslovice i izreke na najbolji način ilustruju tezu o uticaju autorskih modifikacija izvornih frazeologizama na uspješnost pronalazjenja prevodnih rješenja. Imajući u vidu činjenicu da za svaki od analiziranih izraza u engleskom jeziku postoji odgovarajući ekvivalent ili analog, očekivali smo znatno veći udio frazeološkog prevoda, ali se pokazalo da su u najvećem broju izrazi prevedeni doslovno ili bukvalno.

Kao primjer ćemo navesti izreku *što će biti, to ne može proći* koja je prevedena uglavnom tačno, ali ne i frazeološkim sredstvima koja su prevodiocima bila na raspolaganju:

(9) *Što će biti, to ne može proći* (GV: 1356)/ *Whate'er will be cannot be avoided* (Mihailović: 1406)/ *That which must be, let it be!* (Wiles: 1424)/ *What will be, shall not fail to pass* (Mrkić:1365)

Kovačević (2002: 207) i Milosavljević (2007: 200) navode izraz *to cling like a leech* čije je primarno značenje “zaljepiti se” za nekoga, pratiti koga u stopu.

Iako u engleskom jeziku postoji frazeološki analog *what must/will be, must/will be*, ne koristi ga nijedan od prevodilaca. Mihailović izraz prevodi opisno, Mrkić doslovno, ali su oba prevoda semantički tačna, dok je kod Vajlza problematična imperativna forma *let it be*, budući da izraz upućuje na neminovnost, radnju koja se odvija nezavisno od govornika i na koju on ne može uticati, pa smatramo da bi u ovom slučaju prikladnije bilo uprotrijebiti (ustaljenu) konstrukciju *so be it* sa konjuktivom prezenta. Takvo prevodno rješenje ostvareno kontaminacijom dvije ustaljene fraze *what will be, will be* i *so be it* takođe bi se moglo okarakterisati kao frazeološki analog.

Veoma je interesantan primjer poslovice *Vrana vrani oči ne izvadi* (u izvornom obliku *Vrana vrani očiju ne vadi*)¹³, koja je, uprkos tome što nije modifikovana u mjeri koja bi mogla uticati na identifikaciju izraza, a potiče iz latinskog jezika i kalkiranjem je dospjela u veliki broj jezika (pa i u engleski) prevedena na neadekvatan način:

- (10) *Vrana vrani oči ne izvadi* (GV: 553)/ *Raven plucks not eye from raven* (Wiles: 584)/ *Birds of the same feather flock together!*(Mihailović: 591)/ *Raven does not pluck eye from raven* (Mrkić: 553)

Zanimljiva je pojava konstrukcije *raven does not pluck eye from raven* (koju nijesmo uspjeli pronaći u frazeološkim rječnicima engleskog jezika) u čak dva slučaja – kod Mrkića i kod Vajlza. Po našem mišljenju radi se o bukvalnom prevodu, pri čemu je leksema vrana (vjerovatno zbog loše semantizacije) prevedena svojim hiponimom. Ni Mihailovićevo frazeološko rješenje ne može se smatrati adekvatnim, iako je daleko uspjelije nego ostala dva. Naime, izraz *birds of the same feather flock together*, ima slično, ali ne i isto značenje sa navedenom poslovicom: njegov ekvivalent u polaznom jeziku bi mogao biti izraz *sličan se sličnom raduje* ili *svaka ptica svome jatu*, dok bi sinoniman izraz za poslovicu originala mogao biti *neće svoj na svoga, vuk na vuka ni u gori neće* i sl. Frazeološki analog izraza u engleskom jeziku glasi: *hawks will not pick out hawks' eyes*, a u Oksfordskom rječniku poslovice (Speake: 2004) čak se objašnjava navođenjem primjera sa leksičkim variranjem komponente hawk/crow¹⁴. Na ovom

---

¹³ (Karadžić, 1849: 71)

¹⁴ One crowe neuer pulleth out an others eyes.[1573 J. Sanforde Garden of Pleasure 104]/ I have heard that hawks should not pick out hawks' eyes. What do you propose to

primjeru možemo se uvjeriti da problemi postoje i prilikom prevođenja “internacionalne frazeologije”, tj. da se proces kalkiranja izvornog izraza može razlikovati od jezika do jezika, te da i nastale razlike (u konkretnom slučaju na leksičkom planu) mogu prevodiocu otežati prepoznavanje i/ili semantizaciju i prevod izraza.

3.4. *Kletve*

U obrađenim primjerima ovog frazeološkog žanra naišli smo na različite kategorije prevoda: prevod frazeološkim analogom, doslovan i opisni prevod, bukvalan prevod, kao i jedan slučaj nultog prevoda. Budući da većina primjera koje smo analizirali nema izrazitu kulturološku obojenost, nije se očekivala značajnija zastupljenost neadekvatnog prevoda. Iz navedenih primjera se pokazalo da su poteškoće, kada postoje, najčešće nastajale prilikom semantičke rekonstrukcije izraza, a rjeđe prilikom pronalazjenja prevodnog rješenja. Naime, problem je uglavnom vezan za formalno-gramatičku strukturu kletvi, tj. preciznije rečeno, za upotrebu radnog glagolskog pridjeva sa optativnim značenjem, koji je, kao što ističe Ana Pejanović (Pejanović: 2010) bio “kamen spoticanja” i za prevodioce na ruski jezik. Imajući u vidu da se u engleskom jeziku kletve uglavnom iskazuju prezentom konjunktiva – najčešće u kombinaciji sa modalnim glagolom *may* (kao i u svim navedenim prevodnim rješenjima), razumljivo je da su razlike na strukturnom planu ovog žanra u polaznom jeziku¹⁵ mogle uzrokovati izvjesne probleme prilikom tumačenja. Kao ilustraciju pomenute teze navešćemo primjer prevoda kletve *propala se*:

- (11) O prokleta zemljo, *propala se!* (GV: 973)/ O accursed land, *may you fall into ruin!* (Mrkić, 973)/ O accursed land, *may you perish in doom!* (Mihailović: 1014)/ O Land, thou art accurst, and *fallest all to ruin!* (Wiles: 1027)

Kao što vidimo iz datog primjera, Mrkić je kletvu preveo doslovno, Mihailović opisno, dok Vajlz nije prepoznao optativno značenje radnog glagolskog pridjeva, pa je upotrijebio arhaičan oblik prezenta (*fallest*) i bukvalno preveo izraz.

---

gain?[1915 J. Buchan Salute to Adventurers vi.]/ The crow doesn't pluck out the crow's eye but poor folk bear the brunt.[1975 J. O'faolain *Women in Wall* xiv.]

¹⁵ Upotreba prezenta u optativnom značenju i radnog glagolskog pridjeva u optativnom značenju.

Sudeći prema obrađenim primjerima kletvi koje se izriču prezentom sa optativnim značenjem, nije bilo problema sa semantizacijom izraza budući da su ih prevodioci u ciljni jezik prenijeli, opisno ili doslovno, kao kletve.

- (12) Kugo ljudska *da te Bog ubije* (GV: 49)/ Plague of mankind, *may God kill you!*(Mrkić: 49)/ Plague of mankind! *May God make end of thee!* (Wiles: 79) Plague of mankind, *may God's wrath be on you!*

3.5. Zakletve

Analizirani primjeri zakletvi preneseni su u ciljni jezik sa djelimičnom uspješnošću, i to najčešće doslovno. Imajući u vidu da se među njima javljaju izrazi izrazite folklorne obojenosti, te da je raznovrsnost na gramatičkom planu, kao i kod kletvi, mogla predstavljati određenu prepreku kod semantičke i prevodne rekonstrukcije, takav se ishod mogao i očekivati.

Uopšteno govoreći, čini se da su od strukturnih varijanti zakletvi, prevodioci najmanje problema imali kod izraza koji sadrže glagolsku komponentu *kleti se*, što je i razumljivo budući da u engleskom jeziku postoji ekvivalentna konstrukcija *to swear (up)on/ by something*. Ipak, imajući u vidu da u engleskom jeziku ne postoje ekvivalentni i dovoljno frekventni ustaljeni obrti (za npr. izraz *kunem se vjerom tvrdom/vjerom Obilića*) prevod, iako uspješan, ne možemo okarakterisati kao frazeološki, već kao doslovan:

- (13) ...*kunem vi se vjerom Obilića* (GV: 864)/*I swear to you by the faith of Obilić!*(Mrkić:864) *I swear by name of Obilitch* (Wiles: 912)/*I do swear by the faith of Obliiç*(Mihailović: 904);

Iako je doslovan prevod tj. kalkiranje uobičajen postupak pri prenošenju kulturno specifičnih implikacija izraza, on može biti opravdan samo ukoliko receptor prevoda razumije i kulturološki okvir u kome se izraz javlja. U konkretnom slučaju, izraz sa antroponimom Obilić spada u izrazito nacionalnu frazeologiju, pa doslovan prevod za čitaoca koji ne poznaje istorijski kontekst u kome je izraz nastao gubi smisao. Budući da je vjerovatnoća da je pomenuti kontekst poznat prosječnom govorniku engleskog jezika mala, smatramo da je kod ovog primjera bila potrebna dodatna intervencija – u vidu primjedbe prevodioca u kojoj bi se čitaocu približio sadržaj, ili npr. u vidu kombinacije doslovnog i opisnog prevoda (npr. *by the faith of Obilic, our greatest hero*).

Uprkos činjenici da je većina zakletvi u ciljni jezik, poput prethodnog primjera, prenesena doslovno, tj. semantički tačno, javljaju se i primjeri neadekvatnog, tj. bukvalnog prevoda što je slučaj sa izrazom *lijepe mi vjere*. Prevodioci nijesu pronašli odgovarajuća rješenja iako su izraz prepoznali kao zakletvu uprkos redukovanom obliku i inverziji. Naime, Mrkić je doslovno prevodeći original takođe izostavio komponentu (*I swear*), ali koliko je nama poznato, te budući da ni u rječnicima nijesmo uspjeli naći sličan primjer, konstrukcija se u engleskom jeziku ne koristi u takvoj kondenzovanoj formi, te u ciljni jezik ne prenosi isti smisao.¹⁶ Ostala dva prevodioca koriste frazeološku konstrukciju *in the name of* koja nema isto značenje kao navedena zakletva originala, a njen ekvivalenti u izvornom jeziku glasi *u ime koga/čega*.¹⁷

- (14) Ja se čudim, *lijepe mi vjere*, (kakav davaš prigovor, vladiko!)(GV: 790)/ *by my fair faith* (Mrkić:790)/*In the name of my fair faith* (Wiles:842)/ *In the name of my fair faith* (Mihalović: 829)

3.6. Uzrečice

Uzrečice u analiziranim primjerima uspješno su prevedene frazeološkim ekvivalentima ili analogima.

Izraz *Bože dragi* je u gotovo u svim analiziranim primjerima preveden frazeološkim ekvivalentom:

- (15) *Bože dragi*, čudna dogovora! (GV: 499)/ *Dear God*, how strange a counsel. (Mrkić: 500)/*Oh dear Lord*, what a strange assembly. (Mihailović: 537)/*O dear my Lord!* What mighty fruit of counsel! (Wiles: 509)

¹⁶ Na primjeru ovakvog prevoda vidimo da treba voditi računa o činjenici da ekvivalentni izrazi u različitim jezicima mogu imati različit stepen fleksibilnosti u odnosu na modifikacije, tj. da neki mogu imati petrificiranu strukturu koja ne dozvoljava zamjenu i izostavljanje komponenti, dok se u drugim pomenuta varijabilnost ostvaruje bez posljedica po značenje. M. Elžurkaeva navodi primjer dvije ekvivalentne izreke *Caesar's wife must be above suspicion* u engleskom i *Жена Цезаря должна быть вне подозрений* u ruskom jeziku, pri čemu je engleski izraz sa istim značenjem moguće upotrijebiti i u redukovanoj formi *Caesar's wife*, dok se u ruskom jeziku komponenta *жена Цезаря* ne može upotrijebiti u značenju cjeline. Imajući to u vidu, redukovani engleski izraz trebalo bi prevoditi punim oblikom u ruskom jeziku. (Эльжуркаева: 2013)

¹⁷ *in the name of* - Phrases/Idioms

By the authority of, as in: Open up, in the name of the law!

On behalf of, as in: She made a donation in her daughter's name.

Under the designation of, as in: They burned witches at the stake in the name of piety.

Kao primjer prevoda frazeološkim analogom navešćemo rješenja za izraz *kuku duši*:

- (16) *Kuku* onoj *duši* *zadovijek* (GV: 481) /Eternal woe to that soul (Mrkić : 481)/ *Eternal woe may be unto that soul* (Mihailović: 519) /Eternal woe unto that soul (Wiles: 521)

Iako za sve analizirane izraze ovog žanra postoje frazeološki korendenti, i primjeri nefrazeološkog prevoda uglavnom su semantički tačni. Uzrečica *ako Boga znate* u analiziranom primjeru nije prevedena frazeološkim analogom *for God/goodness sake*, već je, uz nešto slobodniji Mihailovićev prevod, u ciljni jezik prenesena doslovno:

- (17) Vidite li, *ako Boga znate*: (GV:160) /Observe thou - if thou thy God dost know (Wiles:193)/ Do you notice, upon your faith in God (Mihailović: 198) Do you see, If you know for God (Mrkić: 160)

Ni izraz *ako Bog da* nije preveden frazeološki analogom *God willing*, već slobodnim spojem riječi *by God's will* koji također možemo smatrati adekvatnim rješenjem. Ovaj primjer karakterističan je i zbog pojave nultog prevoda tj. potpunog izostavljanja izraza u Mrkićevoj verziji.

- (18) Ne boj mi se, *ako Bog da*, *dedo!* (GV: 2538)/ Grandsire, fear not for me, *by God's good will!* (Wiles: 2675)/ Fear not for me, *by God's good will*, granddad! (Mihailović: 2642)/ Do not fear for me, old father (Mrkić: 2538).

3.7 *Stalni epiteti*

Budući da smo model klasifikacije frazeoloških žanrova preuzeli od Ane Pejanović (2010), u frazeološke spojeve uvrstićemo i stalne epitete – dvokomponentne izraze koji se sastoje od imenice i potpuno ili djelimično desamentizovanog pridjeva u ulozi kongruentnog atributa. Drugim riječima, to su izrazi kod kojih je “došlo do pomjeranja značenja i do idiomatizacije izraza, pa pridjev ili gubi svoje bukvalno značenje u potpunosti, ili je ono izbljedilo.” (Pejanović: 2010)

Kako bi ostvarili uvid u način na koji je preveden ovaj segment frazeološkog sloja, razmotrili smo primjer stalnog epiteta sa pridjevskom komponentom *ljuti*. U ovom radu ćemo, radi ilustracije, navesti neke od najrepresentativnijih primjera, tj. izraze *ljute rane* i *ljuti zmaj*.

Stalni epitet *ljute rane* na različite načine je preveden na engleski jezik, ali uglavnom neadekvatno. Mrkić u oba slučaja bukvalno prevodi izraz

sa *bitter wounds* (kao i u svim ostalim primjerima stalnih epiteta sa ovom pridjevskom komponentom), Mihailović, takođe neadekvatno, prevodi sa *sharp/bitter wounds* budući da ni za *sharp wounds* nijesmo našli primjere u rječnicima kolokacija, niti nam je takva upotreba poznata. Vajlz je, po našem mišljenju, jedini oba puta uspješno preveo izraz – jednom sa *deadly wounds*, a drugi put sa *smarting wounds*. Iako u rječnicima kolokacija nijesmo naišli na *smarting wound*, čini se da je izraz ipak u upotrebi, a jedan primjer pronašli smo i u romanu *Romola* (Dž. Eliot).¹⁸

(19) *rano ljuta* (GV: 1918)/ *bitter wound* (Mrkić: 1918)/ *bitter wound* (Mihailović: 1996)/ *smarting wound* (Wiles: 1994)

Izraz *ljuti zmaj* je takođe preveden bukvalno. Iako kolokacija sa *fierce* tj. sa sinonimnom leksemom *ferocious* postoji, pridjev *ljuti* je u ovom slučaju potpuno desemantizovan, pa se cjelokupan izraz može smatrati idiomom sa jedinstvenim značenjem hrabar čovjek, junak. Inače se idiom javlja i sa varijacijom pridjevske komponente – *ognjeviti/vatreni zmaj*¹⁹. Nama se čini da bi u ovom slučaju adekvatan bio prevod leksemom *lionheart*, budući da ona ima isto značenje kao navedeni idiom.

(20) *zmaja ljuta* (GV: 573) /*bitter dragon* (Mrkić:573)/*fierce dragon* (Mihailović:611)/*ferocious dragon* (Wiles:613)

4. Zaključak

Na osnovu dosadašnjeg uvida u prevodne korespondente frazeoloških jedinica *Gorskog vijenca* moglo bi se doći do zaključka da je frazeološki sloj u ciljni jezik prenesen uz nezanemarljiv broj primjera neadekvatnog prevoda. Treba naglasiti da se u većini slučajeva ovakav ishod može opravdati činjenicom da su izvorni izrazi u većini slučajeva i kulturno specifični, te samim tim zahtjevni za prevođenje koje je u ovom slučaju dodatno otežano i činjenicom da se radi o jezicima koji genetski nisu bliski i koji su se razvijali u različitim kulturološkim okvirima. Takođe bi trebalo istaći i da dodatno opterećenje za prevodioce predstavljaju autorske modifikacije izvornih frazeoloških obrta kojih kod Njegoša ima u izobilju, a koje su, kao

¹⁸ They told me to be strong, when I felt myself weak; when I was ready, like the blessed Saint Benedict, to roll myself among thorns, and court **smarting wounds** as a deliverance from temptation. (*Romola*, George Eliot)

¹⁹ Rečnik MS/MH 1967 II: Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika. Knj.II. Novi Sad-Zagreb

što se i potvrdilo analizom, vrlo često predstavljale prepreku pri prepoznavanju i pravilnoj semantizaciji izraza. Ipak, brojni su i primjeri kod kojih nefrazeološki, ili uopšte neadekvatan prevod nije opravdan, tj. kada prevodioci nijesu koristili frazeološke analoge koji su im bili na raspolaganju.

Na osnovu analize navedenih primjera moglo bi se zaključiti da su od svih frazeoloških žanrova najbolje prevedene uzrečice za koje su uglavnom pronađeni frazeološki ekvivalenti i analozi, dok su najmanje uspješno prevedeni stalni epiteti. Budući da među analiziranim poslovicama i izrekama nema kulturno specifičnih izraza, smatramo da razlog zašto uglavnom nijesu prevedene postojećim analogima treba tražiti u činjenici da se javljaju u modifikovanom obliku. Iz istog razloga mogao se javiti i zabilježeni primjer bukvalnog prevoda poredbenog frazeologizma koji je znatno modifikovan u odnosu na ustaljenu formu. Kada su idiomi u pitanju, neadekvatan prevod se, očekivano, mnogo češće javljao kod idioma sa tzv. globalnim značenjem, a manje kod onih čije je značenje dovoljno motivisano denotativnim značenjem sastavnica, tj. kod izraza sa kulturološkom obojenošću nasuprot tzv. internacionalnim frazeologizmima. Na primjeru kletvi ilustrirano je kako formalno-gramatička struktura može predstavljati problem pri semantizaciji, a samim tim i pri prevodu izraza, dok se kod zakletvi pored pomenutog, javio i problem folklorne obojenosti, pa je rezultat uglavnom bio doslovan prevod.

Literatura:

- Амосова, Н. Н. (1963), *Основы английской фразеологии*. Ленинград: Ленинградский государственный университет.
- Awwad, M. (1990), *Equivalence and translatability of English and Arabic idioms*. u: Papers and Studies in Contrastive Linguistics 26, 57-67. Poznan, Adam Mickiewicz University.
- Banašević, N. (1978), *Gorski vijenac. Kritičko izdanje s komentarom priredio Nikola Banašević. Drugo izdanje*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Bassnet, S. (1991), *Translation studies* London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Bujas, Ž. (2011), *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Casas-Monroy R. and Hernandez-Campoy (1995), J.M..A *Sociolinguistic Approach to the Study of Idioms: Some Anthropological Sketches*. Cuadernos de Filología Inglesa 4: 43-61.
- Cowie, A. P., Mackin, R. (1975), *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. Oxford : Oxford University Press.
- Cowie, A. (1998), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, Oxford, Clarendon Press.

- Dragičević, R. (2007), *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Эльжуркаева М. Я. (2013.), *Проблемы перевода фразеологических единиц*. у: Реноме, 106-109. Санкт-Петербург
- Everaert, M. et al. (Eds) (1995), *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fernando, C. (1996), *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002), *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press Filozofski fakultet.
- Gläser, R. (1984), *The Translation Aspect of Phraseological Units in English and German*. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 18: 123–134, Poznan, Adam Mickiewicz University.
- Gries, Th. S. *Phraseology and linguistic theory: A brief survey* in Granger, S. and Meunier F. (eds.) (2008), *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company.
- Healey, A. (1968), *English Idioms*. Kivung, Vol. No.2. 71-108. Papua New Guinea.
- Карабахцян Э. К. (2012), *Особенности способов и приемов перевода фразеологизмов различных языковых культур*. у: материалы международной научной конференции *Филология и лингвистика в современном обществе*, 109-113. Москва
- Karadžić, S. V. (1985), *Srpske narodne poslovice*. Beograd: Prosveta - Nolit
- Kovačević, Ž. (2002), *Srpsko-engleski frazeološki rečnik*. Beograd: Filip Višnjić.
- Kövecses, Z. (2006), *Language, Mind, and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Kržišnik, E., Eismann, W. (2007.), *Phraseology in linguistics and other branches of science*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Long, H. T. ed. (1979), *Longman Dictionary of Idioms*, Harlow: Longman.
- Makkai, A. (1972), *Idiom structure in English*. Hague/Paris: Mouton.
- Marojević, R. (1988), *Lingvistika i poetika prevođenja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Marojević, R. (1999), *Gorski vijenac. Izvorno čitanje*. Beograd: Unireks.
- Marojević, R. (2005), *Gorski vijenac. Kritičko izdanje. Tekstologija*. Podgorica: CID
- Matešić, J. (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- McMordie, W. (1972), *English Idioms and how to use them*. London: Oxford University Press.
- Menac, A. (1970-71), *O strukturi frazeologizma*. у: *Jezik*, god. XVIII, br. 1: 1-4. Zagreb.
- Menac, A. (1994), *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Mihailović, D. V. (1997), *The Mountain Wreath*. Beograd: Serbian Europe.
- Milović, M. J. (1983), *Staze ka Njegošu*. Titograd: NIO Univerzitetska riječ.
- Milosavljević, B. (2007), *Srpsko-engleski rečnik idioma*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Mrkić, D. (1985), *Mountain Laurel*. Ottawa: Commoners' Publishing.

- Mršević-Radović, D. (1987), *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Mršević-Radović, D. (2008), *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Ostojić, B. (1992), *Iz crnogorske leksikografije i leksikologije*. Nikšić: Unireks.
- Ostojić, B. (1997), *Prilozi o Njegoševu jeziku*. Nikšić: Centar za informativnu djelatnost.
- Pejanović, A. (2010), *Frazeologija Gorskog vijenca*. Podgorica: CANU.
- Prvulović, Ž. (2002), *The Ray of the Microcosm*. Beograd: Njegoševa zadužbina.
- Ratcliffe, S. ed. (2002), *The Oxford Dictionary of Phrase, Saying and Quotation*. Oxford: Oxford University Press.
- Savić- Rebac, A. (1986), *Njegoševa Luča Mikrokozma*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Speake J. ed. (1998), *The Oxford dictionary of idioms*. Oxford: Oxford University Press.
- Strässler, J. (1982), *Idioms in English: A pragmatic analysis*. Tübingen: Günter Narr.
- Stevanović M. (1990), *O jeziku Gorskog vijenca*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stevanović M. (1984), *Rečnik uz celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, Beograd- Cetinje : Prosveta- Obod.
- Šipka, D. (1998), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Toby, J. ed. (2001), *Oxford idioms dictionary for learners of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Valero-Garcés, C. (1997), *Contrastive idiomatology and translatability of English and Spanish idioms*. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 32, 29-38. Poznan: Adam Mickiewicz University.
- Vušović, D. (2004), *O Njegoševom jeziku*. Podgorica: Oktoih.
- Wiles, W. James (1930), *The Mountain Wreath*. London: George Allen & Unwin, Ltd.

Jelena VULANOVIC

TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS FROM *THE MOUNTAIN
WREATH* INTO
ENGLISH: TYPOLOGY OF TRANSLATION EQUIVALENTS

Summary

This paper presents an attempt at analyzing phraseological units taken from *The Mountain Wreath* from the perspective of contrastive and translation analysis. The approach encompasses both theoretical and practical aspects of translation, hence the two main sections within the paper. The first section presents some of the leading translation theories in the field i.e. sets up the theoretical framework for the analysis. The second part presents the analysis of the given phraseological units, its aim being to determine: the extent to which the units in question are translatable into English, the level of their equivalence with the ones in the source language, potential problems in translation, examples of inadequate translation and the underlying causes.

Key words: phraseology, phraseologism, contrastive analysis, translation correspondents.

Dušanka POPOVIĆ
Filozofski fakultet Nikšić

ZASTUPLJENOST NJEGOŠEVOG DJELA U PREDMETNIM PROGRAMIMA U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

U tekstu je dat pregled Njegoševih djela koja se izučavaju u osnovnoj i srednjoj školi, a preporučena su u predmetnim programima po kojima se u Crnoj Gori izvodi nastava predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost. Nastojali smo da analiziramo, procijenimo i obrazložimo zastupljenost ovog, za Crnu Goru posebno važnog stvaraoca. Osim umjetničkih, u obzir su uzeti metodički, tj. psihološki i pedagoški kriterijumi po kojima se književna djela mogu preporučiti za izučavanje na pojedinim obrazovnim nivoima (u ovom slučaju osnovnoškolski i srednjoškolski nivo) i razredima. Kako su aktuelni programi po svojoj strukturi i pristupu nastavi književnosti drugačije koncipirani od prethodnih, to smo smatrali važnim da u uvodnom dijelu to i predstavimo.

Ključne riječi: Njegoš i njegovo djelo, estetski, recepcijski i pedagoški kriterijumi, obrazovni programi, nastava, razumijevanje i prihvatanje umjetničkog teksta

Imajući u vidu značaj i mjesto Petra II Petrovića Njegoša u crnogorskoj književnosti i kulturi uopšte, analizirali smo koliko je i kako zastupljeno njegovo djelo u aktuelnim predmetnim programima¹ namijenjenim nastavi predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost u osnovnim i srednjim školama. Kako bismo došli do relevantnih zaključaka, nužno je bilo razmotriti više činilaca koji uslovljavaju mogućnost izučavanja određenog stvaraoca i njegovog djela na različitim nivoima školovanja: vrstu aktuelnog programa, kriterijume za izbor lektire, principe uspješ-

---

¹ *Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III, IV, V, VI, VII, VII i IX razred osnovne škole*, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011; *Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III i IV razred gimnazije*, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011; *Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III i IV razred srednje stručne škole*, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011.

ne nastave, načela raspoređivana ciljeva i sadržaja u predmetnim programima, kao i tematiku i složenost odabranih djela.

Programi namijenjeni nastavi maternjeg jezika i književnosti za do-univerzitetsko obrazovanje mijenjani su u okviru reforme crnogorskog obrazovnog sistema i to 2005. i 2011. godine. Aktuelni programi djelimično su otvoreni i nastavno-ciljni, što profesorima i učenicima omogućava određenu slobodu u izboru i kreiranju sadržaja i aktivnosti. Program je podijeljen na nastavu jezika i nastavu književnosti, no ta je podjela samo uslovna. Ove dvije oblasti stalno se prepliću, posebno na polju stilistike. Ipak, svaka oblast ima svoje specifične ciljeve i zadatke, čiji krajnji rezultat jeste pismen učenik, tj. učenik koji je praktično i stvaralački savladao sve četiri komponente jezika (slušanje, govor, čitanje i pisanje).

Sadržaji u programima raspoređeni su po principu razvojne spirale – stečena znanja i vještine iz prethodnog razreda smisleno se uvezuju sa novim sadržajima čime se dostižu znanja višeg nivoa – primjenljiva znanja čijom upotrebom učenici mogu stvoriti određeni proizvod ili novi kvalitet. Na taj način obezbjeđuje se primjena principa postupnosti i sistematičnosti kojim se učenje učenika, odnosno proces sticanja znanja čini ekonomičnijim, svrsishodnijim i efikasnijim. Na raspored književnoteorijskih pojmova i književnoistorijskih sadržaja, sistema književnih rodova i vrsta, te stvaralačkih postupaka, osim principa postupnosti i sistematičnosti, značajno utiče i princip prilagođenosti nastave uzrastu učenika.

U okviru nastave književnosti učenici upoznaju umjetnički vrijedna djela crnogorske i svjetske književnosti i razvijaju sposobnosti kritičkog čitanja i interpretacije, kao i ljubav i želju za čitanjem. Takođe, proučavaju istoriju književnosti, usvajaju pojmove iz oblasti teorije književnosti, proučavaju jezik i stil pisca, te stvaraju tekstove po ugledu na čitane. Izbor djela/odlomaka koja učenici čitaju i koja čine sadržaje na kojima se usvajaju ciljevi iz oblasti književnosti u osnovnoj školi u prva dva ciklusa, samo je predložen. Profesori mogu vršiti određena prilagođavanja i izmjene u izboru djela uključujuću u taj proces učenike i njihova interesovanja.

Osim predloženih djela, u trećem ciklusu (VII, VIII i IX razred), kao i u sva četiri razreda srednje škole, postoji spisak djela/odlomaka koja je obavezno pročitati, tzv. kanon. Djela su izdvojena iz korpusa predloženih i to su posebno značajna djela nacionalne književnosti, književnosti iz okruženja i svjetske književnosti.

Pri izboru sadržaja u okviru nastave književnosti metodičari ističu estetski, recepcijski i pedagoški kriterijum. Estetski kriterijum zahtijeva odabir reprezentativnih, antologijskih djela, kako iz nacionalne, tako i iz

književnosti drugih naroda; recepcijski kriterijum jeste odabir djela u skladu sa doživljajno-saznajnim mogućnostima učenika na pojedinim nivoima literarnog i čitalačkog razvoja; pedagoški kriterijum jeste uzimanje u obzir vaspitne uloge djela. Za izbor književnog djela na pojedinim obrazovnim nivoima, odnosno razredima, posebno je važan recepcijski kriterijum. Recepcijski kriterijum odnosi se na recepcijsku sposobnost tj. spremnost učenika određenog uzrasta da razumiju i prihvate određeno književno djelo. *Pojedina antologijska književna djela koja su reprezentativna za pojedinog autora ili književno razdoblje ne mogu se odabrati jer nisu usklađena s recepcijskim mogućnostima učenika/učenica. Riječ je o neusklađenosti koda – koda književnoga djela i koda njegovog primatelja/primateljice* (Rosandić, 2005: 23).

2. Njegoš u aktuelnim predmetnim programima

Zastupljenost Njegoševog djela u osnovnoj školi. – U osnovnoj školi Petar II Petrović Njegoš prvi put se izučava u trećem ciklusu, dakle, od VII razreda. U sva tri razreda to su odlomci iz *Gorskog vijenca*. U prethodnom programu (1998) djelo se čitalo u cjelini u VIII razredu osmogodišnje osnovne škole. Međutim, iskustvo pokazuje *da ovo po mnogo čemu izuzetno i teško razumljivo delo* (Stevanović, 1990: 7) petnaestogodišnjim učenicima ni svojom sadržinom, niti jezikom nije bilo primjereno. I dok se književnoteorijski sadržaji u programima raspoređuju po principu razvojne spirale, književna djela u osnovnoj školi obično se raspoređuju po tematskim krugovima (dom, škola, domovina, zavičaj, svijet...). Za definisanje tematskih krugova veoma je važan psihološki kriterijum, tj. uzrast i mogućnosti učenika.

Postoji više činilaca na osnovu kojih je izučavanje *Gorskog vijenca* kao cjelovitog djela bilo dobro prepustiti srednjoškolskom uzrastu. Jedan od njih sigurno je isuviše velika vremenska distanca u odnosu na ključni događaj koji se posmatra kao važan istorijski trenutak u kojem treba donijeti presudne odluke za dalji život i opstanak zemlje i naroda, da bi ga učenici uzrasta o kojem je riječ u cjelini razumjeli i prihvatili. Društvene i istorijske okolnosti u kojima se opisana radnja ovog djela odvija, plemenska organizacija crnogorskog društva, hijerarhijski i drugi međusobni odnosi u društvu i porodici, takođe nijesu dovoljno bliski učenicima osnovne škole.

Velika prepreka za mlade čitaoce (ali ne samo za njih) jeste jezik *Gorskog vijenca* sa svim svojim posebnostima. Djelo je, naime, pisano arhaičnim jezikom s brojnim dijalekatskim karakteristikama u odnosu na

savremeni jezik svakodnevne komunikacije i standardni jezik koji učenici proučavaju u školi. Osim toga, djelo je pisano pjesničkim jezikom čija osnova, osim dijalekatske, jeste i poetska, filozofska, istorijska i etička. Stoga je za njih čitanje djela kao cjeline prilično naporno i stoga zamorno, a nerazumijevanje suštine djela, uz sve prethodno navedene okolnosti, teško da je doprinosilo želji i potrebi učenika da se bave njegovim proučavanjem. U takvim okolnostima profesori su sami uvodili recepcijski kriterijum, odnosno pribjegavali upravo čitanju i analizi odabranih odlomaka. Nerijetko, pak, rad na djelu svodio se na zapamćivanje i kazivanje stihova, što ne može biti cilj analize književnog djela niti nastave književnosti.

Rad na pojedinim cjelinama *Gorskog vijenca* u osnovnoj školi, kako je to predviđeno aktuelnim predmetnim programom, daje mogućnost studioznijeg bavljenja izabranim odlomkom i uvođenja učenika u specifičnosti djela i njegovog nastanka. Izučavanje odlomaka ostavlja više prostora i nastavniku i učeniku. Nastavniku – da se temeljnije pripremi za rad na samom odlomku, uvodeći pri tome učenike u istorijski i društveni kontekst nastanka djela i posebnosti književnog pravca kojem djelo pripada, te da pojasni karakteristike jezika, približi ga učenicima i učini razumljivim, dodajući važne pojedinosti iz razreda u razred. Učeniku, pak, da zahvaljujući umješnom vođenju, razumije i percipira djelo na odgovarajući način. Jednom riječju, data je mogućnost da se razvije interesovanje za čitanje i proučavanje ovog najznačajnijeg spjeva naše književnosti, pa i Njegoševog djela u cjelini.

U VII razredu predložen je odlomak iz *Gorskog vijenca Draško u Mlecima*, koji je, takođe, dio kanona, što znači da je obavezna školska lektira. Kazivanje vojvode Draška o sopstvenom boravku u Mlecima odiše humorom i to kod učenika izaziva interesovanje i određenu simpatiju u odnosu na sam događaj, njegovog nosioca i pripovjedača i motiviše ih da ga pročitaju, saslušaju i razumiju. Na ovom uzrastu na osnovu navedenog odlomka učenici mogu da uoče društvene prilike u Mlecima i u tadašnjoj Crnoj Gori, da prepoznaju različite perspektive iz kojih Draško govori o mletačkim zatvorima i njihovom pozorištu, te da uoče na čemu počiva mletačka moć i bogatstvo. Isto tako, prepoznaju određena ograničenja tadašnjeg crnogorskog čovjeka – ratnika i pripadnika patrijarhalnog i plemenskog društva. Kako je ovo prvi susret sa *Gorskim vijencem*, nastavnik mora lokalizovati odlomak smještanjem u djelo, što zahtijeva kraći osvrt, ili bolje reći informaciju o djelu kao cjelini i njegovom autoru. Takođe, u korelaciji sa istorijom i geografijom, potrebno je locirati vrijeme i mjesto zbivanja i proučiti istorijske okolnosti na tom terenu.

Sljedeća dva odlomka (u VIII razredu) jesu *San Vuka Mandušića* i *Pjesma o Stambolu*, Prvi odlomak pripada kanonu, a obje pjesme jesu zasebne lirske cjeline iz djela. Radom na ovim odlomcima šire se znanja učenika o samom djelu i skreće im se pažnja na njegovu žanrovsku raznovrsnost. U odlomcima uočavaju karakteristike lirskog kazivanja – uočavaju osjećanja i govore o njima, ističu zvučnost pjesničkoga jezika, njegovu sugestivnost i slično.

U IX razredu predloženi su *Monolog vladike Danila* (*Đe je zrno klicu zametnulo*) i *Monolog igumana Stefana* (*Ja sam proša sito i rešeto*). Ove cjeline iz *Gorskog vijenca* samo su predložene, (tj. nijesu dio kanona), no s obzirom na to da su odlomci iz jednog od najznačajnijih djela nacionalne književnosti, potpuno je logično da će nastavnik, zavisno od sopstvene procjene u odnosu na učenike sa kojima radi, interpretirati jedan ili drugi, ili čak oba odlomka. Kontinuitet u uvođenju učenika u cjelovito djelo koje će izučavati u srednjoj školi sigurno ne treba prekidati, bez obzira na to da li je odlomak predložen ili je dio kanona. Postepeno širenje znanja u smislu savladavanja svih prepreka za suštinsko i pravilno razumijevanje djela, motivisaće učenike, probuditi i sačuvati njihovo interesovanje za djelo, i podstaći ih da se njime bave, tj. da djelo čitaju, analiziraju, promišljaju o njemu i na osnovu svega izvode zaključke.

Zastupljenost Njegoševog djela u programima za gimnazije i srednje stručne škole. – U srednjim školama, osim već pomenutih kriterijuma, djela se raspoređuju linearno ili sukcesivno. Gradivo se raspoređuje po hronološkom kriterijumu, onako kako istorija književnosti razvrstava književni sadržaj u određene cjeline (književnoistorijska razdoblja, stilske formacije): književnost starog vijeka, srednjovjekovna književnost, humanizam i renesansa, barok, klasicizam, romantizam, realizam, moderna, savremena književnost... Nastavni program za gimnaziju i srednje stručne škole usmjeren je na izučavanje žanrova, tj. predlaže se kombinacija žanrovskog i istorijskog pristupa književnosti.

U prvom razredu učenici izučavaju književnost starog vijeka, srednjovjekovnu i narodnu književnost, te humanizam i renesansu. Iz tog razloga, u korpusu predloženih djela pa i kanona, nema Njegoševih djela. U gimnaziji romantizam se kao pravac proučava u drugom razredu, pa je na spisku predloženih djela i Njegošev *Gorski vijenac*, kao kompletno djelo. Djelo se, takođe, nalazi u kanonu. Isto je i u srednjoj stručnoj školi.

Činjenica da su u svakom izdanju *Gorskog vijenca* tekstu spjeva pret hodila objašnjenja priređivača, svjedoči da ovo djelo ni mnogo ranije a ni sada, nije bilo moguće čitati i u potpunosti razumjeti bez određenih uvo-

dnih razmatranja. Kompleksno po svojoj tematici, jeziku, filozofiji, slojevitosti značenja, estetskih poruka i ideja ono zahtjeva poseban angažman nastavnika i određenu zrelost učenika – kako u smislu određivanja dubine i širine interpretacijskog zahvata, tako i pripreme neophodne literature, te nastavnog materijala za njegovo razumijevanje. Složenost ovog djela zahtjeva visoku motivisanost učenika za rad, čitanje i tumačenje djela. Da bi tumačenje bilo uspješno, svijet *Gorskog vijenca* treba učenicima približiti tako da sadržaji učenja odgovaraju njihovim saznavnim mogućnostima, radnim potencijalima i interpretativnim sposobnostima. Učenici treba da zapaze vodeće motive i tematsku potku djela, da izdvajaju i tumače umjetničku ulogu žanrovskih osobnosti djela (epskih, lirskih i dramskih elemenata), da učestvuju u jezičko-stilskoj analizi teksta, razumiju višeznačnost i složene gnomske sadržaje djela (Pavlović, 2007: 133).

Nastalo u periodu romantizma, u razdoblju nacionalnog buđenja i stvaranja nacija, okretanja prema narodnoj epici i narodnom govoru, djelo je stalno na ivici da postane predmet nestručnog tumačenja nedobronamjernih poslenika iz raznih sfera društvenog života. Zadatak struke jeste da, ovo prije svega romantičarsko književno djelo, učenicima kao takvo i predstavi, upućujući ih na vrijeme, na kontekst, na filozofske, idejne i estetske vrijednosti djela, kao i na posebnosti njegovog stvaraoaca. Takođe, na povezanost sa ostalim Njegoševim djelima u smislu poetike i filozofije, te na ono što jeste opšteljudsko i sjevremeno u djelu.

U trećem razredu proučavaju se moderna, zatim avangarda i pozni modernizam, pa Njegoševo djelo ovdje nije zastupljeno. U četvrtom razredu gimnazije proučava se pozni modernizam i književnost u pokretu. U korpusu djela klasične književnosti, osim Šekspirovog *Hamleta* i *Braće Karamazov* F. M. Dostojevskog, predlaže se i Njegoševa *Luča mikrokozma* (posveta) i *Noć skuplja vijeka*. Dio kanona, tj. obavezna za čitanje i analizu, jeste *Noć skuplja vijeka*.

Paris i Helena ili *Noć skuplja vijeka*, Njegoševa ljubavna pjesma, kako je naziva Vuk Vrčević u svom članku iz 1878. godine gdje se ona prvi put i pominje pod naslovom *Jedna mjesečna noć*, dospjela je u srednjoškolske programe, kako zbog njene umjetničke vrijednosti, tako i zbog toga što joj je tema ljubav, odnosno što se kategorizuje kao ljubavna pjesma. Milan Medaković (1882) pjesmu naziva krunom njegovih pjesama, a prvi put je objavljuje Milan Rešetar u okviru izdanja *Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra II Petrovića Njegoša* (1912), dok je prepis objavljen u *Bosanskoj vili* (1913). I savremeni kritičari pjesmu smatraju jednim od najvećih poetskih ostvarenja, *ne samo Njegoševim, već južnoslovenske knji-*

ževnosti uopšte (Vukićević Janković, 2012: 45). U takvom kontekstu, razumljivo je što su autori programa ponudili učenicima IV razreda srednje škole mogućnost (ali i obavezu!) da u okviru školske nastave čitaju i tumače ovu pjesmu.

Kako je pjesmu moguće tumačiti na nekoliko referencijalnih ravni: 1) konkretan ljubavni doživljaj, 2) kontekst helenske mitologije, 3) kontekst egipatskog mitološkog predanja o boginji Isis / Izis (kosmogonijski mit) (Vukićević Janković, 2012: 46), autori čitanke (Jelušić, Pavlović, 2007: 143, 147) opredijelili su se, s pravom, da pođu od onoga što je učenicima najbliže – to je prije svega poređenje pjesme sa biblijskom *Pjesmom nad pjesmama* s obzirom na to da im je poznata, te oslanjanje na motive prirode i ljubavi u samoj pjesmi i sve ono što ih prati (simboli svjetlosti, prolaznost i vječnost, savršenstvo i apsolutna ljepota i dr.). Koje će ravni, osim navedenih, profesor uvesti i dokle će ići u dubinu i širinu analize i tumačenja djela, umnogome zavisi od interesovanja učenika i njihove osposobljenosti za prihvatanje umjetničkog teksta.

Alegorijski spjev sa religijskom fabulom *Luča mikrokozma*, predloženo je djelo, ali ne obavezno. Kompleksno po svojoj sadržini i filozofskoj misli koja se u njemu razmatra, djelo je teško za čitanje i još teže za razumijevanje, pa su autori programa izdvojili *posvetu* pjesniku Simi Milutinoviću Sarajliji koja je više neka vrsta prologa samoga spjeva. S obzirom na to da je jedno od ključnih Njegoševih djela, logično je da postoji u programu za srednje škole. Stoga, bez obzira na to što je samo predloženo i ne obavezuje profesore da ga obrade, trebalo bi odvojiti nekoliko časova kako bi se učenici upoznali sa njegovim osnovnim karakteristikama i značenjem, razumjeli tematiku djela, i imali predstavu o tome šta *Luča mikrokozma* zaista jeste – od osnovnog značenja do simbolike.

Osim djela navedenih u programima, s obzirom na njihovu otvorenost, nastavnici mogu, ukoliko kod učenika postoji interesovanje, proširiti broj odlomaka ili djela i istraživati ih zajedno sa učenicima. Proširivanje broja Njegoševih djela koja se izučavaju u školi može, konačno, biti i prigodno – povodom određenih godišnjica i događaja, kako to profesori često i rade.

Zaključak

Ako uzmemo u obzir sve prethodno navedeno – od kriterijuma za izbor djela koja se u školi izučavaju, preko principa nastave koje je neophodno ispoštovati kako bi podučavanje bilo uspješno, do karakteristika samog djela, možemo konstatovati da je Njegoševo djelo u školskim programima, s obzirom na njegov značaj za crnogorsku književnost, kao i kulturu uopšte, zastupljeno u dovoljnoj mjeri. Njegoš se, kao pjesnik i stvaralac, kao i njegovo djelo kroz osnovnu i srednju školu zaista postupno ugrađuje u književno obrazovanje naših učenika. Kroz proučavanje odlomaka, uz primjenu interpretacijskih postupaka koji odgovaraju uzrastu učenika, ono postaje vlasništvo mladih generacija u onom obimu u kojem oni umiju i mogu da ga prihvate. Cilj školske nastave književnosti i jeste, između ostalog, da stvara dobru osnovu za nova i zrelija čitanja tokom čitavog života, pa tako i Njegoševog djela.

Izvori:

Njegoš Petar II Petrović: Celokupna dela P.P. Njegoša I-VIII, Prosveta-Obod-Svjetlost, Beograd-Cetinje-Sarajevo, 1967.

Njegoševa bilježnica, Istorij(i)ski institut – Cetinje, Cetinje, 1956.

Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III, IV, V, VI, VII, VII i IX razred osnovne škole, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011.

Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III i IV razred gimnazije, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011.

Predmetni program: Crnogorski jezik i književnost za I, II, III i IV razred srednje stručne škole, MP, ZZŠ, Podgorica, 2011.

Literatura:

Ivanović, Radomir V. (1995): *Globalni simbol tajna u Njegoševoj poeziji*, Petar II Petrović Njegoš – ličnost, djelo i vrijeme, zbornik CANU – SANU, knj.12, Podgorica.

Jelušić, Božena; Pavlović, Miodrag (2007): *Čitanka za drugi razred opšte gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica.

Kalezić, Slobodan (1995): *Andrićev Njegoš*, Petar II Petrović Njegoš – ličnost, djelo i vrijeme, zbornik radova CANU – SANU, knj. 35/12, Podgorica.

Pavlović, Miodrag (2007): *Priručnik za nastavnike književnosti za drugi razred gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica.

Pajin, Dušan: *Noć vrednija od života (Lepota i apsolut u Njegoševoj pesmi Noć skuplja vijeka)*, Ovdje, april-juni 1998.

Stevanović, Mihailo (1990): *O jeziku Gorskog vijenca*, SANU, Naučna knjiga, Beograd.

Tomović, Slobodan (1971): *Njegoševa Luča*, Grafički zavod, Titograd.

Vukićević Janković, Vesna (2012): *Njegošev poetski univerzum*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica.

Dusanka POPOVIC

THE WORKS OF NJEGOS IN THE CURRICULUMS IN MONTENEGRIN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS

Summary

The text gives an overview of works written by Njegos which have been studied in the primary and secondary schools, and have been recommended in the relevant programs of Montenegrin-Serbian, Bosnian, Croatian language and literature. The author has tried to analyze, evaluate and explain the presence of this, for Montenegro, especially important writer, taking into account, apart from artistic ones methodical, ie. psychological and pedagogical criteria by which his literary works can be recommended for the study in the particular educational levels (in this case the primary and secondary level) and grades. As the current programs, according to their structure and approach to teaching literature, have been designed differently than the previous ones, the author thought it would be important to present their structure and the presence of Njegos in them.

Keywords: Njegos and his work, aesthetic, reception and educational criteria, educational programs, teaching, understanding and acceptance of an artistic text.

RASPRAVE I ČLANCI (II)

Tatjana ĐURIŠIĆ-BEČANOVIĆ
Filozofski fakultet Nikšić

DISKURS MOĆI U NJEGOŠEVOJ *LUČI MIKROKOZMA*

U Njegoševom kosmogonijskom spevu *Luča mikrokozma* dolazi do veoma osobene distribucije moći koja je uslovljena metafizičkim i mitološkim kriterijumima, što dovodi do konstruisanja apsolutističkog diskursa, čiji je nosilac situaciono i diskurzivno najmoćnija instanca u spevu – Bog, pri čemu kao najsnažniji kodirajući mehanizam deluje hrišćanska mitologija. Stoga su u Njegoševom spevu aktivirane brojne strategije izgrađivanja diskursa moći: vertikalno načelo, hipotaksa, apologetika, žanrovski kod videnija, ilustrativna citatnost, strofa organizovana na božanskom principu 10x10, metafizički hronotop, božansko sveznanje, kao i sistem stilske figuracije koji je podređen veličanju moćnika, pa od stilskih figura dominiraju hiperbola, alegorija i poređenje sa naglašenom funkcijom sublimacije.

Religijsko potčinjavanje čoveka bogu i hrišćanski model hijerarhije usloviće ustrojstvo makrokosmičkog prostora, a čvrstina i stabilnost hrišćanske religije, na kojoj počiva moć božanskog diskursa, funkcionise kao odbrambena tehnika protiv vankostovnog prisustva islama. Njegoševa državnička funkcija utiće i na pesnička načela, regulišući posebno svrhu i funkcije njegove poezije, pri čemu će u prvi plan izbiti odbrambene tekstualne strategije.

Ključne reči: diskurs moći, interakcijske strategije, simbolički znakovi, hrišćanska mitologija, prototekst, Biblija, vertikalno načelo, kolonijalna situacija, svetlost.

U Njegoševom kosmogonijskom spevu *Luča mikrokozma* dolazi do veoma osobene distribucije moći koja je uslovljena metafizičkim i mitološkim kriterijumima, što dovodi do konstruisanja apsolutističkog diskursa, čiji je nosilac situaciono i diskurzivno najmoćnija instanca u spevu – Bog, pri čemu kao najsnažniji kodirajući mehanizam deluje hrišćanska mitologija. Religijsko potčinjavanje čoveka bogu i hrišćanski model hijerarhije usloviće ustrojstvo makrokosmičkog prostora, a čvrstina i stabilnost hrišćanske religije, na kojoj počiva moć božanskog diskursa, funkcionise kao odbrambena tehnika protiv vankostovnog prisustva islama. Njegoševa državnička funkcija utiće i na pesnička načela, regulišući posebno svrhu i funkcije njegove poezije, pri čemu će u prvi plan izbiti odbrambene tek-

stualne strategije. Naime, u doba nastanka *Luče mikrokozma* najjača entropijska sila koja ugrožava crnogorsku kulturu jesu semiotičke jedinice kolonizatora, zbog čega se aktiviraju svi redundantni potencijali domicilne kulture da se brani i odupre entropiji. U tu svrhu kultura se preslaže, preoblikuje i prilagođava novim uslovima, pri čemu se uspostavlja poredak koji sve elemente domicilne kulture podređuje odbrani, najvažnijem sistemu primarnih poruka¹ u ekstremnim uslovima kolonizacije. Kulturna redundanca služi kao osnova identitetskih konstrukata, jer predstavlja zalihu shematizovanih obrazaca ponašanja, opšteprihvaćenih kognitivnih shema, mne-moničkih mehanizama, temporalnih i prostornih modela, komunikativnih strategija i aksioloških stavova, koji omogućavaju trajanje i opstanak jedne kulture. Međutim, u svakoj kulturi deluje i entropija, sila suprotna redundanci, koja se pojačava do mere razaranja sistema tek u revolucijama, društvenim previranjima, kolonijalnoj situaciji ili ratovima kada razori redundancu i presloži semiotički sistem po potpuno novim principima, pri čemu se uspostavlja novi poredak, to jest nova kulturna norma, sa novim ritualima, ceremonijama, idealima, „višim ciljevima” i kulturnim ikonama. U vreme nastanka *Luče mikrokozma* Crna Gora je izložena stalnim napadima i ugrožena turskim imperijalnim pretenzijama, a Njegoš je zadužen za odbranu zemlje, tako da pesnik-vladar odbrambene i klasifikacione funkcije, koje obavlja u realnom, istorijskom hronotopu, prenosi u svoju poeziju, što rezultira naglašenim odbrambenim funkcijama njegovog pesničkog diskursa.

Intertekstualna, mitološka i metafizička motivacija oblikuju retoričku situaciju u *Luči mikrokozma* kao apsolutističku, pri čemu jedna moćna instanca na vrhu obezbeđuje stabilnost i čvrstinu vertikalnom sistemu. Osim toga, vrlo stabilna proksemička norma božanskog univerzuma, koja predviđa jasan i fiksiran raspored svih nebeskih legionara i prostornih jedinica, ukazuje na čvrstu hijerarhiju i vertikalno načelo

Plan nebesah premudrost je vječna
Svojom vještom rukom sočinila:
Svekoliike nebesne ravnine
Pokrite su cvjetnim livadama (II, 51–54)

---

¹ Edvard Hol izdvaja deset primarnih sistema poruka: interakcija, asocijacija, supstitencija, biseksualnost, teritorijalnost, temporalnost, učenje, igra, odbrana i eksploatacija. Edvard Hol, *Nemi jezik*, str. 41–63.

Bregovi su nikli po ravnini,
 Po pravilu, kako sve ostalo,
 Okruženi kitnim sadovima;
 Na njima su dignuti prestoli
 Od topaza i zračna rubina
 Rad angelah prvoprestolnijeh;
 Nad prestolom svakojijem stoji
 Na vazduhu jedno kolo sjajno,
 Kako što je kolo Saturnovo,
 Te se vije i te zrake lije. (II, 71–80)

U Njegoševom spevu gradi se arhetip, pramodel vertikalnog poretka, zbog čega će u semiotizaciji veoma važnu ulogu preuzeti prostorni kodovi, koji se takođe stavljaju u službu rekonstrukcije vertikalnog načela i snaženja božanske superiornosti. Prostor u kome obitava božanska instanca i koji funkcioniše kao diskursni kontekst adekvatno je dekorisan i zasićen simbolikom, čija je sugestivnost usmerena na prezentaciju moći jezikom prostora. Stoga je ikoničko kodiranje pojačano u Drugom pevanju gde se gradi božanski prostor moći, zasnovan na pojačanom hromatizmu i svetlosnoj simbolici, pri čemu drago kamenje raskošnih boja, koje se prelivaju u svetlosti, ilustruje upravo: moć, sklad, čvrsto ustrojstvo, harmoniju i vertikalno načelo božanskog univerzuma. Na taj način jezik prostora, to jest *veličestvo i krasota divna poljah nebesnijeh* transformiše se u nedvosmisleni simbol superiornosti, dok se svetlost izdvaja i nameće kao najsublimniji znak božanskog autoriteta. Iz tako modelovanog prostora stiže božanski, apsolutistički i autoritativni diskurs, koji jedini u semantičkom sistemu *Luče mikrokozma* polaže pravo na istinu:

Mjesto očih da dva sunca niknu
 i ideju jedan vijek smrtni
 da po carstvu nebovlaca prate,
 ne bi njini svijetli pogledi
 veličestva nebesne prelesti
 svekolike mogli pregledati;
 ti l' se, slaba, usuđuješ, ruko,
 da opišeše poljah nebesnijeh
 veličestvo i krasotu divnu
 i angelska vječna naslaždenja? (II, 21–30)

Istina je u semantičkom sistemu *Luče mikrokozma* praćena raskošnom svetlosnom simbolikom, jer svetlost kao božanski atribut i obeležje moći nedvosmisleno ukazuje na maksimu kvaliteta (jedna od Grajsovih konverzacijskih maksima)², to jest istinitosti, kao što tama, iz koje stiže Satanin diskurs, ukazuje na odsustvo istinitosti. Moć je u Njegoševom spevu direktno vezana za govorenje, odnosno diskurs jer po hrišćanskoj mitologiji svet nastaje upravo iz reči, a onaj koji govori istinu, taj ima moć stvaranja: *I reče Bog: neka bude svetlost. I bi svetlost.* (Stari zavjet). Dakle, aksiologija prototeksta i ključne opozicije između dobra i zla, svetlosti i tame, istine i laži, presudne su za uspostavljanje maksime kvaliteta, odnosno za sposobnost govorenja istine u Njegoševom spevu. Naime, moć Boga, tvoračka snaga i istinitost njegove reči već su izgrađene u prototekstu, svetoj hrišćanskoj knjizi, koja se uzdiže pred turskom kolonijalnom silom kao bedem, ponovo se ispisuje u *Luči mikrokozma* i utemeljuje u svojoj antičkoj prošlosti, da bi još snažnije delovala iz dubljih mnemoničkih slojeva zapadnoevropske kulture. Na taj način autor aktivira i u službu odbrane hrišćanstva stavlja zapadnoevropski kulturni poredak i okcidentalne kodove visoke kulture. Pri tom se sam vrh okcidentalne kulture, njene najsublimnije sfere – simbolička i religijska, koje funkcionišu kao čvrsta semiotička podloga za nastanak apsolutističkog diskursa moći, suprotstavljaju vantekstovnoj islamskoj opasnosti.

Određene interakcijske strategije funkcionišu kao diskurzivni indikatori moći: dominacija aktiva, zamenica Ja i moj, naglašena ekspresivna funkcija, maksima kvaliteta, povišen stepen retoričnosti, čija je svrha ideološko delovanje na sagovornike (arhangele), učestalost direktiva i pretnji, kao govornih činova kojima se služi nadmoćniji sagovornik. Ekspresivna funkcija božanskog diskursa izuzetno je naglašena da bi se pojačala njegova uloga agensa, a svi ostali likovi sveli na nivo patiensu, što ih obavezuje da se bespogovorno pokoravaju svetoj volji i svemogućstvu Svevišnjega. Dakle, u komunikativnom sistemu uspostavljenom u *Luči mikrokozma* koordinacije među sagovornicima nema, nego su komunikacijske strategije zasnovane na potpunoj subordinaciji božanskoj instanci, što isključuje persuasivnost i jasno upućuje na manipulaciju³. Stoga se arhangele Gavril i Mihail služe strategijama učtivosti i maksimumom laskanja, što je praćeno naglašenim kognitivnim ograničenjima jer su njihovi spoznajni kapaciteti usklađeni s hije-

---

² O tome videti: Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika dramskog diskursa*.

³ O tome videti: Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika dramskog diskursa*.

rarijskim rangom, čime se upotpunjuje njihov podređeni položaj i učvršćuje božanska supremacija:

Ah, preblagi oče besmrtija,
Reče Bogu Mihail arhangel – (III, 31–32)

.....
„Istočniče sreće besmrtnijeh
I nadeždo prava i svijetla
Usopšijeh u bezdne mirovah,
Kojijema slijepo mrtvilo
Ne da poznat velikoga tvorca
Otečesko blagoutrobije
– reče Gavril ocu besmrtnome –
I na njine nebrojne likove
Zaždiće se žertva k tvome tronu,
Sve će tebi plamat priznanošću!” (III, 101–110)

Ah, sveopšti oče blagodušni!
– jednim glasom oba arhangela – (III, 131–132)

Inferiornost arhangela naglašena je brojnim interakcijskim strategijama da bi se pokazalo kako treba da se ponaša *po rang*u *jednak im Satana*, jer se na takvoj komunikacijskoj pozadini još više ističe njegovo nedolično pobunjeničko ponašanje, i posredno ukazuje na neznanje, odnosno kognitivna ograničenja svojstvena njegovom arhangelском rangu. Gavril i Mihail se modeluju kao nosioci uzornih kodova ponašanja, obligatornih za sve arhangele, pri čemu se model-egzemplar arhangelскоg ponašanja zasniva na totalnoj potčinjenosti božanskoj instanci i veoma ograničenom vladanju informacijama, to jest znanjem:

„Arhangele uma visokoga,
Ka duh jedan dovoljno se dižeš
I čest tvome činiš stvoritelju,
– mogući mu tvorac odgovara –
Al’ prostora ne znaš značenje: (III, 181–185)

.....
Um je samo jedan bez granice,
Svi su drugi kratkovidni umi. (III, 199–200)

Na taj način sugerirše se da je Satanina kosmogonija osuđena na neistinitost, jer sa svoje subordinirane pozicije on ne može znati niti sagledati istinu. Naime, Satana sa arhangelске, dakle, spaznajno inferiorne tačke gledišta iznosi svoju kosmogonijsku „istinu”, a ona je već označena kao neistina, i to sa najmoćnije ideološke pozicije u tekstu. Osim toga, neistinitost Sataninog diskursa sugerisana je celim nizom znakova i simbola spacijalnog i etičko-estetičkog tipa: lijevo, tama, crnokrake luče, zlo, ružno, koje u svom diskursu koristi *onaj koji znanjem vlada*. Na taj način se gradi dominantni vrednosni stav o Satani, čije ime nedvosmisleno upućuje na funkciju protivnika, pa se božanski diskurs zasniva na negativnoj komunikacijskoj strategiji gomilanja disfemizama, što podrazumeva pridavanje negativnih osobina neprijatelju, protivniku. S druge strane, najsemiotičniji znak istinitosti i moći – svetlost, ugrađena je isključivo u „desni” božanski hronotop, tako da istinu i svetlost emanira samo Bog. Dakle, u *Luči mikrokozma* intertekstualna motivacija presudna je za izgradnju diskursa moći i maksime kvaliteta, a moć Tvorca je specifična – mitološka i metafizička, jer on je stvoritelj svega vidljivog i nevidljivog, koji raspolaže sveznanjem i svemoći.

Persuasivnost ili uveravanje kao interakcijska strategija razlikuje se od manipulacije, koja kao nelegitimna dominacija potvrđuje hijerarhijsku nejednakost.⁴ Ako se oslonimo na parametre realnog hronotopa, onda se Bog služi manipulativnim strategijama i stalno demonstrira svoju superiornost nad svim ostalim govornim instancama u spevu. Međutim, religijska priroda prototeksta, njegov sakralni status u hrišćanskoj kulturi i metafizička baza božanske moći modifikuju kriterijume, što ipak ne može osporiti činjenicu da se u „svetim knjigama” gradi arhetipski model manipulacije, koji je odobren od strane najviših crkvenih institucija, pa može poslužiti i u distribuciji ovozemaljske moći. U svakom slučaju, manipulacija je izrazito negativna komunikacijska strategija i uvek je vezana za zloupotrebu moći, a u diskursu se manifestuje kroz eksplicitnu ili implicitnu pretnju⁵:

Ova gorda i pakosna duša
zla je ime u sebe začela
i razvila zname stradanija.
zla njegova viđu posljedstvije
i pogipše tvari sožaljujem;
al' je ime neblagodarnosti

---

⁴ O tome videti: Marina Katnić-Bakaršić, *Između diskursa moći i moći diskursa*.

⁵ Isto.

sprama oca pogreška najveća:
svete pravde strogi su zakoni,
sve je dužno njima sljedovati,
prestupnike moj bič nakazuje. (III, 231–240)

Dakle, po lingvističkim kriterijumima Bog je veliki manipulator, međutim, pošto je on metafizičko biće, za njega ne mogu važiti isti diskursni kriterijumi kao za govorne instance koje svoju egzistenciju ostvaruju u realnom hronotopu, po zakonima i logici stvarnosti.

Komunikacija u *Luči mikrokozma* odvija se u metafizičkom hronotopu a njeni učesnici, interaktanti, takođe su metafizičke, mitološke instance, pa se to odražava i na jezičku interakciju, kao i na formiranje diskursa moći. U ulozi inferiornih sagovornika u ovoj metafizičkoj komunikaciji javljaju se mitološka bića – arhangeli, koji se, kao i potčinjeni u realnom hronotopu, služe maksimumom laskanja:

Ah, presilni i preblagi oče!
– arhangela oba jednoglasno – (III, 301-302)

.....
Ko da s tobom, oče, silu mjeri?
s tobom kome od jednoga slova
ustrepeću bezdne i mirovi! (III, 308-310)

Izgradnja božanskog diskursa nameće veoma osobene ciljeve, sa čim se usklađuje i interakcijska strategija koja se usmerava na pokoravanje anđelskih legiona i održavanje njihove inferiornosti, pri čemu se komunikacija oslanja na disensne govorne činove i performative, od kojih dominiraju naredbe (egzercitivi), presude (verdiktivi) i pretnje kao negativni komisiivi⁶. Na dominaciju ekspresivne funkcije u božanskom diskursu ukazuju brojni egocentrični indikatori (Ja, moj), eksklamativne rečenice, kao i emotivno markirana leksika, najčešće pejorativi, dakle, jezičko-stilska sredstva koja su stavljena u službu iskazivanja božanskog gneva:

Satana je, lišen svetišta,
Na gnjev tvorca obratio strašni,
Zlu vječnome podiga katedru. (III, 328–330)

---

⁶ O tome videti: M. Katnić-Bakaršić, *Stilistika dramskog diskursa*.

Strategija jezičke interakcije predstavlja veoma značajan element svake komunikacije, pa i metafizičke, jer govornici, u zavisnosti od interakcijskog cilja biraju određene govorne činove koji će im pomoći da taj cilj ostvare. Pri tom se ima u vidu ilokucijska moć pojedinih činova, odnosno perlokucijski efekat koji oni mogu imati na sagovornike, a povlašćeni položaj Božjih sagovornika u *Luči* imaju samo *arhangeli prvoprestolnici* Gavril i Mihail. Međutim, pragmatički aspekt sakralnog znaka mnogo aktivnije u komunikaciju uključuje recipijenta, to jest vernika. Naime, u složenom komunikativnom sistemu koji se formira u religijskom, sakralnom tekstu i oko njega, najvažnija instanca jeste konzument religijskog teksta, jer su poruke o moći božanske instance njemu namenjene, što je uslovljeno osobenim pragmatičkim aspektom sakralnog znaka – vrlo emotivnim odnosom korisnika prema znaku. U takvim slučajevima perlokucija deluje na dva plana: unutartekstovnom, usmerena na sagovornike božanske instance, i vantekstovnom, gde se orijentiše na čitaoce-vernike, pri čemu dolazi do snažnog preusmeravanja poruke, jer je njen semantički i retorički naboj prvenstveno namenjen recipijentu koji nije element književne strukture. Dakle, komunikacijska strategija božanske sile u Njegoševom spevu usmerena je na disensne činove, to jest nekooperativnost⁷, jer Bog otvoreno demonstrira svoju nadmoć i zahteva apsolutnu pokornost, što će rezultirati organizacijom surovog apsolutističkog diskursa, čije je osnovno svojstvo manipulativnost, ali religijska, utemeljena u onostranoj, metafizičkoj logici. Na taj način se religijska manipulativnost štiti od svih oblika racionalizacije i preispitivanja, a božanska instanca zadržava svoju moć zahvaljujući mitološkom, metafizičkom i iracionalnom utemeljenju.

Pošto je u spevu prikazana incidentna, ekscenčna situacija Satanine pobune protiv Tvorca, koja podrazumeva konfliktno stanje, pored već pomenutih nekooperativnih činova javljaju se još pretnje i upozorenja kao negativni komisivi, što je praćeno stalnim insistiranjem na agresivnim zathevi- ma božanske instance, koja traži totalno potčinjavanje svih podanika. Dakle, dugoročna dominacija Boga nad podanicima, ali i nad vernicima oslanja se na disens strategiju jezičke interakcije i svih ostalih vidova komunikacije, dok je distribucija moći u spevu uslovljena osobenom mitološkom situacijom i religijskim prototekstom, u okviru kojeg je Bog već modelovan kao apsolutni gospodar i tvorac sveta, nosilac zakona i „lanca mirodržnog”. Kažnjavanje neposlušnih javlja se kao uobičajni model religioznog akta koji podrazumeva apsolutno predavanje sebe nečijoj vlasti, pri čemu

---

⁷ O tome videti: Nada Ivanetić, *Govorni činovi*.

se šalje nedvosmislena poruka o superiornosti i nadmoći hrišćanske kulture i njenog Boga:

*U osnovi religioznog akta ne nalazi se razmena, nego apsolutno predavanje sebe nečijoj vlasti. Jedna strana sebe predaje drugoj, a da taj akt ne prate nikakvi uslovi, osim onoga da se strana koja prima priznaje kao nosilac više moći.*⁸

Za uspostavljanje odnosa moći među sagovornicima presudnim se smatra sociokulturni identitet koji proizlazi iz socijalnog konteksta i predstavlja stabilnu vrednost (pol, rasna, nacionalna, verska i klasna pripadnost, starosna dob i sl.), jer se ne menja u zavisnosti od situacije. Situacioni identitet uslovljen je ulogama koje likovi imaju, dok je diskurzivni identitet najpodložniji promenama jer je uslovljen trenutnom pozicijom u verbalnoj interakciji, koja je vrlo nestabilna⁹. Kad je u pitanju božanska instanca, mora se imati u vidu njegov osobeni identitetski model, proizveden u sakralnim i mitološkim tekstovima, pod uticajem religijskih kodova koji pomeraju božansku instancu u metafizički hronotop, čemu se prilagođavaju i njegove identitetske jedinice. Sociokulturni i situacioni identitet Boga kao govorne instance u *Luči mikrokozma* vrlo je poseban, što će se odraziti i na njegov diskurzivni identitet, odnosno izgradnju njegovog diskursa kao izrazito superiornog. Direktivi ili naredbe su izražajna sredstva dominantnog sagovornika jer su to govorni činovi u kojima je sadržan najveći intenzitet zahteva a najmanji stepen učtivosti, stoga su oni ogoljeni u božanskom diskursu, zasnovanom na apsolutnoj transcendentnoj, mitološkoj i metafizičkoj nadmoći. Govorni činovi superiorne instance praćeni su odgovarajućom radnjom, pa su iskazi upućeni inferiornom sagovorniku uvek performativni jer podrazumevaju izvršenje agresivne radnje imenovane u komisivu, egzercitivu ili verdiktivu. Dakle, jezik božanske sile i zakona je performativan, stoga je u metafizičkoj komunikaciji govorenje obavezno praćeno činjenjem, pa će osnovno svojstvo autoritativnog božanskog diskursa biti performativnost, jer se verbalne pretnje realizuju kroz činove kažnjavanja neposlušnih i pobunjenih anđela. Performativnost božanskog diskursa, između ostalog, manifestuje se u surovoj kazni koju on izriče Adamu za najveći greh – nepokornost i pobunu protiv tvorca:

---

⁸ Jurij Lotman: *Semiosfera*, str. 390.

⁹ O tome videti: Marina Katnić-Bakaršić, *Stilistika dramskog diskursa*.

Svemogući u opštemu skupu
nakazanje Adamovo javlja:
„Šar ću jedan – kaže – postaviti
nedaleko od mračnoga ada
rad vremenog teškog zatočenja
Adamova i njegova lika; (VI, 11–16)

.....
Za nakazu njihova nemira
nemirni se njihovi duhovi
u okove blatne tjelesine
jedan vijek osuđuju kratki;
Neka oni črez judol plačevnu
lance teške s burama nemira
u stenjanju prenesu gorkome;
neka svoju nepostojnost grdnu
sa prokletstvom tamo oplakuju
u suzama i u ridaniju; (VI, 41–50)

Božanska nadmoć u semantičkom sistemu *Luče mikrokozma* neupitna je i zasnovana na brojnim komunikacijskim strategijama, koje ilustruju supremaciju i na planu diskursa, oslonjenog na odgovarajuće govorne činove, što predstavlja još jedno sredstvo izgradnje vertikalnog načela i čvrste hijerarhije božanskog univerzuma. Pretnja, kao svojevrsno negativno obećanje služi da se sagovornik odvraća od nekog postupka i nagoveštava ili otvoreno saopštava mere koje će biti preduzete u slučaju neposlušnosti, pri čemu se uspostavlja svojevrsni pogodbeni odnos između govornika i sagovornika – ako sagovornik uradi ili ne uradi nešto što se od njega očekuje ili zahteva, slede mu sankcije, izuzetno surove u slučaju pobune protiv božanskog poretka:

Zakoni su opštega poretka
moj amanet a život prirode;
da ih počnu svi mirovi rušiti,
moja bi se silna na njih ruka
oružala s užasnijem gnjevom:
ja bih sve njih u grdne komate
razdrobio, u bezdne zajmio,
pa bih druge iznova svjetove
iz mračnoga lona voskresnuo
i na kola okrunuo njina. (III, 261–270)

Govorni čin zabrane je naređenje u odričnom obliku i predstavlja jedan od osnovnih oblika interakcije između Boga i njegovih podanika. Treba naglasiti da su svi govorni činovi u metafizičkoj komunikaciji (zabrane, naredbe, pretnje, upozorenja i sl.) veoma osobeni na pragmatičkom planu, a božanska instanca ne očekuje neposlušnost sagovornika, jer mitološkoj i metafizičkoj ulozi boga odgovara govorna uloga nadmoćnog sagovornika u religioznoj komunikaciji. Nadmoćna pozicija omogućava izvršenje radnje navedene u performativu, jer superiornost govornika obezbeđuje mu značajnu ilokucijsku snagu, kao i veoma efektan perlokucijski učinak. Dakle, bazu božanske moći čine stabilni elementi, ali metafizičkog predznaka, iako se od tih elementa formira baza moći i u realnom hronotopu: performativnost, vojna sila (legioni anđela koji, dobro naoružani, čuvaju božanski poredak), raskoš, drago kamenje (koja odgovara ekonomskoj moći), slava, znanje, potpuna kontrola nad informacijama, kao i najveći „simbolički kapital”¹⁰.

U semantičkom sistemu *Luče mikrokozma* lik Boga ima naglašene klasifikacione funkcije, pa on uspostavlja i snaži kosmički poredak, propisuje norme ponašanja i održava makrokosmičku redundancu, pa mu je u tu svrhu dodeljena superiorna pozicija: ideološka, prostorna i diskurzivna, jer njegov govor stiže sa najviše i najsjajnije tačke univerzuma. Naime, Bog deluje kao moćna normativna instanca, čiji su iskazi od presudnog značaja za uspostavljanje hrišćanske kulturne norme i aksiološkog sistema. On propisuje poželjne oblike ponašanja, a pošto je utemeljen u religijskim i mitološkim kodovima, glavna je ideološka instanca u čijem se diskursu definišu svetinje – sakralni fenomeni kulture, kao i najstrože zabrane. U književnom tekstu je izuzetno važan tip informacije koji se plasira sa dominantnog kanala, a u *Luči mikrokozma* kao dominantni kanal, sa adekvatnim diskursnim okvirom, modeluje se lik Boga, kome je autor u tu svrhu dodelio izuzetno razvijene retoričke kompetencije i ogroman simbolički potencijal. Zbog toga se njegova vrednosna tačka gledišta nameće kao superiorna, pri čemu se u božanski diskurs utiskuje pečat istine. Dakle, ideološka instanca koja negativno ocenjuje Satanu i njegovu kosmogoniju pozitivno je vrednovana u biblijskom prototekstu, sa kojim je usklađen i božanski aksiološki sistem i ideološka nadmoć, koja mu omogućava aktiviranje strategija nekooperativnosti. Naime, kritika, podsmejavanje i ironijski otklon su interakcijske strategije koje po pravilu koristi superiorni sagovornik, a Bog se upravo tako ponaša, jer svoje kognitivne modele, ideologeme i vrednosne

---

¹⁰ O tome videti: M. Katnić-Bakaršić, *Između diskursa moći i moći diskursa*.

stavove nameće kao superiorne, ali na veoma osobenom, metafizičkom planu, čija se istinitost ne može racionalno preispitivati:

Osl'jepljena duša zločestijem
i vječitom svojom pogibijom,
misli sa mnom vladu dijeliti,
dijeliti svemogućstvo sa mnom,
poslje skupa mirotvorci da smo. (III, 291–295)
(Bog govori o Satani, prim. T. Đ. B.)

Budući da je moć u realnom hronotopu definisana kao *sposobnost pojediniaca i institucija da utječu na ponašanje i živote drugih ljudi i/ili da ih kontroliraju*¹¹, veoma je teško po tim istim kriterijumima procenjivati moć božanske instance, jer ona ne podleže logici i zakonima realnog hronotopa. Stoga je procena božanske moći u nekoj sociokulturnoj zajednici aberantna i varijabilna pošto zavisi od snage i aktivnosti religijskih kodova. Što su oni jači u kulturi i bliže centru semiosfere, to je moć Boga kao regulatorne i klasifikacione instance veća. A što se više potiskuju ka periferiji, to slabi moć božanske instance i mitološkog teksta, koja se pak prenosi na ovozemaljske vođe, lidere. Dakle, moć Boga je po tipu veoma osobena, ona nastaje i izgrađuje se isključivo u mitološkoj i metafizičkoj sferi, zbog čega nije podložna logičkom i racionalnom preispitivanju. Semiotički potencijal božanske instance je ogroman jer u semiosferi deluje veliki broj tekstova: religijskih, filozofskih i umetničkih koji podupiru božansku moć, tako da je vekovima taloženo značenje u superiornu božansku instancu, pri čemu je izgrađena naracija o njenoj svemoći i usavršavane manipulativne strategije koje počivaju na zloupotrebi onostrane moći. Taj ogromni semiotički i kulturogeni potencijal metafizičkog i mitološkog bića zloupotrebljavaju crkvene institucije, pa svoju „realnu” moć zasnivaju na božanskoj „sposobnosti” da utiče na čoveka regulišući njegov sistem vrednosti i propisujući mu pravila ponašanja, što Boga pretvara u veoma moćnu kulturogenu instancu a crkvu svrstava u najmoćnije institucije u sociokulturnim zajednicama u kojima religijski kodovi zauzimaju centralne pozicije u semiosferi. Njihova dominacija očigledna je i u državnim ritualima polaganja zakletve, jer se izabrani funkcioner nad Svetom knjigom zaklinje da će časno obavljati

---

¹¹ Weber 1998:114, citirano prema: M. Katnić-Bakaršić, *Između diskursa moći i moći diskursa*, str. 17.

određenu državnu funkciju, povezujući svoju ovozemaljsku moć sa onostranom moći, što predstavlja osobenu manipulativnu strategiju.

Oslanjajući se na razvijenu biblijsku retoriku, Njegoš gradi veoma upečatljiv, više manipulativan nego persuasivan božanski diskurs, raskošnih, ali i zastrašujućih retoričkih potencijala i perlokucijskih efekata, usmerenih na zavođenje recipijenta snagom reči. Religijska manipulacija veoma je specifična, s jedne strane sofisticirana jer se oslanja na onostranu, metafizičku logiku i iracionalnu argumentaciju, a s druge strane ogoljena, jer su namere metafizičkog manipulatora, poznatog pod imenom Bog, otvorene i neskrivene. Naime, simbolička delotvornost božanskog diskursa i retoričke kompetencije govornika čiji je autoritet institucionalno potvrđen (crkva), praćen je razvijenom simbolikom moći: svetlost, kruna od svetlosti, simbolička spacionema desno, kristali i drago kamenje, ali najznačajniji oblik moći je tvoračka moć, odnosno performativnost božanskog diskursa:

Svemogući na tron sjedijaše,
tainstvenom ukrašen porfirom,
tvoritelnom zanjat poezijom;
k prestolu mu sv'jetlome mirovi
iz mračnoga carstva iznicahu, (III, 1–5)

Na taj način simbolički znakovi stavljeni su u službu izgradnje božanske moći i maksime kvaliteta, to jest istinitosti božanskog diskursa. Bog je kao mitološka instanca najstariji institucionalizovani autoritet koji je sačuvan u kolektivnom pamćenju; svi ostali autoriteti konstruisani su po tom arhetipskom modelu apsolutne moći, a Njegoš tu moć dočarava pesničkim sredstvima, zbog čega je ona još upečatljivija i perlokucijski efektinija. Pošto *simbolička djelotvornost autoritativnog diskursa uvijek ovisi djelomično o jezičkoj kompetenciji govornika*¹², pesnik gradi retorički moćan božanski diskurs, u kome se aktiviraju brojna stilska sredstva, čime se pojavavaju jezičke kompetencije govornika.

Ključna prostorna opozicija u *Luči mikrokozma* istovremeno je i moralna, a to je opozicija između božanske svetlosti i satanske tame, pri čemu i svetlost i tama postaju etički i kognitivni, epistemološki simboli. Svetlost simbolizuje radost bića koje se uzdiže, dok tama simbolizuje teskobno i de-

---

¹² Bourdieu 1992:64, citirano prema: M. Katnić-Bakaršić, *Između diskursa moći i moći diskursa*, str. 49.

presivno stanje, zlo, nesreću, kaznu, prokletstvo, smrt i glupost.¹³ U Drugom pevanju detaljno se opisuje blistatelnost makrokosmičkog prostora i prelivanje svetlosti, a prostorni nizovi stavljaju se u službu božanskog diskursa, koji će se artikulirati u narednom, trećem pevanju. Na taj način gradi se diskursni kontekst koji svojim simboličkim potencijalom, posebno simbolikom svetlosti, nagoveštava da se maksima kvaliteta, odnosno istinitost sadrži jedino u božanskom diskursu, jer je sve zasićeno simbolikom, tako da nijedan element pesničke strukture nije neutralan već je simbolički markiran.

U Njegoševom spevu veoma je naglašena etička obojenost prostora, pa Satana govori iz mračnog prostora zla, koji lije crnokrake luče, a odatle ne može stići istina, već samo laž, dok Bog govori iz *blistatelnog* prostora koji lije svetlost:

mirijade sjajnijeh sunacah
o njemu su svetijem pravilom
za svijetle vlase povješane,
liju svjetlost u opširnu sferu. (II, 147–150)

Na taj način jezik prostora stavlja se u službu retoričkih kapaciteta govornika i aktivno učestvuje u artikulaciji diskursa i Boga i Satane, posebno određujući maksimu kvaliteta. Pri tom se uspostavlja opozicija između prostornih okvira božanskog i Sataninog diskursa, opozicija koja će svetlost i tamu pretvoriti u ideološke, aksiološke, kognitivne i etičke signale. Istinitost proizlazi iz prototeksta i ilustrativne citatnosti, pa čvrsto mitološko utemeljenje vrednosnog sistema jasno ukazuje na instancu koja može govoriti istinu. Dakle, intertekstualna motivacija uređuje diskurse Boga i Satane, posebno maksimu kvaliteta kao najvažniji, suštinski element diskursa, pri čemu je kosmogonijska istina sugerisana ilustrativnom citatnošću, simboličkim znakovima, svetlošću i jezikom prostora. Na taj način se logička krhkost božanske istine, koja nije zasnovana na argumentima i dokazivanju, nadoknađuje snagom pesničkih strategija i moćnom hrišćanskom simbolikom, što istinu ugrađuje u božanski diskurs posrednim, kontekstnim sredstvima. Simbolički potencijal božanskog diskursa, posebno simbolika svetlosti i spacionema *desno* treba da obezbedi maksimu kvaliteta i istinitost prenese u potpunosti na božansku instancu. Desno je u hriš-

---

¹³ O tome videti: *Rečnik simbola*.

ćanskoj mitologiji semiotizovano kao božanska spacionema, koja označava smer izabranih:

*U Bibliji, 'obazreti se na desno' (Psalam 142, 5) znači gledati na stranu zaštitnikovu; to je njegovo mjesto; za Posljednjeg suda to će biti mjesto izabranih, dok će prokleti poći nalijevo; lijevo je smjer pakla, desno raja.*¹⁴ Rečnik, 115.

U spevu se ne nude argumenti ni za jednu ni za drugu kosmogoniju, ali se upravo simboličkim znakovima i diskursnim okvirom upućuje na istinu, nesumnjivo inkorporiranu u božanski diskurs, zasićen lingvostilističkim strukturama kojima se reprezentira funkcija stvaraoca – egocentrični govor, hiperbola, performativnost, kontrast svetlosti i tame, alegorija:

ja sam jedan koji stvarat mogu
i koji sam svemogućstvom vjenčan;
jednome je sve pokorno meni
u prostore i za prostorima;
da od svete otstupim dužnosti,
mrake carstvo bi ostalo vječno. (III, 45–50)

.....
Što se više tvorenijem pružam,
Sve se njino carstvo umanjuje;
Vrijeme će i k toj cjelji doći
Da se bezdne mračne osvijetle. (III, 87–90)

Satanina kosmogonija pak stiže iz prostora crnokrakih luča, koji je lociran levo, a to je smer pakla i prokletih, dakle, simbolički potencijal diskursnog okvira jasno pokazuje da odatle ne može stići istina:

Što se gordi neprijatelj diči
da je tobož mene satvorio
i svijetle moje legione, –
tajni slučaj naš je otac bio;
navlaštito nas je satvorio
da pravilo biću sačinimo
i gordosti metnemo granicu,
da s gordijem vlačem nebesnijem
dijelimo vladu i mogućstvo,
da imamo svi jednaka prava. (IV, 81–90)

---

¹⁴ *Rječnik simbola*, str. 115.

Naime, prostorna opozicije desno i levo, kao i opozicija svetlosti i tame u Njegoševom spevu postaju ideološke, etičke kategorije, pri čemu su desno i svetlost oznake božanskog prostora dobra i istine, dok su levo i tama spacioneme demonskog, satanskog prostora zla i laži.

Možemo zaključiti da je *Luča mikrokozma* izlivena kao svetlosni mač hrišćanske vere, jer je u hrišćanskoj mitologiji svaka epifanija – pojava svetog, okružena oreolom čiste, astralne svetlosti, u kojoj se prepoznaje prisutnost onostranog. Zato autor za tematsku podlogu svog speva bira mitu koja ilustruje svemoć hrišćanskog boga, poretka i simboličkog sistema, ispisujući retorički upečatljivu Poslanicu Tvorca, kao opomenu svima koji bi se usudili da udare na hrišćanske svetinje. Ustrojstvo hrišćanskog univerzuma ne može biti poremećeno čak ni iznutra, imanentnom silom poput Satane, *odabranog božjeg tvorenija*, a kamoli spoljašnjom, tuđom silom kakva je Osmanska imperija. Naime, „simbolički kapital” hrišćanske kulture suprotstavlja se vantekstovnom prisustvu islama, što je nagovešteno samo u poslednjoj decimi Posvete, pri čemu se mitološka priča semiotizuje kao veoma suptilna odbrambena tehnika. Njegoševe funkcije u sistemu crnogorske kulture su isključivo klasifikacione; on uspostavlja poređak, propisuje norme i obezbeđuje poštovanje i kažnjavanje u slučaju ograđenja. Osim toga, on proizvodi tekstove značajne na planu samoidentifikacijskih procesa i formiranja identitetskih struktura, što znači da deluje kao najjači semiotički centar crnogorske kulture u vreme svoje vladavine, a to se odrazilo i na organizacione principe *Luče mikrokozma*.

Literatura:

- Hol, Edvard, *Nemi jezik*, Bigz, Biblioteka XX vek, Beograd 1976.
Ivanetić, Nada, *Govorni činovi*, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb 1995.
Katnić-Bakaršić, Marina, *Između diskursa moći i moći diskursa*, Zoro, Zagreb 2012.
Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika dramskog diskursa*, Vrijeme, Zenica 2003.
Lotman, Jurij M. *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad 2004.
Oraić-Tolić, Dubravka, *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1990.
Petrović Njegoš, Petar, *Luča mikrokozma*, Prosveta, Beograd 1953.
Rječnik simbola, priredili J. Chevalier i A. Gheerbrant, Romanov, Banja Luka 2003.

Tatjana DJURISIC-BECANOVIC

DISCOURSE OF POWER IN *THE LIGHT OF MICROCOSMOS* BY PETAR II
PETROVIC NJEGOS

Summary

There is a very peculiar distribution of power in the cosmogonic poem *The Light of Microcosmos*, caused by the metaphysical and mythological criteria, leading to the construction of the absolutist discourse, which is conducted by the most powerful situational and discursive authority in the poem - God, whereby the role of the strongest coding mechanism plays Christian mythology. Religious subjection of man to God and the Christian model of hierarchy will influence macrocosmic space, strength and stability of the Christian religion, which is the basis of divine discourse power, is used as a defensive technique against the palpable presence of Islam. The state functions given to Njegos will affect the poetic principles regulating particular purpose and functions of his poetry, while enlightening the defensive textual strategies.

Keywords: discourse of power, interaction strategies, symbolic signs, Christian mythology, proto, the Bible, vertical principle, the colonial situation, the light.

Vladimir OSOLNIK

Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani

NJEGOŠ I SLOVENC I

U ovom radu autor predstavlja relacije između Njegoša i njegovog djela na jednoj strani i Slovenije i Slovenaca na drugoj. Pregledno iznosi podatke o kritičkoj recepciji Njegoševog djela u Sloveniji za vrijeme Njegoševog života i u narednim periodima, zatim govori o problemima prevođenja na slovenački jezik, kao i o odjecima i odzivima stručne i šire javnosti. U radu se daje prikaz knjiga o Njegošu u Sloveniji do današnjih dana, kao i odzivi literarne kritike i prve vijesti o Crnoj Gori u slovenačkim novinama. Posebno su opisani kontakti Njegoša sa savremenicima Kopitarom, te prijateljstvo sa Miklošičem i Vrazom.

Ključne riječi: Njegoš, Slovenci, Kopitar, Miklošić, Vraz, prevodi na slovenački.

Crna Gora, Slovenska Sparta, već od davnina je plenila interes Slovenaca: starije generacije pamtile su da se crnogorski vladar Đurađ Crnojević oženio Jelenom, ćerkom mletačkog dužda Močeniga – Močnika, jednog od slovenačkih mletačkih velikaša daleke 1493. godine; naredne generacije kroz vekove su upirale oči u daleku zemlju u velikoj Turskoj: ta nepoznata slovenska zemlja i njeni nepokoreni stanovnici, njihov život, neobične sudbine i običaji, još uvek nalik na slavno antičko doba, stradanje hrišćanskog naroda, bratskog po jeziku i krvi, njegovi neprekidni napori u bojevima za slobodu i samostalnost, pobuđivali su trajnu pažnju i divljenje.

O stradanjima hrišćana u toj dalekoj zemlji, o živopisnim predelima Bosne i Srbije, gradovima i ljudima, pisao je već 1531. godine Slovenac Benedikt Kuripečić iz Gornjeg Grada kod Ljubljane, tumač u mirovnoj misiji izaslanika Ferdinanda Habsburškog u Carigradu. Njegovi neobični doživljaji i zapažanja objavljeni su u dve knjige na nemačkom jeziku: *Itinerarium, odnosno putopis carske misije u Konstantinopol kod turskog cara Sulejmana 1530* i *Disputacija, ili razgovor dvaju konjušara*.

Međutim, Crna Gora pre i za vreme života Petra II Petrovića Njegoša, krajem XVIII i u prvoj polovini XIX veka Slovincima je bila praktično nepoznata. Retki su bili pojedinci, mahom obrazovani intelektualci ili svešte-

na lica, čiji je interes i znanje prevazilazilo površni interes većine za nepoznato, daleko, tajanstveno i istočnjačko, čiji je interes – a i znanje sezalo u zemlju njihove slovenske slobodoljubljive braće, naslednika drevne Duklje i Zete, u jugozapadne pokrajine velikog, mada kratkotrajnog carstva srpskog kralja Dušana Silnog. O Staniši Crnoju i njegovim Crnojevićima, koji su tokom celog XV veka uspešno odolevali turskoj najezi, oni će saznati tek iz knjige i novinskih tekstova Vuka Stefanovića Karadžića *Montenegro und die Montenegriner*, koja je posle njegove posete Crnoj Gori 1832. izašla na nemačkom jeziku u Stuttgartu i u Tubingenu 1837. godine te prozročila pravu erupciju interesovanja i oduševljenja za Crnu Goru u cejoj Evropi, pa tako i u Sloveniji, i iz pet – tri kraća i dva opširnija – napisala u tadašnjim slovenačkim narodnim novinama, koje su nosile samo po sebi razumljivo ime: *Kmetijske in rokodelske NOVICE*, koje su o Crnoj Gori i o Njegošu pisale 1844. godine, javljajući o njegovom proputovanju kroz Planinu pri Rakeku, 1851. U tri nastavka pod naslovom *Pogled v Černagoro – Pogled u Crnu Goru*, i januara 1852. u prvom broju te godine, sa produžim tekstom i slikom Petra II Petrovića Njegoša, vladike crnogorskog, povodom njegove prerane smrti.

Neke detalje o Njegošu i Crnogorcima, prema Karadžićevim rečima: *Srbima iz Crne Gore*, otkrivala su im i dela slovenačkih slikara Josipa Tominc¹, koji je prvi portretisao Petra II Petrovića Njegoša 1837. na Cetinju, i Antona Karingera, slikara crnogorskih visokih planinskih vrhova, mirnih idiličnih voda Boke i Skadarskog jezera, i lepih, skladnih, plemenitih crta mnogih ljudskih likova; iz reči slovenačkih naučnika, Njegoševih prijatelja i istomišljenika u naporima za oslobođenje i svestrani napredak Južnih Slovena: Jerneja Bartolomeja Kopitara, Frana Mikološiča iz Beča i Stanka Vraza, „Ilirca” iz Zagreba. Kopitar, koji je Vuka S. Karadžića uputio da

---

¹ Josip Tominc, poznati slovenački slikar na početku XIX veka poreklom iz slikarske porodice iz Gorice, slikao je mnoge uticajne ličnosti tada najvećeg slovenačkog grada, Trsta. Naslikao je i portret, odnosno sliku porodice Frušić u Trstu. Slika se Njegošu dopala, pa je tako Tominc izabran za prvog slikara portreta vladike Rada 1837. g. na Cetinju. Evo opisa te slike: „Njegoš je Tomincu pozirao u vladičanskoj odori, sa visokom kamilavkom na glavi u dostojanstvenoj pozi crkvenog patrijarha koji – prema ondašnjem protokolu – sedi u visokoj fotelji; na ovalnom, bledom i muževnom licu crnogorskog vladara dominiraju visoko čelo i izražajne, tamne, zamišljene i blage oči. Uprkos očiglednoj mladosti Vladike, celokupan je utisak smiren i dostojanstven, uzvišen. Ozbiljnost Njegoševog lika potencira tamna odeća: mekoću materijala crkvene odore dočaravaju nam tamniji ljubičasti tonovi; otmenost portreta naglašena je bogatim crkvenim ukrasima; ruka, u bogatim naborima nošnje, počiva na naslonu fotelje. Vernost lika naglašava i jedva primetni ožiljak na Njegoševom čelu“.

prouči i naučno prikaže Evropi Crnu Goru vladike Rada, poletnog i stasitog Njegoša zvao je *Slovenskim Davidom*, i tako rečito iskazao svoje nade, koje je u njega ulagao.

Okrenimo najpre požutele, krte stranice NOVICA iz daleke 1844. godine i pogledajmo, šta nam donosi prilog danas nepoznatog 'M. K'. o prvom susretu Slovenaca sa Petrom II Petrovićem Njegošem, koji se sa Cetinja spuštao u Kotor, da bi preko Trsta, Celja i Beča dospao u daleku carsku Rusiju, tada jedinu slobodnu i samostalnu slovensku državu. Njegoš je sa Cetinja krenuo na konju da bi brodom iz Kotora stigao u Trst i njegovu pravoslavnu, mahom srpsku opštinu; iz Trsta je posebnom diližansom kraljevske pošte putovao preko Ljubljane do Celja, da bi od Celja vozom preko Beča i tadašnje Poljske stigao u Petrograd. Na tom dugom i uzbuđljivom putovanju, putujući kroz Sloveniju, on se sa pratnjom zaustavio 24. januara 1844. godine u gostionici *Kod crnog orla* u Planini pri Rakeku.

Citiram: *Sinoć oko 8 sati uveče došla su u gostionicu „Kod crnog orla” tri gosta, pomalo, ali ne sasvim turski obučeni, i pošto su nas čuli da govorimo slovenački počeli su sa nama razgovarati. Rekli su nam da su Crnogorci. Mi smo mislili da su kupci (trgovci, V. O.). Jedan od njih naročito nam se dopao, zbog lepog lika i visokog stasa, a i zbog dragocenog odela, koje je nosio: vrlo ljubazno se sa nama razgovarao. Pitali smo ga za crnogorsku trgovinu, seoske proizvode i plodove, itd., itd., a dali smo mu i naše NOVICE. Na sva pitanja odgovorio nam je ljubazno crnogorskim, nama Kranjcima (Slovincima, V.O.) lako razumljivim jezikom.*

Pitao nas je i za gospodina Kopitara u Beču. Baš u najživljem razgovoru od kraljevske pošte saznadosmo, ko je taj lepi i ljubazni čovek, koji nam je ukazao čast sa nama pričati. I ko je to bio? Bio je to milostivi i sve časti zavrednujući gospodin Vladika, to je pravoslavni biskup, koji ima i svetovnu vlast u Crnoj Gori.

Postideli smo se, jer nismo njegovom položaju dužne časti iskazali, ali ljubazne reči, sa kojima se od nas rastao, poželeći nam „S Bogom Kranjci!” utešile su nas, a i mnogima, koji su možda naš kranjski (slovenački, V.O.) jezik zanemarivali ili podcenjivali, pokazale da nas čak i Crnogorci, mada iz onih dalekih krajeva dolaze lako razumeti mogu. M. K.²

O tom proputovanju kroz Sloveniju pisao je i Njegošev pratilac, sekretar i kasniji biograf g. Vitez Milorad Medaković; iz njegove knjige *Petar Petrović Njegoš, poslednji vladajući Vladika Crnogorski*, objavljene u

---

² Prevod Vladimir Osolnik.

Novom Sadu, u *knjigopečatnji A. Paevića* 1882. godine, citiram sledeće re-dove:

„*Onda ne bješe još željeznice nego do Celja, i tako putovaše Vladika kroz svu Krajinsku na zasebnom diližensu. Slovenci dok bi dočuli na stani-ci da je došao Vladika Crnogorski, svi ljudi od nauke i otmjeni ljudi trčahu da vide Vladiku. Svaki bijaše srećan koji mogaše videti Vladiku, a još sreć-niji onaj, koji mogaše s njime govoriti. Oni visoko uvažavahu Vladiku, go-spodara slobodnijeh gorskih junaka, koji su od slovenske krvi. U Vladici gledahu oni nešto više i nešto milije – da je to nezavisni vladalac, koji je i s njima srodan. I u ovoj prilici pokazivaše se Vladika u svemu kako treba, i ljubaznijem i predusretljivijem: on se rado razgovarao sa Slovencima, i po svojem običaju ponudi gostu svome po jednu cigaru od pravog crnogor-skog duvana (lješaškog). Oni koji su dobijali cigare od Vladike nijesu je pušili, nego su je sjekli na više komada pa dijelili među sobom, kano ti ne-ku svetinju za spomen od Vladike Crnogorskog. Čuvstvo ove bratske lju-bavi osjećaše jako Vladika i radovaše se od sveg srca.*”

Druga vest u slovenčkim Novicama (Novice, 6. VII 1850. Tečaj VIII, List 6, strana 26) o Njegošu je sasvim kratka i po svome sadržaju neobična: *Čuje se* (pronose se glasovi) *da se u Crnoj Gori buna podigla. Zadarske NOVICE* čak javljaju da je *Vladika Crnogorski bežati morao.*

Treći tekst o Crnoj Gori u Novicama najopširniji je, i nastavlja se u tri broja (Novice 1851. Tečaj IX, List (ovi) 49, 50, 51 str. 248, 254. i 258) pod naslovom *Pogled v Černagoro* ” – *Pogled u Crnu Goru.*

Tekst, pripremljen prema prethodnoj objavi u bečkim novinama *Lloyd*, na tadašnjem, danas pomalo arhaičnom slovenačkom jeziku biranim rečima navodi geografski i opšti položaj te kratku istoriju Crne Gore, prikazujući život Njegošev i njegovih Crnogoraca, objašnjava način njegova izbora i zavladičenja u Rusiji, osnivanje Senata i straže – Perjanika, sudsku vlast i plate malobrojnih državnih službenika, koje se namiruju od veoma malih poreza, i njihove crkvene dažbine – posebno se ističe da *Crnogorci sem tih poreza i sem desetine za manastire i kaluđere* nemaju ni jedne dru-ge dažbine.

Drugi nastavak tog priloga opisuje celokupno imanje Vladičino i nje-gove prihode, u koje ubraja i dobrovoljne darove Crnogoraca iz plena, za-dobijenog sabljom u bojovima, osnivanje prvih škola i štamparije na Ceti-nju, iz koje 1835. godine redovno izlazi crnogorski almanah *Grlica*: štam-pariju vodi ministar spoljnih dela, "slavni Milaković". Navode se poljopri-vredni i stočarski proizvodi, siromašna obradiva zemlja i poimenice plodna polja u dolinama Njeguš i Černica, izvozni artikli: sušena ovčetina i dim-

ljena riba, drvo „rujav“: pominju se česte gladne godine i iseljavanja u bratsku Srbiju i daleku Rusiju, vekovne pljačkaške navike siromašnog naroda i njegova nemaština. U trećem nastavku opisan je patrijarhalan način života, koji se zadržao kod Crnogoraca kroz vekove, njihova bratstvenička sloga, međusobno ispomaganje, zajedničko rešavanje svih sporova i nesuglasica: hijerarhija gospodara, starešina, glavara i knezova. Dalje se ističe da stajaće vojske u Crnoj Gori nema, jer su u slučaju potrebe svi njeni stanovnici vojnici, i da se bore *kako im najbolje odgovara*: naoružani su *dugačkom i malom puškom, a umesto mačeva nose hanžare*. Cela Crna Gora ima četiri topa.

Vojni zapovednici, kojih ima osam – na svakom prilazu Crnoj Gori po jedan – potpuno samostalno komanduju vojskom. Najezdu neprijatelja *barjaktari* objavljuju isticanjem hrišćanske zastave sa krstom na krovovima svojih kuća.

Članak se završava ovim redovima: „*Crnogorci su stare vere /pravoslavne, V.O./, samo u Kučkoj dolini ima nešto katolika. Jezik Crnogoraca je jugoslovenski i očuvao je svoju drevnu čistost. Crnogorac je sav zanet i ponosan na istoriju svoje otadžbine, jer je istorija njegove domovine istovremeno istorija junaštva njegovih dedova.*

Doduše, u Crnoj Gori nema nikakvih knjiga da čuvaju junačka dela njihovih hrabrih predaka, ali se ta slavna dela pamte, čuvaju i žive u mnogim narodnim pesmama, koje se verno prenose sa kolena na koleno. Kao što svi slovenski narodi rado pevaju, tako i Crnogorci: njihove su pesme po pravilu ozbiljne, tužne, žalosne, što sve karakteriše melodije i pevanje Slovena. Ko čuje zvuke njihove pesme u tihoj, jasnoj noći, u usamljenoj dolini, i odjek visoko u stenama, nikada neće zaboraviti uzvišena osećanja koje je njegovo srce u tim trenucima osjećalo!“ Dalje slede podaci o trgovini i Kotoru.

Četvrta vest u Novicama je kratka, i od značaja je za same NOVICE, popularne slovenske narodne novine, koje su imale u pedestim i šezdesetim godinama XIX veka značajnu kulturnu, obrazovnu, prosvetiteljsku i nacionalno-afirmativnu ulogu u svim slovenačkim pokrajina austrijskog carstva (Sloveniji). Svest o njihovom uglednom i odgovornom položaju potvrđuje i ovaj citat: *Malo dana pred smrt, Vladika je, putujući iz Beča u domovinu, u Ljubljani prenoćio. Da bi uveče mogao što pročitati zamolio je za Novice, koje je sa sobom na Cetinje poneo.*

Peti, poslednji put pisale su NOVICE o Njegošu januara 1852. godine, u prvom broju za tu godinu, javljajući tužnu vest o Njegoševoj preranoj smrti. (Novice, 1852. Tečaj X, List 1, str. 14 i 15, dne 3.1.1852).

Nekrolog nosi naslov: *Petar II Petrovič – Njeguš, vladika černagorski*. Na dve strane opisan je njegov život i sudbina Crne Gore sa neskrivenom naklonošću: saosećanje sa crnogorskim narodom i poštovanje pokojnika odražava se i u tome, što je objavljena pesnikova – vladicina slika (Njegošev portret sa šubarom). Pored slike cara bila je to jedina slika, objavljena u slovenačkim novinama.

Tekst počinje rečima: *Ovaj lik nam prikazuje čoveka, koji se s pravom može među najslavnije ljude našega stoleća ubrajati*, i završava rečenicom: *Smrt slavnog rodoljuba oplakuje ne samo Crna Gora, već i ceo slovenski svet. Laka mu zemljica bila!*

Pored nesumnjivih zasluga za samostalnost Crne Gore i unapređenje života njenih stanovnika u veoma teškim uslovima, navode se i Njegoševa pesnička dela, hvali njegovo obrazovanje i um:

„U godinama mladosti preslavni srpski pesnik Milutinović mu beše učiteljem; on je u njemu (Njegošu, V.O.) pobudio duh pesništva, koji je mnoga krasna dela slovenstvu ostavio, dela koja su pravo ogledalo života Crnogorskih Srba i večno živa zastava slovenskog rodoljublja pokojnog vladike. Među najslavnija njegova dela ubrajaju se: „Ogledalo srbsko”, zbirka srpskih junačkih pesma – „Luča mikrokozma”, „Kula Đuričića”, „Čardak Aleksića”, „Gorski vijenac”, „Pustinjak Cetinjski”, „Lek jarosti Turske”, „Molitva Černogoracah k Bogu”, „Lažni car Šćepan mali”.

Pokojni vladika govorio je, sem maternjeg jezika, i francuski, talijanski i pomalo nemečki jezik. „Faust” Geteov, kojeg je često čitao na francuskom prevodu bio mu je jako drag. U Veneciji, gdje je više puta bio, marljivo je istraživao i pročitavao arhivske spise u „Piazza dei Frari”, gde je iz staromletačkih pisama skupljao građu za istoriju Srpskog naroda.

Bio je pokojni vladika tako visokog rasta i tako junačnog stasa, da su ga i sami Crnogorci za najlepšeg i najvećeg čoveka svoga naroda držali. Inače, bio je tako prijatan i ljubazan prema svakome ko bi ga u njegovim Crnim gorama posetio da se svako morao sa teškim srcem od njega rastati”.³

Tako su o Njegošu pisale uticajne slovenske NOVICE daleke 1852. godine.

Prvi naučni tekst o Crnoj Gori, i naravno, o Njegošu, Slovenci su (smo) dobili oko 1860. odnosno 1870. godine, sa obimnom knjigom *Slovanstvo*, koju su napisali Janez Majciger, Maks Pleteršnik i Božidar Raič za Maticu Slovensku u Ljubljani. Godina štampanja nije navedena, mada su na naslovnoj strani otisnuta visoka priznanja sa sveslovenske izložbe

---

³ Prevod Vladimir Osolnik.

naučnih dostignuća u Beču 1870. g. i izložbe u Zagrebu 1871. g.: verovatno su nastupile komplikacije sa bečkom carskom cenzurom, kao i kod nekih drugih knjiga iz tog vremena u Sloveniji, zbog afirmativne i panslovenske sadržine te brojnih kartografskih i statističkih priloga, koji su nepobitno dokazivali rasprostranjenost i brojnost slovenskih naroda, njihova privredna i kulturna dostignuća. Na 360 stranica, sa brojnim tabelarnim prikazima, i iscrtanim kartama, dati su svi dostupni podaci o slovenskim zemljama, istoriji, privredi i kulturi: u okvirima šireg naslova *Srbi* (oko 102. stranice) posebno je prikazana Crna Gora (stranice 276 – 279), kao i Dubrovnik.

U tekstu se navodi da je Crna Gora u drevnoj srpskoj istoriji bila deo katoličke dukljanske županije, zatim zentske odnosno zetske kneževine, i zemlja gospodara Vuka, sina Stevana Nemanje. Kasnije se osamostalila i izabrala za svog vladara kneza Balšu (1367–1421). Kada su Balšići izumrli, a sa vladanjem Đurđa Brankovića nezadovoljni njeni stanovnici izabrali su nepoznatog Stepana Crnoja za svog vladara (1423–1516). Crnoja je živeo 93 godine: za duga veka istakao se kao mudar vladar, nepobediv vojskovođa i pravi junak u ratovanju s Turcima. To slavno ime ostavio je svom sinu Ivanu i celom narodu. Turci su ipak potisnuli Ivana Crnojevića u severne delove Crne Gore, u današnju Katunsku nahiju. Đurađ Crnojević, poslednji svoga roda, oženio se u Mlecima Jelenom (Elenom, Helenom, V. O.) Marijom Močnik (Mocceniggo), ćerkom mletačkog dužda slovenačkog porekla i zbog nje se vratio iz Crne Gore u Mletke 1516. g.; vlast u zemlji ostavio je vladiki Vavilu. Tako su vladike stale vladati Crnom Gorom.

Novo doba u istoriji Crne Gore nastaje 1697. g. kada Danilo Petrović Njeguš postaje vladika i okuplja oko sebe sve crnogorske snage, a u inostranstvu nalazi oslonac u pravoslavnoj Rusiji. Posebno je detaljno opisan Petar II Petrović Njegoš (str. 278):

„Petar II Petrović – Njegoš iz zemlje je oterao porodicu Radonjića, koji su smatrali da im nasledno pravo gubernatorsku čast dodeljuje, i tako višu duhovnu i svetovnu vlast u svojim rukama ujedinio. Zaveo je red u zemlji, uveo porez, da bi mogao javne službenike plaćati: trudio se da ukinе krvnu osvetu, uveo za odlikovanje za hrabrost dve crnogorske medalje, osnovao štampariju na Cetinju, brinuo za puteve, i uopšte se mnogo trudio da poveća blagostanje u Crnoj Gori.

Mnogo puta su za vreme tog vladara Crnogorci, najvećim delom sa srećnim uspehom, sa Turcima vojevali. Ali Petar II nije se samo kao vladar istakao, već je i kao pesnik slavno ime stekao.”

Njegoš, njegova pojava, duhovna snaga njegove ličnosti, rodoljublje, duboki patriotizam i slobodoljubljivost ostavljali su snažan utisak na savremenike, sagovornike i prijatelje. U brojnim kontaktima, kroz pisma, razgovore i putovanja, Njegoš je stekao izuzetno širok krug prijatelja iz mnogih krajeva sveta, iz inostranstva i domaćih krajeva. Uz brojne ugledne ličnosti iz Srbije, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, iz Dubrovnika, Beograda, Zagreba, Trsta, Pešte, Beča i Petrograda našle su se i velike slovenačke ličnosti, naučnici Jernej Bartolomej Kopitar, Fran Miklošič i pesnik Stanko Vraz, prema rečima Ljudevita Gaja *Ilir iz Štajerja*. Tog slovenačkog *uskoka*, cennjenog slovenačkog i hrvatskog pjesnika, tajnika Matice Ilirske, kasnije Matice Hrvatske u Zagrebu, i Njegoša, vezivalo je iskreno prijateljstvo, koje se odrazilo i u Vrazvom književno-kritičarskom delovanju. Naime, Stanko Vraz (tadašnjim nemačkim pravopisom: Jakob Fräs) bio je prvi književni kritičar Njegoševih dela: kroz svoju ocenu u Matici Ilirskoj on je već 1849. godine upozorio književnu i širu južnoslovensku – *ilirsku*⁴ – javnost na visoke umetničke vrednosti *Luče mikrokozma* i *Gorskog vijenca*.

„*Srbske novine do sada – sem golih naslova – ni jedne reči nisu napisale o predivnim spevovima “Luča Mikrokozma” i “Vijenac Gorski”, o spevovima ukrašenim snagom dubokih i visokih misli; o poeziji iskrenog i snažnog pesničkog nadahnuća! O pesmama, koje po svojoj vrednosti nadmašuju celu umetničku poeziju našu!*”

Posle NOVICA, Vraza i Pleteršnika, o Crnogorcima i Njegošu pisali su Rajko Perušek, Davorin Trstenjak, Anton Debeljak, Milan Rakočević, Anton Gradnik, Mirko Rupel, Janko Jurančić, Andrej Arko, Vladimir Osolnik, Namita Jurač Subiotto⁵: njihova dela, kao i prevedena dela Radovana Zogovića, Milovana Đilasa, Vida Latkovića, Ljube Nenadovića, Jevte M. Milovića, izdavana su u Ljubljani kod najuglednijih izdavačkih kuća, u periodu od 1907. do današnjih dana.

Interesovanje za Njegoševo književno delo dostiglo je svoj prvi prevodilački izraz zaslugom uglednog kulturnog radnika, pisca i prevodioca Rajka Peruška: posle zapisa u NOVICAMA, visoke Vrazove ocene i nauč-

⁴ Prema tada važećoj podeli Sloveni i njihovi jezici su spadali u četiri različite zajednice: u Ruse, Poljake, Čehe i Ilire. Ilire – Srbe – odnosno Južne Slovene delili su tek kasnije na Slovene Austrije i Slovene Turske, odnosno u Slavia Romana i Slavia Graeca.

⁵ Na međunarodnom slavističkom simpoziju, posvećenom obeležavanju dvestagodišnjice rođenja Radivoja – Rada Petrovića Tomova, odnosno kasnije Petra II Petrovića Njegoša, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani u martu 2013, učestvovali su svojim značajnim studijama profesori: Tatjana Bečanović, Rajka Glušica, Namita Subiotto, Djurdja Strsoglavec, Vladimir Osolnik i dr.

nog prikaza u knjizi *Slovanstvo* usledio je prevod Njegoševog dela na slovenački jezik, 1907. godine u Ljubljani. Profesor Perušek je, uz mnogo truda i muka, na naš slovenački jezik rastumačio, preveo ili prepevao *Gorski vijenac*. Delo pod naslovom: *Gorski venec Petra II Petrovića – Njeguša* izdato je u zbirci prevoda najvećih dela svetske literature kod Slovenske Matice. Knjiga sadrži geografski opis Crne Gore, njenu skraćenu istoriju, razmišljanje o Gorskom vijencu, nabroja sva dotadašnja izdanja, odzive kritike, donosi celokupan tekst Gorskog vijenca, iscrpni komentar Milana Rešetara, uži izbor iz Vukovog *Rječnika*, kratak opis života Kraljevića Marka i dodatni rječnik nepoznatih, većinom turskih reči.

Studiozni Peruškov pristup i bogata sadržina knjige pobudili su novo ineteresovanje slovenačke javnosti i literarnih krugova: o Peruškovoju knjizi se mnogo govorilo i pisalo. Evo misli dr Antona Breznika, objavljenih u uticajnoj ljubljanskoj književno-umetničkoj reviji "Dom in svet" 1908. godine:

„Slovenci smo, hvala Bogu, dočekali vremena da se mudrim putem, kulturnog i privrednog rada, približujemo Srbohrvatima. U toj nameri pozdravljamo svaki doprinos koji nas vodi u međusobno povezivanje: a da je profesora Peruška prepev i izdanje Gorskog vijenca, što nas upoznaje sa mišlju i životom crnogorskog naroda, novi korak na tom putu, ne može niko sumnjati.

U ocenjivanju ove knjige moramo razdeliti uvod od prepeva speva. Uvod će se sigurno svakome dopasti, jer pruža kompletan opis Crne Gore kako u pogledu zemljopisa, tako i istorije: slovenačko građanstvo može tako dobiti bar najvažnija saznanja o toj zemlji.

Ali, takvu pohvalu ne možemo izreći i Peruškovom prepevu Njegoševog dela. Pre svega moramo reći da nas čudi da prof. Perušek shvata zbližavanje naša dva naroda tako, da se odlučio preko prepeva upoznati slovenački narod sa srpskohrvatskim.

Zar smo tako daleko iza gora da se moramo preko prepeva i prevoda razumevati? Da su oba jezika tako strana jedan drugome i tako različita, mala bi nam nada bila da će se ikada povezati. Ali uistinu oba naroda nisu nigde toliko blizu, koliko, nažalost, baš samo u jeziku! Kakav privredni i kulturni savez bi se uz ovu sličnost već mogao postići!

Samo bez straha: razumećemo (mi Slovenci, V.O.) svako srpskohrvatsko delo u originalu, ako bude opremljeno sa pravim objašnjenjima i napomenama.

I još nešto! Ako je prof. Perušek već dosledno sve preuzeo iz srpskohrvatskog originala, morao je i reč BOG da preuzme i ispiše sa velikim po-

četnim slovom, kako to svuda u originalu stoji. Time što je mimo običaja stavio početno malo slovo nije baš veliku pamet pokazao: a mogao ju je više pokazati tako da je pisao pravilno, bez pravopisnih grešaka."

Te pogreške zatim Breznik i redom navodi.

Uticajni Fran Ilešič komentarisao je Peruškovo izdanje u časopisu *Ljubljanski zvon*, 1908:

„Gorski venac je spev, koji čovek ne sme samo čitati, već ga mora i studirati. Zato i kod Srba do sada mnogi više govore o njegovoj veličini nego što su se sami u to uverili: naročito se to odnosi na poetsku i filozofsku sadržinu dela. Sada, kada smo i Slovenci dobili svoj prevod, moram pomenuti studiju dr Branislava Petronijevića objavljenju u „Letopisu Matice Srpske” ove godine o filozofiji u „Gorskom vijencu”. Obradeno je pitanje može li se Petar Petrović Njegoš smatrati prethodnikom Darvinovim, i njegov pesimizam, koji slični Šopenhauerovoj filozofiji. Prvo pitanje o kojem sam ja pisao pre nekoliko godina, gospodin Petronijević je rešio tako što smatra Njegoša Darvinovim prethodnikom samo u učenju o borbi za opstanak, koju s obzirom na celinu svetova Njegoš shvata šire od Darvina – takvih prethodnika Darwin je u svim epohama imao mnogo – a da je u druge dve teorije, teoriji prirodne selekcije i teoriji evolucije organskog sveta, Njegoš suprotan Darwinovoj teoriji evolucije, pošto veruje u nepromenljivost organskih vrsta. Misao o sveopštoj borbi u suštini je i jedini temelj Njegoševog pesimizma: kratkovečnost i besciljnost života, na kojima temelji Šopenhauerov pesimizam, ne zvuče iz „Gorskog vijenca”. Njegovom shvatanju o ništavnosti života veoma je bliska Njegoševa misao da je život san.”

U istom časopisu pojavio se i komentar profesora Josipa Tominška iz Maribora, koji je pozdravio Peruškovo izdanje, njegov izbor, prepev i opširni uvod. Izrazio je priznanje prevodiocu za veliko i duboko poznavanje srpskohrvatske istorije, književnosti, jezika, i – posebno – svih detalja u pogledu *Gorskog vijenca*. Spomenuo je i javno čitanje originalnih svobodoljubivih Njegoševih i Mažuranićevih stihova u slovenačkim “čitalnicama” – narodnim čitaonicama – u sedamdesetim, osamdesetim godinama XIX veka, koje je potaklo i produbilo osećanje narodne svesti, i kratko spomenuo da u lepom književnom delu nadarenog pesnika, koji je uz to bio i *pravi pravcati crnogorski vladika*, nedostaje silina poetskog zanosa, jer pesnik *iz razumljivih razloga nije mogao potpuno da razastre svoja krila u suncu umetnosti*; njegovo zvanje i mantija krivi su da u delu previše *vlada misao, a premalo čuvstvo*. Za prevodilački trud Perušek zaslužuje visoko priznanje, mada sam prepev nije bez nekih grešaka, odnosno jezičkih oblika, koji nisu slovenački, i koje je Perušek jednostavno preneo iz srpskohrvatskog

izvornog teksta. Posebno su mu smetale turske reči, koje je Perušek bez potrebe uneo u slovenački tekst, npr.: bula, karavan, samar, toljaga, brnjaš, riznica itd. Iscrpnu kritiku Tominšek je zaključio ovim rečima: „*Svima, koji vole poučnu lektiru, ovu knjigu toplo preporučujemo*”.

Najkritičniji je prema Njegošu, *Gorskom vijencu* i Rajku Perušku bio književni kritičar Adolf Robida. U reviji *Slovan*, 1908. g. objavio je oštar osvrt na knjigu Slovenske Matice. Najpre je upozorio urednika Matice da je Njegoševo delo pogrešno štampano u zbirci svetskih prevoda, mada *Matica ima i hrvatskosrpsku knjižnicu*. Za prevode 'Iz sveta' tražio je dela Šekspira, Tolstoja i Dostojevskog, Ibzena i Bajrona, a za domaće autore predložio je okvire hrvatsko-srpske zbirke. Ako se pak od hrvatsko-srpskih pisaca nešto prevodi u okviru svetskih autora, onda to mogu biti samo dela Avgusta Šenoa ili Milana Begovića.

Međutim, i Robida je glasno pozdravio prepev *Gorskog vijenca* u širim okvirima saradnje i povezivanja južnih Slovena:

„*Stav da se jugoslovenska zajednička misao i svest gaje prevodima iz srpskog i hrvatskog jezika potpuno je ispravan.*”

O samom *Gorskom vijencu* Robida veli:

„*Gorski vijenac?! Ep je već zastareo i ima nekog značaja još samo za Srbe. A srpsko-hrvatska književnost ima stotine i stotine lepših dela od ovog starinsko-romantičarskog speva!*”

Za Peruškov rad našao je ipak nekoliko lepih reči:

„*Prevod je sam po sebi tačan, veran, i zaslužuje svaku pohvalu. Poneka su mesta suviše doslovno prevedena, pa celom spevu nedostaje lakoće jezika i izraza.*”

Osvrti na Peruškov prevod na slovenački objavljeni su i u Osijeku i Zagrebu, i bili su veoma povoljni. Lično smatram da je Rajko Perušek učinio pravi podvig i da je za šezdesetogodišnjicu štampanja *Gorskog vijenca* u Beču priredio Slovencima istorijski i kulturni doživljaj. Takvo mišljenje i danas vlada u Sloveniji.

Posle sudbonosnih ratnih godina u drugoj deceniji XX veka usledile su knjige slovenačkog naučnika Davorina Trstenjaka, *Pedagogija Njegoševa* 1920. godine u Zagrebu (Nakladna knjižara Čelap i Popovač), i poema slovenačkog pesnika Antona Debeljaka posvećena Njegošu: *Črnogorski Prometej* (Na Cetinju 1939. g.). Debeljak se divi delu velikog crnogorskog pesnika; Njegoševo delo zaprema gigantske razmere; smatra ga slikom Njegoševe plemenite duše. A posebno je dubok utisak na nj ostavilo Njegoševo delo kao trajan i snažan poziv u borbu za slobodu.

Debeljak pesniku i misliocu Njegošu pripisuje i izvornu misao da se samo u slobodi rađa istina i da nesebično žrtvovanje vodi ka slobodi. Iskreno žali zbog prerane smrti Njegoševe i ističe da je njegovo delo besmrtno, misli mudre, univerzalne i večne.

Iste godine, početkom 1939. sa istim naslovom, štampana je u Ljubljani obimna studija Milana Rakočevića, profesora na Aleksandrovoj Univerzi⁶. Njegovo analitično razmatranje *Luče mikrokozma i Gorskog vijenca*, inspirisano slikovitim Njegoševim rečima o vlastitoj nesrećnoj sudbini, odnosno poređenjem da je neumitna sudbina njega razapela u gorama Crne Gore kao nekada antičkog diva Prometeja u gorama Kavkaza, a da je njegov krvnik i nenasiti orao, koji se hrani njegovom utrobom, okrutna i moćna turska carevina, naišlo je na veliko zanimanje slovenačke javnosti, kako zbog vrednosti Njegoševe baštine, autorovih misli i već pomenutih izdanja, tako i zbog snažnog svejugoslovenskog pokreta, koji je decenijama i vekovima označavao kulturne tokove u Sloveniji i svim pokrajinama nekadašnje države Jugoslavije (1918–1991). Drugi deo te studije, *Njegoševo čojstvo*, donosi *pokušaj povezivanja Njegoševe narodne filozofije*. Rakočević insistira na zaključku da se autor najvećih dela crnogorske književnosti, koja su u suštini planirani temelj crnogorskog identiteta i države, zalaže za hrabro i bezrezervno žrtvovanje pojedinaca za interese svoje krvne zajednice, bez obzira na moguće trenutne nepovoljne okolnosti ili ishod njegove žrtve: dugoročno, njegov će herojski čin i plodovi njegovog života i rada doneti željeni rezultat, a njegovo će se ime ovenčati slavom.

Stara izreka „muze ćute kad gruvaju topovi“ važila je među evropskim narodima, pa tako i u Sloveniji, za vreme nesrećnih godina Drugog svetskog rata (1941–1945). Međutim, ubrzo posle ratnih strahota, već 1947. godine, štampan je u Ljubljani novi, drugi prevod *Gorskog vijenca* iz pera uglednog slovenačkog pesnika Antona Gradnika, marljivog prevodioca pesama Jovana Jovanovića Zmaja i Mažuranićevog epa *Smrt Smail age Čengijića*. Knjiga je doživela i drugo izdanje. Uvod i objašnjenja napisao je cenjeni slovenački slavista dr Mirko Rupel. Naglasio je da istu godinu štampanja nose i prvo izdanje Njegoševog *Gorskog vijenca* i prvo izdanje knjige *Poezije* Franca Prešerna: čak su im oblik i veličina slova, i formati knjiga bliski. Zatim konstatuje da su u burnoj 1847. godini kod dva bratska južnoslovenska naroda te dve knjige neponovljive duhovne vredno-

---

⁶ *Alma mater Aleksandrina*, novoosnovani prvi slovenački Univerzitet u Ljubljani, koji je svojim ukazom podigao kralj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Aleksandar Karađorđević, 3. decembra 1919. g.

sti, dva bisera, u kojima se ogledaju lične sudbine dvaju nezaboravnih pesnika i istovremeno bitne odlike dva srodna južnoslovenska naroda, štampane bez odjeka i skoro neprimetno.

U knjizi je objavljena Njegoševa slika, odnosno portret u boji, i niz crno-belih ilustracija, radova akademskog slikara Rika Debenjaka. Tako je 1947. g. u Sloveniji obeležena živa prisutnost Njegoševog dela sto godina od njegova obelodanjivanja; a obeležio ju je i prevod eseja Radovana Zogovića *Njegoševa pesnitev o boju in svobodi*, koju je za Slovenski knjižni zavod u Ljubljani preveo prof. Boris Merhar.⁷

Početakom 1952. godine u Ljubljani je prevedena i na slovenačkom odštampana oštra, ali dosledna marksistička književna kritika iz pera Milovana Đilasa *Legenda o Njegošu*, a nekoliko godina kasnije, 1957. godine, prevod značajne studije o Petru II Petroviću Njegošu dr Vida Latkovića pod skromnim naslovom *Njegoš*. Stručno i temeljito izlaganje izuzetnog poznavaoaca Njegoševog života i dela odlično je preveo neumorni Tone Potokar; na njegov poticaj uz Latkovićeve tekst je štampano nekoliko odlomaka iz *Pisma iz Italije* i *O Crnogorcima* Ljubomira Nenadovića, koji se odnose na crnogorskog vladiku. Ta je lepa knjiga u velikoj meri oblikovala stavove slovenačkih čitalaca o Crnoj Gori, Njegošu i njegovim delima, kako u stručnoj, tako i u široj slovenačkoj javnosti.

Za specifične potrebe školske omladine novo je izdanje *Gorskog vjenca*, sa bogatim komentarom i iscrpnim tumačenjima tamnih mesta pripremio dr Janko Jurančić, Nestor slovenačkih srbokroatista, autor mnogih čitanki, udžbenika, velikog slovensko-srpsko-hrvatskog rečnika, brojnih naučnih studija, prevoda i prikaza najznačajnijih književnih dela na srpsko-hrvatskom/hrvatskosrpskom jeziku. Njegova je knjiga sa tekstovima *Gorskog vjenca* i *Smrti Smail age Čengijića* izdata u zbirci *Kondor* kod Mladinske knjige u Ljubljani 1962. godine. Znalački komentar iscrpno, ažurno i sažeto donosi dostignuća naučnih istraživanja života i dela Petra II Petrovića Njegoša i Ivana Mažuranića, objašnjava tadašnje istorijske i književne prilike i odlično tumači oba različita pesnička postupka. Za bolje razumevanje dodat je i rečnik manje poznatih reči.

Posle pomenutog Jurančićevog teksta usledilo je izdanje obimnog i dokumentovanog naučnog rada dr Jevta M. Milovića, jednog od najvećih poznavalaca Njegoševa života i dela, nastalog na osnovu originalnih dokumenata u brojnim arhivskim stranim i domaćim izvorima. Knjiga sa naslo-

⁷ U zbirci Mala knjižnica objavljena su i dela Branka Radičevića, Iva Andrića, Branka Ćopića, te Maksima Gorkog i Gi de Mopasana od stranih pisaca.

vom *Petar II Petrović Njegoš v svojem času in prostoru* izdata je u Ljubljani kod Državne založbe Slovenije 1978. g. to je delimično izmenjeno originalno crnogorsko izdanje, dopunjeno nužnim objašnjenjima za slovenačkog čitaoca. Autorov tekst su preveli prof. Melita Rakočević-Petrić i dr Milan Rakočević.

Posle ove knjige od preko 240 stranica, već 1983. g. objavljen je novi, treći prepev *Gorskog vijenca* na slovenački jezik. Knjiga *Gorski venec* od oko 160 stranica delo je nadarenog mladog pesnika i slaviste Andreja Arka. Njegovo delo bilo je nagrađeno najvišim slovenačkim republičkim priznanjem za prevođenje (*Sovretova nagrada*) i opremljeno je komentarom, rečnikom manje poznatih reči, likovnim priložima, ilustracijama i kartom Crne Gore, a dodata su i iscrpna objašnjenja prevodioca Arka, i ažuran spisak literature o Njegošu. Kako je već rečeno, knjiga je štampana 1983. g. u mnogotiražnoj zbirci *Kondor* kod Mladinske knjige u Ljubljani.

Godine 1986. u popularnoj ediciji najveće slovenačke izdavačke kuće Mladinska knjiga *Obrazi* (Lica), koja je namenjena školskoj omladini i mladim čitaocima, i koja prikazuje velikane slovenačke nauke, kulture, istorije, uz najvećeg slovenačkog pesnika, Prešerna, našao se crnogorski pesnik, vladar i vladika Petar II Petrović Njegoš. Ta knjiga slaviste Vladimira Osolnika u velikom formatu A4 pod naslovom *Petar II. Petrović Njegoš v besedi in sliki* na 42 strane donosi sažete informacije o životu i radu Petra II Petrovića Njegoša u četiri poglavlja: *O Crnoj Gori; Život Radivoja Rada Tomova, kasnijeg Petra II Petrovića Njegoša; O Njegošu, i Iz literature o Njegošu*. Na naslovnoj strani je odštampan čuveni Njegošev portret Anastasa Jovanovića, a na zadnjoj strani reprint Njegoševog rukopisnog teksta iz očuvanog dela manuskripta *Gorskog Vijenca* sa pesnikovim potpisom. Knjiga je opremljena brojnim ilustracijama, slikama Crne Gore, portretima savremenika i citatima, koji su dati dvojezično: u originalu (ćirilicom), i u prevodima na slovenački jezik (naravno, latinicom). Najveći deo sadržaja odnosi se na Njegošev književni rad: nabrojana i naslovnim stranicama brojnih izdanja prikazana su njegova dela, pre svega *Gorski vijenac*: iz njega su citirani karakteristični stihovi, a među njima i nešto obimniji izvod razgovora Crnogoraca sa vojvodom Draškom o Veneciji. Naravno, navedeni su slovenački i drugi zapisi o Petru II Petroviću Njegošu iz Njegoševog i kasnijeg doba. Knjiga je postala omiljena lektira slovenačke školske i druge čitalačke publike.

Autor te popularne knjižice nastavio je sa sistematičnim proučavanjem književnog rada Petra II Petrovića Njegoša i doktorirao je 1992. godine na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofskog fakulteta

Univerziteta u Ljubljani sa tezom *Petar II Petrović Njegoš v literarni zgodovini*: kasnije, ona je prevedena i štampana u Crnoj Gori u zbirci Crnogorske akademije nauka i umjetnosti 'Monografije i studije' kao treća knjiga (Podgorica 1999) pod naslovom *Istorija književnosti o Petru II Petroviću Njegošu* (310 str.).

Interesovanje za Njegoševu ličnost, misao i književni rad u Sloveniji rezultiralo je prvim⁸ prevodom speva *Luča mikrokozma* na slovenački jezik: Namita Jurač Subiotto, studentica južnoslovenskih jezika i književnosti (grupa Hrvaški, srbski in makedonski jezik s književnostmi), sa mnogo truda i napora, znanja i talenta, taj najveći filozofsko-religiozni tekst svih Slovena prevela je pod naslovom *Luč Mikrokozmosa* 2001. Godine. Tekst je objavljen kod najuglednijeg slovenačkog izdavača, Matice Slovenske već 2002. godine. Zaslugom nadarene slavistice razumljiv i lep prevod ovog teško prevodivog, značenjski dubokog, misaono univerzalnog Njegoševog teksta doživeo je u Sloveniji lep prijem i brojna priznanja; zaokružio je i kvalitetno dopunio postojeća saznanja o velikom crnogorskom, srpskom i južnoslovenskom pesniku i misliocu.

Originalni tekst gore pomenute Osolnikove disertacije objavljen je u Ljubljani 2003. g. u naučnoj zbirci 'Razprave Filozofske fakultete' pod naslovom *Literarna zgodovina o Petru II. Petroviću Njegošu* (230 str.). Knjiga sadrži *Predgovor*, sedam poglavlja (I – VII) i trideset i tri tematske celine, 270 fusnota, selektivni spisak korištene literature, spisak autora i citiranih imena, spisak pojmova, spisak geografskih imena, sadržaj i sažetak na engleskom jeziku. Zaključna, sedma glava (VII) na dvadeset stranica (183 - 203) rezimira dotadašnja (do 1990. g.) dostignuća i nerešena pitanja njegologije, odnosno registruje njene buduće zadatke: *Tema 'Gorskog Vijenca'*; *Vrsta literarnog dela*; *Postanak rukopisa 'Gorskog vijenca'*; *Kopitar, Vraz, Miklošič prema Njegoševom pesničkom stvaranju*; *Srpski uticaji i elementi u Njegoševom književnom radu*; *Književni uticaji, dokumentovano prezentni u tekstu 'Gorskog vijenca'*; *Aporije u pogledima na Njegošev književni rad, pre svega na 'Gorski vijenac'* (na primer naučna autorizacija Njegoševog rukopisa, i dr.) (str. 195 - 203).

I ovo delo naišlo je na veliko interesovanje slovenačke javnosti.

Isti autor objavio je tokom minulih godina više različitih priloga o Petru II Petroviću Njegošu, na primer u zbornicima međunarodnih slavističkih simpozijuma u Sloveniji i inostranstvu (npr.: *XIV kongres slavista*,

⁸ Kao što je poznato, *Gorski vijenac* je na slovenački jezik preveden tri puta: 1906, 1947. i 1983. g.

Ohrid 2008; *Obdobja*, Ljubljana 2009; *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 2012; *Njegoševi dani*, Nikšić 2013, itd.), sa namerom da svojim skromnim izveštajima o raznovrsnim delatnostima i značajnim tekstovima Petra II Petrovića Njegoša nastavi da upoznaje slovenačku i drugu javnost sa njegovim visokim dostignućima, i da potakne nove studije, nova istraživanja i zaključke.

Između ostalog uključio se i u organizovane napore za podizanje spomenika Petru II Petroviću Njegošu u Ljubljani,⁹ smatrajući da nadareni crnogorski autor neponovljivih, ponosnih i iskrenih ispovednih stihova o sudbini južnoslovenskog naroda i svojoj neobičnoj gorkoj ličnoj sudbini, o slobodi i ljubavi, to svakako zaslužuje.

Vladimir OSOLNIK

NJEGOS AND THE SLOVENIAN PEOPLE

Summary

The author presents the relationship between Njegos and his work on the one hand, and Slovenia and Slovenes on the other, clearly offering data on the critical reception of the works of Njegos while living in Slovenia and his life in the following period, then talking about the problems of translation into Slovenian, as well as responses of professional and general audience . This paper represents an overview of the book of Njegoš in Slovenia today, as well as responses of literary criticism found in the first newspapers in Montenegro in Slovenia. The paper particularly describes contacts between Njegoš and his contemporary Kopitar, as well as the friendship with Miklošič and Vraz .

Key words: Njegoš, Slovenes, Kopitar, Miklošič, Vraz, translations into Slovenia.

---

⁹ Spomenik Njegošu na uglednoj lokaciji, to je na Njegoševoj ulici, u neposrednoj blizini zgrade crnogorske ambasade u Ljubljani, donacijom crnogorskog patriote g. Vojislava Kovača, otkriven je 19. maja 2014. g.

академик Радомир В. ИВАНОВИЋ
Novi Sad

КЊИЖЕВНИ МИТ О ШЋЕПАНУ МАЛОМ У
ДЈЕЛИМА СТЕПАНА ЗАНОВИЋА, ПЕТРА ДРУГОГ
ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША
И СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ
(Прилог наратологији)

„Свака акција, свака прича, која има
печат необичног и мистериозног, наићи ће
на више обожавалаца него критичара“.

С. Зановић

Сагласан са наратолошком дефиницијом *Левантинске приче*, а у њеним окви-
рима и дефиницијом *књижевног мита*, аутор на почетку студије тврди да се ова
врста мита „везује и за историјске фигуре које су се мистификовале и еманциповале
од своје историјске конкретности“. Књижевни мит о непоновљивом балканском
алазону и авантуристи Шћепану Малом (1728–1773) представља прави изазов за ра-
справу о односу процеса историзације и наратизације, факције и фикције, мистифи-
кације и демистификације у историографији и белетристици. Поменути процеси
анализирани су најприје у теоријској, а потом и у примијењеној равни, на репре-
зентативним примјерима дјела као што су: *Шћепан Мали* Стјепана Зановића (Париз,
1784), *Лажни цар Шћепан Мали* Петра Другог Петровића Његоша (Трст, 1851),
приповједачки диптихон „Шћепан Мали“ и „Продаја патријаре Бркића“ Стефана
Митрова Љубише (Сплит, 1868, 1870) и други. Посебну пажњу аутор је посветио
још процесима генерирања поетских идеја (а) и књижевног текста (б).

Кључне ријечи: Левантинска прича, књижевни мит, мистификација, демистификација, историографија, белетристика, литературологија, лингвистика, филозофија, наратологија, генологија.

„НЕДОСКОЧИМА ВЛАСТИТОСТ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА“
(Увод)

Посматрана у оквирима релацијске теорије, свака врста сериозно замишљене расправе о *Древној причи*, односно о њеним најпознатијим двјема подврстама – *Левантинској* (насталој у Источном Медитерану и околини) и *Карипској причи* (насталој у Карипском мору и околини), мора се одвијати у три интерферентна концентрична круга. Први обухвата филозофију и психологију стварања (прецизније речено – процес иницијације приче), други наратологију и генологију (прецизније речено теорију и типологију прозе), трећи естетику и поетику (прецизније речено – провјеру могућности вредновања и превредновања умјетнина). Како то изгледа у аналитичкој и интерпретативној пракси показали смо естетичко-поетичком монографијом *Митеме и поетеме Томаса Мана* (Нови Сад, 2007), када је у питању *Левантинска прича*, и *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса* (Подгорица, 2010), када је у питању *Карипска прича*.¹

Манова романсијерска проза представља образац настајања *митема* као продукта колективне имагинације. У том погледу узорито је остварена Манова митолошка тетралогија *Јосиф и његова браћа* (I *Приче Јаковљеве*, 1933, II *Млади Јосиф*, 1934, III *Јосиф у Египту*, 1936, и IV *Јосиф хранитељ*, 1943; *поетема* као продукт индивидуалне уметничке имагинације (узорит је Манов роман *Чаробни бријег*, 1924); односно *митопоетема* као заједнички производ колективне и индивидуалне умјетничке имагинације (узорит је Манов роман *Доктор Фаустус*, 1947, чији природни дио чини аутопоетички коментар *Настанак Доктора Фаустуса*, 1949). И у теоријској и у примјењеној равни Ман поуздано и прихватљиво тумачи три најзначајнија процеса у овој области: процес митологизације, процес де-митологизације и

---

¹ Наведене двије монографије (о Т. Ману и Г. Гарсији Маркесу) чине природни и логички дио естетичко-поетичке тетралогије којој припадају и наредне двије књиге – *Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека* (ЦАНУ, Подгорица, 2009) и *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова* (ЦАНУ, Подгорица, 2012). У завршној глави посљедње монографије анализирани су три повијести које припадају *Карипској причи* – *Бисер* Џона Стајнбека (1947), *Старац и море* Ернеста Хемингвеја (1952) и *Пуковнику нема ко да тише* Габријела Гарсије Маркеса (1958, 1961), као и три повијести које припадају *Левантинској причи* – *Смрт у Венецији* Томаса Мана (1912), *Проклета авлија* Ива Андрића (1954) и *Човјекова судбина* Михаила А. Шолохова (1956/57), од којих је само посљедња детаљније анализирана.

процес ре-митологизације, јер свака врста *Древне приче* неминовно захтијева продужетак ради одржавања сопствене егзистенције.

Природан продужетак расправе о *Левантинској причи*, којој припада топос *књижевни мит*, неминовно је усмјерен ка објашњавању веома сложених процеса. Историчари идеја један од тих процеса називају *мистификацијом*, а она се не може ни изблиза протумачити без објашњења читавог низа проблема и апорема, у које убрајамо и процес *демистификације*. На ту законитост указује Гвозден Ероп оправдано тврдећи да *мистификација* представља „намерно обмањивање читалаца у погледу правог ауторства неког књижевног дела, времена или околности његовог настанка, те уопште у погледу порекла дела“. Миодраг Радовић много убједљивије и прецизније дефинише лексиколошку одредницу *књижевни мит*. Он најприје тврди: „Када митови изгубе своју езотеријску и сакралну функцију, растварају се у литератури“; потом: „Но, израз *књижевни мит* се кат-кад везује и за историјске фигуре које су се мистификовале и еманциповале од своје историјске конкретности“; да би, на крају, резолутно закључио: „Књижевност је облик дисеминације митова, а мит је језик који неће да умре, већ тежи да се обесмрти у објављеној истини (Р. Барт)“.²

Најпотпуније се *књижевни мит* може протумачити у оквирима расправе о односу Источног модела културе (као аморфне цивилизације) и Западног модела (као кристалне цивилизације). С обзиром на то да *књижевни мит* настаје у додиру више цивилизације, није тешко претпоставити, као што каже Фернан Бродел у књизи *Средоземље у старом веку (Праисторија у античком веку)*, 2007, у подручју које он метафорично назива „котлом народа“, да му је од свих дисциплина компаратистике најпримеренија *имагологија* (чији су средишни аспекти интересовања – „ми о другима“ и „други о нама“), као и Пол Рикер, који у тетралогiji *Време и прича*, пишући о процесима *префигурације*, *конфигурације* и *рефигурације*, поуздано тврди да: „Један историјски догађај није само оно што се догађа већ и оно што може бити испричано, или што је већ испричано у летописима и легендама“ (књ. I, стр. 218).

Историјски књижевни мит о непоновљивом балканском авантуристи и алазону Шћепану Малом (1728–1773) представља константан изазов расправи о односу историзације и наратизације, факције и фик-

² Наведени цитати објављени су у *Речнику књижевних термина* („Нолит“, Београд, 1985, стр. 438-439) и *Прегледном речнику компаратистичке терминологије у књижевности и култури* („Академска књига“, Нови Сад, 2011, стр. 243-245).

ције, као и о односу мистификације и демистификације која тече без краја (пуних два и по стољећа). *Левантинска прича* о Шћепану Малом доказ је повратног дејства, када је у питању однос факата и артефаката. Наиме, оба важна процеса у елаборацији ове тематике и проблематике – у подједнакој мјери подлијежу законитостима апсолутизације и релативизације факата и артефаката, без икакве наде да се може пронаћи она Кузанусова тачка на којој се мире непомирљиве противурјечности, односно без обзира на то да ли се ради о научној или умјетничкој спознаји (теорији сазнања или теорији тумачења).

Као потврда наведеној констатацији могу да послуже узорна дјела рађена са посебном прилежношћу: расправа Глигора Станојевића – *Шћепан Мали* (САН, Београд, 1957, стр. 103) и двије монографије Растислава В. Петровића: *Шћепан Мали – загонетка историје* („Стручна књига“, Београд, 1992, стр. 285) и *Шћепан Мали – загонетка је решена* („Стручна књига, Београд, 2002, стр. 328), које се морају анализирати као историографски диптихон. С друге стране посматрано, као продукт умјетничке имагинације, могу се у фокус истраживања поставити дјела у којима је дошло до споја факције и фикције (онако како је то инвентивно захтијевао Норман Мајлер). Таква су дјела: Стјепана Зановића – *Шћепан Мали лажни Петар III цар Русије. Историјско-политичке билешке о Црној Гори и Црногорцима* (Париз, 1784), затим историјско-драмски спјев Петра Другог Петровића Његоша – *Лажни цар Шћепан Мали* (Трст, 1851) и приповијетке *Шћепан Мали* Стефана Митрова Љубише, објављене најприје у забавнику „Дубровник“ (Сплит, 1868, стр. 129-162), и *Продаја патријаре Бркића* (Сплит, 1870), а потом и у прозном првијенцу *Pripovjesti crnogorske i primorske* (Tiskarna Dragutina Pretnera, Dubrovnik, 1875).³ Пишући о жанровски хетерогеним књигама попут *Историје о Црној Гори* владике Василија Петровића Његоша (Петроград, 1754) и Зановићевој књизи о *Шћепану Малом* (Париз, 1784), Ратко Ђуровић (у „Ствара-

---

³ Љубишин прозни првијенац обухватио је: етнографски спис „Бока Которска“ и шест жанровски разноврсних наративних проза – „Скочидјевојка“, „Шћепан Мали“, „Продаја патријаре Бркића“, Поп Андоровић, нови Обилић“, „Крађа и прекрађа звона“ и „Проклети Ка̂м“. Прва Љубишина приповијест објављена је под насловом – „Шћепан Мали како народ о њему повиједа“, што већ реториком наслова упућује на троструки план тумачења и разумијевања ове наративне прозе: предајни, историјски и белетристички.

њу“, бр. 10, 1978) резигнирано али с с правом закључује да историографија о Црној Гори почиње псеудоисторијама и мистификацијама.⁴

Стога једно од средишних мјеста анализе *Левантинске приче* о Шћепану Малом, упркос евидентним напорима, и даље остаје – *трагање за истином*. На то упућује сâм аутор радо и често коришћеном филозофском апофтегмом – „*Scribere iussit veritas*“ (Истина налаже да се пише). По Зановићевом мишљењу то је једини исправни пут ка стварању каталога врлина – *Истине, Правде, Добра, Једнакости, Слободе* и *Љепоте живљења* којим се гордио XVIII вијек као вијек Просвјетитељства, о чему зналачки пише Мирјана Д. Стефановић о недавно објављеном *Лексикону српског просветитељства* (Београд, 2009).

Истине Просвјетитељства морале су бити оснажене научним и умјетничким истинама вјекова који су потом услиједили (XIX, XX и XXI), али је више него евидентно да те новооткривене истине не подлијежу увијек захтјевима критеријума ефикасности и неопходног степена научности који у наше вријеме прописује наука о науци или филозофија науке (ради се о принципима – *истинитости, поновљивости* и *провјерљивости* као филтрираним искуствима и сазнањима, да не спомињемо још и процес *интуиције*, која такође представља вид предсазнања или знања). То нас, *in medias res*, упућује на потребу провјеравања сваке врсте аутентичности идеолошког и књижевног дискурса, како у теоријској тако и у примјењеној равни проучавања.⁵

⁴ Када је у питању литература о Шћепану Малом, најбоље је консултовати уводну главу Станојевићеве књиге „Извори и литература“ (стр. 1-4), у којој су педантно набројани релевантни извори и литература из ове области (Љ. Стојановић, М. Драговић, С. Љубић, С. Антољак, В. Богишић, Д. Мардовцев, Ј. Томић, Д. Милаковић, В. Макушев и други, допуњени доцније изворима и литературом коју је понудио Р. В. Петровић у монографијама о Шћепану Малом).

Из науке о књижевности такође бисмо издвојили најужи избор који чине: монографија Мирослава Пантића – *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века* (СКЗ, Београд, 1990, стр. 520), предговор Радослава Ротковића „Зановићева заоставштина“, објављен у избору радова – *Пакао или небо* („Побједа“, Титоград, 1979, стр. 9-40) и тематски блок са научног скупа – „Живот и дјело Стјепана Зановића (1751–1786)“, објављен у зборнику радова – *Ноттаге Данилу Кишу (IV)*, Подгорица – Будва, 1998, стр. 183-265, у коме су објављени аналитички прилози Гојка Челебића, Злате Бојовић, Р. Ротковића, Слободана Калезића, Илонке Чамањски и Богуслава Желинског и Р. В. Ивановића.

⁵ Строгост изреченог суда не могу умањити ни најтолерантнији ставови зналаца ове проблематике, као што је Р. В. Петровић, који у књизи *Шћепан Мали – загонетка*

„ДАРОВИТ И МАШТОВИТ ПРИПОВЕДАЧ“
(Зановић)

Свака врста Левантинске приче, посебно она која је посвећена књижевном миту, а то уједно значи и бајковитом јунаку, садржи вишеструку загонетност коју је немогуће аподиктички одгонетнути. У историографској монографији *Шћепан Мали – загонетка историје* (1992), препуној литерарно обликованих пасажа, Растислав В. Петровић наводи одломак из опширног извјештаја М. А. Бубића (написаног 11. X 1767), који представља аутентично свједочанство. У њему главни јунак књижевног мита Шћепан Мали, у усменом разговору са извјестиоцем, свједочи о нужности загонетног дискурса: „Стјепан Мали ми је име, најмањи на свету, у сиротињском оделу као што видите, мој господине, али по милости Божјој сваки дан ћу бити све већи и већи“ (стр. 156). Непосредно потом сâм историограф саопштава новостепена искуства и сазнања у сљедећем одломку: „Обмане, чудне и често неразумљиве приче, недоречености, мистицизам, тајанственост, загонетност и противуречност, биле су му најбоља и највернија страна поред које се није могло продрети у његове намере. Само је тако могао да се наметне једном народу; да га натера на потпуну покорност; да у њему сузбије исконску потребу за крвном осветом; да удари темеље будућој држави“ (стр. 177).⁶

историје тим поводом пише: „Поједини биографи Шћепана Малог називали су наводног цара најпогрднијим именима. Писали су за њега да је варалица, протува, лудак, кукавица, шарлатан, преварант, бродјага, обманшчик, ветрогоња, лажов, скитница. И у првом и у другом случају урађено је тако због тога што коришћена документа нису подвргнута строгој анализи и што није пронађена и узета у обзир архивска грађа, које би истраживачу омогућила да другачије процени Шћепана Малог и његово дело. Тада би нам Зановићев рад, коме могу и морају да се ставе одређене примедбе и замерке, био прихватљивији и, сигурно је, не бисмо имали разлога да црвенимо што нам историографија о Црној Гори почиње његовом књигом“ (стр. 16).

⁶ Научни опус Р. В. Петровића показује на илустративан начин како временом књижевни мит постаје опседантна тема у варљивој нади да се амбициозно заснованим архивским истраживањима и проучавањима мало познатих извора и литературе може укинути њихова загонетност, било у оквирима историографије, било науке о књижевности, било књижевне умјетности као умјетности ријечи. О томе непосредно свједоче сљедеће Петровићеве књиге: *Шћепан Мали – загонетка историје* (Београд, 1992), превод исте књиге на руски језик (Београд, 1996), *Владика Данило и владика Сава (1697-1781)*, Београд, 1997, *Односи Русије са Црном Гором у XVIII веку* (Београд, 1998) и *Шћепан Мали – загонетка је решена* (Београд, 2002), у којој је Шћепан Мали препознат у лику доктор Јована Стефанова Балевића из Братоножића

КЊИЖЕВНИ МИТ О ШЋЕПАНУ МАЛОМ У ДЈЕЛИМА СТЈЕПАНА

На потребу загонетања и одгонетања књижевног мита указују неки од аутора који су се сериозно бавили периодом владавине Шћепана Малог. На ту законитост психологије стварања указује будвански алазон, самопроглашени конте Стјепан Зановић (1751–1786) већ реториком наслова своје занимљиво конципиране књиге, објављене на француском језику (у Паризу, 1784):

ШЋЕПАН МАЛИ
то јест
Etienne Petit
или
Stefano Picolo
лажни
Петар III
руски цар
који се појави у Великој Књажевини Црној Гори,
смјештеној између Егејској мора, Турске Албаније
и Јадранског мора 1767, 1768. и 1769.

„Желиш ли да постанеш неко, треба да смјело
учиниш нешто што заслужује изгнанство и
тамновање на врлетним Гиарима“
Јувен. Сат. I. ст. 59

ПЕТО ИЗДАЊЕ
У
Мангалор тврђави набоба Хидер-Хали
на обалама Малабар
1784.

Састављена од двије приближно једнаке половине, Зановићева повијест о Шћепану Малом може се дефинисати као хетерономна форма: њен први дио (стр. 161-189) представља *историјску прозу*, док њен други дио (стр. 189-203) представља *наративну прозу*, есејистич-

---

(1728–1769), аутора прве *Филозофске дисертације о оружаном пропагирању вере*, одбрањеној у Халеу, на латинском језику, 1752. године.

ки интонирану. Генолошки посматрано, она се може дефинисати као литераризована историјска расправа, у којој се аутор огријешио о низ историјских чињеница; као и општеусвојене процесе канонизације и деканонизације жанра. У књизи је показано како логика нарације постаје важнија од логике историје, а што је најважније – својом расправом писац је показао како је „воља аутора“ у свему важнија од „воље жанра“. Трећи дио Зановићеве књиге представља историјско-етнографски спис (стр. 204-215) који баца „бочно свјетло“ на историјску наративну прозу.

Још у иницијалној фази настајања дјела Зановић показује како му је мање стало да буде хроничар догађаја, будући да му то обезбеђује трострука позиција у којој се налази (као *учесник*, *свједок* и *интерпетатор*), него да се покаже као „даровит и маштовит приповедач“, „дивљи геније“ или „велики дух“ који с лакоћом елаборира глобалне идеје Епохе (Просвјетитељства). Његов основни циљ је да „изненади свет нечим непознатим“ (овога пута продуктом сопствене маштовитости), да се покаже вјеродостојним тумачем Епохе, јер се у основи сваког од његових двадесетак познатих дјела крије настојање да он, Стјепан Зановић, није само волтеријанац првога реда, него је истовремено и један од савремених филозофа, пророка и пјесника првога реда, стваралаца и мислилаца од чије егзистенције и стваралачке дјелатности зависе токови будућег развоја цивилизације. У том погледу он је свјесно и вољно прибјегао не само апсолутном усаосјећавању са Шћепаном Малим него и потпуној идентификацији са њим, подједнако примјетној у стваралачком субјекту (Стјепану Зановићу) и Шћепану Ханибалу од Албаније (*alias* Шћепану Малом, као епском субјекту). Шћепан Мали импонује савременицима, прије свега осталог, тиме што је за кратко вријеме (1767–1773) постао епицентар европских историјских збивања, упркос свим негативним квалификацијама и омаловажањима којима је био изложен.⁷

---

⁷ О томе свједочи Р. Ротковић у два значајна прилога: студији „Зановићева оставштина“ (Подгорица, 1979, стр. 9-40) и огледу „Књижевно дјело Стефана Зановића“ (Подгорица-Будва, 1998, стр. 205-214). Упутно је видјети и монографију Мирослава Пантића – *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века* (СКЗ, Београд, 1990), одјељак посвећен Зановићу (стр. 443-464), као и нашу студију „Еманације“ 'дивљег генија' у дјелу Стјепана Зановића (1751-1786), објављен у зборнику радова *Ноттаге Данилу Кишу (IV)*, Подгорица-Будва, 1998, стр. 243-265.

Зановић веома често мијења типове и типологије приповиједања, као и врсте духовних дисциплина уз чију помоћ покушава да одгонетне загонетност књижевног мита о коме пише. Посматрано са становишта опште психологије, он ће најприје у виду филозофске апофтегме закључити: „Фанатизам је као пожар који надире и свуда сажиге гдје наилази на храну“, а потом зналачки објашњава цивилизацијску потребу за Великом причом или Великом нарацијом, условима у којима се она рађа, опстојава и регенерише:

„Једино филозоф тражи узрок чудесног и не дозвољава да буде засијењен, док прост човјек види чудо, слиједи га и вјерује му без и најмањег испитивања. Да! Уколико је нешто невјероватније, утолико га свијет више поштује и уважава као истинито. Свака акција, свака прича, која има печат необичног и мистериозног, наићи ће на више обожавалаца него критичара“ (стр. 173).⁸

Да би потцртао самосталност „дивљег генија“, Зановић не наводи неке од извора које је користио. Тако је, на примјер, прећутао књигу француског историчара М. Шодона – *Демаскиране варалице и кажњени узурпатори, или Историја неколиких авантуриста који су, преузимајући титулу цара, краља, принца, амбасадора, трибуна, месије, пророка итд.; итд.; итд. живот завршили заборављени или умрли насилном смрћу* (објављену у Паризу (1776), у којој су чак три странице посвећене Шћепану Малом (стр. 383-386).⁹ Више него до

Много неопходних информација о Зановићу, његовом добу и дјелу, наћи ће радознали читалац у књигама попут ових: Мирко Брејер – *Антун конте Зановић и његови синови* (Загреб, 1928) и Мило Дор – *Сва моја браћа* (Минхен-Беч, 1978).

⁸ Одмах у наставку Зановић разрађује познату макијавелистичку идеју о вођама епохе и послушном пуку: „Рекло би се као да једна половина свијета вара другу. Рећи ћу и више од овога: три или четири генијална човјека роде се у току вијекова, да би варали остале људе, утолико лакше што је човјек по природи својој склон заблуди и, са задовољством и надом, да тако кажем, тражи онога ко би га завео. Већ је закључено да јачи и лукавији управља свијетом, а запажено је да лукавији често побјеђује јачега. Најзад, свака политика, свака религија, која има у себи чудесног и неразумљивог, стекла је више присташа него сама истина, која пошто је огољена, без опреме, својом једноликошћу досадна је обичном човјеку“ (стр. 173).

⁹ О томе пише Р. В. Петровић у књизи *Шћепан Мали – загонетка је решена* (стр. 61-62) наводећи друге самозванце: Амулија, краља од Албе, Емердиса и Бар-Кохбу. М. Пантић нас обавјештава да је књига С. Зановића о Шћепану Малом преведена на италијански језик, док ју је на српски језик превела Радмила Недељковић (у часопису „Стварање“, 10/1978, стр. 1363-1388). Исти аутор (М. Пантић) у Црној Гори спо-

навођења грађе, извора и литературе Зановићу је стало до мистификације књижевног мита, што се види по портрету Шћепана Малог на коме је лик овог алазона, у ствари, лик самог Зановића (портрет литографисан у Паризу 1774, а објављен је у Занићевој књизи 1784, у истом граду). Без обзира на то колики је степен оригиналности у Зановићевом дјелу, може се закључити да оно дјелује својом цјеловитошћу, упркос мозаичној композицији, и да се истиче несвакидашњом занимљивошћу, која је резултат пишчеве несумњиве даровитости.¹⁰

Како Левантинска прича о књижевном миту није ни изблиза завршена, Зановић осјећа потребу да јој у виду анекса дода историјско-етнографски оглед „Историјско-политичке биљешке о Црној Гори и Црногорцима. Сачинио официр који је служио у царској војсци Шћепана Малог 1778. и до његове смрти, а која је дошла 15. августа 1779. у провинцији Црмница“ (у избору *Пакао или небо* објављена је на стр. 204-215). Ово „аутентично“ свједочанство, по пишчевом мишљењу, требало је да баци „бочно свјетло“, на владавину познатог алазона, а изложено је у 13 бројевима означених цјелина. За нашу анализу занимљиви су само они дјелови у „аутобиографији“ Шћепана Малог којима аутор саопштава до тада непознате детаље, а они су мање заступљени, па сходно томе и мање фреквентни у односу на етнографски конципиране цјелине и дјелове.

Отуда се без икаквог ризика од погрешног закључивања може рећи да је ствараоцу и мислиоцу попут С. Зановића превасходно стало до *занимљивости* казивања као примордијалне категорије у његовом начину пјевања и мишљења. О томе он и сâм непосредно свједочи одричући се од ширења приче: „Прича о његовим путовањима и авантурама са њих била би неупоредиво дужа и свакако занимљивија но што је то садржај овог малог написа; али, није сад ни вријеме ни прилика да се на томе задржавамо“ (стр. 193), јер би тек у назначеној причи која, разумљиво, није услиједила, био омогућен потпун полет пишчеве маште и примјена читаве лепезе приповједачке даровитости коју је он несумњиво посједовао. На то указује употреба „наративне алке“,

---

миње слједеће „лашце и пријеверанте“: генерал-мајора Давида Неранцић-Зорића, Софронија Марковића-Југовића, Димитрија Вујића и калуђера Авакума.

¹⁰ У парадигматској студији „Стјепан Зановић, пустолов, песник и филозоф“, објављеној као предговор Зановићевој књизи *Турска писма* (1996), Пантић пише: „Чешће но властите, то су туђе мисли, па и опште идеје епохе, али заоденуте у властито рухо и исказане на сопствени начин“ (стр. 18).

„изненадног обрта“ (Wendenpunkt) или „везивног ткива“ (Bindenmaterial) којим је на инвентиван начин повезана *историјска* и *наративна проза* (односно *први* и *други дио* повијести), а уједно наговјештена потпуна промјена до тада примјењиваних стваралачких поступака. Стога се наведени пасажии могу истовремено третирати и као најважнији ауторски коментари наведени у дјелу:

„Овдје ћемо се зауставити са причом и подвизима освајача Петра III и његовог канцелара. Можда би његова појава могла да буде значајна за цио свијет и могла би бити узрок велике промјене, да је била дуготрајна. Но, она је била попут комете која тек што се појави на хоризонту, ускоро ишчезне у бескрају васионе. Владавина Шћепана Малог потрајала је три године и за то вријеме о њему се причало у Европи, о новостима које је увео у обичаје Црногораца и о његовим побједима у борбама против Турака и Венецијанаца“ (стр. 188-189).¹¹

На тај начин је, мада не и у довољној мјери, мотивисана изненадна и литерарно ефектна идентификација стваралачког (Стјепана Зановића) и епског субјекта (Шћепана Ханибала од Албаније), при чему се сâмо по себи подразумејева и идентификација Шћепана Малог и Шћепана Ханибала од Албаније. На тај начин није изненадно промијењен и дотадашњи карактер текста: од посебно занимљиве *историјске прозе* добили смо чисто *наративну прозу*, есејистички интонирану у свим сегментима структуре дјела. При томе је потребно напоменути да епски субјект представља дио свијета реалности док стваралачки субјект припада вишој сфери духовности, јер му супериорни положај омогућава евидентна лична ерудиција или, како она сâм каже, „свака врста ерудиције“.

Тој сврси подлијежу и други алазони у повијести о Шћепану Малом (као што су владика Арсеније Пламенац и капетан Марко Танолм)

---

¹¹ И први пасус другог дијела повијести – *наративне прозе* такође припада жанру ауторских коментара, којима објашњава потребу „продужене егзистенције“ Шћепана Малог, послје „привидне смрти“: „Прича о овом новом Шћепану веома је сложена, веома развучена, веома компликована, да бисмо се усудили да је сад овдје покрећемо. Стога ћемо се ограничити само на неке појединости везане за ову личност које могу да се допадну, а о којој се толико причало, због њеног духа и образованости, нарочито због необичног начина на који је видјела ствари око себе, и начина на који је доносила судове о људима и њиховим пословима“ (стр. 189), што без сумње припада топосу „завођења читаоца“, како би сличним поводом рекао Е. Р. Курцијус.

вић, који уопште не вјерује у смрт и смртност великог мистификатора). Основна разлика између епског и стваралачког субјекта лежи у томе што животом и дјелима првога управљају законитости егзистенције, док животом и дјелима другог субјекта влада судбина, чији је он сâм креатор, у улози „свемоћног ствараоца“ (*deus absconditus*). Његова основна стваралачка интенција била је и остала да субјективна искуства и сазнања представи као интерсубјективна.¹²

„ОСОБИТИ ПУТ ИНСПИРАЦИЈЕ“
(Његош)

Више пута смо до сада у жанровски разноврсним прилозима из његошологије, тврдили да се књижевно дјело Петра Другог Петровића Његоша (1813–1851) може подијелити у три стваралачке фазе. Прва фаза обухвата почетни период бављења (1828–1837), друга фаза период стваралачког дозријевања (1837–1844), а трећа фаза период пуне стваралачке зрелости (1844–1851).¹³ Према досадашњим истраживањима, лако је утврдити да постоје двије опседантне теме – прва се односи на *истрагу потурица* у вријеме владике Данила Петровића Шћепчевића, а друга на краткотрајну владавину балканског *алазона Шћепана Малог* у вријеме владике Саве Петровића Његоша. Прва тема послужила је као тематско средиште романтично-драмског спјева *Горски вијенац* (1947), а други као тематско средиште историјско-драмског спјева *Лажни цар Шћепан Мали* (1851), избором тематике и проблематике и избором примијењених стваралачких поступака, као што с правом тврди познати његошолог и историчар књижевности Јо-

---

¹² Због унапријед одређеног обима и концепције студије, било нам је онемогућено да се детаљније позабавимо основним принципима одабраних конструкционих и композиционих схема Зановићевих дјела. То се најприје односи на расправу о темпоралности и нарацији, потом на типове и типологију приповиједања (посматрану са становишта наратологије), као и на „жанровску проходност“, с обзиром на различите врсте прозе које у њој налазимо мање или више импрегниране (посматрано са генолошког становишта).

¹³ Видјети наше књиге – *Његошев поетски говор* (Нови Сад, 1991), *Његошева психологија и филозофија стварања* (Нови Сад, 1997), *Његошева поетика и естетика* (Нови Сад, 2003), прештампане потом у монографију *Петар Други Петровић Његош* (Бијело Поље-Нови Сад, 2003, стр. 498). Десетине жанровски разноврсних прилога о Његошу педантно је регистровао Милорад Т. Миловић у *Био-библиографији академика Радомира В. Ивановић – МОНТЕНЕГРИНА* (Цетиње, 2010, стр. 300, 1339 библ. јединица).

ван Деретић, ова два дјела су везана читавим низом тематских, мотивских, језичких, стилских и техничких паралелизама, те је схватљиво што их научници често анализирају као стваралачки диптихон.¹⁴

Од бројних аспеката који нам се нуде у оквиру елаборације Левантинске приче и књижевног мита о Шћепану Малом, ми смо за ову прилику издвојили само два: процес генерирања поетских идеја (а) и процес генерирања књижевног текста (б). Примјена ова два процеса показује своју оправданост утолико више уколико имамо у виду три Његошеве жанровски разноврсне умотворине: епску пјесму „Шћепан Мали (1768)“, рађену по моделу усменог народног стваралаштва, затим хумористички интонирану приповијетку „Житије Мрђена Несретниковића – њим самијем списано“ и историјско драмски спјев *Лажни цар Шћепан Мали* као финални производ двају процеса генерирања. Међутим, пратећи процесе генерирања пјесме XXIV „Шћепан Мали“, без тешкоћа се може закључити да је та тематика својом актуелношћу претходно заинтересовала још два ствараоца из истог културног ареала – Петра Првог Петровића Његоша и Сима Милутиновића Сарајлију. Петар Први је не само непосредни учесник и поуздани свједок историјских догађаја него је он истовремено и један од епских и драмских јунака спјева *Лажни цар Шћепан Мали*, те се у овом случају јавља као homo duplex или homo triplex, уколико прихватимо мишљење да је он аутор пјесме „Шћепан Мали“, односно да је С. М. Сарајлија од њега записао пјесму, а објавио је под неуобичајеним насловом – „Боговање“ (не спомињући од кога ју је чуо и записао).

Први пут је епска пјесма „Шћепан Мали“ објављена у Сарајлијиној *Пјеванији црногорској и херцеговачкој* (Будим, 1833), а други пут у

¹⁴ Од Деретићевих књига издвајамо – *Композиција Горског вијенца* (Београд, 1969), *Горски вијенац П. П. Његоша* (Београд, 1986), занимљив оглед о Шћепану Малом, објављен у зборнику *Петар Други Петровић Његош. Личност, дјело и вријеме (1813-1851)*, ЦАНУ-САНУ, Подгорица – Београд, 1995, као и опширан текст објављен у волуминозној Деретићевој *Историји српске књижевности* (Београд, 2002, стр. 671-675).

Вриједне пажње су и књиге Мишела Обена *Његош и историја у песниковом делу* (Београд, 1989), Слободана Томовића *Коментари: Лажни цар Шћепан Мали, Луча микрокозма, Горски вијенац* (Београд-Цетиње, 1990), Митра Бакића *Црна Гора под управом владика* (Подгорица, 1995), као и прилог Добрила Аранитовића „Посебна издања о Његошу (1851-2013). Библиографија“, објављена на крају зборника радова *Петар Други Петровић Његош – дејеста година од рођења (1813-2013)*, ЦАНУ, Подгорица, 2014, која садржи преко 400 библ. јединица, од укупно 21.000, посвећене Његошу у наведеном периоду.

његовој *Историји Црне Горе од искона до новијег времена* (Београд, 1835). Михаило Стевановић с правом указује на много веће амбиције Петра Другог у односу на своје претходнике, будући да је његова верзија, објављена као XXIV пјесма, у избору народних пјесама *Огледало српско* (Београд, 1846), не само много литерарнија од преузетог узорка него је и троструко увећана (садржи 358 стихова). Посматрана са становишта теорије верзија, народна пјесма се може сматрати етимом драмског спјева о Шћепану Малом (пјесма је, дакле, *основница*, а спјев је *изведеница*). Његошева пјесма садржи све карактеристике високе реторичности и виртуозности, као и формалне савршености, јер је аутор у њој успио да одржи епску динамику познатих догађаја, да их маштовито надогради и да усклади однос појединих сегмената и цјелине.¹⁵

Најважнији етимон књижевног мита о Шћепану Малом по нашем мишљењу, представља историјска проза Сима Милутиновића Сарајлије објављена у *Историји Црне Горе* (1835) у којој је аутор сабрао сва народна предања, све доступне му историјске документе и сва казивања свједока – непосредних учесника описаних историјских догађаја и поузданих казивача. Писана као дио *Историје*, она по априорно изабраном циљу не би могла бити убројана у чисту литерарну форму, али, судећи по књижевном дару, који је пресудан, она се без икаквих тешкоћа може анализирати као илустративан пример „хибридне форме“, јер осим што априорно припада историографији, она истовремено садржи елементе хронике, летописа, биографског записа, аутобиографског записа и сл. Од свих анализираних прилога у овој студији она пружа највише потребних информација о елаборацији обухваћене тематике и проблематике.

---

¹⁵ Неки од његошолога оправдано су писали о недовољној бризи о формалном савршенству дјела. Његош је у последњем објављеном дјелу и том аспекту посветио довољно пажње. Стекли смо утисак као да на тај начин жели да избјегне ону јетко интонирану примједбу Ј. С. Поповића упућену С. М. Сарајлији: „Био је чедо магновења, летио с једнога предмета на (други) и осећао и писао како му је магновење диктирало. Отуда је, наравно, морала произићи она смеша у његовим умотворинама, и ја га са књижевничке стране не умам прикладније сравнити него са грудвом руде из здравог окна ископане; све измешано и непречишћено“. Упутно је видјети тротомну *Историју српске књижевности – РОМАНТИЗАМ* Миодрага Поповића, објављену у Београду, 1968-1972. У првом тому (1968) аутор је објавио обимну расправу „Петар II Петровић Његош“ (стр. 149-318).

У заједничком издању *Историје Црне Горе и Дике црногорске* (Бачка Паланка, 2009, ова историјска проза саопштена је на стр. 116-137). Она се доживљава као изузетно занимљиво књижевно дјело, без обзира на хетерономност изабране форме, о чему занимљиво пише Живко Ђурковић у књизи *Сарајлија и Његош* (Никшић, 1992, стр. 5-74). Хетерономност форме, коју смо по доминантним елементима, наратолошки дефинисали као *историјску прозу*, употпуњена је двама веома важним сегментима, који се осјећају као њени елементарни дјелови: ненасловљеном епском народном пјесмом о Шћепану Малом (стр. 122-126), састављеном од 125 десетераца) и документарном прозом, која се односи на *Грамоту* руске царице Катарине Друге, упућене Црногорцима (1769), која је саопштена *in extenso* (на стр. 127-131). Занимљиво је при томе напоменути да С. М. Сарајлија показује истинско одушевљење предметом историјске и књижевне обраде; потом да његово дјело прати несвојствен му објективистички стил казивања и изразито милутиновићевска способност даровитог усклађивања вјеродостојних података и претпоставки, јер Шћепан Мали и даље остаје неријешена енигма. „Међутим, ништа се није могло сазнати ко је он заправо и одувијек био и одакле је у Боку дошао и како се у такав посао упустити домислио“ (стр. 136), закључује С. М. Сарајлија на крају.

Поводом „позајмице“ епске народне пјесме „Шћепан Мали“, објављене и допуњене за још двије трећине у избору *Огледало српско* (под бр. XXIV, стр. 160-171, ст. 358) неопходно је закључити да се Његош још у два маха вратио коментарисању односа историје и поезије. Први пут то чини у „Предисловију“ *Огледалу српском* (стр. 11); „За црногорске пјесне се може рећи да се у њима садржава историја овога народа, који никакве жртве није поштедио, само да сачува своју слободу. Истина је да поезија на неким мјестима понешто увеличава подвиге Црногораца; на многима и важнијима држи се строго тачности“ (Цетиње, у Црној Гори, на Благовијести 1845. год.). Други пут то чини у предсмртном, аманетном писму аустријском књижевнику, публицисти, преводиоцу и уреднику листова Лудвигу Аугусту Франклу (писаном на Цетињу, 12. X 1851): „Наше су народне пјесне историја јуначка, епопеја народна. У њима човјек може видјети какав је народ који их пјева“, о чему занимљиво пише Весна Вукићевић-Јанковић у књизи *Његошеви писмописи* („Змај“, нови Сад, 2002).

Хумористички интонирана, иронијом прожета, а елаборирана у виду гротеске, Његошева наративна проза „Житије Мрђена Несретниковића“ у одређеној мјери дјелује не-његошевски, уколико не прихва-

тимо претпоставку да је писац посједовао много ширу и разноврснију лепезу даровитости од оне која му је до сада приписивана. Приповијетка је први пут објављена као самостално издање (на Цетињу, 1935), а други пут у календару „Грлица“ (1837), у одјељку „Моралне приповијетке“, што значи да је аутор био веома задовољан њоме и њеним пријемом у црногорској средини. Иронично интонираном реториком наслова она се јавља као персифлажа средњовјековних хагиографија, док понуђеним наративним моделом указује на често коришћене приче, какве су на почетку нове књижевности биле *маритиме* (опис хаварије на мору) и *пронискитираион* (опис путовања на ходочашће), о чему занимљиво пише Милорад Павић у *Рађању нове српске књижевности. Историји српске књижевности барока, класицизма и предромантизма* (СКЗ, Београд, 1983).

У оквиру наратологије посматрано, могу се уочити бројне сродности и разнородности стваралачких поступака С. Зановића, с једне, Његоша, с друге, и С. Матавуља, с треће стране, који је писао о неспутаности узавреле медитеранске маште, изазване сунцем. У том погледу Медитеран представља истинску колијевку и Левантинске приче и бројних књижевних митова рођених у њеном окриљу. У структури хумористичке приповијетке доминантни су – *догађајни нивои*, док су потпуно изостали *асоцијативни нивои*. Они су замијењени невеликим бројем *ауторских коментара* (објављених на стр. 205-206, 209, 216, 217-218 и 222, 223), међу којима је последњи најфункционалнији, јер он свједочи о функционалној недовршености дјела, као и о реалној недовршености сваке Левантинске приче и књижевног мита који неминовно захтијевају наставак. Истовремено, приповијетка показује надмоћ логике наратије, као и примјену четири врсте процеса: „хибридизацију култура“, „хибридизацију језика“, „хибридизацију жанрова“ и „међужанровску проходност“, јер ово невелико дјело садржи бројне елементе *романа на путу*, *витешког романа* или *пикареског романа*, између осталог.¹⁶

---

¹⁶ Завршни ауторски коментар гласи: „Заиста, сметеносмршени читатељи, чини ми се да више среће неће имати ови ученици него њихов учитељ. Ово вам оволико сад излажем на карту, а што ће се посад са мном и мојијема ученицима учинити, то се неће моћ ни на три листа карте исписати, но ће се ту шћети бремене бремена карте, јербо сам ја доста млад; толико су ми шездесет годинах па ево видите колико ме несрећа ћерала и мучила“ (књ. 4, стр. 222-223).

Савремени његошолози тврде да се Његошеви спјевови генолошки могу дефинисати на следећи начин: *Горски вијенац* је романтично-драмски спјев, *Луча микрокозма* је алегоријско-религиозни спјев, док је *Лажни цар Шћепан Мали* национално-историјски драмски спјев. Међутим, у много мањој мјери је видна сагласност око припадности три реномирана спјева појединим стилским формацијама, као што су – *класицизам*, *предромантизам* и *романтизам*, с обзиром на то да се само *романтизам* дијели на три врсте (неразвијени, развијени и високи).¹⁷ Сасвим мали број теоретичара књижевности сматра да високом романтизму припадају дјела попут рефлексивне поеме „Мисао“ (1844), „Посвета Г. С. Милутиновићу“ и *Луча микрокозма* (1845). Међутим, много је већа и примјетнија сагласност његошолога када су у питању сродности двају спјевова, јер је *Лажни цар Шћепан Мали* настао непосредно након објављивања *Горског вијенца*, тако да би у дијамантску годину (1847) требало убрајати и завршетак драмског спјева о балканском алазону.

На дну првог издања *Лажног цара Шћепана Малог* аутор је унио индикативну ознаку – „У Југославији“, а на полеђини насловне стране, као вишезначни епиграф, следећу терцину, штампану ћирилично и латинично („Печатња браће Жупана у Загребу, 1851“):

„Непита се, ко се како крсти,
Но чија му крвца грије прси,
Чије л'га је задојило мл'јеко? – „¹⁸

¹⁷ Током протеклих деценија његошолози су различито вредновали три најпознатија Његошева спјева. По нашој валоризацији на првом мјесту налази се *Луча микрокозма* (1845), на другом *Горски вијенац* (1847), а тек на трећем *Лажни цар Шћепан Мали* (1851). Рефлексивну поему „Мисао“ (1844), „Посвету Г. С. Милутиновићу (на Цетињу, 1. маја 1845)“ и спјев *Лучу микрокозма* (1845) сматрамо не само најрепрезентативнијим Његошевим умотворима, него репрезентативним и у контексту националне и наднационалне књижевности романтичарске провенијенције.

¹⁸ Наведена терцина преузета је из рефлексивне пјесме „Поздрав роду на Ново љето“ (ст. 45-47) штампана најприје у „Серпском Народном Листу“ (Нови Сад, 12. I 1847). Подједнаку експресивну и сугестивну снагу садржи и мало спомињана терцина (ст. 21-23):

„Родољубје што је? Електрика,
пречишћена искра божествена
крз пламове бесмртнова огња“,
као и добропознати и често цитирани катрен (ст. 30-33):
„Липо, лјепо, лепо и лијепо,

Сви набројани и пажљиво пласирани детаљи указују на то да је спјев *Лажни цар Шћепан Мали* припреман више од деценије и по (1833–1851), за разлику од спјева *Луча микрокозма* који је написан у једном даху (за 29 дана) и који самим тим потврђује теорију спонтаности у настајању дјела.

На основни циљ или више циљева које Његош жели да оствари дуго припреманим дјелом непосредно указује „Предговор“ (стр. 9-11). У њему аутор „*Пјесмотворја*“ објашњава удио документа, народног предања и индивидуалне умјетничке маште, сугеришући потенцијалном читаоцу идеју да најмањи удио у њему имају историјска грађа и извори (которског провидура Пасквала Цигоње, млетачког посланика при Порти Јустинјанија и г. Дуода, тадашњег млетачког вицеконзула у Скадру, које је писац пронашао у Млетачком архиву, почетком 1847. године). О томе Његош пише: „Да све ситнарије овдје ставим што су ова тројица писали, дуго би било; али између истијех неке морам споменути да се увјере читатељи да у дјелу овоме мојега сопственога ништа није што није основано на причању народном и на рапортима више речене тројице“ (стр. 10), што представља еклатантан примјер топоса „афектиране скромности“, о чему занимљиво пише Е. Р. Курцијус.¹⁹

Током истраживања односа продукционог и рецептивног модела закључили смо да се Његош служи свим познатим детаљима, сукобима и обртима у том периоду живота Шћепана Малог (1776–1773), преузевши чак и низ погрешака које су доцније историчари и књижевни историчари педантно исправили. При томе је важно напоменути да је Његошев драмски спјев о Шћепану Малом не само послужило као широка епска форма за систематизовање у народном предању сачуваних казивања, него је, истовремено, омогућавао посебан начин елаборације обухваћене тематике и мотивике, ради постизања што виших литерарних вриједности, да би потом послужило као иницијативни центар за даље ширење књижевног мита о балканском алазону, на

било, бјело, бело и бијело -
листићи су једнога цвијета,
у пупуљ се један одњихали“,
која припада истој идеографми.

¹⁹ У продужетку Његош пише: „Оно што народ прича види се у историју Милутиновића; а оно што речена тројица пишу, оно се само у архиви могло наћи“ (стр. 11). По свему судећи, за Његоша је народно предање као филтрирано искуство и сазнање било најпоузданији извор. Оно се јавља у утврђеном облику, без обзира на то да ли се преноси усменим или писаним путем.

што свим садржаним звучењима и значењима упућује Љубишина приповијетка, објављена недуго након спјева (1868).²⁰

Из чина у чин, из појаве у појаву, књижевни мит је повлачен у други план (примјера ради, навешћемо податак да се Шћепан Мали као епонимни јунак уопште не јавља у другом и петом чину), а да све више простора добија пишчева опседантна тема – *борба за слободу*, што се види по бројним пасажима спјева који су посвећени косовском миту и сјећањима на протекле историјске догађаје, најчешће трагично интониране. По устаљеном обичају, глобалну идеографску идеју Његош инфилтрира у субјективна и интерсубјективна искуства и сазнања. Овога пута то је учинио у вехементном дијалогу Беглербега и игумана Теодосија, који бране двије различите филозофије живота и двије различите стваралачке визије:

БЕГЛЕРБЕГ

„Ти све нешто, као нехотице,
ове горе дижеш у облаке.
Ја се чудим, тако ми ћитапа,
с оба ока кад виђу слијепца.
А видиш ли, болан калуђере,
овдје мјеста ни живљења нејма
за човјека, нако за ђавола“.

ТЕОДОСИЈА МРКОЈЕВИЋ

„Ако није мјеста за живјење,
а оно је мјеста за причање;
причање је души посланица
ка тијелу ваше гурабије,
па јошт какво те какво причање
из кога ће наша покољења
вјечну силу душевну сисати“
(стр. 77-78, ст. 548-561).

---

²⁰ Први чин има 877 стихова, други 842, трећи 850, четврти 912, а пети 623 стиха, што укупно износи 4.104 стиха, подијелених у 54 појаве. Његошеве стихове посвећене значењу приче и причања парафразираће доцније Никола Први Петровић Његош стихом – „Причањем се душа храни“. Имајући у виду однос наративног и скриптивног модела културе, ми смо овај стих парафразирали као – „Писањем се душа храни“ и узели га као међунаслов у одјелку наше монографије – *Дар и надахнуће (Књижевно дјело Николе Првог Петровића Његоша)*, Подгорица Цетиње, 1997, стр. 310.

На срећу, истински пјесник је надвладао хроничара, тако да би се, условно, могло говорити о замјени планова драмског сукобљавања у *Лажном цару Шћепану Малом*. Након што је самозванац у пракси показао све своје негативне карактеристике, драмски писац је, задовољан оствареним циљем, искористио прилику да инвентивно унесе у драмски спјев још десетине нових и очекиваних тема и мотива, о чему свједоче два завршна чина у којима је поље догађајних и асоцијативних низова пренесено у отомански миље. Тако је, дефинитивно, остварена *двоплана слика стварности*, те је Његош могао да покаже висок степен усаосјећавања са представницима отоманске Порте и отоманске локалне власти у судару са Шћепаном Малим. Уношење теме *борба за слободу* увелико је допринијело да се при крају спјева Шћепан Мали пресели из епицентра на маргину драмских збивања, а да основне теме спјева – *борба за слободу* и основне *етичке вриједности* – избију у први план. Ријетко се дешава да Његош као резонера изабере потурицу или Турчина. Овога пута то чини у петом чину (трећој појави), изабравши као „друго ја“ мудрог и ученог Мулу Хасана:

„Зло чинити, ко се од зла брани,
ту злочинства нема никаквога“

(стр. 182, ст. 181-182).

У низ премиса интенционалног и лингвистичког лука убројали бисмо и Његошево настојање да читав колоплет догађаја, историјских и имагинативних, елаборира на што вишем књижевно-естетском нивоу, што се нарочитом снагом види у климаксима драмске радње (у III чину), као и њеном ефектно засвођеном крају (у V чину). У најуспјелије дјелове драмског спјева убројали бисмо Дјејствије треће (стр. 83-132) и Дјејствије пето (стр. 175-201), особито уколико имамо у виду најуспјелија јавленија у трећем чину (друго, четврто, шесто, седмо и осмо), док се пети чин може сматрати ефектним *финалом*, особито када имамо у виду најуспјелија јавленија у њему (прво, друго, треће, четврто и осмо). Најмање је успјело Дјејствије четврто (стр. 133-174), у коме се нарочито осјећају инспиративне осјеке, поготово у завршним појавама (осмој, деветој, која дјелује као непотребна епизода, десетој и једанаестој). Између најуспјешнијих и најмање успјешних, налазе се Дјејствије прво (стр. 15-51) и Дјејствије друго (стр. 53-91), при чему се као најдраматичнија издваја осма појава другог чина (стр. 75-86), која илустративно објашњава зашто се спјев *Лажни цар Шћепан Мали* че-

сто дефинише као „књига дијалога“. Вредновање и превредновање са данашњег становишта завршили бисмо констатацијом да су први и други чин спјева, по књижевно-естетским дометима много ближи трећем и петом, као најуспјелијим, него четвртом чину, као најнеуспјелијем у дјелу.

Обнову књижевног мита, а у његовом оквиру и обнову Косовског мита тумачимо Његошевом потребом да се на литерарно прихватљив начин прихвати овај логички тешко схватљив прекид у владавини династије Петровић-Његош (као „ексцес историје“), а то је учињено навођењем низа историјских, друштвених, културолошких, али и психолошких разлога. Насупрот алазону Шћепану Малом, као „човјеку не на свом мјесту“, како би рекао Шкловски, Његош уводи игумана Теодосија Мркојевића не само као *резонера* у драми него и као *alter ego*, који у себи сажима народну мудрост и који се исказује како у збору тако и у твору. Насупрот канонизованом прототипу бића исламске културе, као ограниченом субјекту, Његош је као корелат поставио природно биће. Игумана Теодосија он описује као слободно, ничим ограничено биће, о чему сâм субјект врло ефектно и сугестивно каже:

„по буквици учио сам књигу,
по људима учио сам свијет,
по звјездама и богословију“

(стр. 137, ст. 87-89).

На крају, није на одмет напоменути да је драмски спјев *Лажни цар Шћепан Мали* веома примјерен компаратистичким истраживањима, а у том оквиру и имаголошким, јер су овдје, као што је већ речено, сукобљени не само различити културни него и различити цивилизацијски модели. Под првим ми подразумејемо сукоб хришћанске и исламске филозофије и религије, а под другим сукоб романског, германског и словенског модела културе, с нарочитим освртом на дуговјеки сукоб католицизма и православља, сукоб који се стољећима све више разбуктава, те актуелност Његошевог дјела не губи ништа у нашем времену. Желимо ли да у једном дистиху драмског спјева сумирамо сва сродна и разнородна мишљења и судове сукобљених цивилизација и културних модела, најбоље ћемо учинити то навођењем филозофски и поетски интониране апофтегме, коју изговара војвода Драго и којом доминира трагична визија живота:

„ко вјечито хоће да живује,
мученик је овога свијета“
(стр. 99, стр. 137-138).

Као што се види, Његош је за особите теме и мотиве умιο да одабере особит пут пјесничке инспирације, како би тим поводом рекла умна Исидора Секулић.

„А ПРИЧА ТЕЧЕ ДАЉЕ И ПРИЧАЊУ КРАЈА НЕМА“....
(Љубиша)

Љубишино племе Паштровићи, које се простире од Куфина до Бабина Вира, не само да је једно од најстаријих словенских племена него је уједно и племе са најбоље сачуваним историјским и другим документима. О томе свједочи Јован Вукмановић у монографији *Паштровићи (Антропогеографско-етнолошка испитивања)*, Цетиње, 1960, три књиге објављених исправа: *Паштровске исправе од XVI до XVIII вијека* (приредили М. Божић, Б. Павићевић и И. Синдик, Цетиње, 1959), *Паштровске исправе (II)*, приредили Ј. Бојовић, М. Лукетић и Б. Шекуларац, Будва, 1990) и *Паштровске исправе (III)*, приредио Б. Шекуларац (Петровац на мору, 1999) и волуминозна *Библиографија о паштровићима* (Петровац на мору, 2001), саставио Милорад Т. Миловић (библ. јединица 10.125, стр. 812). На том врелу „живе историје“ Љубиша се напајао користећи у првом реду све облике народне предаје, потом постојеће историјске изворе, непревазиђено Његошево дјело, као и дјело свога учитеља Антуна Којовића. И као веома способан сакупљач, и као живо заинтересован савременик и као аутентични стваралац, Љубиша је у свему руковођен старом латинском сентенцом – *Historia et philologia in acta*.²¹

На основе односа историја – белетристика указали смо детаљно у два издања поетичке монографије – *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (Нови Сад, 2000, и Бијело Поље – Нови Сад,

---

²¹ Сви цитати у раду наведени су према издању – *Сабрана дјела С. М. Љубише – Критичко издање*, 1-5 (ЦАНУ, „Универзитетска ријеч“ и Историјски архив, Подгорица-Никшић-Будва, 1988). Прву књигу приредио је Ђуза Радовић – *Приповијести црногорске и приморске*, другу Ново Вуковић – *Причања Вука Дојчевића*, трећу и четврту Радослав Ротковић – *Бој на Вису. Преводи. Чланци. Говори и – Писма*, а пету Мирослав Лукетић – *Био-библиографија. Прилози*.

2003), подијеливши ово стваралаштво у двије фазе: I (1845–1868) и II (1868–1878).²² Још тада смо тврдили да је приповијетка „Шћепан Мали“ посвећена европски познатом *алазону*, а да је приповијетка „Кањош Мацедоновић“ посвећена племенски познатом *еирону*, те да се с правом може говорити о принципу бинарне опозиције. Када су у питању приповијетке „Шћепан Мали како народ о њему повиједа“ (Скупио и сложио С. Љубиша, „Дубровник“, Сплјет, 1868, стр. 129-162) и „Продаја Патријаре Бркића (Приповјест за времена Шћепана Малог)“, објављене у истом забавнику 1870, онда се такође може говорити о стваралачком диптихону. У првом дијелу доминира трагична, а у другом комична визија живота, што такође представља примјер употребе бинарне опозиције. Тиме тумачимо и заједничко објављивање приповједака о Шћепаном Малом и Кањошу Мацедоновићу као епонимним јунацима (тачније речено као јунацима двају књижевних митова), под насловом *Pripovijetke* (Љубиша Ст., „Dubrovnik“, Spljet, 1871, стр. 239-272).

Као што је познато, Љубиша континуирано користи топосе „афектиране скромности“ и „завођења читаоца“. На насловној страници приповиједачког првијенца – *Pripovijesti crnogorske i primorske* (*Skupio, složio i pregledao Šćepan Mitrov Ljuviša*), у Дубровнику, 1875, аутор се представио само као сакупљач, док у кратком предговору „Ћитаосима!“ користи мото из Његошевог драмског спјева *Лажни цар Шћепан Мали*, а потом свједочи о обнаженом поступку: „Моја памјера била, да овом радњом учувам неколико знаменитијех догогјаја своје отадзбине, а узглед да опишем начин живљенја, мишљенја, разговора, нарпкон врлине и пороке својјих земљака, па све то да предам потомству онако како сам чуо и упамтио од старијих људи, јер видим да се свакдан те

²² Након монографије објавили смо још три студије: „Дуго трајање“ као ознака медитеранског ареала (Конструкција догађаја и реконструкција приче у Љубишиној наративној прози), 2003, „Првоименовање ствари и рађање језика“ (Допринос Нова Вуковића љубишологији), 2006, и „Књижевнонаучне монографије о дјелу Стефана Митрова Љубише (Прилог књижевној аксиологији)“, 2012.

Видјети сљедеће зборнике радова: *Стефан Митров Љубиша* (ЦАНУ, Титоград, 1976), *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише – Ново читање* (Будва, 2000), *Паитровићи (Историја. Култура. Природа)*, Петровац на мору - Свети Стефан, 2001, *Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе* (Будва, 2005) и *Паитровићи (Језик и књижевност)*, Београд-Петровац на мору, 2012.

stvari preobražuju i ginu svešto je napredniji doticaj i poplavica tugjinstva“ (стр. 35).²³

Теоретичару прозе и љубишологу постаје јасно да је приповјетка Шћепан Мали (Приповијест црногорска средином осамнаестога вијека)“, рађена по априорно утврђеној концепцији, јер је најприје подијељена у четири главе: I ШЋЕПАН ЛИЈЕЧНИК И ЉЕКАР (стр. 36-40), II ШЋЕПАН ЦАР (стр. 40-45), III РАТ И БОЈЕВИ (стр. 45-52) и IV СМРТ ШЋЕПАНОВА (стр. 52-55), а потом су те главе подијељене на мање сегменте (прва глава садржи: увод, три сегмента и закључак, на примјер). Сасвим је прихватљив начин сегментације прве и друге главе, будући да се ради о чисто *наративној прози*, док је мање прихватљив начин сегментације треће и четврте главе, будући да се ради о *историјској прози*. Но, у објема врстама приповједач настоји да у што изразитијој мјери примијени три водећа принципа сопствене психологије стварања: *истинитост, актуелност и занимљивост казивања*. Љубиша се осећа дијелом стваралачке породице, коју чине: изворни *приповједач*, ангажовани *слушалац* и креативни *пре-приповједач*, уз претпоставку да сва три члана наведене породице морају бити креативни у поступку преношења не само елабориране тематике и мотивике него и умијећа које нуде стил и језик природног говора.

При томе не треба сметнути с ума да нам је Љубиша оставио у наслеђе рукопис *Историја Црне Горе*, коме се губи траг у дворској библиотеци краља Милана Обреновића (о чему занимљиво пише Милан Медиговић – Стефановић, 2012), као и Његошевој *Историји Црне Горе* у неком од градова Француске, половином XIX вијека (о чему занимљиво пишу Љубомир Ненадовић и Павле Поповић). Посебно би било занимљиво упоредити Љубишу као историографа и Љубишу као белетристу, када је ријеч о Шћепану Малом. О томе свједочи Ново

---

²³ Бранећи се од приговора да је непоуздан казивач, по свједочењу биографа Т. С. Виловског, Љубиша је тим поводом рекао: „Ја сам добио грађу за приповијетке које сам објавио: Скочи дјевојку и Проклети кам од игумана Мојсија Вукшића Грбљанина; Малога Шћепана од Вука Маркова Вранете Махине; продају патријаре Бркића од Ђура Вучетина Брајића; Попа Андравића од Митра Попова Греговића Паштровића и то послјије Којовићеве смрти. Крађа и прекрађа звона догодила се, такорећи, пред мојим очима. Кањош Мацеџовић легенда је коју скоро сваки Паштровић зна. *Сам сам пак допунио историчну страну како сам најбоље могао и умно*“ (подвукао Р. В. И.). Међутим, није могао да се одбрани од оправданих примједби које је саопштио Нићифор Дучић у посебном издању – *Примјетбе на „Коментар Горског вијенца“* (Београд, 1870).

Вуковић као најпозванији љубишолог: „Фикционализација тог свијета и његовог историјског и географског контекста заправо је омогућила његово трајање у једној другој равни, читавање дубљих истина о њему и доживљавање великих вриједности које је имао. Ликови Љубишиног књижевног свијета, као мало који у нашој целокупној литератури, успјело представљају виталност, даровитост и духовни потенцијал једне расе, али исто тако и њену непрактичност и ирационалност које западни свијет никад није разумио“ (стр. 172-173).

Љубиши је, међутим, истовремено стало и до регионалних и до универзалних вриједности свег духовног стварања (које Ватрослав Јагић именује као *словесност*). Спајање „студија књижевности“ и „студија културе“ може показати до којих граница је могуће проширити дискусију о Левантинској причи или књижевном миту, посебно уколико се имају у виду могућности компаратистичког истраживања (имагологије). На разноврсност књижевних ликова у европском ареалу културе указује Марко Суђић у огледу „Паштровићи у сазвјежђу европских пустолова“ (2001):

„Са редом пустолова почело је модерно доба, заправо нова вјештина израбљивања. Пустолови нијесу пљачкали немоћне и нијесу нападали кочије на друмовима, већ су варали таште а пљачкали лакомислене. Та нова врста лопова начинила је савез са свјетским грађанством и са углађеним манирима. Пустолови друге половине XVIII вијека, слободно се може рећи, били су претече данашњег грађанског друштва Европе. Ти нови грабежљивци имали су fine манире, говорили су дотјерано и често су се изражавали филозофски. У свима њима постојала је одређена црта духовитости и психологије која их је чинила симпатичним, а поједини међу њима досезали су генијалност“ (стр. 208).²⁴

---

²⁴ Од мноштва европских пустолова аутор је издвојио само седам: 1. Цона Лоа, 2. де Еона, 3. Нојхофа, краља Корзике, 4. Калиостра, који је настојао да буде сицилијански краљ, 5. Тренка, 6. Сен-Жермена и 7. Ђакома Казанову, Венецијанца и историографа ове „знамените дружине“.

Од домаћих пустолова Суђић спомиње: 1. Тома Медина, 2. Примислава-Марка Зановића, 3. Стјепана Зановића, 4. Руђера Бошковића и 5. Шћепана Малог. За С. Зановића тврди да се у Паризу упознао са Ж.Ж. Русоом и да је, након тог познанства, превео *Пигмалион*.

Посебну занимљивост расправе о књижевном миту посвећеном Шћепану Малом у дјелима три анализирана ствараоца видимо у начину на који та дјела припадају појединим епохама (Просвјетитељству, на примјер) или стилским формацијама (класицизму, романтизму и реализму, на примјер). Реторика Зановићеве прозе указује на међународну репутацију балканског алазона: „Шћепан Мали или Etienne Petit или Stefano Picoło као лажни Петар III руски цар“. Његош загоњеност лика и ланца догађања ставља у поднаслов: „Историческо собитие при свршетку XVII вијека“ (*Горски вијенац*) или „Историческо Збитије Осамнајестога Вијека“ (*Лажни цар Шћепан мали*), уз нужну генолошку одредницу „*Пјесмотворје*“, при чему ни до дана данашњега нијесу пронађени веродостојни историјски подаци ни о *истрази по-турица* нити о *поријеклу* Шћепана Малог, што је представљало најважнији циљ сваке врсте истраживања.²⁵

Љубиша вјерује у истинитост догађаја и постојање личности које су их обиљежиле као непосредни актери из земље и иностранства. Но и поред тога, он, у виду ауторских коментара, разликује „поуздану“ од „непоуздане приче“. У „Продаји патријаре Бркића“ епски јунак Лука Стојанов каже Бубићу: ... „но свашта се говори и по пуку сије; па ко ће да разабере истину у толико пљеве ријечи“.²⁶ У уводној причи „Вук Дојчевић“ Љубиша истим поводом каже: „зато и молим читаоца да мени, а не моме повједачу, замјери, ако ми се гдје нехотице, и уз пркос сваког настојања, поткрала каква ријеч или облик што нијесу по свем народни“, јер, каже писац у продужетку, „ја нијесам у свом вијеку изнителио ни једне јединцате ријечи“ која не би била преузета из природног говора (књ. 2, стр. 71). О низовима парализама најобухват-

---

²⁵ Занимљиве су интервенције С. М. Сарајлије у веома успјелој народној пјесми „Боговање (Ким је спјевана не знам, а о боју је Црногорацах с Турцима у години 1768-ој случившега се)“, састављеној од 114 стихова, а објављеној у *Пјеванији*. На крају пјесме у првом издању стајало је Сарајлијино примјечаније: „Ово је све вјерно - исторически догађај, и зато је ова пјесна у мојим' ума очима међу понајзнатнијема, и по најславнијима“. Њу, дакле, понајзнатнијом и по најславнијом не чине њене естетске вредности него то што је она „вјерно-исторически догађај“, о коме савремене историчари готово да немају никаквих поузданих докумената.

²⁶ О томе пишу познати љубишолози: Божидар Пејовић (*Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише*, Сарајево, 1977), Радослав Ротковић (*Трагајући за Љубишом*, Београд, 1982) и Ново Вуковић (*Причања Вука Дојчевића*, Цетиње, 1980), као и познати лингвисти: Миодраг Јовановић (*Говор Пашировића*, Подгорица, 2005), Миодарка Тепавчевић (*Језик Стефана Митрова Љубише*, Подгорица, 2010, и В. П. Никчевић (*Љубишина језичка ковница*, 2003).

није је писао Милорад П. Никчевић у књигама – *Трансформације и структуре* (Загреб, 1982) и *Идеје и паралеле* (Осијек, 1984).²⁷

У сасвим реалистичком маниру Љубиша је у приповиједи „Шћепан Мали“ навео преко тридесет имена епских јунака, што историјских што неисторијских личности, која служе као аутентични свјedoци и учесници у описаним збивањима, без обзира на то да ли се ради о „догађајним низовима“ или „асоцијативним низовима“. Два крунска свједока су: пушконошац из времена Шћепана Малог, којег је писац слушао још у дјетињству, и пишчев блиски пријатељ, познати европски научник Валтазар Богишић, који му је показао десетину писама Шћепана Малог, доцније објављених у публикацијама ЈАЗУ. Међутим, најзначајнији „свједок“ је сâм С. М. Љубиша који не говори толико у име епског субјекта него у сопствено име када на почетку III главе „ШЋЕПАН ЦАР“ констатује:

„Као што бива вазда у сличнијем пригодама, тако се збило и онда; свако казива ствар не како је чуо, него како му је милије; многи додају снитве, пресказивања, чудеса, а ко хоће да друге надмудри, каже како се он давна сјетио да је то Велики Господар“ (књ. 1, стр. 41).²⁸

---

²⁷ Наведеној критичкој литератури неопходно је припојити и двије занимљиво концепиране и реализоване монографије Ларисе Ивановне Раздобудко-Човић: *Љубишина „Бисерница“ (пословице и мудре изреке у Љубишином дјелу)*, Будва, 2003, и *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише (Фразеологизми, паремije, поредбене конструкције и паремјски блокови у Љубишиној наративној прози)*, Нови Сад, 2004, које смо пропратили одговарајућим поговорима: „Допринос компаративном проучавању предајних облика“ (стр. 166-177) и „Кључар од језика“ (стр. 234-346).

²⁸ Током рада на студији о књижевном миту нарочиту помоћ су нам пружили колегинице и колеге: проф. др Мирјана Д. Стефановић, мр Бранка Драгосавац, Драгослава Јевремовић, Неђељко Поповић и Доброило Аранитовић, као и Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду, Градска библиотека у Београду, Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ на Цетињу и Библиотека Црногорске академије наука и умјетности у Подгорици. Свим појединцима, библиотекама и библиотекарима срдечно захваљујемо на указаној помоћи.

академик Радомир В. ИВАНОВИЧ

ЛИТЕРАРНИЙ МИФ О ШЧЕПАНЕ МАЛОМУ В РАБОТАХ
СТЬЕПАНА ЗАНОВИЧА, ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА НЬЕГОША
И СТЕФАНА МИТРОВА ЛЮБИШИ
(Приложение нарратологии)

Резюме

В эстетическо-поэтической монографии – *Митемы и поэтемы Томаса Манна* (2007) автор путем систематического анализа процессов мифологизации, де-мифологизации и повторной мифологизации, определил нарратологически и генеалогически точно термины: *митема*, *поэтема* и *мифопоэтема*. Продолжая обсуждение, начатое в этом исследовании, автор анализирует *Левантийскую историю*, и в ее рамках и *литературный миф*, обращая особое внимание на процессах историзирующего и теоретизирования мира, данных и вымыслов, мистификации и демистификации мифа, впервые в теоретической и параллельно с тем, и в применяющей уровне.

Когда дело доходит до *литературного мифа*, посвященного знаменитому балканскому авантюристу и *алазону* Шчепану Мали (1728-1773), автор впервые проанализировал диптих Стьепана Зановича: *Шчепан Мали поддельный Петар III император России* (Париж, 1784) и *Историко-политические заметки о Черногории и Черногорцев автора офицера, служившего в царской армии Шчепана Малого 1778. и вплоть до своей смерти, которая пришла 15. августа в 1779. году в провинции Црмница*, потом диптих Петра II Петровича Ньегоша: эпическая народная песня *XXIV Шчепан Мали* и историко-драматическая поэма *Поддельный император Шчепан Мали* (Триест, 1851), повествованный диптих Стефана Митрова Любиши: *Шчепан Мали как о ему люди поведаят* (Сплит, 1868) и *Продажа патриарха Бркич* (Сплит, 1870). Особое внимание в исследовании было подарено анализе двух процессов - генерированию поэтического представления (а) и генерированию литературного текста (б).

Vesna VUKIĆEVIĆ JANKOVIĆ

Filozofski fakultet Nikšić

NJEGOŠ I ZOGOVIĆEVA EKSPPLICITNA POETIKA

Zogovićeva rasprava, Njegoševa poema o borbi i slobodi¹, značajna je kao tekst koji sublimira vitalna mjesta njegove eksplicitne poetike, ali i kao tekst koji se, čak i nakon više od pola vijeka, može i dalje smatrati aktualizujućom i polemičkom, jer se i dalje (paradoksalno) nalazi na osporavajućoj poziciji. U skladu sa ekspliciranim poetičkim stavovima, Radovan Zogović je na ovaj način, dao svojevrsan doprinos ranije proklamovanim stavovima o revalorizaciji tradicije na osnovu subjektivnih i objektivnih činilaca, ali i svjedočanstvo o nametanoj cenzuri i zlo/upotrebi moći od strane institucionalnih centara. Zapravo, Njegoševu poemu o borbi i slobodi možemo čitati i tumačiti kao tekst s pulsirajućom metatekstualnom pozicijom, jer su u njemu otvorena i dalje aktualna pitanja – koja i u današnjoj nauci o književnosti predstavljaju žarište neslaganja i književnokritičkog polemisanja na planu temeljnih poetoloških određenja usmjerenih ka de/kon/strukciji etičkih, estetičkih, poetičkih kategorija, ali i identitetskih obrazaca i to ne samo u *Gorskom vijencu*, već i u cjelokupnom Njegoševom opusu.

Ključne riječi: eksplicitna poetika, Njegoš, *Gorski vijenac*, tradicija, realizam, napredna literatura

Zogovićevu eksplicitnu poetiku obilježio je čitav niz kritičkih tekstova, žustrih polemika i rasprava, koje svjedoče o književnoj atmosferi međuratnog i poslijeratnog perioda u razvoju južnoslovenske literature. U njima, u skladu sa borbenom klimom tog vremena, do najžešćeg izraza dolazi upravo izrastanje i oblikovanje zogovićevskog umijeća polemisanja, odnosno njegova uzdignuta pozicija u prostoru međusobno potirućih tendencija avangardnih i književnoljevičarskih idejnih diskursa.¹ Posebno nakon 1937. godi-

---

¹ Druga konferencija Međunarodnog udruženja revolucionarnih pisaca, održana 1930. u Harkovu donijela je više obavezujućih rezolucija. Proklamovan je direktivni model literature koji se odlikovao *izrazitom instrumentalizacijom književnosti u klasnoj borbi, zahtjevom za naglašenom društveno-kritičkom funkcijom književnosti u kapitalističkim zemlja-*

ne (koja, po mišljenju proučavalaca Zogovićeve eksplicitne poetike, najavljuje zrelu fazu u njegovim teorijskim ogledanjima)², do izraza dolazi njegovo aktivističko poimanje literature. Ono nadsvođuje zahtjeve za naglašenom društveno-kritičkom funkcijom književnosti, negatorski odnos prema avangardnom pluralizmu i *favoriziranje oblika s manjim stupnjem beletrizacije zbiljskoga*, odnosno proklamuje težnju ka ideologizaciji književnog diskursa i reduktivnom korišćenju izražajnih mogućnosti.

Upravo, u traganju za umjetničkom artikulacijom koja je u službi društvenih, klasnih i političkih interesa, Zogović propagira značaj realističke književnosti *u kojoj se dijalektički prožimaju i uzajamno obogaćuju marksizam kao spoznajna osnova i realizam kao književni metod*,³ ali ističe i ulogu pisca koji mora biti *inženjer ljudskih duša*⁴ i posjedovati *hrabrost da vidi svijet istinito i da ga prikaže onako kako ga vidi*.⁵ Po njegovom mišljenju, istinitost umjetničkog prikazivanja nije istovjetna empirijskoj reprodukciji stvarnosti, već se zasniva na zahtjevu da se umjetnički uobličie istorijske perspektive, zakonitost društvenog razvoja i istakne tipično i specifično onoga što se umjetnički odražava. Pri tome je kritički stav prema svemu što je *neprijateljsko duhu napretka čovječanstva*, jedan od najvažnijih zahtjeva novog realizma.⁶

Kao vertikala književne ljevice (odnosno, pobornik *novog umjetničkog realizma ili napredne literature*), Radovan Zogović se u svojim raspravama, polemikama i prikazima isticao kao izraziti protivnik višeznačnih avangardnih diskursa u literaturi sopstvenog vremena, nerijetko se obrušavajući na podražavanja, artificijelnost, programsku nedosljednost, stilsko

---

ma, opovrgavanjem i književne tradicije pojedinih nacionalnih književnosti i avangardnog pluralizma, posebno pak kritičkim odnosom njegovih zastupnika prema estetizmu i psihologizmu moderne književnosti i favoriziranjem oblika s manjim stupnjem beletrizacije zbiljskoga. Upućena je i najoštrija kritika onim modelima lijeve književnosti koji su se opirali ideologizaciji i redukciji izražajnih sredstava. O tome vidjeti u: Aleksandar Flaker: Poetika osporavanja. Avangarda i književna ljevica, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

² *Godina 1932. može se u Zogovićevom razvoju tretirati kao prelomna. Mada i dalje prevladaju kratki prilozi i fragmentarni osvrti, iz njih su izbrisane sjenke početništva. ... Cjelovitih teorijskih ogleda ovih godina nema (sve do pojave „Umetnosti i kritike“, 1939)...Up. Slobodan Kalezić: Fragment o Zogovićevoj poetici, Zbornik radova pr profesora i saradnika Filozofskog fakulteta, broj 10-11, Nikšić, 1989, str. 1-2.*

³ Radovan Zogović: Moj pogled na sukob na književnoj ljevici; razgovor vodio Miraš Martinović, Književnost, XXXVIII/1983, br.6-7, str. 149.

⁴ Radovan Zogović, *Za novi umjetnički realizam, Na poprištu*, Oktoih, Podgorica, 2007, str. 152.

⁵ *Osude bez priziva*, ibid., str. 204.

⁶ *Za novi umjetnički realizam*, ibid., str. 154.

eksperimentisanje i iznevjeravanje sociokulturnih aspekata i tendencija vremena. Kritički i polemički odnos prema mnogostrukim, često ispreplitanim tendencijama književnog ispoljavanja, ali i prema estetski i idejno suprotstavljenim tačkama gledišta u okviru socrealističkih i avangardnih diskurzivnih manevara konstituisao je Zogovićev prostor za oblikovanje svojevrsne *poetike osporavanja*.

Umjetničko odražavanje stvarnosti, po njegovom mišljenju, mora da bude izvor umjetnosti, to jeste da čini glavni sadržaj umjetničkih djela, čiji su pokretač *interesi koji čine u samoj objektivnoj stvarnosti glavnu pokretnu snagu istorije*.⁷ Bitan segment ove eksplicitne poetičke artikulacije odražava se *borbenom romantikom*, koja je *organski elemenat novog realizma* i koji *integriše iskustva ranijih umjetničkih formacija* (što je posebno elaborirano u esejima *Šaloozbiljna montaža* i *Osude bez priziva*).⁸

Braneći ovako oblikovano i projektovano poetološko i ideološko usmjerenje, često isključiv i nemilosrdan prema drugačijim mišljenjima, stikom užarene revolucionarne bespogovornosti i polemički usmjerenom diskursivnom energijom, Zogović je oblikovao stavove o funkciji književnosti i re/valorizaciji tradicije. Po njegovom ličnom uvjerenju (iz 1937. godine): *Umjetnosti koja bi bila apsolutno nezavisna od društvenih, klasnih i ličnih interesa nikada nije bilo, niti je sada ima*.⁹ Zapravo, u skladu sa iznesenim mišljenjem, književno nasljeđe mora biti kritički revalorizovano, prevrednovano, u skladu sa smjenom društvene formacije, a na osnovu subjektivnih i objektivnih činilaca, odnosno situacija *u kojima se, bilo u predvečerju društvenih promjena, bilo u toku tih samih promjena, ili ubrzo za njima, društveni antagonizmi pojavljuju oštro i jasno; društveni slojevi postaju reljefni i u društvenom i u psihološkom smislu; društvene snage postaju žive, materijalne sile, one svojom snagom nose promjene i zanose ljude; razgolićuju se istine i laži prikrivene prašinom „saradnje“ klasa, psihologije pojedinaca koji predstavljaju čitave grupe ili slojeve takoreći otopljive u onome što se radi i kako se radi*.¹⁰

Ovom vrstom diskursa Zogović je obilježio paradigmu socijalno angažovane književnosti oslonjene na *realističke tradicije*, s elementima vrednovanja u ime socijalističkih ideala (socijalistički realizam).¹¹ Njena bitna oko-

⁷ *Teorija odraza i umjetnička literatura*, ibid., str. 145.

⁸ *Šaloozbiljna montaža*, ibid., str. 191.

⁹ *Varijante jedne poante*, ibid., str. 14.

¹⁰ *Osude bez priziva*, ibid, str. 206.

¹¹ Up. Aleksandar Flaker: *Stilske formacije*, Liber, Zagreb, 1976, str. 100.

snica je zapravo da književni tekst nije samo odraz društvenog života, već i njegov aktivni (aktivirajući) dio. Upravo, u ovome se ogleda njegov stav prema odnosu narativnog i ideološkog diskursa (istorizaciji i teoretizaciji književnosti), a koji počiva na ukazivanju na slabosti u idejnom sloju starog realizma, nasuprot čemu se snaga *novih realista* (*Gorkog, Šolohova, A. Tolstoja, Majakovskog, Ostrovskog, Fadejeva, Aragona*) ogleda u njihovom pogledu na svijet, koji ne samo da odgovara aktuelnoj stvarnosti, već i pomaže da se shvate najdublje istine svijeta i o samom svijetu koji odražavaju.

Kao područje Zogovićeve društvene prakse i odraz literaturnih težnji jednog vremena stoji njegova rasprava, naslovljena kao *Njegoševa poema o borbi i slobodi*, a nastala kao jubilarni tekst (predavanje) o *Njegošu kao piscu Gorskog vijenca*, prezentovana je povodom stogodišnjice objavljivanja *Gorskog vijenca*.

Iako je navedeno predavanje (referat) bio objavljen, fragmentarno ili u cjelini, u većini tadašnjih listova i časopisa na jugoslovenskom prostoru, *sa Zogovićevim padom u političku, IB-ovsku nemilost činilo se da je pala, ili je barem tako izgledalo, i njegova poezija, čak i njegova rasprava o Njegošu*.¹²

Započevši svoju raspravu težinom pozicije savjesnog kritičara – zapravo njegovom kritičnom pozicijom, Zogović je naznačio da ni o jednom pjesniku nije teže pisati nego o Njegošu, a ni o jednom njegovom djelu nego o *Gorskom vijencu*, a da *to dolazi otuda što pjesnik tolike darovitosti traži barem približno darovita kritičara, odnosno što je Njegoš u Gorskom vijencu toliko dubok i raznovrstan, da kritičar, uprkos svim naporima, neprekidno i tegobno ne može dotaći dna niti dokučiti sve niti djela*. Istovremeno, istakao je da *ni o jednom našem književniku nije danas preče pisati nego o Njegošu...* jer je njegova poezija *jedna od najvećih književnih vrijednosti koju nasljeđuje naš oslobođeni narod i njegova kultura*.¹³

Posebno navodeći neprikosnovenost uzdignute Njegoševe pozicije u *nevelikoj književnoj tradiciji i kulturi crnogorskog naroda*, neskriveno zadahnut njegovom borbenom poezijom, a *svikao da ga voli i bez rasuđivanja* Zogović je istakao da je upravo Njegošev realizam bliži novom realizmu *nego realizam ijednog drugog našeg klasičnog ili modernog kritičkog realiste*. *On mu je tako blizak time što je prožet borbenom romantikom svo-*

---

¹² Slobodan Kalezić: *Bogatstvo i vrijednost književnog opusa Radovana Zogovića*, predgovor knjizi *Prkosne strofe*, Oktoih, Podgorica, 2007, str. XII

¹³ Radovan Zogović: *Njegoševa poema o borbi i slobodi*, *Usputno o nezaobilaznom*, Oktoih, Podgorica, 2007, str. 9.

*je vrste, nepomirljivošću prema svim negativnim stranama života i svijeta; što ima pozitivne heroje koji se, u uslovima svog vremena, bore za pravdu i ljepotu života, za dostojanstvo i sreću čovjeka, za poništavanje smrti; što su njegovi junaci tipični za prilike iz kojih su ponikli i koje inkarniraju; što sav kipi od unutrašnjeg optimizma i od onog blagorodnog i veličanstvenog bezumlja hrabrih i hrabrosti.*¹⁴

Kritička oštrica Radovana Zogovića zasjekla je u kritičku interpretaciju i valorizaciju književnog nasljeđa, ne samo reakcionarnih sudova i mišljenja, već i napredne kritike. Ona je posebno usmjerena na istrošenu matricu tumačenja i pogrešna čitanja, bez obzira na to da li su ovakva ogrješenja zastupljena u *reakcionarnim* ili *naprednim* kritičkim tekstovima. *Gorski vijenac* označen je u Zogovićevoj poetici kao tekst kulture, odnosno kao *nejasna ali živa osnova misaonih i izražajnih mogućnosti, moralnih i umjetničkih mjerila*.¹⁵ Upravo zbog toga, ne smijemo zanemariti činjenicu da književni tekstovi *ne govore o kulturi kojoj pripadaju, već predstavljaju tekstove kulture*,¹⁶ odnosno da, po svojoj prirodi, oblikuju snažnu kulturalnomemorijsku matricu, a time projektuju i društvene vrijednosti i očekivanja.

Upravo, u Zogovićevom književnokritičkom fokusu obuhvaćeno je *umjetničko ostvareno* kao nešto što je istovremeno koherentna jezička struktura, ali i književni prostor koji apsorbuje sve spoljašnje, pa i društveno-političke, elemente u koherentnu cjelinu. U okviru takve cjeline, on konstituiše specifično oblikovano jezgro egzistencije i esencije nacionalnog duha. Jer, upravo je ovo djelo ono što odražava, reflektuje ideološki sistem strogo uspostavljen na kanonu herojsko-patrijarhalnog, to jeste *njegoševskog* socio-kulturnog modela. Zogović insistira na pristupu ovom djelu kao segmentu društvene stvarnosti, odnosno sintetičnom poimanju društvenog stanja odraženog u djelu. Upravo zbog toga, Zogović usmjerava fokus na probleme sa kojima se suočavala Crna Gora u XVIII i prvoj polovini XIX vijeka, ukazivanju na specifičnosti u okvirima društvenih, državnih i kulturnih prilika, sa ciljem da se prezentuje objektivna istorijska, socijalna i kulturna osnova iz koje je iznikao *Gorski vijenac* kao *subjektivni odraz ži-*

¹⁴ *Njegoševa poema*, str. 32.

¹⁵ *Ibid*, str. 10.

¹⁶ A. Bužinjska, M.P. Markovski, *Književne teorije XX veka*, prev. I. Đokić-Saunderson, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 573.

vota,¹⁷ sa ciljem da se shvate stvarni izvori djela i ocijeni *njegov duboki i revolucionarni smisao, njegove tendencije, istinitost i realizam, patos i zbijenost, grka lirika i herojska patetičnost*.¹⁸

Zogović ukazuje na neprikosновенost činjenice da je ovo djelo i njegovog pjesnika dala Crna Gora *u periodu svog najvišeg napona, izraženog u stvaranju države i začetku stvaranja nacije*¹⁹. U središtu ove, kako je žanrovski određuje *dramske poeme*, nalazi se crnogorski čovjek i to čovjek rodovsko-herojskog doba. Postojanje duga i dužnosti u plemenskom uređenju projektuju principe žrtvovanja i samožrtvovanja, slivene u energijuagona, koja se smatra upravo samoodređujućom sudbinom dosezanja besmrtnosti. I u tim i takvim uslovima epska pjesma prenosila je i potpirivala agon, ona je značila metafizički vid borbe protiv unutrašnjih i spoljašnjih neprijatelja. Takav vid borbenog podsticanja i isticanja, kao mogućnost prevazilaženja egzistencijalne nemoći ugrađen je u eshatološku projekciju žrtvovanja za slobodu. Zapravo, *Gorski vijenac* odslikava *crnogorski svijet, svijet u episi plemenskog poretka, u osobitim spoljnim uslovima*. Zogović široko elaborira stav da *sukob svjetova koji je u osnovi Gorskog vijenca nije apstraktan, niti ima filozofsku prirodu*. On izvire iz sukoba različite nacionalne i vjerske pripadnosti, sukoba klasa, sukoba morala, sukoba *iz kojeg se razvija univerzalni – značaj sukoba između tiranije i slobode, odnosno svijeta koji gubi razumnost i pravo na opstanak, i svijeta koji se bori za novu razumnost i svoj opstanak*.²⁰

Zogović insistira na tome da je temelj ove dramske poeme *konflikt i krajnji sudar dvaju svjetova*, koje je Njegoš *umjetnički reinkarnisao kao dvije nove, estetske realnosti, zgusnute do tipičnoga i konkretizovane do detalja*.²¹ I u tekstu *O plemenu u Gorskom vijencu i tim povodom*, koji po uputstvima samog autora treba čitati kao dopunu prethodnom (pri čemu se, sa aspekta socijalne i kulturne situacije i njenog osvjetljavanja zaista do-

---

¹⁷ Za Zogovića: *Teorija odraza ima ogroman značaj za sve forme saznanja, ponaosob za umetničku formu, za umjetnost. Ona je metodologija svakog saznanja, svih formi odražavanja stvarnosti. [...] ... Saznanje – odraz stvarnosti, podudarnost osećaja, pojmova i slika sa objektom;* (str. 150). I dalje: *Pravim umjetnikom može se nazvati samo onaj pisac koji hrabro proniče u suštinu promjena što se odigravaju u istoriji, - pisac koji se ne boji da izrazi novo, čak ni onda kada se to novo tek javlja...;* up. *Teorija odraza i umjetnička literatura*, ibid., str. 143.

¹⁸ *Njegoševa poema*, str. 16.

¹⁹ Ibid, str.14

²⁰ Ibid, str. 17

²¹ Ibid, str. 27./28.

imaju kao diptihon), Zogović ističe karakteristične pojedinosti Njegoševog *poetskog svjedočanstva o plemenskoj Crnoj Gori* jer, po njegovom mišljenju, iz takve pozicije postaje jasno zbog čega se predanje u *dramskoj poemi* zaodijeva u mit i egzistira kao duhovna stvarnost. Upravo, *herojsko doba Gorskog vijenca, u Crnoj Gori kao ni u drugim zemljama svijeta nije bilo ‚mit‘, nego istorijska činjenica određenog ekonomskog, socijalnog i kulturno-psihološkog sadržaja.*²² Etička ravan u takvoj pjesmi projektuje estetičku vrijednost i predstavlja temeljnu mogućnost za formiranje kolektivne svijesti. Zato se socijalna slika projektuje u književnu, odnosno njenu aksiološku dimenziju, direktno je od nje zavisna i njome uslovljena. Princip prevladavanja nužnosti projektuje stradanje u funkciji odbrane i slobode, odnosno oslobođenja, koje je u direktnoj vezi sa principima opstanka i odbrane sopstvenog identiteta. *Besmisleni su, dakle, pokušaji domaćih propovjednika antipregnuća i antiherojstva da herojsko doba crnogorskih plemena „demitologiziraju“, svodeći ga samo na njegove negativne komponente ili ga prosto poistovjećujući s građanskim društvom nerevolucionarnog perioda i nerevolucionarne zaostale varijante*²³.

Zogović ukazuje i na pogrešno tumačenje odomaćeno u *negdašnjoj građanskoj publicistici* da se riječi pojedinih lica iz *Gorskog vijenca tretiraju i iskorišćavaju kao direktno Njegoševo mišljenje ... I zato – mada u Gorskom vijencu ima lica koja su bliža autoru i koja neposrednije izražavaju pjesnikove poglede i raspoloženja – ne treba sve riječi nijednog od lica tretirati kao vlastito Njegoševo mišljenje, njegove ocjene i parole.*²⁴ Ali, na najžešćem udaru Zogovićevog kritičkog mišljenja su nastojanja građanskih kritičara, istoričara i filozofa' (pri tome navodi posebno stavove Branislava Petronijevića i Nikolaja Velimirovića) *da Njegoša lansiraju prvenstveno kao mislioca, da filozofiji u Gorskom vijencu dadu primarno mjesto, što je, po njegovom mišljenju, ili znak naivnosti i primitivnosti naših pisaca ili jedan od vidova mistifikovanja i falsifikovanja Gorskog vijenca.*²⁵ On eksplicira da je cjelokupni *Gorski vijenac prožet zanosom odbrane života, divljenjem i ljubavlju prema čovjeku, vjerom u njega, a to zapravo znači vjeru u junaštvo, očuvanje slobode, tradicije i vjere: I sve to nimalo nije smetalo reakcionar-*

²² Ibid, str. 58

²³ Ibid, str. 27

²⁴ Ibid, str. 25

²⁵ Ibid, str. 33

*nim, građanskim piscima da ga proglase religioznom mistikom, „ispravnim pravoslavcem“, gotovo – „prepodobnim u Hristu“.*²⁶

Iz navedenog postaje očigledno da se, sa aspekta savremene njegologije, ovaj tekst može tumačiti kao neprekidno pulsirajući u odnosu na stavove koji se izlažu, ali i imajući u vidu polje ukrštanja i doticaja ideja koje traju kroz vrijeme. Zogović navodi da su pogrešna tumačenja, odnosno *vulgarno-sociološke greške u tumačenju Gorskog vijenca*, učinjena ne samo od strane *reakcionarne kritike*, već da su ih činili i oni - *napredni literati. Vulgarno-socioloških grešaka i zastranjenja, grubih profesorskih šablona i sumnjivih „filozofiranja“ ima i u našoj današnjoj literaturi o Njegošu i Gorskom vijencu – u novim predgovorima Gorskom vijencu, u nizu naših časopisa i listova...*²⁷ One se u prvom redu odnose na tretiranje Njegoša kao *direktno srpskog pisca: Istina, Njegoš se osjećao i Crnogorcem i – po široj plemenskoj pripadnosti i po tradiciji – Srbinom: on je osjećao i priznavao onu izvjesnu „pupčanu povezanost“ srpskog i crnogorskog naroda u istorijskoj i kulturnoj tradiciji.*²⁸ Nakon ovih redova, mjesto sa izdignutim značenjem zauzima naredni navod:

Ali Njegoš je bio i vladar Crne Gore, tvorac centralizovane, po tendenciji građanske crnogorske države, prvi pjesnik s crnogorskog tla. On je živio u vremenu kad se tek začinjao proces formiranja crnogorske nacije i kad su se crnogorska plemena, po staroj državnoj tradiciji, po „srpskoj vjeri“ i td. osjećala kao srpska i crnogorska istovremeno; no ona su kasnije, usljed svog posebnog državnog, društvenog i kulturnog života, potpuno prerasla u posebnu, crnogorsku naciju, i sve što se do tada, na njihovom terenu, stvaralo u istoriji i kulturi, prešlo je sasvim prirodno u direktno nasljeđe crnogorske nacije, ušlo je u njenu društvenu i kulturnu istoriju. I Njegoš je ne samo najbogatije nasljeđe crnogorske nacije i kulture, nego i do sada najjači književni izraz posebne nacionalne psihologije Crnogoraca, svega onoga što jednu naciju čini nacijom i što je Njegoš osjetio i odrazio dok je još bilo u snažnim zamecima. Najzad, Njegošovo književno djelo je po svojoj formi, dakle po onome što jedno književno djelo čini izrazito nacionalnim, duboko i svestrano crnogorsko. Sve su to, takođe, nepobitne činjenice, i sve one čine Njegoša crnogorskim pis-

---

²⁶ Ibid, str. 33-34.

²⁷ Ibid., str. 35

²⁸ Ibid.

*cem, u stvari začetnikom posebne crnogorske književnosti, njenim i početnim i do sada najsjajnijim poglavljem.*²⁹

Zogovi, koji nije ćutao kada se moglo govoriti³⁰; vratio se ovom navodu u *Autorovoj napomeni* napisanoj uz knjigu *Usputno o nezaobilaznom*, koja je objavljena 1983. godine (CANU, Titograd). A s obzirom na to da vanliterarne intervencije služe da osvijetle tekst, ali i da ukažu na moguće uticaje i promjene koje je on pretrpio, moramo u obzir navesti i Zogoviće-va svjedočenja o ispravkama koje su izvršene na navedenom tekstu.

Zapravo, u *Autorovoj napomeni*, Zogović navodi sljedeće: ... *ispravka, pogodnije intervencija, ticala bi se odgovora koji je u pomenutom tekstu dat na pitanje kojoj nacionalnoj kulturi, crnogorskoj ili srpskoj, pripada pjesnik Njegoš. Autor se, pišući tekst, bio odlučio da odgovor svede na*

²⁹ Ibid.

³⁰ *Istina je, mi smo godinama ćutali o nekim pitanjima našeg lijevog kulturnog života, i to baš o onim pitanjima što ih je K. otvorio svojim novijim književnim djelima i svojim teorijama umjetnosti. Ćutali smo, jer smo bili radi da se i vremenski odvojimo od zlonamjernog, nepismenog i bretonovski banditskog članka gospodina A. B. Cea (Bogomira Hermana); ćutali smo dok je i s desna i s lijeva napadana nauka o prirodi, društvu i umjetnosti – prilike su mogle biti takve da su mogli šampati samo oni koji su je napadali, ćutali smo jer smo znali objektivne nemogućnosti rada, a znali smo i poštenje raznih Kerubina, Lukasa, Marakovića, Mladenovića, Cicvarića, koji bi naše riječi, iskidane i osramoćene, „knjižili na štetu lijeve knjige“. Ali, nijesmo ćutali van toga kruga pojava našeg lijevog kulturnog života. zalagali smo se za onu veliku istorijsku razvojnu tendencu, kako je rekao Lukač, koja je svojstvena prikazanom predmetu, u uskoj je vezi sa društvenom praksom, sa istorijski naprednim opredjeljenjem umjetnika, zalagali smo se za tendencu – svijest dovedenu do strasti; znali smo da dijalektika ljudima ne može darovati talente, ali smo tvrdili da talentima može darovati snagu, razmah, krila – oslobodivši ih tereta neznanja i opasnosti nagađanja; nismo tvrdili da je tendenca, da je istina sve i sva u umjetnič djelu, ali smo isticali da se laž, nikakvim osjećanjima, nikakvom ekstazom, ne može popeti na stepen istine, na stepen objektivne umjetničke istinitosti! ... **Mi nismo ćutali ondje gdje se moglo govoriti.***

Objavljeno u časopisu „Naša stvarnost“, god. 1939, br. 17-18, str. 155-160, kao odgovor na članak M. Krleže *Svrha „Pečata“ i o njoj besjeda*; up: Nušić i mi, *Na poprištu*, Štampar Makarije, Oktoih, 2007.str. 33-34 i 35; podvl. VVJ.

U *Našoj stvarnosti* (1939, 17–18) Radovan Zogović i Aleksandar Vučo su u članku *Nušić i mi* Krleži odgovorili na njegove ironične opaske o ljevičarskoj apoteozu Nušića i uopšte građanske književnosti. Zogović (koji je prema istraživanjima V. Kalezića autor teksta, dok ga je Vučo samo potpisao), ističe i to da su ćutali najviše zbog toga da ne bi Krležinim protivnicima s desnice *knjižili njihove riječi na štetu lijeve knjige*. Cilj je bilo negiranje optužbi o *ideološkom sektaštvu*, kao i to da su *indiferentni prema činjenicama estetske vrijednosti*. Up. Velimir Visković: *Sukob na ljevici*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2001.

onaj zabataljeni citat iz Svetozara Markovića: ... **naš ili upravo crnogorski pjesnik Petar Petrović Njegoš** (Kurziv moj. R. Z.), smatrajući da je to u onim uslovima najpogodnije i za početak dovoljno. Autorovom rukovodiocu u agitpropu CK KPJ, međutim, nije se ovo dopalo, izložio je svoj odgovor na dato pitanje i zatražio da autor na osnovu toga tekst popravi. *Budući od agitpropa određen da govori na cetinjskoj akademiji, autor je, iako nerado, pristao na ovaj predlog, ali ono što je naknadno napisao nije zadovoljavalo ni autora ni rukovodioca, pa je najzad rukovodilac, kao popravku u tekstu, napisao svoju formulaciju o nacionalnoj pripadnosti pjesnika Njegoša. I autor bi sad, umjesto tog umetka, „ispolitiziranog“ i protivurječnog, jednostavno napisao: Njegoš pripada crnogorskoj nacionalnoj kulturi, jer, kako je marksizam pokazao, sve kulturne tekovine stvorene u istoriji jedne nacionalnosti, pripadaju toj nacionalnosti; i tek kao takav, kao veliki crnogorski pjesnik, Njegoš pripada i srpskoj i drugim nacionalnostima.*³¹

Očigledno, dajući ovom pitanju izuzetnu važnost, a vjerovatno i suočen sa posljedicama ideoloških projekcija iz samog teksta, Zogović se smatrao obavezanim da se, nakon više od 35 godina, ponovo osvrne na ispolitizovanu konstrukciju bipolarno označenog Njegoševog nacionalnog i kulturnog identiteta, ali i samog *Gorskog vijenca* kao snažnog semantičkog jezgra u sistemu crnogorske kolektivne memorije. Koliko mu je rasvjetljavanje cjelokupne situacije bilo važno, govori i podatak da je o ovome slučaj, detaljno i sa precizno navedenim podacima, ostavio i svjedočanstvo u opširnom autobiografskom tekstu *Bilješke o Andriću*.³² Ono je, po Zogoviću

---

³¹ Radovan Zogović: *Autorova napomena* (1983?):, predgovor knjizi: *Usputno o nezaobilaznom*, prir. Slobodan Kalezić, Oktoih, Podgorica, 2007, str. 6-7.

³² „U prvoj polovini 1947. godine proslavljena je stogodišnjica *Gorskog vijenca*. Glavni dio proslave bio je na Cetinju, i bio je 8. juna... [...] Na svečanoj akademiji u cetinjskom pozorištu govorio je, u ime crnogorske vlade, Blažo Jovanović, u ime Saveza književnika Jugoslavije Ivo Andrić, predavanje posvećeno *Gorskom vijencu* održao sam ja. To predavanje sam, kao i referat na kongresu pisaca, držao po odluci agitpropa; kao ni referat na kongresu, ja ni ovo predavanje nijesam želio da pišem ni da čitam, i nekoliko puta sam, jednom čak u polovini posla, molio Đilasa da on bude predavač, ali on je to odlučno odbijao, a prema mojoj obavezi bio je nepopustljiv. Kad je predavanje bilo gotovo, on ga je pročitao, bio je zadovoljan i napravio je samo nekolike sitnije napomene o kojima smo prodiskutovali. Jedina formulacija koja ga ni u jednoj mojoj verziji nije zadovoljavala sasvim, bila je ona kojom se odgovaralo na pitanje: čiji je Njegoš pjesnik (crnogorski, srpski, jugoslovenski?), i on je najzad uzeo i, precrtavši moju rečenicu, zapisao svoju formulaciju, nepreciznu, rastegljivu – jednu od onih „s jedne i s druge strane“, da vuk bude sit i ovce na broju. Ja sam se s tom formulacijom u svome tekstu po-

ćevim autobiografskim bilješkama, bilo u neposrednoj vezi sa aspiracijama momenta, a njegova je funkcija da čitaocu ilustruje sredstva, metode i moral koji taj momenat karakterišu: *Jedina formulacija koja ga (Zogović ovdje misli na Đilasa) ni u jednoj mojoj verziji nije zadovoljavala sasvim, bila je ona kojom se odgovaralo na pitanje: čiji je Njegoš pjesnik (crnogorski, srpski, jugoslovenski?), i on je najzad uzeo i, precrtavši moju rečenicu, zapisao svoju formulaciju, nepreciznu, rastegljivu – jednu od onih „s jedne i s druge strane“, da vuk bude sit i ovce na broju. Ja sam se s tom formulacijom u svome tekstu pomirio, jer sam smatrao da o ovom treba još temeljitije promisliti i jer, istupajući po odluci agitpropa, nijesam mogao, pogotovu o ovakvim pitanjima, iznositi mišljenja s kojima se ne slaže sam rukovodilac agitpropa.*³³ Jasno je da sva tri navedena teksta, uzeta zajedno, otvaraju prostor za dešifrovanje značenja sadržanih u presjeku aspiracija autora i vremena. Ako usvojimo stav da je tekst zapravo *kondenzator kulturnog pamćenja*, onda se moramo osvrnuti i na Lotmanov stav: *Zbir konteksta u kojima dati tekst stiže osmišljenost i koji kao da su na neki način inkorporisani u njega može da se nazove pamćenjem teksta. Taj smisaoni prostor koji tekst stvara oko sebe stupa u određene međusobne odnose s pamćenjem kulture (tradicijom), sačuvanim u saznanju auditorijuma.*³⁴ Ono što nas, sa pozicije pogleda unatrag, posebno intrigira i obespekuje, jeste činjenica da se Zogovićeva rasprava *Njegoševa poema o borbi i slobodi*, čak i nakon više od pola vijeka, može i dalje smatrati aktualizujućom i polemičkom, jer se i dalje (paradoksalno) nalazi na osporavajućoj poziciji.

U skladu sa ekspliciranim poetičkim stavovima, Radovan Zogović je na ovaj način, dao svojevrstan doprinos ranije proklamovanim stavovima o revalorizaciji tradicije na osnovu subjektivnih i objektivnih činilaca, ali i svjedočanstvo o nametanoj cenzuri i zlo/upotrebi moći od strane institu-

---

mirio, jer sam smatrao da o ovom treba još temeljitije promisliti i jer, istupajući po odluci agitpropa, nijesam mogao, pogotovu o ovakvim pitanjima, iznositi mišljenja s kojima se ne slaže sam rukovodilac agitpropa. I tu svoju formulaciju Đilas je kasnije, u svojoj knjiži *Legenda o Njegošu* (1952), kritikovao kao *moju* i kao *šovinističku*, a čitavo moje za svečanu akademiju pisano predavanje *o Njegošu kao piscu „Gorskog vijenca“*, ismijavao je ne rekavši ni jednom riječi ni kako je ono postalo, ni da se njemu sviđalo i da ga je odobrio, ni da je od mene unaprijed tražio da se držim pozitivnih elemenata i da mi je čak, bojeći se mog „negativizma“ i „čistunstva“, brisao kritičke opaske i ograde iz predavanja!.“ Up. Radovan Zogović, *Bilješke o Andriću*, u knjizi: *Postajanje i postojanje*, prir. akademik Slobodan Kalezić, Oktoih, Podgorica, 2007, str. 108-109, podvl. VVJ.

³³ Ibid, str. 109.

³⁴ Jurij M. Lotman, *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad, 2004, str. 27.

cionalnih centara. Zapravo, *Njegoševu poemu o borbi i slobodi* možemo čitati i tumačiti kao tekst s pulsirajućom metatekstualnom pozicijom, jer su u njemu otvorena i dalje aktuelna pitanja – koja i u današnjoj nauci o književnosti predstavljaju žarište neslaganja i književnokritičkog polemisanja na planu temeljnih poetoloških određenja usmjerenih ka de/kon/strukciji etičkih, estetičkih, poetičkih kategorija, ali i identitetskih obrazaca i to ne samo u *Gorskom vijencu*, već i u cjelokupnom Njegoševom opusu.

Literatura:

- Bužinjska, A., Markovski, M.P.: Književne teorije XX veka, prev. I. Đokić-Saunderson, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Flaker, Aleksandar: Stilske formacije, Liber, Zagreb, 1976.
- Flaker, Aleksandar: *Poetika osporavanja. Avangarda i književna ljevica*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Kalezić, Slobodan: *Fragment o Zogovićevoj poetici*, Zbornik radova profesora i saradnika Filozofskog fakulteta, broj 10-11, Nikšić, 1989.
- Zogović, Radovan: Moj pogled na sukob na književnoj ljevici; razgovor vodio Miraš Martinović, Književnost, XXXVIII/1983, br.6-7, str. 149.
- Zogović, Radovan, *Usputno o nezaobilaznom*, prir. Slobodan Kalezić, Oktoih, Podgorica, 2007.
- Zogović, Radovan, *Na poprištu*, Štampar Makarije, Oktoih, 2007.
- Zogović, Radovan, *Postajanje i postojanje*, prir. Slobodan Kalezić, Oktoih, Podgorica, 2007.
- Kalezić, Slobodan: *Bogatstvo i vrijednost književnog opusa Radovana Zogovića*, predgovor knjizi *Prkosne strofe*, Oktoih, Podgorica, 2007, str. XII
- Lotman, Jurij M.: *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad, 2004
- Visković, Velimir: *Sukob na ljevici*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2001.

Vesna VUKICEVIC JANKOVIC

REFLECTIONS ON THE EXPLICIT POETICS OF RADOVAN ZOGOVIC

Summary

Zogović's discussion entitled *Njegoševa poema o borbi i slobodi*, is as important as the text that summarizes the vital points of his explicit poetics, as well as the text that, even after more than half a century, can still be considered actualizing and polemical, as it still (paradoxically) is being constantly criticized. In accordance with the explicit poetic attitudes, Radovan Zogović in this way particularly contributed the declared positions on revaluation of tradition, on the basis of

subjective and objective factors, but also the testimony of an imposed censorship and (mis) usage of the power by the institutional centers.

In fact, Njegos's poem about struggle and freedom can be read and interpreted as a text with a constantly pulsing metatextual position, because of the still current issues existing there - which in today's literature studies is the focal point of disagreement and arguing in the field of fundamental determinations, aimed at de / con / struction of the ethical, aesthetic, poetic categories, as well as the identity patterns, found not only in *Gorski vijenac*, but also in the entire opus of Njegoš.

Key words: explicit poetics, Njegoš, *Gorski vijenac*, the tradition of realism, advanced literature.

Nataša JOVOVIĆ
Filozofski fakultet Nikšić

METATEKSTUALNE VEZE *LELEJSKE GORE* I NJEGOŠEVIH STIHOVA

U radu se analizira uloga i značenje Njegoševog *Gorskog vijenca* u *Lelejskoj gori* Mihaila Lalića.

Pored stihova koji predstavljaju ekspoziciju prve dvije kompozicione cjeline, *Bješe tama* i *Sam*, paralelizam postoji i na idejnom i vrednosnom planu, prema kojem pisac, kroz svijest i djelovanje Lada Tajovića, zauzima afirmativan i kontroverzan odnos, razgrađujući herojsko-patriotski model prisutan u najznačajnijim djelima crnogorske književnosti XIX vijeka, koja rekonstruišu sociokulturni kod crnogorskog društva, zasnovan na idealima čojstva i junaštva.

Ključne riječi: metatekstualnost, *Gorski vijenac*, *Lelejska gora*, afirmativan odnos.

0.0. Obilježavanjem dvjesta godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, najistaknutije ličnosti naše kulture, književnosti i istorije, naučna javnost slavi jedan od najznačajnijih jubileja na južnoslovenskim prostorima. Zahvaljujući neponovljivoj snazi umjetničkog genija koja inspiriše brojne proučavaoce na dalja i svakad nova i posve drugačija istraživanja javlja se i čitava oblast posvećena Njegoševom stvaralaštvu – njegošologija, koja je i najbolja potvrda vrijednosti njegovog stvaralačkog talenta. U novije vrijeme sve više se pažnja usmjerava na one nivoe Njegoševog djela koji su donedavno bili potpuno zanemareni (Glušica 2015: 329–341), a oni obuhvataju jezičku analizu kojoj treba posvetiti mnogo više pažnje nego što je to bio slučaj u prethodnom periodu.¹ Bogatstvo jezičkih konstrukcija

---

¹ Prof. Glušica u svom radu detaljno analizira dosadašnje rezultate u pogledu jezičkih istraživanja Njegoševog književnog djela i pri tome daje vrlo vrijedan putokaz svim daljim proučavaocima koji pripadaju generaciji novih, savremenih i modernih strujanja u svijetu lingvistike. Ona ističe da je Njegoševo djelo *još uvijek skoro netaknuto s aspekta*

i izrazita ekspresivost književno-umjetničkog izraza kod Njegoša, mora biti proučena na svim jezičkom nivoima, pogotovo na planu sintakse i teksta, što će usloviti otkrivanje posebnih zakonitosti po kojima se oblikuje književno-umjetnički tekst.

Veze dva istaknuta i za crnogorsku književnost dva itekako značajna književna stvaraoca, Petra II Petrovića Njegoša i Mihaila Lalića, pisca druge polovine XX vijeka su brojne, u smislu stvaralačke inspiracije i doživljaja crnogorske kulture koja se temelji na mnogobrojnim uzusima koji u najvećoj mjeri odslikavaju kulturu življenja zasnovanu na idealima čojstva, junaštva i poštenja. Razgrađivanje ovog herojskog modela svijeta započinje upravo kod Mihaila Lalića (Bečanović 2006).

Primjećujemo da je u okviru lalićologije takođe postojala mnogo veća zainteresovanost za književno i kritičko sagledavanje njegovog umjetničkog opusa, budući da do sada postoji preko pedeset naučnih studija posvećenih njegovom književnom djelu, a samo jedna posvećena njegovom jeziku i stilu (Ćorac 1968). Iako je sasvim očekivano da postoji mnogo veća potreba za otkrivanjem svih složenih poetičkih načela kod pisaca koji su svojim djelom uspostavili kanon određenog vremena i epohe, jasno je da u analizi ne treba zanemariti ni onaj drugi nivo, koji je omogućio uobličjenje književnog teksta.

0.1. *Lelejska gora*² Mihaila Lalića jeste druga knjiga trilogijskog ciklusa koja čini njen centralni dio (Bečanović 2006: 162), u kojem glavni lik, Lado Tajović, afirmativnim odnosom prema dotadašnjoj slici pripadnika komunističke ideologije, razgrađuje postojeći model mišljenja i ponašanja, prelazi granicu, postaje izdvojenik, krši ustaljene obrasce ponašanja, ali se na kraju, kao povratnik, ponovo odlučuje za put koji je, prema zakonima Lelejske gore, bio izgubljen.

U prstenastoj strukturi (pet kompozicionih cjelina unutar kojih funkcioniše po 12 potcjelina) ovog personalnog romana primjetno je prisustvo onih djela crnogorske književnosti koja umnogome određuju karaktere glavnih likova, koji su suočeni sa idealima čojstva i poštenja, koji su prema zakonu jačeg, zakonu Lelejske gore, nedostižni, a svako odstupanje od njih, ujedno je i odstupanje od utvrđene norme, određenog modela ponašanja,

---

lingvostilističkih i lingvokulturoloških i semiotičkih istraživanja, dok je recimo registrovano potpuno odsustvo primjene metoda analize diskursa, kritičke analize diskursa, pragmlingvistike, kognitivne lingvistike i drugih novijih naučnih pristupa i teorija. (2015: 348)

² Roman je prvi put objavljen 1957, a njegova konačna verzija 1962. godine.

što junake romana dovodi do čestih prelazaka „granice“ i kršenja odavno utvrđenih zakonitosti.

1.0. Funkciju ekspoziције, uvoda, tj. onoga što najavljuje događaje i suštinsku nit svake kompozicione cjeline čine odabrani stihovi Njegoša, Petra I, Radosava Ljumovića i Marka Miljanova. Oni se pojavljuju kako bi predočili ali i predskazali razvoj događaja. Odnos između njih također ukazuje na simboličku vezu koja je prisutna i u nazivima poglavlja, prije svega u prvom i posljednjem – *Magla* i *Iz magle*, što potvrđuje dominantnu simboliku kruga, budući da na njoj počivaju brojna kompoziciona rješenja *Lelejske gore*. Ista shema – magla (putem metaforičkog prenosa predstavljena u vidu hobotnice) i izlazak iz magle prisutna je i okvirnim poglavljima, prološkoj i epiloškoj granici teksta. Lado i Jakša na kraju romana napuštaju krug izlaskom i nagovještajem nove borbe i novog života, dolaskom i pobjedom „nevidljivog sunca“:

Zastadosmo da gledamo kako se grdna hobotnica bori s dušom i raspada u komade – to je skoro kao da gledamo ono drugo raspadanje koje nam možda neće biti dosuđeno da vidimo. Ostali su iskidani kraci i repovi koji tumaraju tražeći se – od njihovog tumbanja izgleda da se planine tala-saju: izrone zeleni valovi strmina s rebrima negdašnjih otkosa po njima, pojave se stijene obasjane nevidljivim suncem, zlatne i crvene. (576)

Simbolika kruga, koja je prisutna kako na spoljašnjem, kompozicionom, tako i na unutrašnjem, tematskom planu, ukazuje na izraženu meta-jezičku ali i magijsku funkciju jezika. Odabirom jednog od četiri temeljna simbola, pisac uspijeva da prikaže svijet Lelejske gore koji se razlikuje od onog u kojem egzistiraju drugi likovi. U tom krugu nalazi se Lado Tajović suočen sa drugom sferom, sferom nevidljivog i transcendentnog svijeta. Upravo krug koji simbolizuje *čarobnu granicu nepremostivog*³ funkcioniše unutar realnog svijeta sa sopstvenim zakonitostima vremena koje se određuje kao *neprekidan i nepromjenljiv sled trenutaka koji su jedan drugome istovetni*. Otuda je granica između noći i dana za samog junaka često nepojmljiva.

1.1. Uvod u prvu kompozicionu cjelinu *Bješe tama* čine stihovi *Gorskog vijenca*, koje izgovara kolo, dakle, „glas naroda“ ili „kolektiva“, i to nakon pričešća, u atmosferi igre i pojanja:

---

³ O simbolici kruga isp. Alen Gerbran, Žan Ševalije, *Rečnik simbola*, XXI izdanje, IK Kiša, Novi Sad, 2009, str. 444–448.

*Bjehu muška prsa ohladnjela
a u njima umrla svoboda
ka kad zrake umru na planinu
kad utone sunce u pučinu...* (GV, 2628–2631)

U primarnom, tj. izvornom tekstu oni oni predstavljaju doba u kojem vlada mrtvilo uspavanih duša, koje se probuđene hrabrošću crnogorskih „sokolova, barjaktara i vitezova“ koji su prvi „udarili na Turke“. Atmosfera davno prošlog vremena, smrti čovjeka, duše i prirode očituje se u upotrebi glagolskih oblika za označavanje vremenske dimenzije prošlosti (pluskvamperfekta *bjehu ohladnjela*, krnjeg perfekta *umrla*, relativnog prezenta *umru* i *utone*). U *Gorskom vijencu* ova osjećanja bivaju potisnuta usled započete borbe koja obećava „slobodu Crne Gore“.

Prisustvo *Gorskog vijenca* u *Lelejskoj gori* ima važnu ulogu u idejnoj osnovi djela. Čitava prva kompoziciona cjelina *Bješe tama* počiva na osjećanjima beznađa, tjeskobe, „bezdana i beznoći“, tumaranja po „neviđ-pre-djelima“ koja karakterišu kako spoljašnji tako i unutrašnji „prostor“ junaka koji lutaju maglovitim stazama skrivajući se od potjera.

Primjeri:

- ... *neće da svane, ni da se sasvim smrkne, sve isto ostaje.* (18);
- *Svijest mi se stijesnila od magle, krene da se probudi pa ne može.* (19);

Magla se pojavljuje kao uzročnik (na šta upućuje genitivna konstrukcija sa predlogom *od*) naročitog stanja svijesti koja ne uspijeva da se odupre, jer je usled njene moći sužena i uspavana. Međutim, tome doprinosi nemogućnost subjekta da sasvim utone u san, da se prepusti, ali ni da se održi budnim i djeluje u takvom stanju.

- *I ta magla čini mi se da već odavno nije magla nego neka siva vatra bez toplote, zagušena svojim dimom. Sve što je bilo, prošlo, ili što tek treba da dođe, razmekšalo se i rastopilo na toj vatri, krčka se na njoj i miješa se s njenim dimom.* (19–20);

Metaforičkim prenosom magla postaje vatra i oksimoronskom konstrukcijom (*vatra bez toplote*) dobija moć da uništi ne samo stvarnost već i ono što joj je prethodilo i ono što će uslijediti, pa je svaki vid otpora unaprijed osuđen na propast.

- ... *čuče vrbe pored rijeke u mutna jutra slična sutonima.* (21).

Opis vrba u maglovitom jutru sasvim je u skladu sa unutrašnjim stanjem junaka, budući da morfologija ovog stabla budi osjećaj tuge, a vrba se simbolički dovodi u vezu sa smrću.

Kao i u Njegoševim stihovima, i u *Lelejskoj gori* posebno mjesto zauzimaju opisi u kojima dominiraju sutoni, „umiranje sunca“, pojava „varljive svjetlosti“ i „podmuklog planinskog vjetra“.

Usled njihove sveprisutnosti junak je zarobljen apsolutnom tamom:

... sad samo tama. Ni pas da zalaje, ni čovjek da lelekne – dođe meni da lelekнем nad pustinjom. (13).

2. Metatekstualnost, koja predstavlja aktivni dijalog jednog teksta sa drugim tekstom, pojavljuje se kao važan kompozicioni princip (Bečanović 2006: 158) koji omogućava specifičnu narativnu strukturu *Lelejske gore*, u kojoj vlada stanje iskidanih granica između sna i jave, dana i noći, zore i sutona, koje se preslikava na psihičko stanje junaka. Međutim, Njegoševi stihovi javljaju se i kao oponenti, jer ih lik-reflektor, Lado Tajović negira, boreći se protiv sveopšteg bezizlaza, u kojem je, u jednom trenutku nadvladalo „sunce“ probuđeno osmjehom njegovih „sapatnika“:

... , nasmijah se i odjednom mi dođe kao da je malo sunca progrijalo. Pa i jeste progrijalo, jer on se osmjehuje i svi se na rastanku osmjehujemo i volimo. Odjednom vidim da desetak lica koja se osmjehuju, jer se vole, jer ne mogu da se ne vole – vrijede više nego malo sunca. To je to naše sunce, ljudsko sunce – ono je ona novost i promjena koju sam tako željno čekao. Jeste kriza i jeste gadno, bješe oblak sunce uhvatio, goru tama pritisnula, ali muška prsa još nijesu ohladnjela (podvukla N. J.) i mi eto ponekad znamo da sami sebi sunce skujemo. (118).

2.1. Oponiranjem Njegoševih stihova u kojima „bjehu muška prsa ohladnjela“, pisac uspijeva da se u potpunosti uklopi u tematsku strukturu šestog kola u kojem je i dalje dominantna borba u cilju oslobođenja zemlje, kako od stranih, tako i od „domaćih neprijatelja“. Na drugoj strani, ono što se u prvoj cjelini podudara sa herojskim modelom svijeta u kojem egzistiraju akteri *Gorskog vijenca*, u narednim poglavljima, zahvaljujući brojnim metamorfozama glavnog junaka *Lelejske gore* biva izokrenuto u svoju suprotnost. Borba za slobodu postaje prokletstvo i još jednom pronalazi potvrdu u Njegoševim stihovima:

*O prokleta zemljo, propala se!
Ime ti je strašno i opako,
Ili imam mladoga viteza,
ugrabiš ga u prvoj mladosti,
ili imah čojka za čovjestvo,
svakoga mi uze pride roka; (GV, 973–978)*

Ovim stihovima, u *Gorskom vijencu*, serdar Vukota prekida raspravu crnogorskih i turskih poglavara, obraćajući se zemlji koja sluti „prolivanje krvi“. Unutrašnji nemir, kao predosjećaj zlih i turobnih vremena koja dolaze, prati i Lada Tajovića, pa ovi stihovi ukazuju na dublju simboliku koja vlada u odnosu između Lelejske i Crne – Gore, na šta upućuju i njihovi nazivi⁴ označavajući praiskonski lelek, pustoš i tamu:

Ne znam je li to bilo u snu, ili u ranom djetinjstvu, ili prije njega, tek ja sam stalno u sebi nosio nejasan pojam o toj Gori, O Lelejskoj, što je lijepa i prokleta, što je pusta i samotna, za zmajeve i đavole, a ne za ljude određena. (138)

Samoća postaje stanje borbe sa „samim sobom“, obračuna sa priviđenjima i nekadašnjim vjerovanjima, preispitivanje sebe i vrijednosti ideala kojima je stremio, koji se u nekim slučajevima iz nedostižnosti pretvaraju u svoju suprotnost – uzaludnost. Otuda ga i „jezivi škrgut drveća“ podsjeća na to kako su u prošlosti izdajice postajale simboli herojstva i čovječstva:

Više to nije drveće što škrguće, nego ljudi s bradama. Pominju Marka Kraljevića – jer i on je, kao oni bio turska pridvorica, ali to mu nije smetalo da postane srpska perjanica. (166)

Nesumnjiv je uticaj narodne poezije, koji doprinosi poetizaciji proznog teksta, pogotovo u trenucima samoće, kada vlast preuzimaju svakoja-ka priviđenja.

2.2. Pisac uvodi i statički lik Draga Nečekića, preko koga nesumnjivo ukazuje na istorijski portret Petra II Petrovića Njegoša⁵ i još jednom svjedoči o dominantnom uticaju Njegoševog stvaralaštva. Stoga, Nečekić nije slučajno bolešljivi i zakašnjeli romantičar, i prije svega – njegošolog; komandant koji ne voli da ratuje – *držali su ga Njegoš, i Puškin i Slovenstvo i Rusija više nego ljubav prema komunizmu (194).*

Njegoševi stihovi, likovi inspirisani njegovim stvaralaštvom nijesu jedine podudarnosti na kojima počiva metatekstualnost *Lelejske gore*. T. Be-

⁴ Isp. Rajka Glušica, „Simbolika toponima u *Lelejskoj gori*“, Poseban otisak iz Zbornika radova *Lalićevi susreti*, Zbornici radova, br. 85, OU knj. 27, CANU, Podgorica, 2008, str. 175–183.

⁵ Isp. Živko M. Andrijašević, „Njegoševa vladavina i politička misao“ Zbornik radova *Njegošu u čast*, Referati sa Međunarodnih naučnih skupova *Njegoševi dani 1,2, 3 i 4*, br. 5, Univerzitet Crne gore, Filozofski fakultet, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Nikšić, 2013, str. 417–434; Živko M. Andrijašević, „Mitropolit Petar II Petrović Njegoš i velike sile“, *Njegošu u čast*, Nikšić, 2013, str. 449–473.

čanović ističe da je glavni junak Lado, na osnovu mnogih unutrašnjih pre-mišljanja, dvoumljenja vrlo blizak Njegoševom vladici Danilu. Upravo sti-hovi uzrokovani određenom snažnom emocijom podsjećaju na brojne ra-zvijene unutrašnje monologe Lada Tajovića:

- VLADIKA DANILO:

*Pomrčina nada mnom caruje,
mjesec mi je sunce zastupio.* (GV, 649–650);

- ... *čujem lelek đe gore prolama* (GV, 656);

- *Neka bude borba neprestana,
neka bude što biti ne može,
nek ad proždre, pokosi satana!* (GV, 658–660);

Pomrčina, tama, lelek, ad, satana odlika su i Ladove Lelejske gore u kojoj se legu „đavoli i zmije“. U njenim brojnim opisima, datim iz per-spektive Lada primjećujemo zastupljenost magijske funkcije, a ta simbolič-ka veza između oznake i označenog naročito je vidljiva u momentu Vasi-ljevog haluciniranja kroz „formulu“ kojom vještica „davi u snu“:

*Idi đavole u Lelejsku goru, izgubi se preko Nevrat-brda, gdje zvono
ne zvoni, gdje kolo ne igra, gdje konji ne ržu, gdje pjetlovi ne pjevaju,
gdje se ne ore, gdje se ne kopa, gdje djevojke kose ne češljaju.* (136)

Vještice i proročice imaju svoje mjesto i u *Gorskom vijencu*⁶, u ko-jem, njihova moć ipak nije onostrana, već je opravdana pobudom da „zava-di Crnogorce“. U *Lelejskoj gori* vještica je proizvod halucinacije usled dej-stva otrovnih bobica. Na taj način je, i u *Gorskom vijencu* i u *Lelejskoj go-ri*, njihovo „postojanje“ objašnjeno posve realnim okolnostima prevare.

Duh prošlosti, oličen u prikazanju starca sa sijedom bradom, koji gu-sla bez gusala, u Ladovoj viziji predstavlja narod, vršeći funkciju kola iz *Gorskog vijenca*. Epski ton se smjenjuje sa lirskim u trenucima kada se ju-nak prisjeća tragičnih sudbina i drugih „nesrećnika“ i uviđa da on nije jedi-ni koji je „obolio, /od ka’ ono srca junačkoga“ što na izvjestan način pred-stavlja utjehu u trenucima samoće.

3.0. Sve pobrojane podudarnosti između *Lelejske gore* i *Gorskog vi-jenca* potvrđuju da se lik Lada Tajovića, intelektualca, pripadnika komuni-stičke ideologije, te „najzanimljivije mješavine nade i smisla“ (560) gradi na osnovu djela koje rekonstruiše sociokulturni kod crnogorskog društva,

---

⁶ Isp. Petar II Petrović Njegoš, Spjevovi, *Gorski vijenac*, Biblioteka Vijesti, Milenijum, Podgorica, stihovi 2095–2017.

zasnovan na herojsko-patriotskom modelu svijeta, koji počiva na načelima čojstva, junaštva, pravednosti i poštenja i koji je oličen u *Gorskom vijencu*. Međutim, iako su ta načela duboko usađena u svaku poru ovog lika, on razgrađuje pomenuti kod, tj. određeni sistem ponašanja i prelazi granicu. Samim tim, *narušava principe čojstva i junaštva, jer nikoga nije zaštitio od sebe, pa ni samoga sebe. Ustaljena značenja čojstva su dezautomatizovana a ustanovljena kontroverzna.* (Bečanović 2006: 163). Na kraju romana, Lado je ipak povratio vjeru u smislenost svoje borbe, što je simbolički predstavljeno opisom stijene i sunca, tj. ponovnom postojanošću i izvorom topline i života.

Na širem planu metatekstualnosti, *Gorski vijenac* posmatramo kao jedan od prototekstova *Lelejske gore*, koji funkcioniše kao metatekst. Njihov odnos je metakreativan⁷ jer pisac na osnovu izvornog teksta gradi „svojevrsni književni izraz“ koristeći ključna djela književne tradicije u kojima je uspostavljen crnogorski kulturni kanon, u prvom redu Njegošev *Gorski vijenac*. Pri tome je odnos pisca prema prototekstu naglašeno afirmativan i krajnje kontroverzan. Relacije prototekst–metatekst su naglašene i vidljive, što je pokazala sprovedena analiza.

Literatura:

- Andrijašević, Živko M., „Njegoševa vladavina i politička misao“ Zbornik radova *Njegošu u čast*, Referati sa Međunarodnih naučnih skupova Njegoševi dani 1,2, 3 i 4, br. 5, Univerzitet Crne gore, Filozofski fakultet, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Nikšić, 2013, str. 417–434;
- Andrijašević, Živko, M., „Mitropolit Petar II Petrović Njegoš i velike sile“, Zbornik radova *Njegošu u čast*, Referati sa Međunarodnih naučnih skupova Njegoševi dani 1,2, 3 i 4, br. 5, Univerzitet Crne gore, Filozofski fakultet, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Nikšić, 2013, str. 449–473.
- Bečanović, Tatjana, *Poetika Lalićeve trilogije*, CANU, Posebna izdanja, Knjga 53, OU, Knjiga 12, Podgorica, 2006.
- Ćorac, Milorad, *Jezik i stil Mihaila Lalića*, Priština, 1968.
- Gerbran, Alen, Ševalije, Žan, *Rečnik simbola*, XXI izdanje, IK Kiša, Novi Sad, 2009.

⁷ Vidi: Dragiša Živković, *Rečnik književnih termina*, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Biblioteka Baština, IK Romanov, Banja Luka, 2001, str. 458.

Glušica, Rajka, Simbolika toponima u „Lelejskoj gori“, Poseban otisak iz Zbornika radova *Lalićevi susreti*, Zbornici radova, br. 85, OU knj. 27, CANU, Podgorica, 2008, str. 175–183.

Glušica Rajka, „Jezička istraživanja Njegoševog djela (rezultati i perspektive)“, *Zbornik radova sa V međunarodnog slavističkog skupa Njegoševi dani*, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Filozofski fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore, 2015, str. 329–341.

Živković, Dragiša, *Rečnik književnih termina*, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Biblioteka Baština, IK Romanov, Banja Luka, 2001.

Grada:

Petar II Petrović Njegoš, *Spjevovi*, Biblioteka Vijesti, Milenijum, Podgorica, 2004.
Mihailo Lalić, *Lelejska gora*, Nolit, Beograd, Pobjeda, Titograd, 1983.

Nataša JOVOVIC

META-TEXTUALITY OF THE NOVEL *LELEJSKA GORA* WITH A SPECIAL REFERENCE TO THE VERSES OF NJEGOS

Summary

This paper discusses the role and significance of *Gorski vijenacki* by Njegos, found in the novel *Lelejska gora* by Mihailo Lalic.

In addition to the verses that represent the exposition of the first two compositional units, *It was dark* and *Alone*, there is a parallelism at the ideological and value plan, according to twchich the writer, through the actions preformed by Lado Tajović, takes affirmative and controversial relationship, developing a heroic-patriotic model, present in the most important parts of the Montenegrin literature of the nineteenth century that reconstruct the socio-cultural Montenegrin social code, based on the ideals of humanity and heroism.

Keywords: meta-textuality *Gorski vijenac*, *Lelejska gora*, affirmative attitude.

Ivona JOVANOVIĆ
Dragan BOGOJEVIĆ
Univerzitet Crne Gore

NJEGOŠ I FRANCUSKI JEZIK

Crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš govorio je nekoliko stranih jezika. Iako je imao više prilike da usavrši njemački ili italijanski koji su se govorili u njegovom okruženju, najviše vremena i truda posvetio je učenju francuskog jezika. Ovaj jezik uspio je da savlada uz pomoć francuskog učitelja Antida Žoma koji je na Njegošev poziv boravio na Cetinju godinu i po dana. Na francuskom, koji je u to doba uživao status diplomatskog jezika, vodio je sa lakoćom razgovore sa mnogim uvaženim posjetiocima na Cetinju i sporazumjevao se van granica Crne Gore. Njegoševa biblioteka bila je opremljena velikim brojem francuskih knjiga, časopisa i rječnika. U svoju *Bilježnicu* uvrstio je 360 stihova poznatih francuskih romantičarskih pjesnika, Viktora Igoa i Alfonsa de Lamartina kojima se inspirisao za svoja poetska ostvarenja. Za sobom, Njegoš nam je ostavio i prevod jedne od najpoznatijih Lamartinovih pjesama – *Himna noći*.

Ključne riječi: Njegoš, francuski jezik, francuski učitelj Antid Žom, Njegoševa *Bilježnica*, Njegošev prevod *Himne noći*

Uvod

Početak XIX vijeka, Crna Gora predstavlja savez plemena i nema atribute države. Smještena na teritoriji od svega 3000 km², oivičena Austrijom i Otomanskom imperijom, u međunarodnim odnosima tretira se kao oblast pod turskom vlašću. Prije izgradnje Njegoševe rezidencije *Biljarde* 1838. godine, po svjedočenjima stranih putopisaca, majušno Cetinje sastojalo se iz jednog manastira i svega desetak kuća. U istom periodu, Francuska je predstavljala jednu od najmnogoljudnijih i najmoćnijih evropskih država, dok je francuski uživao status međunarodnog diplomatskog jezika kojim se komuniciralo na dvorovima, ne samo zapadne, već i istočne Evrope.

Sa francuskim jezikom, budući crnogorski vladika Petar II Petrović Njegoš (1813–1851) imao je prilike da se sretne još kao dječak. Naime,

Njegošev stric i prethodnik Petar I posjedovao je biblioteku koju su krasila i djela francuskih autora. Izučavanje francuskog jezika započeo je uz izvjesnog Žana Kartoa, Francuza koji je boravio na dvoru Petrovića, kada je Njegošu bilo svega 14 godina. Po dolasku na vlast, da bi što bolje ovladao jezikom koji mu je bio neophodan za sporazumjevanje sa strancima, Njegoš angažuje francuskog učitelja po imenu Antid Žom (Antide Jaume) koga upoznaje u Trstu po preporuci francuskog konzula. Ovaj kontroverzni francuski učitelj porijeklom iz južne Francuske, za koga je Njegoš dao da se izgradi manja kuća kraj manastira, boraviće sa svojom suprugom na Cetinju, od januara 1838. sve do jula 1839. godine.

Ne mali broj stranaca koji je obilazio Cetinje u doba Njegoševe vladavine potvrđuje u svojim zabilješkama da je vladika bio dobar poznavalac francuskog jezika. Uz ruske, engleske i francuske putopisce, o tome piše i saksonski kralj Fridrih August (Friedrich August von Sachsen) koji je Njegoša sreo 1838. godine i zabilježio da ga je crnogorski knjaz-vladika ugoštio na sasvim razumljivom francuskom jeziku.¹

U vrijeme Žomovog boravka na Cetinju Njegoš je u svoju *Bilježnicu* prepisao 360 stihova iz Igoovih (Hugo) i Lamartinovih (Lamartine) pjesama što svakako dokazuje da je mogao da čita djela francuskih autora u originalu. Osim toga, privrženost i izvrsno poznavanje francuskog jezika najbolje ilustruje Lamartinova poema *Himna noći*, jedini Njegošev prevod dovršen u potpunosti.

O Njegoševom učenju i poznavanju francuskog jezika detaljno je pisao profesor Filozofskog fakulteta u Zadru Jevto Milović kao i Krunoslav Spasić u svom obimnom djelu *Njegoš i Francuzi*. Njegoševim prevodilačkim radom bavili su se i beogradski profesori i književni kritičari N. Banashević, M. Stojanović i J. Šaulić. Stihove francuskih pjesnika Alfonsa de Lamartina i Viktora Igoa ispisane u Njegoševoj *Bilježnici*, preveo je na crnogorski jezik ko-autor ovog rada profesor Dragan Bogojević.

Njegoševo učenje francuskog jezika

Neophodnost za poznavanjem francuskog jezika Njegoš objašnjava sve učestalijim dolaskom stranaca sa kojima se morao sporazumjevati na jeziku koji je tada uživao status diplomatskog. Interesovanje za najmanju balkansku državu naglo je poraslo početkom XIX vijeka nakon Napoleonovog osnivanja ilirskih provincija koje su obuhvatale i Boku Kotorsku, i

---

¹ Citirao K. Spasić, *Njegoš i Francuzi*, Kristal, Zaječar, 1988, str. 21.

publikovanja brojnih tekstova, napisanih uglavnom na francuskom jeziku o malenoj i hrabroj Crnoj Gori.² Geopolitički i strategijski razlozi uticali su na to da se na prostoru Crne Gore u XIX vijeku vodila prevlast između pravoslavnog hrišćanstva i Otomanskog carstva što je dodatno podstaklo interesovanje stranaca za ovaj dio Balkana. Osim toga, pojava romantizma u Francuskoj i zanimanje za manje poznate i manje razvijene zemlje u Evropi budila je interes za balkanske narode sa kojima su mnogi putopisci dolazili u dodir na proputovanju za Bliski istok.³

Osim želje da inostranu javnost upozna sa istinom o svojoj zemlji, Njegoš je potrebu za učenjem francuskog jezika opravdavao i ličnim obrazovanjem. Na tu činjenicu ukazuju i brojna djela napisana na francuskom jeziku u njegovoj biblioteci koja je sa interesovanjem proučavao i prevodio. U svojim zabilješkama mnogi stranci gotovo uvijek sa iznenađenjem konstatuju da se u siromašnoj Crnoj Gori, u rezidenciji vladike, nalazi dosta bogata biblioteka s elegantno povezanim knjigama i na francuskom jeziku.⁴

Jedan od razloga za Njegoševim učenjem francuskog jezika treba potražiti i u velikoj naklonosti koju je vladika pokazivao prema Francuskoj i njenim naprednim idejama. Velike revolucionarne misli sa kojima se sretao proučavajući francuske mislioce XVIII vijeka budile su u njemu želju za upoznavanjem Francuske, a samim tim i usavršavanjem francuskog jezika. Nažalost, pored upornih nastojanja da dobije vizu i otputuje za Pariz, nije imao uspjeha.⁵

Njegoševi učitelji francuskog jezika

Njegoš je započeo izučavanje francuskog jezika još u djetinjstvu. Naime, francuski poručnik Belfon (Bellfond) koji je vladiku upoznao 1847. godine u Beču, o Njegoševom djetinjstvu piše u jednom članku objavljenom u pariskom listu *L'Echo français* 1853. godine. Belfon iznosi da mu je Njegošev prethodnik Petar I koji se starao o svom nećaku, namjenio 1827. godine za nastavnika francuskog izvjesnog Žana Kartoza, koji Njegošu nije

---

² Prvi ozbiljniji rad jednog stranca o Crnoj Gori napisao je 1810. godine Napoleonov pukovnik Violla de Sommières, *Voyage historique et politique au Monténégro*, Alexis Eymery, Paris, 1820.

³ M. Marjanović, *Crna Gora očima Evrope 1796-1918*, Prosveta, Beograd, 2007, str.7.

⁴ J. Milović, *Njegoš u slici i riječi*, Grafički zavod, Titograd, 1974, str.67.

⁵ K. Spasić, *Op.cit.*,157, 158.

bio kadar da prenese književni francuski jezik već jedan „iskvareni“ francuski govor kojeg se u kasnijem periodu života često stidio.⁶

Međutim, na temeljnije izučavanje francuskog jezika vladika se odlučuje 1837. godine shvatajući da mu je ovaj jezik neophodan za sporazumjevanje sa strancima. Te godine u Beču, pred svoj drugi odlazak u Petrovgrad, iznajmio je stan i angažovao jednog ruskog profesora koji mu je dnevno davao po dva časa francuskog jezika.⁷ Iste godine, nakon povratka iz Petrovgrada preko Trsta, Njegoš donosi odluku da se obrati francuskom konzulu Levaseru (Levasseur) da mu preporuči nastavnika francuskog jezika. Levaser ga upućuje na svog prijatelja Antida Žoma koji je u Trstu živio od davanja privatnih časova. Žom je u prilici da nekoliko nedjelja podučava vladiku, da bi konačno dobio angažman u Crnoj Gori na period od dvije godine, za honorar od 1 zlatnog dukata, tj. napoleon dnevno.⁸

Žom je bio porijeklom Taraskonac iz južne Francuske. Tvrdio je da je bio vojno lice i da je služio kao ađutant kod poznatog francuskog generala Lafajeta (Lafayette).⁹ Imao je 35 godina kada je stigao na Cetinje sa svojom lijepom i obrazovanom suprugom Franciskom zvanom Fani, slovenačkog porijekla, za koju kažu da je bila oduševljena ljepotom i duhom crnogorskog vladike. U svojim radovima J. Milović i K. Spasić iznose da je Žom u neku ruku bio Njegošev politički i ideološki savjetnik. Smatralo se da je imao antireligiozni uticaj na vladiku, preporučujući mu da nosi francusko odjelo, nastani se u Biljardi, igra šah i bilijar... U svojim bilješkama sa putovanja italijanski botaničar Bjazoleto (Biasoletto) iznosi da su Žom i njegova supruga Franciska živjeli van Njegoševe rezidencije i da je za njih, u blizini kuća ostalih stanovnika, sazidana mala kuća.¹⁰

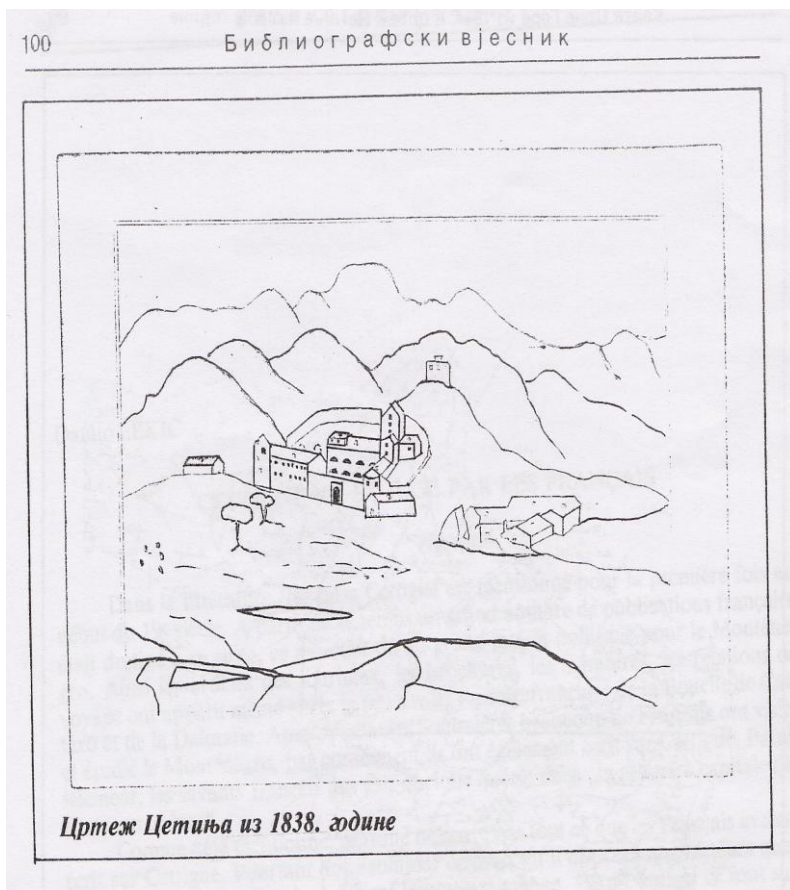
⁶ Lt deBelfon (Bellefond), *Le Vladika du Monténégro, Extrait d'un voyage en Orient, Le Siècle*, 1853. Francuski poručnik navodi da je Njegoš ponekad umio da upotrijebi neki od izraza naučenih od Žana Kartoza, na koji bi slušaoci reagovali s osmijehom. Na to bi Njegoš odgovorao: *Vidim, omaklo mi se nešto nepristojno. Molim vas, ukoliko mi se to ubuduće dogodi, opomenite me.*

⁷ J. Milović, *Boravak Antida i Francuske Žom u Crnoj Gori*, Istorijski Zapisi, sv.1, Cetinje, 1964, str.56.

⁸ N. Banašević, Njegoševo učenje stranih jezika, *Zapisi*, knj.V, sv.4, Cetinje, 1929, str. 198.

⁹ J. Milović, *Boravak Antida i Francuske Žom*...str. 53.

¹⁰ B. Bjazoleto, Putovanje saksonskog kralja Fridriha Augusta u Crnu Goru u: *Crna Gora vrata Balkana*, Obod, Cetinje, 2004, str.77.

Lijevo od manastira nalazi se kuća sazidana za Njegoševog učitelja francuskog, Antida Žoma

Nastavne metode u učenju francuskog jezika

O tome na koji način i kojim metodama je Žom prenosio znanje francuskog jezika svom učeniku, nije ostalo mnogo traga u arhivskoj građi. Profesor J. Milović u radu posvećenom Njegoševom učenju francuskog jezika pominje nekoliko vladičinih zabilježki na francuskom jeziku pribilježjenih na hartiji pisama koje je primao. Riječ je o odabiru dosta složenih i neobičnih riječi koje je Vladika ponekad prepisivao nekoliko puta, zapisujući u pojedinim slučajevima i njihov prevod. Primjeri koje iznosimo pokazuju da je Njegoš vjerovatno čitao veoma složene francuske tekstove, nailazeći na nepoznate riječi, i da se sigurno služio metodom prepisivanja kako bi francuske riječi lakše naučio i upamtio. Kao primjer navodimo 8

francuskih riječi sa njihovim značenjem ispisanih na pismu koje je vršilac dužnosti okružnog kotorskog poglavara Gabriel Ivačić uputio 19. februara 1838. godine crnogorskom Senatu:

L'intrepidité = неустрашимост, *la dissipation* = разсјеаніје, разсје=жизн, *dénier sa foi*= оставити своју вјеру, *la particule* = частица, *contribuer* = саdjествовати, *absolument* = непремјени, *le succes* = уснјех, *habile* = уckyснu ¹¹

Nadalje, J. Milović navodi da je Njegoš vježbao francuski jezik učeći stihove napamet, a da su ga posebno inspirisali stihovi francuskog romantičara Viktora Igoa.¹² Osim toga, u učenju francuskog jezika Njegoš se služio i uporednom metodom učenja. J. Milović kao primjer ističe činjenicu da je Njegoš naručio da mu se donese Biblija iz Beča na francuskom jeziku. S obzirom na to da je kao crkveno lice morao odlično poznavati to štivo na svom jeziku, moguće je da mu je poslužilo kao dobra potpora u usvajanju francuskog jezika.¹³

Uzimajući u obzir činjenicu da je Žom uz Njegoša na Cetinju boravio godinu i po dana, mogli bismo zaključiti da mu je francuski jezik uglavnom prenosio tzv. „prirodnom metodom“, po principu potpunog „uranjanja“ u jezik. Tom metodom učenja jezika postiže se što je moguće prirodnija imitacija jezika, što zahtjeva da izvorni govornik neprestano bude uz učenika. Ovaj model didaktičkog rada podrazumjeva „prirodno“ usvajanje stranog jezika po modelu usvajanja maternjeg jezika i uglavnom se zasniva na usmenoj produkciji što se smatra najefikasnijom metodom usvajanja jezika.¹⁴

Djela koja je Njegoš čitao na francuskom jeziku

Njegoševu biblioteku imali su prilike da upoznaju i stranci koji su ga posjetili u njegovoj rezidenciji. Njemački putopisac Johan Georg Kol (Johann Georg Kohl) u djelu *Putovanje u Istru, Dalmaciju i Crnu Goru* objavljenom 1851. godine u Štutgartu, pominje da mu je bilo dopušteno da

¹¹ J. Milović, Njegoševе zabilješke na pismima njemu upućenim, *Bibliografski vijesnik* 1-3, 1963, str. 101.

¹² J. Milović, *Njegoš u slici i riječi*...str. 115.

¹³ J. Milović, *O Njegoševom učenju francuskog jezika*...str. 195.

¹⁴ T. Šotra, *Didaktika francuskog kao stanog jezika*, Filološki fakultet, Beograd, 2010, str. 55.

razgleda Njegoševu biblioteku i da je u njoj našao mnoštvo odličnih ruskih i francuskih djela i gramatike živih jezika.¹⁵

Njegoševu biblioteku pominje i Englez, Edvard Levič Mitford (Edward Levitsh Mitford), koji piše da ona sadrži malu zbirku francuskih i italijanskih knjiga.¹⁶ Nažalost, veliki broj knjiga koji je nekada pripadao Njegošu, danas je raznesen.¹⁷ Među sačuvanim djelima pomenimo Volterova (Voltaire) u koja ga je, smatra zadarski profesor J. Milović uputio Njegošev učitelj Žom. Milović ističe da je za vrijeme Žomovog boravka na Cetinju, Njegoš prepisivao u svoju *Bilježnicu* mnoge stihove iz Igoovih i Lamartinovih djela i zaključuje da je već tada mogao da čita francuske pisce u originalu, dok srpski književnik Ljuba Nenadović tvrdi da je 1851. godine, dok se družio sa njim u Napulju, Njegoš najradije čitao pjesnika Lamartina.¹⁸ Na to, da su Igo i Lamartin bili Njegoševi omiljeni pjesnici, ukazuje i francuski poručnik Belfon koji je družeći se sa njim u Beču uočio na njegovom stolu njihova luksuzno povezana izdanja.

U Njegoševoj biblioteci nalazile su se i mnoge gramatike i rječnici na francuskom jeziku. Osim *Francuske gramatike* Joakima Vujića,¹⁹ tu su i rječnik *Le Nouveau dictionnaire de la conversation* koji je izlazio u Briselu od 1843. do 1845. godine kao i *Francusko-srpski rječnik* Dimitrija Isailovića, objavljen u Beogradu 1846. godine.

U vladicinoj biblioteci bilo je i časopisa na francuskom jeziku, a vrijedni pomena su primjerci lista *L'Echo français* koji se i danas čuvaju u Biljardi i za koje se smatra da ih je sa sobom donio Antid Žom.²⁰ Na osnovu dokumenta iz Zadarskog arhiva do kojih je došao J. Milović poznato je da su Njegošu iz Francuske slate i pojedine stručne knjige iz geodezije koje su mu bile neophodne zbog upoznavanja sa instrumentima za premjeravanje zemljišta.²¹

---

¹⁵ J. G. Kol, *Putovanje u Crnu Goru*, Cid, Podgorica, 2005, str. 102.

¹⁶ Stranci o Njegošu, P. P. Njegoš, *Izabrana dela*, Draganić, Beograd, 1998, str. 297.

¹⁷ Vidi: D. Vuksan, Biblioteka Vladike Rada, *Cetinje i Crna Gora*, Beograd, 1927.

¹⁸ N. Banašević, *Op.cit.*, 199.

¹⁹ *Ibid.*, 198.

²⁰ J. Milović, *Boravak Antida i Franciske Žom...*, str. 55.

²¹ J. Milović, *O Njegoševu učenju francuskog jezika...*, str. 199.

Ispisi na francuskom jeziku u Njegoševoj *Bilježnici*

Njegoševa *Bilježnica* sadrži 129 stranica. Ona predstavlja svojevrsan literarni dnevnik u kome crnogorski pjesnik ispisuje razna zapažanja, misli, impresije.²² Pravi kuriozitet su 25 strana posvećenih zapisivanju Lamartinovih (160) i Igoovih (200) stihova na francuskom jeziku. I čuvena pjesma *Paris i Helena* ili *Noć skuplja vijeka*, koja se ubraja u bisere ljubavne poezije, pronađena je u *Bilježnici*, a Njegoš za njen moto uzima stih na francuskom: *La douce odeur de l'haleine de cette déesse surpassait tous les parfums de l'Arabie heureuse*. (Mirisnom dahu slatkom te boginje nisu bili ravni svi parfemi srećne Arabije).

Njegoš je zapisivao stihove iz najpoznatijih Lamartinovih zbirki, kao što su *Poetske meditacije*, *Nove pjesničke meditacije*, *Poetske i religiozne harmonije* i epopeja *Žoslen*. Što se tiče Igoa, zbog prerane smrti, Njegoš je bio u prilici da se upozna sa njegovim stvaralaštvom iz mladalačkog perioda. Tako je, izgleda, iščitavao stihove iz zbirki nastalih prije 1851. godine.

To su zbirke: *Ode i Balade*, *Orijentalke*, *Jesenje lišće* i *Pjesme suto-na*. O uticaju koji su francuski romantičari imali na Njegoša i njegov poetski svijet, pisali su mnogi ugledni poznavaoци i proučavaoci njegovog djela, poput K. Spasića, J. Šaulića, N. Banaševića, a predstavljanjem i analizom odabranih stihova iz *Bilježnice*, prevedenih na crnogorski jezik, autori ovog prikaza su se bavili u radu *Ispisi na francuskom u Njegoševoj Bilježnici* u okviru međunarodnog naučnog skupa *Njegoševi dani 5* u Niškiću.

Njegošev prepjev Lamartinove *Himne noći*

Iako je vladika govorio nekoliko jezika nije se puno bavio prevode-njem. Pronađena su i objavljena samo tri Njegoševa prevoda : *Prvo pjevanje Ilijade* i *Slovo o Igorovom pohodu* sa ruskog jezika, i sa francuskog jezika *Himna noći* Alfonsa Lamartina, koju je francuski romantičarski pjesnik napisao 1824. godine i objavio u zbirci *Harmonies poétiques et religieuses* (1830). Od pomenutih Njegoševih prevoda samo je Lamartinov prevod potpun, a ostala dva predstavljaju fragmente.²³

---

²² Vidi: dr Alojz Šmaus, O Njegoševoj Bilježnici, *Glasnik etnografskog muzeja na Cetinju*, knj.III, Cetinje, 1963, str. 29-36.

²³ N.Banašević et al., O Njegoševim prevodima , *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša*, knj.4, Beograd, 1967, str. 349.

Iako se tačno ne zna od kada datira Njegošev prevod francuskog pjesnika, na osnovu Njegoševog rukopisa, J. Milović zaključuje da je prevod nastao iz kasnijih dana Njegoševog života.²⁴ Njegošev prevod sa francuskog objavljen je prvi put 1861. godine u novosadskom listu *Danica*, po prepisu srpskog književnika Ljubomira Nenadovića.

O samom prevodu čuvene Lamartinove pjesme mišljenja njegošologa su podijeljena. Profesor Beogradskog univerziteta N. Banašević smatra da se pri prevođenju *Himne noći*, Njegoš vjerno držao originala i da manja odstupanja koja je pravio nisu prelazila dopuštenu i uobičajenu slobodu pri prevođenju stihova: *Njegoš je uspeo da u prevodu dâ osnovni ton Lamartinove poeme, da sačuva njen duh i njene svečane akcente.*²⁵ Profesor J. Milović naprotiv tvrdi da Njegošev prevod nije ništa drugo do slobodna prerada Lamartinove veličanstvene *Himne bogu*, ali da *iako dosta nevjest u formi, on svakako nije izdajnički u misli.*²⁶

M. Stojanović, autor rada *Njegoš kao prevodilac Lamartina* smatra da je između Lamartina i Njegoša postojala izuzetna duhovna srodnost i da su ta dva velika pjesnika bila izuzetno slična i po svojim religioznim osjećanjima:

*I lovčenski usamljenik i francuski romantičar kao pesnici više su osećali Boga no što su umujući verovali u njega. Njegovo postojanje, njegovu mudrost, moć i veličinu nisu objašnjavali kakvim teološkim ili metafizičkim teorijama, već su ih naslućivali, osećali i videli u veličanstvenim pojavama prirode i vasiona. Tako će obojica veličati nebeskog tvorca u opisivanju zemaljskih i vasionačkih lepota.*²⁷

Stojanović navodi da je Njegoš u prevodu sačuvalao smisao i ideju pjesme, ali da je u formi učinio veća odstupanja. Analizirajući stihove on iznosi da je do razlike između originala i Njegoševog prepjeva dolazilo uslijed lošeg tumačenja, inverzije stihova, neadekvatnosti izraza, uvećanja strofa i nejednakosti metra i ritma. K. Spasić ova mišljenja dopunjuje stavom da su Njegoševa vješta i dovtljiva rješenja dostojna iskusnog prevodioca i da je vladika do te mjere osjetio muziku stihova, da nadahnuće u prevodu izgleda kao da je njegovo lično.

---

²⁴ J. Milović, Autograf Njegoševog prevoda „Himne noći“, *Stvaranje*, 1948, sv.4, str. 320 - 325.

²⁵ N. Banašević et al., *Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša.....*, str. 351.

²⁶ J. Milović, *Autograf Njegoševog prevoda....*, str. 321. i 329.

²⁷ M. Stojanović, Njegoš kao prevodilac Lamartina, *Strani pregled*, II, br.1-2, Beograd, 1928, str. 56 i 57.

Uprkos različitim stavovima Njegošev prevod Lamartinove *Himne noći* svakako predstavlja znak izuzetno dobrog poznavanja francuskog jezika i velikog interesovanja koje je pokazivao za ovog genijalnog francuskog pjesnika.

Njegoševo izražavanje na francuskom jeziku

Velika je zasluga Antida Žoma što je za vrijeme boravka od godinu i po dana na Cetinju postigao kod svog učenika ogroman napredak u usvajanju francuskog jezika. Naime, već šest mjeseci nakon Žomovog dolaska na Cetinje, italijanski botaničar dr Bartolomeo Bjazoleto pisao je da je Njegoš, koji je u početku govorio narodnim slovenskim jezikom, odjednom progovorio francuski: *Ovaj jezik, koji je pre kratkog vremena počeo da uči i koji je već dovoljno poznao, govorio je „vrlo dobro“*.²⁸ Saksonski kralj je u svom putnom dnevniku zabilježio da je Njegoša Žom za kratko vrijeme doveo dotle da posjetilac zaključio: *Iako nisam mogao da vodim s njim nikakav duži i dublji razgovor, ipak sam mogao da s njim sporazumevam i da se o ponečem obavestim*.²⁹

Godine 1839, mjesec i po dana nakon Žomovog odlaska, Edvard Mitford, član londonskog Kraljevskog geografskog društva, prisjećajući se svog boravka u Crnoj Gori tvrdio je da Njegoš govori *dosta tečno francuski*.³⁰ Iste godine Hajnrih Štiglic, (Heinrich Stieglitz) pjesnik i kustos Kraljevske biblioteke u Berlinu, posjetio je prijestonicu Crne Gore, gdje mu je vladika poželio dobrodošlicu sa dobrim francuskim izgovorom. On kaže:

*To me je za trenutak ostavilo u nedoumici, rekao je Prus, da li ja tu zaista stojim pred poglavarom Crnogoraca ili na pragu nekog modernog salona. I pitanja koja su uslijedila poslije mog s poštovanjem izrečenog otpozdrava na istom jeziku uvjerali su me da su Kotorani bili u pravu, kada su tvrdili da bi sadašnji Vladika bez daljnega mogao da nastupi u svakom pariskom salonu.*³¹

Učinila nam se takođe zanimljivom zabilješka Gzavie Marmijea (Xavier Marmier), člana Francuske akademije, koji je obilazio Crnu Goru nekoliko godina nakon Njegoševе smrti proučavajući njegov život. Marmije je uočio da se Njegoš, nakon upisanih stihova jednoj dami u album, za

---

²⁸ Citirao K. Spasić... str. 21.

²⁹ Ibid.

³⁰ K. Spasić, *Op.cit.*, 22.

³¹ H. Štiglic, *Posjeta Crnoj Gori*, Cid, Podgorica, 2004, str. 87.

koje nikad nije ustanovljeno kada su nastali, potpisao na francuskom jeziku na sledeći način:

*Ces vers sont l'oeuvre d'un homme civilisé au sein d'un peuple à demi-barbare, d'un demi-barbare dans les pays civilisés, et d'un prince de contrebande.*³²

Njegoš se svojim omiljenim jezikom po mišljenju Lj. Nenadovića uvijek služio kada je bio dobre volje i padao u *pojetsko oduševljenje*. Tako je jedne večeri, 1851. godine u Napulju, u Rotšildovoj vili, *zamoljen od najveće gospode i gospođa, mešao u svoje, obično kratke priče o Crnoj Gori, vešto sreću i nesreću, junaštvo i strahovanje, pobedu i pogibiju. Sve je to on umeo vešto jedno pored drugog uplesti, da lepo stoji, tako, kao kad dobar tkač vešto utkiva različite boje. Samo na jednom ovakvom večeru mogao je svako videti, da je to poeta, da je veliki poeta. On je govorio onako, kao što je u „Gorskom vijencu“ govorio.*

Nenadović nam tom prilikom saopštava da se te večeri *razgovor gotovo svuda vodio francuski* i da je on, koji je tu bio samo izraz cijele publike, ostao zadivljen pred tolikim osvjedočenim talentima vladčinim.³³ Očigledno, francuski jezik je Njegoš koristio s osobitim zadovoljstvom i prilično živopisno i upečatljivo...

Zaključak

Njegoševo učenje, znanje i korišćenje francuskog jezika svakako predstavlja kulturološki fenomen u ondašnjoj Crnoj Gori i dodatno uvjerava u Njegoševu posebnost i vizionarstvo. Čini se neupitnim da je bavljenje francuskim jezikom i kulturom na Njegoša izvršilo plodonosan uticaj na ideološkom i književnom polju. Pored profesionalne potrebe za poznavanjem francuskog, koji je u to vrijeme uobičajeno bio jezik međunarodne komunikacije, Njegošu se preko francuskog jezika otvarala i privilegovana mogućnost da se direktno upozna sa izuzetnim književnim i filozofskim ostvarenjima koja su u tadašnjoj Evropi predstavljala nezaobilazno štivo svakog obrazovanog i učenog čovjeka. Možemo samo zamisliti koliko je čitanje Voltera, Rusoa, Vinjija, Lamartina, Igoa i drugih velikana francuske duhovnosti i prosvijećenosti za većinu Njegoševih sunarodnika bilo ne-uobičajeno, začuđujuće, pa čak i podozrivo.

---

³² Citirao K. Spasić..., str. 30.

³³ Lj. Nenadović, *Pisma iz Italije*, Cetinje, 1975, str. 25. *Ovi stihovi su djelo jednog civilizovanog čovjeka usred poluvarvarskog naroda, jednog poluvarvarina u civilizovanoj zemlji, i jednog knjaza krijumčarenja*-prev. autori.

S druge strane, poznavanje francuskog jezika Njegošu je, pored intimnog uživanja u iščitavanju vrhunske literature, istovremeno pomagalo da izvorno prati aktuelna društvena zbivanja na širem južnoslovenskom i evropskom planu. Budući da je Njegoš bio i važna politička figura, znanje francuskog jezika mu je sigurno bilo veoma korisno i dragocjeno u određenim geopolitičkim procjenama.

Najzad, ispisi stihova na francuskom jeziku u *Bilježnici*, jedini potpuni prevod s nekog stranog jezika (*Himna noći* od Lamartina), neostvorena želja za odlaskom u Pariz, učitelji francuskog jezika na Cetinju, zanimanje za stručnu literaturu na francuskom, čak i Bibliju, samo su očigledni pokazatelji koji nas opredjeljuju da Njegoša svrstamo u povlašćeni krug znamenitih frankofona i frankofila u Crnoj Gori. I da poželimo da upliv francuskog jezika i kulture, kojima se Njegoš tako iskreno divio, u današnjoj Crnoj Gori doživi ponovni uspon i mjesto koje im istorijski i kulturološki pripada.

Literatura:

- Banašević, Nikola, Njegoševo učenje stranih jezika, *Zapisi*, knjiga V, sv. 4, Cetinje, 1929.
- Banašević et al., *O Njegoševim prevodima*, Celokupna dela Petra Petrovića Njegoša, knj.4, Beograd, 1967.
- Bjazoleto B., Putovanje saksonskog kralja Fridriha Augusta u Crnu Goru, *Crna Gora vrata Balkana*, Obod, Cetinje, 2004.
- Kol J.G., *Putovanje u Crnu Goru*, Cid, Podgorica, 2005.
- Marjanović M., *Crna Gora očima Evrope 1796-1918*, Prosveta, Beograd, 2007.
- Milović, Jevto, Autograf Njegoševa prevoda "Himna noći", *Stvaranje*, sv.4, Cetinje, 1948.
- Milović, Jevto, Boravak Antida i Franciske Žom u Crnoj Gori, *Istorijski zapisi* XVII, knj XXI, 1, Cetinje, 1964.
- Milović, Jevto, Njegoševe zabilješke na pismima njemu upućenim, *Bibliografski vijesnik*, god. III, br.1-3, Cetinje, 1963.
- Milović, Jevto, O Njegoševu učenju francuskog jezika, *Petar Petrović Njegoš u svom vremenu*, Nikšić, 1985.
- Milović, Jevto, *Njegoš u slici i riječi*, Grafički zavod, Titograd, 1974.
- Nenadović Ljubomir, *Pisma iz Italije*, Cetinje, 1975.
- Njegoševa bilježnica*, Istoriski institut, Cetinje, 1956.
- Petrović Njegoš Petar II, Prevodi, *Sabrana djela*, Podgorica, 2006.
- Petrović Njegoš Petar II, Stranci o Njegošu, *Izabrana dela*, Draganić, Beograd, 1998.
- Spasić, Krunoslav, *Njegoš i Francuzi*, Zaječar, 1988.
- Stojanović, Milorad, Njegoš kao prevodilac Lamartina, *Strani pregled*, god.II., br.1-2, mart-jun 1928, Beograd

- Šaulić, Jelena, O Njegoševoj Beležnici, *Letopis matice srpske*, knj.380, jul-avgust, Novi Sad, 1957.
- Šmaus Alojz, O Njegoševoj Bilježnici, *Glasnik etnografskog muzeja na Cetinju*, knj. III, Cetinje, 1963.
- Šotra T., *Didaktika francuskog kao stanog jezika*, Filološki fakultet, Beograd, 2010.
- Štiglic H., *Posjeta Crnoj Gori*, Cid, Podgorica, 2004.
- Vuksan, Dušan, Biblioteka Vladike Rada, *Cetinje i Crna Gora*, Beograd, 1927.

Ivona JOVANOVIĆ
Dragan BOGOJEVIĆ

NJEGOŠ AND THE FRENCH LANGUAGE Summary

Njegosh's learning, knowledge and use of French language represent a cultural phenomenon in the former Montenegro and it assures us in his uniqueness and visionary. It seems unquestionable that the learning of French language and culture made a fruitful impact on Njegosh on the ideological and literary field. Beside the professional need to know the French language, which was commonly the language of international communication in that time, thanks to it, Njegosh also had the privileged opportunity to meet directly with the greatest literary and philosophical works that were essential reading of every educated and learned man in Europe at the time. We can only imagine how much reading Voltaire, Rousseau, Vigny, Lamartine, Hugo and other great men of French spirituality and enlightenment was unusual, surprising and even suspicious for the most of Njegosh's compatriots.

On the other hand, knowledge of French language, aside from giving him intimate pleasure in reading high literature, also helped Njegosh to follow current social affairs on the broader Yugoslav and European level. Since Njegosh was also an important political figure, knowledge of French was certainly very useful and valuable in certain geopolitical estimations.

Finally, verse prints in French in Njegosh's *Notebook*, the only complete translation from a foreign language (*Anthem of the night* from Lamartine), unfulfilled desire to go to Paris, French teachers in Cetinje, an interest in professional literature in French, even in the Bible, are obvious indications that make us classify Njegosh in a privileged circle of prominent Francophone and Francophiles in Montenegro. In addition, let us wish that the influence of French language and culture, that Njegosh so sincerely admired, experiences in the modern Montenegro, the repeated rise and obtains the position which belongs to it historically and culturally.

Key words: Njegos, French language, French teachers, Njegos's *Notebook*, Njegos's translation *Anthem of the night* by Lamartine.

PRIKAZI

ZBORNİK RADOVA

NJE
GO
ŠE
VI
DA
NI 4

Studijski program za
crnogorski jezik i
južnoslovenske književnosti
Filozofski fakultet Nikšić
Univerzitet Crne Gore

NJEGOŠEVI DANI – NEZAIBILAZAN SLAVISTIČKI SIMPOZIJUM I TEMELJ MONTENEGRISTIKE

(*Njegoševi dani 4*, Zbornik radova sa Četvrtog međunarodnog naučnog skupa *Njegoševi dani*, održanog u Kotoru septembra 2011. godine, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore, Nikšić 2013)

Zbornik radova sa Četvrtog međunarodnog slavističkog skupa *Njegoševi dani*, održanog od 31. avgusta do 3. septembra 2011. godine u Risnu, Perastu i Kotoru objavljen je 2013. godine u izdanju Univerziteta Crne Gore, Instituta za jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću i Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti. Naučni skup je okupio veliki broj naučnika iz najznačajnijih slavističkih centara Evrope i moglo bi se reći da već tradicionalno doprinosi njegošologiji, montenegristici i južnoj slavistici. To potvrđuje i Zbornik u kojem je objavljeno 35 naučnih radova koji obuhvataju tri oblasti: nauku o književnosti i kulturi, nauku o jeziku i historiografiju.

Prije samih radova u Zborniku se mogu pročitati pozdravni govori sa otvaranja skupa: akademika Predraga Miranovića, rektora Univerziteta Crne Gore, prof. dr Blagoja Cerovića, dekana Filozofskog fakulteta i prof. dr Tatjane Bečanović, predsjednice Organizacionog odbora. U tom dijelu Zbornika naglašava se da su *Prethodni simpozijumi dali neprocjenljive rezultate koji su Filozofski fakultet, a kroz njega i Univerzitet Crne Gore, aktivno uključili u moderne slavističke tokove, znatno proširili mogućnosti naučnog izučavanja Njegoševog stvaralaštva i učinili krupan korak ne samo u promovisanju Njegoševog djela već cjelokupne crnogorske književnosti, jezika i kulture.* (str. 11) Takođe, istaknuto je da ova manifestacija *stekla poseban ne samo naučni i kulturni, već i nacionalni i državni značaj.* (str. 12) kao i da je na ovom Skupu posebnu pažnju izazvala provokativna tema o složenom odnosu *između književnog teksta i identiteta* (str. 15).

Prva skupina radova je iz oblasti nauke o književnosti i kulturi i vezana je za dvije teme: *Njgoš i intertekstualna komunikacija s njegovim djelom* i *Književni tekst i identitet*. Ovaj dio Zbornika sadrži 23 naučna rada.

Veliki poznavalac Njegoševog stvaralaštva i književne kritike o Njegošu, Vladimir Osolnik u svom radu koji nosi naziv „Književna kritika o Njegošu” analizira doktorsku disertaciju *Crnogorski prometej. Pokušaj pozivanja Njegoševe Filozofije* Milana Rakočevića koji je bio ugledni profesor filozofije u Ljubljani. Doktorska disertacija, napisana između dva rata, a štampana 1940. godine, po mišljenju Osolnika predstavlja značajan doprinos književnoj kritici o Njegošu jer Rakočević objašnjava čitav niz filozofskih i religijskih pitanja u Njegoševom pjesništvu kao što su: ideja, besmrtnost duše, misao, postanak Zemlje i poretka u svijetu, priroda, Bog, etika kao vječiti zakon i ističe da Rakočević Njegoša vidi isključivo kao pjesnika čija je etička misao *filozofija čojstva, ili filozofija praktičnog idealizma*. (str. 34) U svom radu Osolnik zaključuje da je doktorska disertacija književno-kritički i filozofsko-etički tekst o „Crnogorskoj trilogiji” koja je na čitaoce i slušaoce djelovala dvojako: spontano su u njoj prepoznavali potvrdu za svoje trajanje, mišljenje i događaje u svijetu i s druge strane, kroz generacije ona je popunjavala, dopunjavala i podizala *na viši filozofski, odnosno intelektualni nivo vlastita shvatanja, poglede i uverenja, i tako usmeravala mnoge njihove aktivnosti kroz minule decenije*. (str. 35)

Svojim radom „Filozofski intertekst: Branislav Petronijević čita Njegoša” Sava Damjanov se takođe bavio književnom kritikom o Njegošu. Ovoga puta je pažnja poklonjena najorginalnijem filozofu prve polovine XX vijeka – Branislavu Petronijeviću koji se čitavog života bavio Njegošem te i objavio knjigu *Filozofija u ‚Gorskom vijencu’ i ‚Luči mikrokozma’*. Sava Damjanonov primjećuje ne samo da Petronijević u utemeljenoj studiji povezuje pesimistički darvinizam *Gorskog vijenca* sa ontološko-gnoseološkim skepticizmom i pesimizmom *Luče mikrokozma* već i da je ova studija rijedak i *antologijski primer filozofskog interteksta u našoj književnosti*. Naime, *nije samo interpretator tumačio filozofeme Njegoševih najvećih djela već je i poeta-filozof unaprijed (...), čitao i determinisao interpretaciju sopstvenog dela*. (str. 41)

„Struktura i funkcije simboličkih znakova u *Luči mikrokozma*” naslov je rada Tatjane Bečanović. U uvodnom djelu autorka objašnjava da je u kosmogonijskom spjevu *Luča mikrokozma* aktiviran ilustrativni tip citatnosti jer je *Biblija* za Njegoša uzor dostojan oponašanja i *tekst čije semantičke strukture i aksiološki poredak treba osnažiti, pri čemu se sakralizacija ostvaruje ilustrativnim strategijama, kao i veoma informativnim postupcima simbolizacije, mitologizacije, alegorijskog kodiranja i dominacije principa topičnosti, to jest prenesenih značenja uopšte*. (str. 43) Zato glavni nosioci semioze postaju simboli te je i spjev organizovan na principu sim-

boličkog znaka. U uvodnom dijelu rada Tatjana Bečanović analizira i motivacioni sistem koji je razvijen pod uticajem prototeksta te je riječ o intertekstualnoj motivaciji. Drugi dio rada „Simbolika brojeva” posvećen je kompoziciji spjeva koja je podređena božanskim načelima i simbolici brojeva 10 i 6. U trećem dijelu rada Tatjana Bečanović ukazuje na osobenosti srednjovjekovnog žanra videnija u spjevu, što *Luču uključuje u niz tekstova hrišćanske kulture, zasnovanih na istom sistemu kodiranja* (str. 58), a u četvrtom i petom dijelu rada piše o simbolici prostora (na koji utiče etički model svijeta i hrišćanska aksiologija) i Boga koji je modelovan *kao simbolički znak složenih organizacionih i sižejnih funkcija, ali i kao lik izuzetnih diskurzivnih kompetencija*. (str. 56)

Milanka Miković i Vladimir Premec su u svom radu Njegoševu pjesmu *Crnogorac k svemogućem Bogu*, po kojoj su i nazvali svoj naučni rad, vidjeli kao odu, molitvu, meditaciju i kontemplaciju, lementaciju nad čovjekovom sudbinom, ali i kao laudu Tvoritelju svega. Autori analiziraju stihove ove metafizičke poeme *duboko promišljenog teodikejskog značenja* (str. 61) pažnju posvećujući njenom tonu i intonaciji, a zatim i teološkom i filozofskom načinu na koji pjesnik posmatra božansko stvaranje i upravljanje svijetom i kosmosom. Njegoševoj poeziji je posvećen i rad Lidije Vukčević mada se autorka osvrnula i na filozofski koncipirane fragmente iz *Luče mikrokozma, Svobodijade i Gorskog vijenca*. U svom radu „Filozofski aspekti Njegoševe poezije” ona izučava *karakteristike Njegoševe misli i mitopoezije, u svjetlu uticaja filozofije, znanosti i politike njegova doba, ali i razdoblja antike i hrišćanskog misticizma*. (str. 71) Lidija Vukčević naglašava da Njegoš u svojim pjesmama *Misao, Prosvještenije, Crnogorac k svemogućem Bogu, Večernja molitva, Zadovoljstvo*, ali i drugim djelima daje autentične odgovore na najvažnija pitanja čovjeka, istorije i kosmosa kao i da anticipira moderne naučne teorije i filozofeme XIX i XX vijeka.

Rad Lusi Karanikolove „Мини-жанрите во Горски венец (исказите-формили како единици на културниот систем)” se sastoji iz četiri dijela: „Исказот-формула”, „За „единствените’ форми бо Горски венец”, „Порука што го „собира’ текстот и текст што ја „разложува’ пораката” i „Мини-жанрот како составка на културниот систем”. Autorka se u radu bavi pitanjem tzv. mini-žanrova u *Gorskom vijencu*. To su formule-iskazi koji predstavljaju Njegoševu poetsku leksiku i prilično su „agresivni“ na sintaksičkom nivou (nivou prijemčivosti) zbog mogućnosti da funkcionišu kao neka vrsta semantičkog blaga u generalnom kontekstu. Mini-žanrovi u *Gorskom vijencu* djeluju kao „priča u priči“ ili „priče u de-

kompoziciji“ na način što „skupljaju“ tekst u poruku pri čemu sami tekst „razlaže“ poruku. Lusi Karanikolova ističe da mini-žanrovi daju živu sliku crnogorskog, slovenskog i balkanskog mentaliteta, kakav je danas i kakav je bio nekad, te se s tog aspekta mogu smatrati univerzalnim.

Dorota Gil iz Krakova u svom radu „Religija kao kod identiteta – savremene kulturne i književne naracije o vjerskoj identifikaciji Crnogoraca” *razmatra problem religije (pre svega pravoslavlja) kao izgubljenog, zaboravljenog ili odbačenog koda kulturne tradicije i identiteta Crnogoraca, prisutnog u savremenim kulturnim i književnim naracijama.* (str. 91) Ona kao građu koristi primjere afirmacije pravoslavlja u etničkoj dimenziji, preko de-etnizacije pravoslavlja i montenegrizacije latinsko-katoličke tradicije (kroz aktualizaciju kultova crnogorskih svetaca) do negacije etniziranog pravoslavlja kao crnogorskog koda identiteta u književnoj naraciji. (str. 91)

„Estetske, ideološke i ksenološke projekcije savremenih dezintegriranih identiteta u književnom tekstu“ naziv je rada čiji je autor Lech Miodyński. Polazeći od tipogije identiteta autor na odabranim primjerima iz južnoslovenskih književnosti XX vijeka predstavlja osnovna semantička područja i tehničke postupke koji izražavaju raspad individualnog i kolektivnog identiteta književnih subjekata, naročito u posljednje dvije decenije.

Upotrebljavajući semiotičku metodologiju Maciej Czerwiński u svom radu „Crna Gora u očima srpskih historičara. Semioza Crne Gore i Crnogoraca u srpskim sintezama nacionalne istorije od 1945. do danas” analizira verbalna i vizuelna sredstva nacionalno-komunističkih, radikalno nacionalnih i umjereno nacionalnih kodova koji funkcionišu u srpskoj popularno-naučnoj historiografiji i kulturi, a kojima se uspostavlja semiotički odnos prema znakovima Crna Gora i Crnogorci. Slično istraživanje o hrvatskim sintezama autor je objavio u prvom Zborniku radova sa naučnog skupa *Njegoševi dani*.

Sava Anđelković u svom zanimljivom radu „Prema kojoj obali plivaju savremeni srbo-crnogorski dramski pisci?” piše o *savremenim autorima, plutajućih identiteta*, čiji se dramski radovi istovremeno svrstavaju u *crnogorsku i u srpsku dramsku književnost*. (str. 139) Nakon uvodnog dijela Anđelković piše o Veljku Radoviću, Stavanu Koprivici, Igoru Bojoviću, Milici Piletić i najmlađem među njima – Jordanu Cvetanoviću.

Jasmina Mojsieva-Guševa se u svom radu „Болен Дојчин како македонски национален идентификациски код“ bavi pitanjem makedonskog kulturnog identiteta kroz nacionalne imaginarne konstrukcije. Šiže

narodne epske pjesme *Bolen Dojčin* se javlja u brojnim narodnim pjesmama balkanskih naroda, a prilično je rasprostanjen u makedonskom pjesničkom i dramskom stvaralaštvu, dok je autorki najinteresantnija istoimena pjesma savremenog makedonskog pjesnika Blaže Koneskog koji je arheipske motive reinterpreтирао i demitologizirao. Bolen Dojčin, njegova sestra Lepa Angelina i Crni Arapin su prepoznati kao važne makedonske kulturne i identifikacione srži u kojima je ideja nacije izuzetno seksualizovana, a mit o heroju dramatično iskrivljen kao što je i makedonski identitet kroz vrijeme.

„Gdje je kome mjesto?” naslov je rada Ivane Žužul iz Osijeka. Ona u svom radu na primjeru spjeva *Zlatka* dubrovačkog preporoditelja Paska Antuna Kazalija preispituje odnos rodnog i nacionalnog identiteta i zaključuje nakon detaljne analize da je *identitet žene uhvaćen nad-nacionalnim identitetom* (str. 167) Iako je na prvi pogled položaj glavne junakinje radikalno liberalizovan (ona je preljubnica prema mužu, narodu i vjeri), njen konačan ishod osnažuje nacionalni mit.

U svom radu „Прашањето за националниот идентитет и македонската интелигенција од почетокот на 20 век” Angelina Banović-Markovska preispituje pitanje nacije, nacionalnog identiteta i nacionalizma kao kolektivne pojave koje mogu biti tumačene: kao ideologije, kao jezici i kao osjećanja. Autorka zaključuje da ova pitanja nijesu samo osobenosti intelektualne elite već i narodnih masa koje vjeruju da borba za autonomiju podrazumijeva pravo na samoodređenje. Potvrde takvog stava ona nalazi u tekstovima dvojice makedonskih intelektualca s početka XX vijeka te se i njen rad sastoji iz dva dijela: „Национализмот на Мисирков: језик, идеологија, сентимент” i „Рацин и значењето на националната култура”.

Sanjin Kodrić u uvodnom dijelu svog rada „Kulturalno-poetički sinkretizmi i liminalno-hibridni oblici kao kulturalnomemorijski i interliterarni fenomen novije bošnjačke/bosanskohercegovačke književnosti (Na primjeru ranog pjesničkog djela Safet-bega Bašagića)” objašnjava specifičan položaj novije bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti: ona je od strane rodonačelnika savremene književne bosnistike i bosniakistike Midhata Begića okarakterisana kao književnost s kompleksom „raskršća” što podrazumijeva njenu identitetsku poziciju *između isključivosti Istoka i Zapada, odnosno orijentalno-islamske i zapadno-evropske kulture i civilizacije* (str. 189), a na sličan način, tj. s kompleksom *ponornice* i *poniranja*, na ove književnosti gleda i Muhsin Rizvić. U nastavku svog rada Kodrić na primjeru Bagašićeve doktorske disertacije *Bošnjaci i Hercegovci u*

islamskoj književnosti i Bogašićeve rane poezije, pjesničke zbirke *Trofanda iz hercegovačke dubrave*, detaljno objašnjava naznačenu problematiku.

Zanimljiv rad o najnovijim konceptualizacijama identiteta gradova Varšave i Beograda, koje su konstruisane van zvaničnih diskursa, napisala je Magdalena Bogusławska pod naslovom „U potrazi za novim identitetom grada. ‚Alternativne‘ reinterpretacije socijalističkog nasleđa Varšave i Beograda”. Autorka na primjeru teksta i fotografija u *Brzom istorijskom vodiču po Varšavi* i arhitektonskog projekta studenata Arhitektonskog fakulteta u Beogradu pokazuje kako se redefiniše identitet Varšave i Beograda iz socijalističkog perioda, a da se pri tome razvija kritičan i kreativan stav *prema urbanom prostoru kao društvenom fenomenu*. (str. 217)

Muris Bajramović se u svom radu „Antiratno pismo u savremenoj bosanskohercegovačkoj književnosti” bavi osnovnim karakteristikama ratnog pisma koje se kao fenomen javlja u svim književnim rodovima i predstavlja *prelazak iz modernističkog utopizma u postmoderni pesimizam*, kako primjećuje Kazaz (str. 231). Bajramović objašnjava da se ratno pismo označava: kao dokumentaristička, a ne dokumentarna književnost; poetika svjedočenja o užasu koji se desio ili upravo dešava; ali i kao prelazni oblik kulture pamćenja jer treba da uspostavi novi sistem vrijednosti – *ratna književnost je nadasve antiratna* (str. 231) i vrši *funkciju koju je angažirana književnost poslije Drugog svjetskog rata barem idejno trebalo da ispuni*. (str. 232)

„Identitet male otadžbine u prozi Mirka Kovača” naziv je rada Bogusława Zielińskiego. U radu autor analizira mnogobrojna značenjska polja motiva *male otadžbine* u Kovačevim romanima *Vrata od utrobe*, *Kristalne rešetke* i *Grad u zrcalu* i povezuje ih sa *formiranjem subjektiviteta, a posebno aksiološkog sistema i sfere etike* (str. 236) kao i sa narativnim postupcima putem kojih se to ostvaruje.

Marija Mitrović u svom radu „*Putovati znači živeti* O identitetima Danila Kiša” objašnjava Kišov individualni, fluidni identitet na kojem je sam pisac insistirao. Kako se identitet konstruiše tako što se veže za određeni prostor, a Kiš je cijelog života mijenjao mjesto boravka, tako kod njega taj prostor postaje zamišljeni prostor kroz koji se putuje. Marija Mitrović to povezuje sa motivom voza u njegovim djelima i šire sa istim motivom u djelima Crnjanskog i Anrića koje je Kiš smatrao svojim duhovnim očevima. Autorka zato uočava da su mi bliski *pisci-putnici, pisci u čijim su delima dominantne metafore, slike i simboli kretanja u vremenu i u prostoru*. (str. 249)

U svom radu „Ражко Жинзифов за Црна Гора” Vesna Mojsova-Ћепишевска пише о најплоднијем македонском publicisti devetnaestog vijeka за кога каже да је живио са сазнањем о изгубљеном интегритету сопственог живота, што се, изнад свега, односи на мјешавину хеленизованог Влада, а касније и потпуно словенизованог и македонизованог. (стр. 263) Он је класични примјер потчињеног субјекта балканског, али и словенског. У словенском духу, он пише о јужним Словенима, укључујући Црну Гору и Црногорце, којима посвећује чак неколико посебних прича: „Кое-што о черногорцама, сербама и бугарима”, „Morning-post и Црна гора” и „Неколку зборови за заемните симпатии на Јужните Словени и Русите”. Али пишући о њима, он заправо пише о себи, истиче Весна Мојсова-Ћепишевска.

Biljana Ristovska-Josifovska u svom radu „*Александридата* на македонски јазик од XIX век и националниот идентитет” analizira Aleksandridu sa aspekta nacionalne identifikacije u vremenu kada su Makedonci pokušavali da istaknu slavu antičke makedonske istorije. Interesantno je da djelo „Opšta slovensko-makedonska istorija” Georgija M. Pulevskog sadrži verziju *Romana o Aleksandru* sa makedonskog aspekta. Ostala je nepoznata javnosti jer je cjelokupan tekst objavljen tačno 110 godina nakon smrti autora.

„Igre sa identitetom u pripovesti Gordane Ćirjanić *Put ka savršenstvu*” naziv je rada Małgorzate Filipek. Autorka uočava da Gordana Ćirjanić u svom književnom tekstu *dekonstruiše predstavu o polnom identitetu kao nepromenljivom atributu pojedinca*. (str. 287) Naime, na primjeru glavne junakinje priče – Džeme prikazuje se neravnoteža između pola i sopstvene percepcije tijela kao i činjenica da je rodni/polni identitet *samo prividno trajan i tačno određen*. (str. 287)

Gotovo tri decenije se crnogorskim književnim temama bavio Naume Radičevski, a svoj dorinos montenegristici dao je i radom „*Македонија екумена* на Сретен Перовиќ – ода на македонскиот и на црногорскиот национален и државен идентитет”. Радически ukazuje na dugu i višestruku vezu crnogorskog pjesnika Sretena Perovića sa makedonskom književnošću i kulturom. To potvrđuje više pjesama sa makedonskim motivima, ali i pjesma *Makedonija ekumena* kojom Perović doprinosi afirmaciji makedonskog identiteta.

Perina Meić iz Mostara u svom radu „*Časopis Nada – između ideologije i književnosti (književnopovijesna istraživanja Borisa Ćorića)*” analizira monografiju Borisa Ćorića. Njen rad se sastoji iz dva dijela koja pokazuju da se ovaj časopis na prelazu između 19. i 20. vijeka kolebao između ideologije (politike koja ga je radi svojih ciljeva i osnovala) i književnosti,

te da je došlo do njegovog gašenja kad je književnost nadvladala ideologiju što, nažalost, mnogo govori o odnosu umjetnosti i ideologije.

Značajan doprinos izučavanju jezičke situacije na našim prostorima dali su autori svojim radovima koji su vezeni za teme: *Njegošev jezik i južnoslovenski jezici u Njegoševo doba* i *(Re)standardizacijski procesi u crnogorskom jeziku i drugim južnoslovenskim jezicima*. U okviru ovog dijela Zbornika može se pročitati osam radova.

Jezički dio Zbornika počinje radom profesorke sa Sofijskog Univerziteta Najde Ivanove naslovljenim „Kognitivno-lingvistički i lingvokulturološki pristup istraživanju prevoda *Gorskog vijenca* – mogućnosti i perspektive“ u kojem autorka istražuje rezultate uvođenja metoda kognitivne lingvistike i lingvokulturologije u novijim proučavanjima ruskih prevoda *Gorskog vijenca* i zaključuje da se metodi pomenutih nauka primjenjuju u odnosu na jezik izvornika, dok je jezik prevoda najčešće interpretiran u skladu sa strukturalističkim translatoškim modelom. Rad Miloša Krivokapića pod naslovom „Asimilacija i kontrakcija vokala u pismima serdara i guvernadura Radonjić“ tretira problematiku glasovnih promjena asimilacije i kontrakcije vokala na korpusu pisama serdara i guvernadura Radonjića.

Profesorica Rajka Glušica u radu „O naučno-metodološkim osnovama standardizacije crnogorskog jezika“ kritički analizira knjižicu od 53 strane hrvatskog lingviste i glavnog crnogorskog standardologa Josipa Silića naslovljenu „Crnogorski jezik, naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskog jezika“, tj. istražuje da li pomenuta publikacija zaista nudi naučno-teorijski okvir koji bi mogao obuhvatiti, objasniti i naučno poduzeti sve eksperimente i egzibicije koje su učinjene pri kodifikaciji crnogorskog jezika, te da li ona daje odgovore na brojna sporna rješenja u crnogorskim normativima. Nakon kritičke analize Silićeve publikacije autorka zaključuje da ona ne nudi naučno validne i utemeljene teorije, kriterijume i principe na osnovu kojih bi se izvršila uspješna restandardizacija crnogorskog jezika, nego predstavlja nevješta i neneučna opravdanja radikalnih otklona od postojeće norme.

Pol-Luj Toma, profesor sa Sorbone u radu „Mesto crnogorskog u zajedničkoj Gramatici BCHS jezika“ koji je koautor prve zajedničke gramatike na francuskom jeziku koja uzima i obzir i crnogorsku varijantu jednog policentričnog jezika, pokazuje kako su u Gramatici bosanskog, crnogorskog, hrvatskog, srpskog jezika predstavljene specifičnosti crnogorskog standarda: pismo, ijekavica, jotovanje, pravopis, akcentuacija, leksika. Još jedan rad tretira normativni udžbenik crnogorskog jezika, a to je rad profesorke emeritus Svenke Savić pod naslovom „Analiza empirijskog materi-

jala korišćenog u postojećim gramatikama u regionu“ u kojem se naliziraju dvije gramatike: zvanična *Gramatika crnogorskog jezika* i Stanojčićeva *Gramatika srpskog književnog jezika*. Autorka pokazuje da su primjeri u gramatikama više od primjera, oni predstavljaju stav autora o nekoj pojavi, odraz autorovog pogleda na svijet i njegovog sistema vrijednosti. Analizirajući skriveni kurikulum u *Gramatici crnogorskog jezika* autorka pronalazi da je prisutna implicitna rodna diskriminacija i eksplicitni oblici nasilja.

U radu „Rastavni veznik i habitualizator *bilo*“ zagrebački lingvista Ivo Pranjković nastavlja da se bavi „malim riječima“, ovog puta riječju *bilo* u službi veznika ili habitualizatora (rječce) i daje niz veoma interesantnih zapažanja vezanih za ovu problematiku. Lada Badurina i Nikolina Palašić u radu „Hrvatski pravopis u 90-im godinama 20. stoljeća: povratak tradiciji ili restandardizacija pravopisne norme“ bave se promjenama u hrvatskom pravopisu u periodu naznačenim u naslovu rada. Promjene u pravopisnoj normi razmatrane su u odnosu na raniju hrvatsku tradiciju i u odnosu na zatečenu pravopisnu praksu. Autorke zaključuju da treba sačuvati kontinuitet hrvatske pismenosti, da se ne smije zanemarivati polustoljetna hrvatska pisana praksa zarad *vraćanja duga* tradiciji. Dekan Filološkog fakulteta „Blaže Koneski“ iz Skoplja Maksim Karanfilovski je u radu „Македонскиот јазик на странските универзитети“ predstavio je mrežu lektorata i katedri na kojima se izučava makedonski jezik i kultura u svijetu sa zaključkom da tu mrežu treba unapređivati i širiti, a kao mogućnost afirmacije i izučavati makedonski jezik u zajedništvu sa još nekim južnoslovenskim jezikom.

Treći dio Zbornika sadrži četiri rada iz historiografije. Oni su vezani za dvije teme: *Crna Gora i velike sile u Njegoševu doba* i *Istoriografija o jugoslovenskim ratovima 1991–1995. godine*.

Na početku ovog dijela Zbornika može se pročitati rad Zlatka Kramarića sa plenarnog izlaganja. Njegov rad objavljen u Zborniku dio je veće cjeline i nosi naziv „Konstrukcija identiteta u hrvatskoj i makedonskoj književnosti – na primjerima iz romana M. Jergovića i P. Avirovića“. Kramarić ima cilj da radom pokaže kako su *određene ideje jugoslovestva 'još uvijek žive* (str. 409) u savremenoj hrvatskoj i makedonskoj književnosti. Tim idejama autor ne odbacuje književni i politički legitimitet, ali pokazuje da one nijesu u prednosti u odnosu na (etno)nacionalizam. Takođe, ukazuje na razliku između između Jergovića koji svoja radikalna ideološka uvjerenja ne krije i Alvirovića koji nesporazume rješava ironijom.

Živko Andrijašević u svom radu „Mitropolit Petar II Petrović Njegoš i velike sile“ analizira dva perioda u vladavini Petra II Petrovića Njegoša.

Period do 1842. godine označen je mnogobrojnim uspjesima u unutrašnjoj i spoljnoj politici, dok je period nakon te godine razdoblje u kojem se pokušava održati postojeći položaj Crne Gore u odnosu na susjedna carstva i poredak koji je uspostavljen u samoj državi.

U radu „Njegoševa Crna Gora kao tema poljske naučne literature i publicistike (do 1914. god.)” Wojciech Szczepański piše o čitavom nizu uglavnom poljskih i ruskih naučnika, političara i publicista koji su svojim prevodima, radovima i novinskim člancima omogućili da Poljaci dobiju informacije o običajima i životu Crnogoraca, uređenju njihove države, kao i o odnosu Crne Gore prema susjedima i Rusiji. Periodu vladavine Petra II Petrovića Njegoša je posvećeno najviše pažnje, ali su aktuelni problemi Crne Gore praćeni i u narednim vremenima. Zahvaljujući tome Poljaci su stekli određeno saznanje o Crnoj Gori te i pored nekih negativnih stereotipa o Crnogorcima koji su se mogli pročitati u štampi, razvili ljubav prema maloj državi na slovenskom jugu čiji narod može da se ponosi junačkom istorijom.

Magdalena Reksć se u svom radu „Ko je kriv? Uzroci krvavog raspada u srpskoj, hrvatskoj i bošnjačkoj historiografiji” bavi provokativnom i aktuelnom problematikom. Kako je u prirodi čovjeka odbacivanje krivice i optuživanje drugih, Magdalena Reksć uočava da hrvatska, srpska i bošnjačka historiografija negira odgovornost i za stradanja optužuje „drugog”. Autorka se najviše bavi pojavom *kulturne žrtve* u novostvorenom kolektivnom pamćenju.

Zbornik radova *Njegoševi dani 4* rezultat je uspješnog naučnog skupa održanog 2011. godine. Ovih 36 radova zajedno sa 107 koliko je objavljeno u prethodnim publikacijama pokazuju da se eminentni naučnici sa različitih slavističkih katedara studiozno bave crnogorskom književnošću, jezikom, istorijom i opštekulturnim problemima, da je interesovanje za ovu manifestaciju veliko te da ona pretenduje da postane nezaobilazan međunarodni slavistički skup.

Ivana PETROVIĆ-RAČIĆ

VRIJEDAN DOPRINOS NJEGOŠOLOGIJ

(*Njegošu u čast* – zbornik radova, ur. Tatjana Bečanović, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore, Nikšić, 2013)

Bio je najveći sin južnoslovenskog podneblja (...) Bez njega na karti Evrope i sveta ne bi bilo Crne Gore, a Crnogorci bi mukotrпно morali da traže kamen temeljac svog nacionalnog identiteta.

V. Osolnik

Međunarodni naučni skup *Njegoševi dani 5* okupio je povodom 200-godišnjice rođenja najvećeg crnogorskog pjesnika pedeset šest uglednih naučnika. Analizirano je književno djelo Petra II Petrovića Njegoša, prevodi njegovih književnih ostvarenja, jezik toga doba i savremeni crnogorski jezik, zatim sagledavano stanje na ondašnjem južnoslovenskom kulturnom prostoru, te Njegoševo mjesto u istoriji i istoriografiji.

Kako se moglo čuti od organizatora, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, jedan lijep primjer izdavačke djelatnosti Filozofskog fakulteta u Nikšiću jeste praksa da se saopšteni referati štampaju kao zbornik s nazivom manifestacije. Ove godine, dakle povodom dva vijeka od rođenja Njegoša, Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti promovisao je i dodatni zbornik *Njegošu u čast*, u kojem se nalaze izabrani referati s međunarodnih naučnih skupova *Njegoševi dani 1, 2, 3 i 4* (ukupno četrdeset radova). Uređivački odbor čine: prof. dr Tatjana Bečanović, prof. dr Rajka Glušica, prof. dr Živko Andrijašević i mr Nataša Jovović. Vrijedna pomena je činjenica da čitaoce već na prvoj strani srijeće spisak naučnika međunarodnog recenzentskog tima, koji garantuju naučno utemeljenje te knjige, odnosno publikovanih priloga. Na predstavljanju izdanja Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti o zbornicima su vrlo pohvalno govorili Vladimir Osolnik, Ivo Pranjaković i Perina Meić.

Zbornik radova *Njegošu u čast* objavljen je u Nikšiću – treba ipak spomenuti – rodnom gradu Danila Vušovića (1900–1939), uglednog crnogorskog i jugoslovenskog lingviste, autora prve monografije o jeziku Petra II Petrovića, naučnika čiji su radovi zauzeli dragocjeno mjesto u njegošologiji i montenegristici.

Zbornik je sačinjen iz dvije jednake cjeline. Prvom cjelinom „Njegoševo pjesništvo i poetika“ obuhvaćeni su sljedeći tekstovi: Boguslav Željinski, „Njegoš u srpskom i crnogorskom književnom i kulturnom kanonu“; Vladimir Osolnik, „O 'Crnogorskoj trilogiji' Petra II Petrovića Njegoša“; Dušan Ičević, „Poetika Njegoševe misli“; Tatjana Bečanović, „Struktura i funkcije simboličkih znakova u *Luči mikrokozma*“; Vladimir Premec, Milanka Miković, „Metaforika sumnje i beskonačnog u Njegoševom spjevu *Luča mikrokozma*“; Ina Hristova, „*Luča mikrokozma* Petra II Petrovića Njegoša – drugo lice kanona“; Tatjana Bečanović, „Semiotička interpretacija *Gorskog vijenca*“; Lusi Karanikolova, „Mini-žanrite vo *Gorski venec* (iskazite formuli kako edinici na kulturnot sistem)“; Tatjana Bečanović, „Osobine dramskog diskursa u *Gorskom vijencu*“; Milanka Miković, Vladimir Premec, „Žena u *Gorskom vijencu* – savremeno čitanje“; Božidar Šekularac, „Crnogorsko srednjovjekovlje u Njegoševom djelu“, Vesna Vukićević Janković, „Njegoševi putevi ka sintezi“; Lidija Vukčević, „Filozofski znak Njegoševe poezije“; Boris Lazić, „Odnos kategorija večnosti i vremena u pesničkom delu Petra II Petrovića Njegoša“; Vesna Vukićević Janković, „Transpozicija i transfiguracija mitopoetskih elemenata u Njegoševoj poeziji“; Magdalena Boguslavska, „Delo Petra II Petrovića Njegoša u svetlu antropologije kulturalnih performansa“; Lidija Vukčević, „Udio stvaralačkog u jeziku – s posebnim osvrtom na Njegošev jezik“; Vladimir Premec, Milanka Miković, „Crnogorac k svemogućem bogu“; Vesna Vukićević Janković, „Njegoševa *Noć skuplja vijeka* – mogućnosti tumačenja“.

U drugom dijelu knjige pod naslovom „Intertekstualnost i komparativna izučavanja Njegoševog djela“ nalaze se sljedeći radovi: Vladimir Osolnik, „Ideološki kodovi u književnim tekstovima 19. veka: slovenstvo i sloboda u literarnim delima Petra II Petrovića Njegoša i Franca Prešerna“; Sava Damjanov, „Filozofski intertekst – Branislav Petronijević čita Njegoša“; Vladimir Osolnik, „Književna kritika o Njegošu“; Danilo Radojević, „Primjer uticaja Njegoša na pjesnički rad kralja Nikole“; Dorota Gil, „Istorija naroda kao misterija greha, kazne i iskupljenja. Mesto Njegoševih toposa u srpskoj istoriozofiji 20. veka“; Malgorzata Filipek, „Petar II Petrović Njegoš i Crna Gora u delu Miloša Crnjanskog“; Lidija Vukčević, „Dvije studije o Njegošu“; Stevan Konstantinović, „Ševčenko i Njegoš – knji-

ževnost i identitet“; Naume Radičeski, „Njegoševskite inspiraciji na Radvan Zogović“; Kšiptof Tribuš, „Mickjevičeva Crna Gora“; Rajko Cerović, „Grob na Lovćenu“; Marija Mitrović, „Prvi prevod *Luče mikrokozma* na italijanski jezik“; Najda Ivanova, „Slovenski prevodi *Gorskog vijenca* i translatoški diskurs njihove recepcije“; Radivoje Konstantinović, „Španski prevod *Gorskog vijenca*“; Najda Ivanova, „Jezička standardizacija i prevod. *Gorski vijenac* i njegova recepcija u Bugarskoj u 19. veku“; Najda Ivanova, „Kognitivno-lingvistički i lingvokulturološki pristup u istraživanju prevoda *Gorskog vijenca* – mogućnosti i perspektive“; Jelena Martinović Bogojević, „Interpretacija Njegoševske poetike kroz fakturu notnog teksta“; Mijat Šuković, „Vladarskim i književnim stvaralaštvom Petra II Petrovića Njegoša učvršćeni temelji i statika države Crne Gora i trasirana vertikala njene dalje izgradnje“; Živko M. Andrijašević, „Njegoševa vladavina i politička misao“; Vojćeh Šćepanski, „Njegoševa Crna Gora kao tema poljske naučne literature i publicistike do 1914. godine“ i Živko M. Andrijašević, „Mitropolit Petar II Petrović Njegoš i velike sile“.

Njegošologija je danas uprkos gotovo svakodnevnom pojavljivanju novih priloga, u stvari, suočena s tek malim brojem istinski vrijednih monografija. Savremena književno-teorijska shvatanja književnog teksta i uloga čitaoca (u jednom širokom smislu te riječi) u tom činu potvrđuju kako je samo valjanim čitanjem Njegoševog teksta moguće vratiti djelo, književnost kojoj ono pripada i samog autora – evropskoj kulturi, oslobođene stega palanačke i plemensko-bratstveničke recepcije. Zbornik *Njegošu u čast* predstavlja multidisciplinarnu zbirku radova koji iz različitih uglova osvjetljavaju kompleksno djelo crnogorskog pjesnika, vladike i vladara, a dobrim dijelom i prilike u kojima je ono nastajalo. Svjedoci smo da pogreške i oskvrnjavanja njegovih tekstova ne dolaze samo od neznanja tumača. U Zborniku nailazimo na vrednovanje i prevrednovanje značajnog dijela onoga što je do sada o Petru II Petroviću Njegošu pisano pod uticajem ideoloških, političkih i sličnih diktata. Njegoš predstavlja veliko nasljeđe ne samo crnogorske istorije i kulture pa tome, između ostalog, duguje knjiga sačinjena Njegošu u čast, s tim što je iščezao onaj romantičarski zanos i epska paradigma u prihvatanju njegovih tekstova i smještanju u kontekst južnoslovenske književnosti, kojoj zaista pripada.

U prilogima naučnika iz Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Poljske, Slovenije, Srbije i Crne Gore ponuđeni su rezultati istraživanja određene istorijske i poetičke veze između Petra II Petrovića Njegoša i kulturnih reformatora i stvaralaca XIX i XX vijeka, koji su na bilo koji način vezani za život i književni rad crnogorskog vladike i pjesnika. Obraden je

uticaj Njegoša na književni rad kralja Nikole, na filozofa B. Petronijevića, zatim uticaj na književnike M. Crnjanskog, R. Zogovića, B. Miljkovića, kao i na mnoga druga značajna imena južnoslovenskog kulturnog prostora. Autori su temeljno i precizno koristili naučna dostignuća prethodnika. Međutim, najviše interesovanja naučnici su pokazali za Njegoševa glavna djela, *Gorski vijenac*, u koji su *interpolirani visoki toposi nacionalnog (narodni duh, jezik, kolektivna svest, kult predaka)* (Ina Hristova) i *Luču mikrokozma* s bogatim svijetom hrišćanskih i univerzalnih pojmova. Treba naglasiti kako ovdje, suprotno tradicionalnom pristupu, čitamo da je tema *Gorskog vijenca*, u stvari, *rekonstrukcija crnogorskog sociokulturnog koda*, pri čemu se to djelo *u odnosu na crnogorsku kulturu i tradiciju* javlja *s naglašeno kanonskim funkcijama* (Tatjana Bečanović). Slijedeći logiku prethodne uvjerljivo obrazložene postavke, nedvosmisleno *najgrublja devalvacija Njegoševog misaono-pjesničkog djela predstavlja njegovo svodjenje na pjesnika „kosovskog mita, jer se njegovo djelo stavlja u funkciju velikodržavne srpske pijemontske koncepcije“* (Danilo Radojević) – itd. No, ma koliko ozbiljno pristupili Njegošu, zapravo ma koliko bili imuni na sva u nauci odbačena tumačenja, izgleda da *spor oko Njegoša još uvek nije završen* (Boguslav Željinski), *jer kod naučnika izaziva pažnju, kod pripadnika Nacije emocije, a kod političkih struktura želju za upotrebom (...) Naciji treba Njegoš koji će služiti kao dokaz njene superiornosti i veličine, a politički treba Njegoš koji će koristiti kao potvrda njene ispravnosti. Zbog toga i jedni i drugi odbijaju da se novim znanjima, preispitivanjima i sumnjama promijeni lik koji je napravljen prema njihovim mjerama i interesima* (Živko M. Andrijašević).

Interesantni zaključci mogli su se čuti ne samo tokom predstavljanja pomenutih izdanja ili u radnom dijelu *Njegoševih dana 5* već i u pauzama ili neformalnim razgovorima s predavačima. Na primjer, prof. Vladimir Osolnik je tokom rasprave krajem prijedodnevno rada drugog dana skupa iznio nekoliko podataka kojima potvrđuje, kako sam kaže, činjenicu da je „Njegošev rukopis srbiziran“. Nažalost, prema svjedočenju prof. Osolnika, najveći dio bečkih arhiva cenzure i arhiv policije je izgorio, dok su „četiri ogromna sanduka Miklošićeve zaostavštine“ još nesređeni i neproučeni. Veliko znanje i iskustvo posjeduje profesor Vladimir Osolnik, a nadamo se da i volja neće izostati te da će o ovoj temi napisati opsežniju studiju, na čemu bi mu njegošologija bila veoma zahvalna.

Iščitavanjem zbornika *Njegošu u čast*, uz sve rečeno, primjećuje se da su priređivači uvrstili nešto manji broj radova o jezičkim temama. Ovdje sa zadovoljstvom upućujemo na prilog „Udio stvaralačkog u jeziku – s

posebnim osvrtom na Njegošev jezik“ prof. Lidije Vukčević iz Zagreba, u kojem, između ostalog, proučava jezik Njegoševih prevodilačkih i pjesničkih ostvarenja. Autorka polazi od dominantno zasvjedočenih oblika narodnih govora u Njegoševu jeziku, *koji s njegovom pojavom počinje postajati standardni crnogorski jezik. Da ga je posve montenegrizirao, jasno je: svaku priliku koristi i na leksičkoj i na morfološkoj ravni da ga predstavi kao samosvojni idiom.* Na ovogodišnjim *Njegoševim danima* saopštena su nekoliko referata o Njegoševu jeziku i dosadašnjim proučavanjima u nas (Rajka Glušica: „Jezička istraživanja Njegoševog djela (rezultati i perspektive)“). Nadalje, polazeći od bogatih radova o crnogorskim govorima elitnih lingvisti minulih generacija – nameće se naučna opravdanost pristupa ovim temama i s aspekta zaokruživanja priče o kompaktnosti jugoistočnih i sjeverozapadnih crnogorskih govora. Uz to naglašavamo kao veoma važno proučavanje postojanosti narodnog jezika u nas, koji je kao takav povezao jezik primorskog dijela s jezikom unutrašnjosti Crne Gore; takođe, u svjetlu današnjih domašaja nauke, vrijedno je dati pregled razvoja štokavice kod Srba, Hrvata, Muslimana-Bošnjaka i Crnogoraca – itd. Gore spomenuto su samo neki koraci koje historičari crnogorskog jezika moraju realizovati da bismo dobili jasn(ij)u sliku o, kako Pavle Ivić veli, onome što se dešavalo *s jezikom* i onome što se zbivalo *u jeziku*.

Knjiga *Njegošu u čast*, s četrdeset vrijednih priloga o Njegošu, toplo je preporučena široj naučnoj zajednici usmjerenoj na izučavanje književnog djela najvećeg crnogorskog pjesnika – u kojemu je i odbljesak i sažetak kontinuiteta crnogorske književnosti od najranijeg doba. Nauka o crnogorskom jeziku i književnosti, odnosno istorijsko i duhovno utemeljenje, bez ostatka, moraju biti vođeni naučnom istinom, oslobođeni predrasuda, površnosti i izvannaučne motivacije. Dosljedno se pridržavajući načela interkulturnog i interdisciplinarnog izučavanja Njegoševa stvaralaštva, Studijski programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti promovisao je pet zbornika radova s međunarodnih naučnih skupova i na taj način obogatio montenegristiku i dao značajan prilog obilježavanju dva vijeka od rođenja Petra II Petrovića Njegoša.

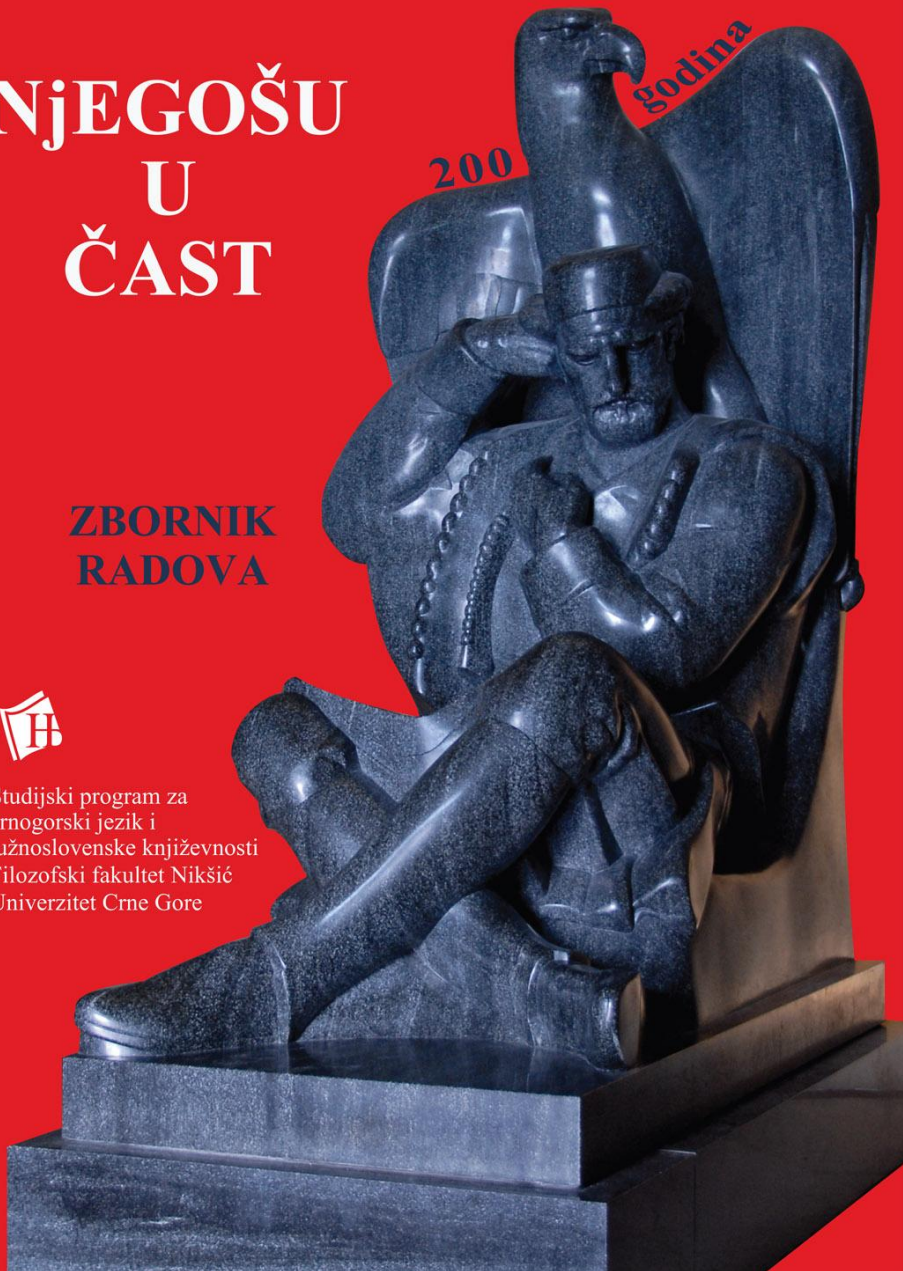
Novica VUJOVIĆ

NJEGOŠU U ČAST

ZBORNIK
RADOVA

Studijski program za
crnogorski jezik i
južnoslovenske književnosti
Filozofski fakultet Nikšić
Univerzitet Crne Gore

NJEGOŠ U OGLEDALIMA VJEKOVA

(*Njegoš u ogledalima vjekova*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa *Njegoš, prince-évêque et poète — De la montagne au cosmos*, 14. i 15. jun 2013. Sorbona, Pariz, ur. Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas, FDU Cetinje, Univerziteté Paris-Sorbonne, Podgorica 2013)

Jubilej dva vijeka od rođenja Petra II Petrovića Njegoša proslavila je i Sorbona organizovanjem međunarodnog naučnog skupa *Njegoš, prince-évêque et poète - De la montagne au cosmos* (*Njegoš, vladika i pjesnik – od gore/planine do kosmosa*), koji je održan 14. i 15. juna. 2013. godine. U istoj godini jubileja, u avgustu u Crnoj Gori objavljen je i Zbornik naučnih radova sa Skupa pod nazivom *Njegoš u ogledalima vjekova*, koji su priredili organizatori, sorbonski profesori Sava Anđelković i Paul - Louis Thomas.

Zbornik sadrži 15 naučnih radova iz različitih oblasti: nauke o književnosti i kulturi, nauke o jeziku, iz oblasti teatrologije, dok jedan rad izučava i povezanost filmskih interpretacija sa Njegoševim tekstom. Naučnim radovima u Zborniku prethodi Predgovor priređivača. U Predgovoru se, pored sažetog prikaza toka Skupa i izražavanja zadovoljstva povodom uspješne realizacije tog značajnog projekta, priređivači osvrću i na nacionalističko tretiranje i prisvajanje Njegoša, čak i u oblasti nauke i kulture, gdje je svaki oblik nacionalizma nedopustiv.

Zbornik otvara rad Rajke Glušice, profesorice na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, pod nazivom *Njegošev jezik u odnosu na književni jezik u Crnoj Gori XIX vijeka*. U ovom radu, autorka je najprije dala kratak pregled dosadašnjih jezičkih istraživanja Njegoševog djela i jasno pokazala u kojim pravcima su ta istraživanja bila usmjerena, naglašavajući da je ostao nedovoljno ispitan odnos Njegoševog jezika i književnog jezika u Crnoj Gori XIX vijeka. Zatim predstavlja sociokulturne prilike prve decenije Njegoševе vladavine (otvaranje prvih škola, pokretanje štamparije i štampanja prvih udžbenika i knjiga, pokretanje prvog godišnjaka *Grlice*) i ukazuje na to da je pod Njegoševim uticajem uspostavljena tridesetih godina XIX vijeka prva jezička norma u Crnoj Gori. Profesorica Glušica upoređuje

je tu normu sa Vukovom reformom jezika i prati razvoj književnog jezika u Crnoj Gori nakon Njegoša.

U drugom radu pod nazivom *Aktuelnost romantičarske paradigme u Gorskom vijencu Petra Petrovića Njegoša*, profesor na Univerzitetu u Poznaju, Boguslav Zielinski, razmatra pitanje specifičnosti modernizacijskog izazova *Gorskog vijenca* i njegove ambivalentnosti u predstavljanju romantičarske vizije napretka, pri čemu nudi i mogućnost sagledavanja ključnih likova ovog djela u odnosu na likove iz Biblije. Sorbonski profesor Philippe Gelez tekstom pod nazivom *Raja pred nebeskim rajem. Istorija u Gorskom vijencu* ukazuje da je složena problematika koju nosi vrijednost *Gorskog vijenca* dostupna analizom dramskih struktura teksta, a ne tumačenjem istorije, odnosno, izvantekstualnog svijeta, pri čemu govori o aspektu vremena, tj. vječnosti i islamizaciji.

Analizom prevoda *Gorskog vijenca* na francuski jezik, kroz tretiranje raznih prevodilačkih problema i varijacija bavio se Paul-Louis Thomas u tekstu *Prevodi Gorskog vijenca na francuski jezik. Gorski vijenac* je prema riječima ovog sorbonskog profesora najprevođenije južnoslovensko djelo na francuski poslije *Hasanaginice*. Pored fragmentarnih prevoda postoji sedam integralnih prevoda od prvog Divne Veković objavljenog 1917. godine do najnovijih. Nakon predstavljanja svih prevoda profesor Thomas opisuje kako su prevodioci rješavali brojne probleme, koja su izdanja originalnog teksta koristili, da li su prevodi u stihu ili prozi, kako su transkribovali lična imena, prevodili realije tipične za crnogorsku kulturu i sl.

Profesor Daniel Barić sa Univerziteta u Turu svojim radom Zbornik je upotpunio praćenjem sudbine rukopisa *Gorskog vijenca* od donošenja u Beč i štampanja u jermenskoj štampariji 1847. godine. Rad je podijeljen u dva dijela, u prvom autor se bavi rukopisom *Gorskog vijenca* koji postaje dragocjenost i kulturni spomenik. Drugi dio rada posvećen je prvom prevodu *Gorskog vijenca* na njemački Johana Kirstea 1886. godine koji predstavlja i prvi prevod ovog Njegoševog djela na neki strani jezik. Gabrijela Šubert, profesorica na Univerzitetu u Jeni, tumači radove Alojsa Šmausa i Gerhada Gezemana o Njegošu. U ovom radu je izloženo Gezemanovo antropološko gledanje na Njegoša u kontekstu herojskog karaktera Crnogoraca i Šmausovo tretiranje Njegoša kao književnika i filozofa. Radovi o *Gorskom vijencu* završavaju se tekstovima iz oblasti teatrologije. Profesorica Vesna Krčmar iz Novog Sada hronološki govori o brojnim postavkama *Gorskog vijenca* na pozorišnim scenama u Srbiji, a teatrolog Zoran T. Jovanović analizira dramaturšku obradu *Gorskog vijenca* glumca, pedagoga i reditelja Radomira Plaovića.

Profesorica Filozofskog fakulteta u Nikšiću Vesna Vukićević-Janković, ukazujući da je za analizu Njegoševog književnog rada neophodno čitanje na različitim nivoima kako ranih pjesama tako i kasnijih pjesničkih ostvarenja, kako bi se otkrila interferirajuća značenja sa zgusnutom simbolikom *Luče mikrokozma*, zatim u svom radu tumači semantičku disperzivnost Njegoševе poezije. Sava Anđelković predstavlja *Luču mikrokozma* u izvođenju pariškog Ateljea teatar na srpskohrvatskom jeziku, a o svojoj dramatisaciji i korežiji ovog djela govori i Radmila Vojvodić, profesorica pozorišne režije na FDU na Cetinju.

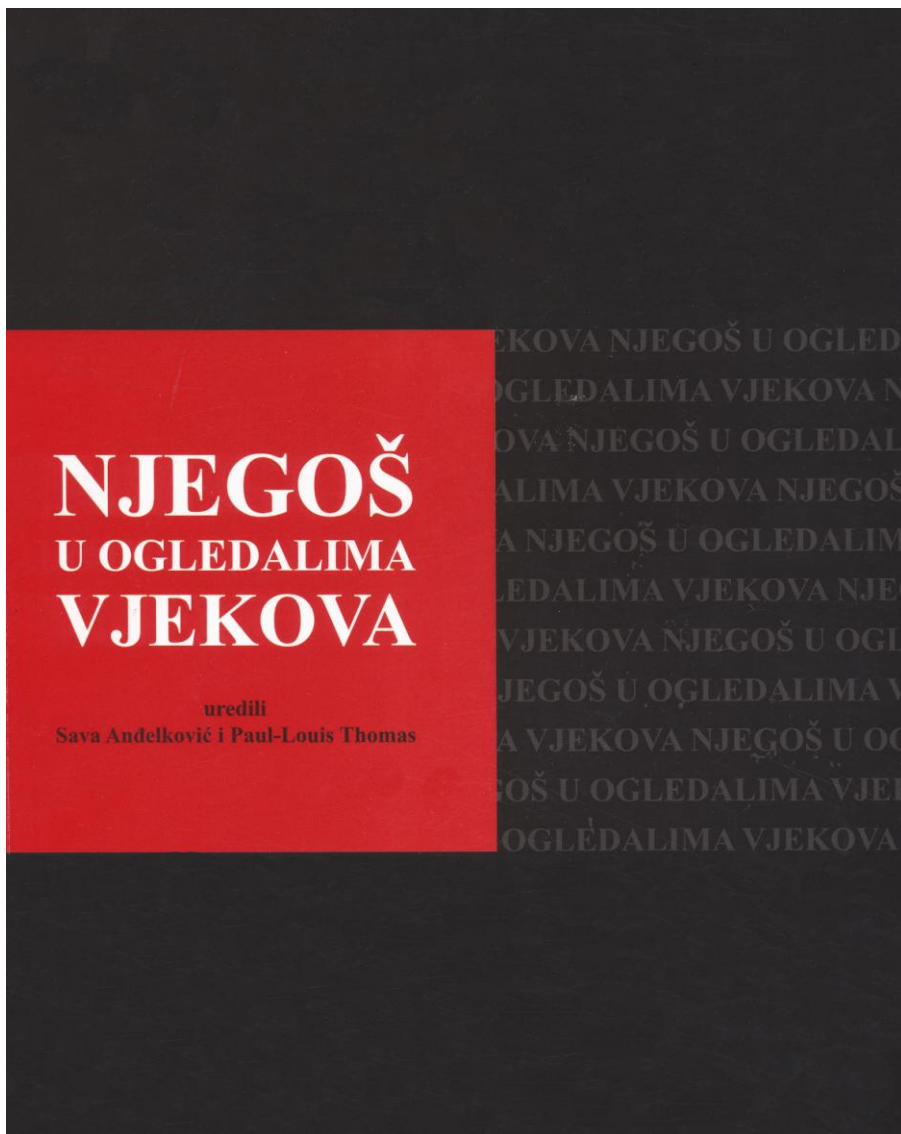
Tatjana Bečanović, profesorica Filozofskog fakulteta u Nikšiću, u Zborniku predstavlja rad *Lažni car Šćepan mali (osobine dramskog diskursa)* u kom, između ostalog, proučava stilske specifičnosti dramskog diskursa, govorne činove, maksime kooperativnosti i strategije učtivosti, njihovo narušavanje, kao i sociokulturne i ideološke pozicije likova komunikatora, njihove funkcije slanja/primanja poruke, modifikacije u strukturi monoloških i dijaloških sekvenci. Posebna pažnja posvećena je ironiji kao organizacionom načelu teksta i njenom djelovanju u deformaciji epskog hronotopa. Rad filmologa iz Zagreba, Tomislava Šakića, bavi se filmskim interpretacijama tkv. legende o crnogorskom lažnom caru Šćepanu Malom (kroz sagledavanje dva filmska ostvarenja: prvom crnogorskom igranom filmu *Lažni car* u režiji Velimira Stojanovića i prema scenariju Ratka Đurovića iz 1955. godine i filmu *Čovjek koga treba ubiti* u režiji Veljka Bulajića i prema scenariju Bulajića, Ratka Đurovića, Bruna di Geronima i Stevana Bulajića iz 1979. godine) i njihovim oslanjanjima na Njegošev dramski tekst.

Ala Tatarenko, profesorica iz Lavova, u radu pod naslovom *Petar Petrović Njegoš očima srpskih pisaca: od junaka eseja do književnog lika*, predstavlja Njegoša kao junaka eseja i kao junaka fikcionalne proze. Pored toga, rad obuhvata i neke segmente tumačenja Njegoševе pjesme *Noć skuplja vijeka*. Zbornik se završava radom Murisa Bajramovića, profesora Filozofskog fakulteta u Zenici, koji nudi poststrukturalističko čitanje Njegoša. Razvrstavajući Njegoševе tekstove na *tekstove razlike* i *tekstove raskola* autor pokazuje na koji se način ostvaruje Njegoševa poezija ako se čita u ključu raznovrsnih poststrukturalističkih teorija.

Navedeni naučni radovi svjedočanstvo su uspješne realizacije Skupa održanog na Sorboni u Njegoševu čast. Zbornik *Njegoš u ogledalima vjekova* svakako daje značajan doprinos razvoju njegošologije i montenegristike uopšte. Nas sa Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti Filozofskog fakulteta u Nikšiću posebno čini pono-

snim to što su na prestižni Sorbonski skup o Njegošu pozvane tri profesorke sa našeg Studijskog programa koje su sjajnim referatima dostojno predstavile ovdašnju naučnu zajednicu i još jednom dale doprinos proslavi velikog Njegoševog jubileja.

Tamara LABUDOVIĆ

TRAGOM VJEČNE PRISUTNOSTI NJEGOŠEVE

(Vesna Vukićević Janković, *Njegošev poetski univerzum*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 20012. godine)

Knjiga *Njegošev poetski univerzum* predstavlja desetogodišnje traganje autorke Vesne Vukićević-Janković za novim mogućnostima tumačenja Njegoševog djela, pa je, samim tim, i značajan poduhvat u njegošologiji, jer pokazuje da nauka o Njegošu jeste nezaustavljiv i neprekidan proces u komunikaciji koju uspostavljaju autor, djelo i čitalac. Ističemo da je ova knjiga, između ostalog, i dio doprinosa Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti u obilježavanju 2013. godine - *Godine Njegoša*, tj. značajnog jubileja - dva vijeka od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, najvećeg crnogorskog i južnoslovenskog pjesnika.

Usvajajući inovativne receptivne modele i osvjetljavajući djelo prvenstveno sa aspekta književnoteorijske prakse, autorka je sublimirala oglede i studije objavljujane u eminentnim književnim časopisima i predstavljane na načnim skupovima čija se tematika vezivala uz mogućnosti čitanja Njegoševog djela. Uvijek iznova dokazujući da su čitanja raznovrsna, budući da zavise od percepcije čitalaca, te da su, dakle, sve metodologije istraživanja u zavisnosti od estetske emocije onoga koji se uživljava, to jeste onoga koji proučava, autorka je naglasila i da bilo koje tumačenje doneseno o Njegoševom djelu, ne predstavlja konačan sud i zaokružen proces, preciznije, sve podliježe kritici i uvijek dobija inovativnije i modernije modele tumačenja. Poručila je, dakle, da kao što egzistencija nekog književnog djela počinje njegovom fizičkom finalizacijom, tako i određeni vid tumačenja nekog djela, u ovom slučaju Njegoševog, povlači sa sobom sve drugačije i slobodnije načine njegovog sagledavanja, što ga, svakako, čini oscilatornim poljem značenja.

Kreirajući koncepciju ove knjige i brižljivo selekcionirajući one teme koje mogu biti osobito inspirativne za poštovaoca i uživaoca Njegoševog djela, Vukićević-Janković je inicijalnu poziciju dala epskoj dimenziji Njegoševog vremena, zatim je ponudila varijante tumačenja dvonaslovne pjesme *Noć skuplja vijeka (Paris i Helena)*, a takođe se pozabavila problema-

tikom *univerzuma ženstvenosti* u Njegoševom djelu, smatrajući tu temato-lošku ravan nezaobilaznom, a ipak prilično zanemarivanom u okviru dosadašnjih interpretacija Njegoševog djela. *Transformacija i transfiguracija globalnih simbola u Njegoševoj poeziji*, jeste tekst u kojem su predstavljeni nominalni nizovi frekventni u njegovoj poeziji koji, uz to, prerastaju u simbolički znak i postaju misaoni fundament ordinantan u filozofskom pjevanju ovog pjesnika i mislioca. U daljem toku knjige, autorka je približila čitaocu uvijek impresivne Njegoševe doživljaje Venecije, a potom i dodire sa poezijom Lomonosova, Deržavina i Žukovskog, da bi nakon toga komparirala refleksivnost, inspirativna polazišta i estetski doživljaj svijeta dva duha, Andrića i Njegoša. Mogućnosti komparativnih tumačenja i *tvrđava* kao hronotop na kojem se ukrštaju neočekivani spojevi, te tako tvrđava – simbol prerasta u informativni punktum, otkriveni su u tekstu u kojem se kompariraju semantička polja koja nude Selimović i Njegoš. Knjiga je finalizovana pregledom Njegoševe epistolografije.

Prema riječima Vesne Vukićević-Janković, ponuđeni model istraživanja je od velikog značaja na polju nješkoologije, kako sa aspekta osavremenjivanja pristupa samom književnom tekstu, tako i u cilju potpunijeg sagledavanja značenjskog bogatstva i idejne slojevitosti Njegoševog stvaralaštva. Ona, dakle, poručuje da svi inovativni modeli proučavanja Njegoševe imanentne poetike unose svježinu u ukalupljene i prepoznatljivije vrijednosne sudove o Njegoševom djelu i, samim tim, najavljuje svijetlu perspektivu aktivističkog kritičkog mišljenja.

Epska dimenzija Njegoševog vremena – (po)etika, jeste prikaz Njegoševog epskog stvaralaštva i to sljedećim obuhvatom – stvaranje pjesama po uzoru na narodnu poeziju, sakupljački rad i stvaranje epskih pjesama u vidu političkih poslanica. *Intencionalni luk* njegovog stvaranja osvjeđuje postojanje konvergentne linije, što načelno ukazuje na Njegoševu pomno proučavanje epske poezije, kao i na njegovu težnju za uspostavljanjem reda. Kao pjesnik koji je istovremeno imao i funkciju svjetovnog i duhovnog vođe naroda o kojem pjeva, on se opravdano opredjeljuje za dominaciju epske pjesme u svom stvaralaštvu, budući da je ta forma najplodonosnije oblikovala društvenu svijest. Vrlo aktivna kolektivna memorija crnogorskog naroda bila je prijemčiva za ovu književnu vrstu zbog više razloga. Epskom pjesmom se neki aktuelni trenutak uvijek mogao dovesti u tijesnu vezu sa istorijskim zbivanjima, jer im je tačka spajanja bila borba za slobodu (re)aktualizovana u svim epskim pjesmama, Njegoševim i onim stvaranim prije njega. Sam epski rapsod je imao povlaštenu poziciju, to jeste poziciju poznavanja prošlog i anticipiranja onog što će biti, a takav vid saop-

štavanja događaja je upravo odgovarao Njegošu, s obzirom na to da su ove tvorevine imale prevashodno etičku dimenziju. Dakle, u epskoj pjesmi se ostvarivala intenzivna komunikacija između pjesnika kao vrhovnog kreatora priče čija se istinitost (istinoidnost) ne dovodi u pitanje i publike koja je slušala i vjerovala, te tako epska pjesma pripada, na određen način, i profilu angažovane literature.

Dvonaslovno poetsko ostvarenje *Noć skuplja vijeka (Paris i Helena)*, pripada *najvećim poetskim ostvarenjima južnoslovenske književnosti*. Ljubavni doživljaj, kontekst egipatskog mitološkog predanja o boginji Isis, tj. Isidi, upravo proširuje asocijativna polja ovog teksta i otvara put ka najobuhvatnijoj interpretaciji – mitopoetskom kontekstu. Ovdje, dakle, čulno biva emitovano u duhovno, čime se oformljuje princip *kalokagatije*, vrhunskog antičkog ideala posredstvom kojeg se dolazi duhovnog spoznajom onog što se čulno konkretizuje. Onirička dimenzija i lunarni ženski princip realizovani su u prološkoj granici teksta, a mitološki, filozofski, historijski, estetski i drugi elementi objedinjeni u ovom djelu, doprinose polisemičnosti teksta.

Postojanje *univerzuma ženstvenosti* autorka otkriva u poemi *Zarobljen Crnogorac od vile*, kao i u pjesmama *Noć skuplja vijeka*, *Vjerni sin noći pjeva pohvalu mislima*, *Dobrodjetelj*, *Tri dana u Trijestui* i *Ljetnje kupanje na Prčanju*. U navedenim pjesmama ženska pojavnost se vezuje sa moći sjedinjavanja i stvaranja. Ženski princip oduhovljuje svaku predmetnost u svom okruženju, to jeste dolazi do stvaranja eksternalizacije na okolne predmetnosti usljed predominacije nekog moćnog simbola.

Ideja, umovanje, misleno jedinstvo, saznavanje i uzdizanje istinskog bića, jesu elementi u bliskoj vezi sa procesom *paligeneze* ili kruženja ideja koje, po riječima Vukićević-Janković, u svakom tematskom okviru ostvaruju poseban način *inicijacije, interakcije, transformacije i transfiguracije*. Paligeneza, dakle, korespondira i sa cikličnošću lirske emocije, a sve u cilju neposrednijeg doživljavanja poetske slike. Autorka navodi da idejnu srž Njegoševog inspirativnog ishodišta predstavlja poema *Misao*, budući da tematski sloj koji je dat u njoj, otkrivamo u gotovo svim njegovim ostvarenjima. *Misao* je ideografema, mitema, filozofema i poetema.

Iskra kao svjetlost, plamen, zametak, najava nečeg dobrog, takođe zauzima rodonačelno mjesto u simboličkom punktumu Njegoševe poetike. Ona je i neprekidno kretanje, polazište pozitivnih događaja i pojava, takođe je i zanos, a u sprezi je sa elektrizmom i magnetizmom, elementima koje Njegoš prisajedinjuje snazi misli. Sama svjetlost kao vječna fascinacija ovog pjesnika, jeste globalni simbol kojim Njegoš objedinjuje sveukupnost svijeta.

Proučavajući pjesnikove susrete sa Venecijom gradimo sliku o dva sukobljena pola mišljenja koji se temelje na opozitnom odnosu između crnogorskog i mletačkog kulturnog koda, a uočavajući komparativna istraživanja u tekstu koji se bavi poezijom Lomonosova, Deržavina i Žukovskog, dolazimo do saznanja da *osnovni cilj komparativnih istraživanja jeste poetičko i noetičko rasvjetljavanje tokova nacionalnih i nadnacionalnih književnih veza, odnosno dublje sagledavanje djelovanja umjetničkih pravaca i pokreta određenog historijskog razdoblja na individualne književne pojave.* (Vukićević-Janković, 119: 2012)

Da je *emocionalni estetizam* ili pak *estetski pesimizam* kao pojava umjetnikovog udaljavanja iz svijeta realne egzistencije i približavanja duhu kao simbolu vječnog trajanja, zasigurno i proces duhovne komunikacije između umjetnika rođenih u različitim razdobljima, svjedoči i tekst posvećen intenzivnom zboru dva duha – Andrića i Njegoša. Autorka je zaključila da Andrićeva koncepcija stvaranja i samoostvarenja jeste u međusobnom dijalogu sa Njegoševim djelom, a da energija i saznanje kao simbioza subjektivnog i objektivnog duha, jesu takođe Andrićeve fascinacije inicirane proučavanjem Njegoševog djela. San o vasioni, duhovnost genija, razmišljanje o egzistenciji, saživljenost sa bolom i nepravdom, kao i potencijal objektivizacije čulnih senzacija u vanvremeni estetski doživljaj posredstvom kojeg se emocija pretvara u sliku, da bi potom opet došlo do izazivanja emocije, samo su neki detalji inkorporirani u motivsku *opsjedantnost* ovih dvaju autora.

U tekstu *Tvrđava kao semiosfera – mogućnost komparativnih čitanja Selimovića i Njegoša*, Vukićević-Janković zaključuje da je visok stepen polifoničnosti bitna odlika Selimovićevog i Njegoševog oblikovanja poetske slike, te da se na taj način provocira semiotička disperzija. Leksema *tvrđava* ovdje postaje semantema, jer dobija morfostilemska obilježja, kao i vrlo bitan *energetski momenat*, po mišljenju Lotmana. U skladu sa tim, tvrđava dobija i binarna svojstva, jer postaje zagonetka. Ona je traganje za smislom, ona je i pronalaženje suštine u svijetu koji je neuređen i vrlo često besmislen, a tvrđava je i lični mikrokosmos svake individue koja svoj svijet štiti od zla. Ipak, u krajnjoj liniji, traganje za sopstvom se pretvara u bijeg od svijeta, jer u despotiji duha tvrđava se pretvara u mrežu zabrana i postaje međa, a njeni zatočenici živeći u njoj, žele doživjeti očovječenje kroz otuđenje. Tako, otvorenost ka drugome prerasta u zatvorenost, a sam čovjek jeste i ostaje ključ za odgonetanje svih egzistencijalnih pitanja, jer od njegove duhovnosti i snage zavisi da li će doći do njegovog samoospljavanja ili krajnje zatvorenosti, učaurenosti u tvrđavu. Tragom selimovi-

PRIKAZI

ćevskih i njegoševskih refleksija o mogućnostima života, prema kojima svi junaci tvrđave jesu nadnacionalne verbalne konstrukcije u vječitom procijepu sa sobom i svijetom, zapažamo da svaki čovjek kreira individualnu tvrđavu kao semiosferu u kojoj postoje mogućnosti i za očovječenje i za otuđenje.

Uviđajući značaj koji ova knjiga daje savremenom istraživaču Njegoševog djela, zaključujemo da je, napokon, ova zbirka oglada potvrdila, po riječima Save Damjanova, ono što se dalo naslutiti već iz ranijih radova ove autorke, a to je da je nauka o Njegošu ovom aktivnošću i ovakvim mogućnostima pristupanja, interpretiranja i kompariranja, dobila kompetentnog i zrelog istraživača.

Olga VOJIČIĆ-KOMATINA

HRONIKA

latinski „škof“. V letu 1832 se je podal v Petrograd na Rusko, kjer je bil 6. (18.) avgusta 1833 vladika posvečen, in je svoje poprejšnje kerstno ime Radoje (Rafacl) z imenom svojega prednika Petra spremenil.

Pervi čas njegoviga vladarstva je bil zlo nemirin; Turški car si je veliko prizadeval, Černogorce pod svojo oblast spraviti z mnogimi vabili in tudi z vojsko — vladika se je vsim pogumno vbrnil in svojo deželico samosvojno ohranil, ki stoji pod varstvom Ruskiga cara.

Med nar imenitniši naprave, ki jih je rajniki vladika v Černogori vpeljal, je vstanovljenje starašinstva (senata), po katerim Černogora postave redovne države dobiva, in vpeljanje tistih stražnikov, ki čujejo nad varnostjo po deželi, in se Perjanci imenujejo *). Tudi kervno osveto (kervno masevanje **) — znamenje divjih narodov — je čeravno ne popolnoma zatrl, vunder zlo odpravil, ker vsaciga taciga masevavca brez milosti smrt čaka, ali, če pobezne, se mu hiša požge, — ostra kazin je seer to, ali pri divjih narodih se ne morejo drugač hudobne šege vničiti.

V mladih letih mu je bil preslavni srbski pesnik Milutinovic učitelj; ta je izbudil v njem duh pesništva, v katerim je mnogo krasnih del slovanskemu svetu zapustil, ki so pravo ogledalo življenja Černogorskih Srbov, in živa zastava slovanskiga rodoljubja rajniga vladika. Med nar slavniši njegove dela se štejejo: „Ogledalo srbsko“, zbirka srbskih junaskih spevov, — „Luča Mikrokozma“, „Kula Gjuričiča“, „Čurdak Aleksiča“, „Gorski Vienac“, „Pustinjak Cetinjski“, „Lek jarosti Turške“, „Molitva Černogoracah k Bogu“, „Lazni car Šećpan mali“.

Govoril je rajniki vladika razun materniga jezika tudi francoski, laški in nekoliko nemški jezik. „Faust“ Goethe-ta, ki ga je v francoskim prevodu mnogokrat bral, mu je bil jako drag. V Benetkah, kjer je večkrat bil, je pridno preiskoval in prebiral arkiv v „Piazza dei Frari“, kjer je iz staro-mletčanskih pism nabiral priprave za zgodovino Srbskiga naroda. —

*) Vse to je bilo obširniši popisano v lanjskih Novicah v listih 49, 50, 51 pod naslovom »Pogled v Černogoro. Vred.

**) Kervna osveta ali kervno masevanje je šega divjih narodov se zdaj v Azii, Afriki itd., pred malo leti še

Bil je rajni vladika tako visoke postave, in tako korenjaškiga telesa, da so ga sami Černogorci za nar lepsiga in nar večiga moža svojiga naroda imeli. Sicer je bil tako prijazen in ljubeznjiv proti vsacimu, ki ga je v njegovih černih gorah obiskal, da se je bilo le s teškimi sercam od njega ločiti.

Ruski car mu je podelil veliki križ ruskiga reda sv. Ane za njegove zasluqe; nosil je tudi sreberno svetinjo junaštva na rudedim traku, ki jo je za poslavljenje pogumnih del osnoval.

Umerl je 31. oktobra 1851 v 38. letu svoje starosti v svojim stolnim mestu Cetinji, ko je že dolgo poprej bolehal **).

Smrt slavniga rodoljuba obžaluje ne le Černogora, temuč ves slovanski svet. Lahka mu zemlja bila!

Novičar iz slovanskih krajev.

Iz Celjovca piše nek n — v predčerašnji list Graškiga časnika med drugimi rečmi tudi tole: »Vse Korošce po mestih in po deželi sta strah in groza obšla, ko se je govornica zagnala, da bi utegnilo Koroško, kot en del Ilirije, spet pod ilirsko deželno poglavarstvo priti, ker ožji zveza z Ilirijo je Korošcam gnjusoba v spominu na sramoto, ki se je deželi takrat pripetila, ko je cesar Napoleon Koroško deželo na dvoje razkosil in en del Ilirii priklopil. Če že mora biti, da Korošci samosvojno deželno poglavarstvo spet izgubé — pravi dopisnik — so tisučkrat raji pod notranjo-austrijskim, kot pod ilirskim deželnim poglavarstvom; tako močna je magika zgodovinskiga imena^{*)}. Ali vsi naši sosedje na Koroškim **) tako mislijo, kakor dopisnik — ne vémo — to pa je gotovo, da taka zablavlječa zoper Ilirsko kraljestvo, katero je tudi en del austrijskiga cesarstva in katero po skušnjah nevarnih let ni nič manj kakor Koroško Austrii vdano, se zamore le s tem zagovarjati, da je „magika zgodovinskiga imena“ (die magische Kraft des historischen Namens) dopisnika iz Celjovca tako omotila, da se ni več prav zavedil, kaj da piše. Da ilirsko kraljestvo ima obstati iz tistih dežel kakor je bilo, je v poslednjim cesarskim patentu od 31. dec. l. l. izgovorjeno — o tem tedaj ni pravde več — in Koroško je ondi zaznamovano kot en del ilirskiga kraljestva, ki je Celjovškemu dopisniku tolikšna gnjusoba!! Od ilirskiga deželniga poglavarstva pa nikomur dosihmal ni nič znano, ker v vradnim jeziku velja ime „kronovina“, tedaj se tudi ne vé; ali bo, in kje da bi bilo. Če bi lega kraja v kakoršnim koli obziru kaj razsodila, bi bila Ljubljana, kot središe Koroškiga, Terzaškiga in Goriskiga, gotovo na vse strani za sedež ilirskiga kraljestva nar bolj pripravna, — vunder, če ravno vsi Krajnci to serčno želé, se vunder v svojih željah po deželnim poglavarstvu za vse dežele ilirskiga kraljestva ne zaidejo, in če ne more drugač biti, so zdaj zadovoljni, da le svojo samosvojno deželno pogla-

elo v Koroški, po kateri moža kervna žlahta tistiga umoriti, ki je kteriga iz nje žlahte umoril; če ne more morivca zasaciti, mora pa kakiga bližnjiga žlahtnika morivca. Večidel je to kervno masevanje dolžnost nar bližnjiga žlahtnika, in tako se mašuje sin nad smertjo očeta, oče nad smertjo sina, brat nad smertjo brata itd. Včasih zasleduje masevavce morivca več let, in iz tega izvirajo hude sovraštva med družinami in celo med narodi, in skoraj nemogoc je jih drugač potolažiti in spraviti.

*) Malo tedno pred smertjo je vladika, potovaje iz Dunaja domú, v Ljubljani čez noč ostal, in da je imel zvečer kaj brati, je prošil za »Novice«, ktere je seboj v Cetinje vzel. Vred.

**) Govorjenje je tukaj le od nemskih stanovavcov Koroškiga, od slovanskih smo brez dvoma bratovske prijaznosti gotovi.

PROSLAVA NJEGOŠEVOG JUBILEJA U LJUBLJANI

Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani 21. i 22. marta 2013. godine organizovan je međunarodni slavistički simpozijum u čast dvjestogodišnjice rođenja, kako je u programu pisalo, “crnogorskoga, srpskoga i južnoslovenskoga pjesnika” Petra II Petrovića Njegoša . Organizatori simpozijuma bile su kolege sa Odsjeka za slavistiku, smjer Južnoslovenske studije na čelu sa poznatim njegošologom profesorom Vladimirom Osolnikom i Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti Filozofskog fakulteta u Nikšiću.

Prvog dana simpozijuma u četvrtak, 21. marta pred kolegama i studentima slavistike u prepunoj Modroj sobi Filozofskog fakulteta o recepciji Njegoševog djela u Sloveniji govorila je profesorica sa Slavističkog odsjeka Đurđa Strsoglavec, a zatim i profesorica Namita Subiotto, prva prevoditeljka *Luče mikrokozma* na slovenački jezik. Ona je svoje izlaganje posvetila upravo ovom Njegoševom djelu, njegovom razumijevanju, tumačenju i prevodenju, teškoćama i problemima sa kojima se sretala radeći na tom značajnom poslu.

Prof. dr Tatjana Bečanović, kao predavač Crnogorske književnosti i specijalnog kursa o Njegošu, nadahnuto je govorila o *Gorskom vijencu*. Posebnu pažnju je posvetila nekim pogrešnim tumačenjima i stavovima, kao što je onaj da je istraga poturica tema Gorskog vijećca i da je stvarni događaj. Ona je argumentovano obrazložila da je tema Gorskog vijenca rekonstrukcija crnogorskog sociokulturnog koda, a da je *čuveno* „istoričesko so-bitije“, tj. istraga „samo“ monumentalna tvorevina pesničke imaginacije koja, uključena vešto u lanac istorijskih zbivanja transponovanih u književne činjenice i estetski osnaženih energijom mitskih obrazaca, decenijama zavarava čitaoce i tumače ovog najkontroverznijeg teksta južnoslovenskih književnosti. T. Bečanović kroz semiotičku interpretaciju i primjenu najnovijih književnoteorijskih pristupa na Njegoševom najpoznatijem djelu dolazi do novih otkrića, spoznaja usput razbijajući brojne zablude koje su se ustalile u njegošologiji.

Istog dana u holu Filozofskog fakulteta otvorena je izložba Njegoševih književnih djela, ali i monografija i knjiga posvećenih Njegoševom ži-

votu i djelu. Izložbu je otvorila i o eksponatima govorila Anka Sollner Perdih, rukovoditeljka slavističke i slovenačke biblioteke.

Drugog dana simpozijuma, takođe u Modroj sobi, pred kolegama i studentima izlagala je prof. dr Rajka Glušica o jezičkim izučavanjima Njegoševog djela. Nakon predstavljanja dosadašnjih rezultata i literature o istraživanjima Njegoševa jezika, profesorica Glušica je istakla šta nije još istraženo i obrađeno, te u kom pravcu treba da idu nova ispitivanja i analize. Kao zaključak nakon detaljnog pregleda lingvističkih radova o Njegoševom djelu prof. Glušica je istakla: *da i pored znatnog broja knjiga i priloga o odlikama Njegoševog jezičkog izraza, nedostaju detaljne i sveobuhvatne monografske obrade najprije Njegoševih djela u stihu, ali i njegove proze i pisama. S obzirom na to da se radi o različitim književnim formama ili čak različitim registrima, potrebno je njima primijeniti prikladne metode istraživanja. Naročito je potrebno i poželjno primijeniti savremene naučne paradigme i metode, te sa novih naučnih polazišta sagledati Njegoševo djelo. Ono je još uvijek skoro netaknuto s aspekta lingvostilističkih i lingvokulturoloških i semiotičkih istraživanja, dok je recimo registrovano potpuno odsustvo primjene metoda analize diskursa, kritičke analize diskursa, pragmalingvistike, kognitivne lingvistike i drugih novijih naučnih pristupa i teorija.* Slušaoci su bili ne malo iznenađeni kad je naveden podatak da o stilskim osobenostima Njegoševih tekstova postoje samo 4 rada. Iako literatura nastajala od prve monografije o Njegoševom jeziku do danas nije mala, ona ne pokriva sve aspekte istraživanja jezika i kao takva ukazuje na činjenicu da se jezičkom izrazu Petra II Petrovića Njegoša treba konstantno posvećivati posebna i svestrana pažnja, te da je izučavanje Njegoševog jezika i djela i dalje jedan od najvažnijih zadataka montenegristike i slavistike.

Nakon predavanja prof. R. Glušice, govorio je profesor Vladimir Osolnik, najpoznatiji nješkošolog u Sloveniji, o prevodima Njegoševih literarnih djela na slovenački. Prvi prevod *Gorskog vijenca* upriličio je Rajko Perušek 1907. godine, a profesor Osolnik misli da je uprkos različitim komentarima *Rajko Perušek učinio pravi podvig i da je za šezdesetogodišnjicu štampanja Gorskog vijenca u Beču priredio Slovencima istorijski i kulturni doživljaj.* Ubrzo nakon Drugog svjetskog rata, 1947. godine, štampan je u Ljubljani novi, drugi prevod *Gorskog vijenca* iz pera uglednog slovenačkog pjesnika Antona Gradnika, prevodioca pjesama Jovana Jovanovića Zmaja i Mažuranićevog epa *Smrt Smail age Čengića*. Knjiga je doživjela i drugo izdanje. Uvod i objašnjenja napisao je slovenački slavista dr Mirko Rupel. Treći prevod *Gorskog vijenca* na slovenački jezik na oko

160 stranica djelo je nadarenog mladog pjesnika i slaviste Andreja Arka. Njegova knjiga je nagrađena najvišim slovenačkim republičkim priznanjem za prevođenje (*Sovretova nagrada*) i opremljena je komentarom, rječnikom manje poznatih reči, likovnim prilozima, ilustracijama i kartom Crne Gore, a dodata su i iscrpna objašnjenja prevodioca Arka, i spisak literature o Njegošu.

Ne manje interesantno i emotivno bilo je Književno veče organizovano u čast Njegoševog jubileja – dvjestogodišnjice od rođenja, u sali Ministarstva kulture ispunjenoj brojnom publikom, većinom Crnogorcima u dijaspori. Veče je organizovalo Društvo Crnogoraca u Ljubljani, krovna organizacija koja okuplja sva udruženja Crnogoraca u Sloveniji, uz prisustvo i podršku ambasadora Crne Gore, gospodina Ivana Milića i počasnog konzula gospodina Vojislava Kovača. Na Književnoj večeri o Njegošu u Ministarstvu kulture zahvalnoj publici nadahnuto su govorili: Vladimir Osolnik, Numito Subiotto, Tatjana Bečanović i Rajka Glušica.

Dva dana u Ljubljani u *Godini Njegoša* bila su posvećana Njegošu i njegovom značajnom jubileju. Na Filozofskom fakultetu Ljubljanskog univerziteta i u Ministarstvu kulture, na reprezentativnim mjestima, dostojnim velikog pjesnika. Izlaganja o Njegošu na veoma visokom naučnom nivou, po ocjeni domaćina i organizatora ovih dviju manifestacija, ali i onih koji su imali zadovoljstvo da ih slušaju. Povodom značajnog jubileja Ljubljana se dostojno odužila velikom crnogorskom i južnoslovenskom pjesniku.

Rajka GLUŠICA

200-letnica rojstva pesnika Petra II. Petrovića Njegoša

Vabljeni na počastitev 200-letnice rojstva črnogorskega, srbskega in južnoslovenskega pesnika **Petra II. Petrovića Njegoša** (1813-1851).

V četrtek, 21. 3. 2013, in v petek, 22. 3. 2013, bodo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (**Modra soba v 5. nadstropju**) potekala predavanja o Njegoševem življenju in delu, in sicer:

V **četrtek, 21. 3. 2013, ob 10.00**, bosta po slavnostni otvoritvi simpozija o literarnem delu Petra II. Petrovića Njegoša najprej spregovorili profesorici z Oddelka za slavistiko, **Đurđa Strsoglavec** in **Namita Subiotto**, nato pa bo imela predavanje gostja iz Črne gore, profesorica s Filozofske fakultete Univerze v Nikšiću **Tatjana Bečanović**.

Ob **12.00** bo pred Modro sobo otvoritev razstave Njegoševih literarnih del in različnih besedil o njem, ki jih bo predstavila ga. **Anka Sollner Perdih**, vodja slavistične in slovenistične knjižnice.

V **petek, 22. 3. 2013, ob 10.00**, bo o jeziku v Njegoševih delih predavala gostja iz Črne gore, profesorica s Filozofske fakultete Univerze v Nikšiću **Rajka Glušica**, o prevodih Njegoševih literarnih del v slovenščino pa bo spregovoril profesor **Vladimir Osolnik**.

Predavanja sta pripravili študijski smeri *Južnoslovanski študiji* z Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in študijska smer *Črnogorski jezik in južnoslovanske književnosti* s Filozofske fakultete Univerze v Nikšiću.

Prijazno povabljeni!

Univerzitet u Novom Sadu
ACIMSI Centar za rodne studije:
doktorske studije

Izborni kurs: *Interkulturalni i rodni aspekti naracije*

prof. dr Tatjana Bećanović, Filozofski fakultet, Nikšić

Semiotička interpretacija
Gorskog vijenca

prof. dr Rajka Glušića, Filozofski fakultet, Nikšić

Slika žene u *Gorskog vijenca*

Filozofski fakultet, Zorana Đinđića 5,
Novi Sad

26. april 2013, amfiteatar 10,15

PROSLAVA NJEGOŠEVOG JUBILEJA U NOVOM SADU

Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu 26. aprila 2013. godine organizovano je predavanje u čast proslave dvjestogodišnjice rođenja najvećeg crnogorskog pjesnika Petra II Petrovića Njegoša. Predavanja je organizovala profesorka emerita Svenka Savić, rukovoditeljka doktorskih rodni studija. Predavanja su održale profesorice sa Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti Rajka Bigović-Glušica i Tatjana Đurišić-Bečanović.

S obzirom na činjenicu da je organizatorica i dio publike bila sa rodnih studija, profesorica Glušica je govorila o tome kako je predstavljena žena u *Gorskom vijencu*. Ona je uspostavila paralelu između položaja žene u Crnoj Gori Njegoševog doba, na osnovu podataka iz dokumenata, putopisa i drugih etnoloških i istorijskih materijala, i slike žene koju nalazimo u *Gorskom vijencu*. „U Njegoševom djelu uspostavljena je fiktivna stvarnost, kao uostalom u svakom književnom tekstu, koju svakako ne treba poistovjećivati sa stvarnim kulturnim modelima i postojećom društvenom praksom. Ipak, zbog visokog stepena referencijalnosti *Gorskog vijenca* možemo govoriti o položaju žene u jednom patrijarhalnom i herojskom modelu svijeta i mišljenja i na osnovu slike žene u tom djelu”. U *Gorskom vijencu* ženski likovi su malobrojni i sporedni, a Njegoš ih je slikao u skladu sa tadašnjim položajem žene u crnogorskoj herojsko-ratničkoj patrijarhalnoj kulturi. U njegošologiji nijesu brojni radovi o ženskim likovima u *Gorskom vijencu* upravo zbog sporedne uloge tih likova, kao što je sporedna i podređena uloga žene u crnogorskom patrijarhalnom društvu sa ratničko-herojskim modelom kulture. Ipak, razumijevanje i tumačenje *Gorskog vijenca* kao “slika iz crnogorskog života” svakako je nepotpuno bez tog ženskog elementa, ma koliko on bio marginalizovan.

Prema izvorima i građi iz XIX vijeka, žena je u patrijarhalnoj Crnoj Gori predstavljala glavnu radnu snagu u kući i van kuće, uz to njena obaveza je bila i da rađa djecu – poželjno mušku, da puni kuću, bratstvo, pleme i državu. U *Gorskom vijencu* se više puta ističe rađanje i materinstvo kao osnovna funkcija žene, posebno se slavi ona majka koja rodi junaka. Što se

tiče poslova koje je obavljala u kući, dokumenti pokazuju da je ženin zadatak bio potpuna podređenost porodici i potrebama domaćinstva. U porodičnoj hijerarhiji ona i njene potrebe bile su na samom dnu. Kuća je njen prostor i mjesto za koje treba da veže sve svoje ambicije. Boravak u javnom prostoru žena je mogla koristiti ukoliko je poštovala određena pravila anonimnosti i nevidljivosti. Anonimnost i nevidljivost su karakteristike žena i u *Gorskom vijencu*. Na spisku od skoro 40 lica koja stupaju na scenu imamo samo dvije žene, sestru Batrićevu i jednu babu, obje bez imena i prezimena. Ostalih pet ženskih likova *Gorskog vijenca* modeluju se posredno kroz kazivanje muškaraca, čak tri kroz kazivanje Vuka Mandušića (snaha Milonjića, snaha Anđelija i Ljubica Radunova), što ga čini izvjesnim "stučnjakom" za žene.

Veoma inspirativno predavanje R. Glušice o ženskim likovima u *Gorskom vijencu* potvrdilo je stav da su svi elementi tog najznačajnijeg Njegoševog djela, pa i slika žene, u funkciji slikanja crnogorske kulture koja se kontrastira sa islamskom, na jednoj strani, i mletačkom kulturom na drugoj.

Profesorica Bečanović je svoje predavanje posvetila semiotičkoj interpretaciji *Gorskog vijenca*. Pri tom je ukazala na neke diskutabilne zaključke tradicionalne njegošologije koji se tiču žanrovskog definisanja teksta i njegove teme. Takođe je govorila o funkcijama stiha i njegovom uticaju na formiranje semantičkih struktura. Naime, izbor stiha i velika količina patosa koju on proizvodi relevantna je i na planu socijalne semiotike, što je doprinijelo tome da se *Gorski vijenac* u crnogorskoj književnoj tradiciji nametne kao kulturni tekst, kao crnogorska Biblija, koja čuva u visokoj mjeri poetizovanu sliku crnogorske kulture, odnosno egzistencijalne i epistemološke obrasce plemenske zajednice. Lapidarne i gnomski sažete „istine“ kondenzovane su pod pritiskom stiha i njegovih mehanizama, pri čemu zvuk, melodija i ritam djeluju kao jaka mnomonička sila, koja uobličava verbalni niz po principu semantičke kompresije pretvarajući ga u ubojite, pregnantne iskaze organizovane na paradigmi paremije, što im obezbeđuje otpornost na proticanje vremena i neizbrisiv trag u recepcijskoj strukturi.

Profesorice su nakon predavanja odgovarale na brojna pitanja zainteresovanih slušatelja.

U poslijepodnevnim satima istog dana organizovano je dvočasovno predavanje o Njegošu na Fakultetu za pravne i poslovne studije "Dr Lazar Vrkatić" u Novom Sadu, čime se ova visokoškolska ustanova pridružila proslavi najznačajnijeg jubileja južnoslovenskih kultura – dvjestogodišnjici

Njegoševog rođenja. Program je organizovao prof. dr Duško Radosavljević, predavačice su bile profesorice Bečanović i Glušica, a medijatorica profesorica Svenka Savić. Predavanje je izazvalo veliku zainteresovanost studenata i kolega, tako da su profesorice i tom prilikom odgovarale na brojna pitanja.

Uspješno predavljanje Njegoševog djela, ili bolje reći podsjećanje slušatelja na veličinu, misaonost i kompleksnost njegovog stvaralaštva na dva novosadska Univerziteta kroz dvočasovna predavanja bila su još jedan prilog i doprinos profesora Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti da se u *Godini Njegoša* svojim aktivnostima oduže genijalnom pjesniku.

Tatjana ĐURIŠIĆ-BEČANOVIĆ

VISOKA ŠKOLA
PRAVNE I POSLOVNE
AKADEMSKE STUDIJE
DR LAZAR VRKATIĆ

Prof. dr Tatjana Bečanović, Filozofski fakultet, Nikšić

Semiotička interpretacija *Gorskog vijenca*

prof. dr Rajka Glušića, Filozofski fakultet, Nikšić

Slika žene u *Gorskog vijenca*

Bulevar oslobođenja 76/1, učionica 113

26. april 2013. godine, 18,00 sati

 UFR D'ÉTUDES SLAVES

 COLLOQUE INTERNATIONAL

**NJEGOŠ,
PRINCE-ÉVÊQUE ET POÈTE
DE LA MONTAGNE AU COSMOS**

VENDREDI 14 JUIN 2013 10H-12H ET 14H30-17H
CENTRE D'ÉTUDES SLAVES – 9 RUE MICHELET, PARIS 6E

SAMEDI 15 JUIN 2013 9H30-17H30
CENTRE UNIVERSITAIRE MALESHERBES – 108 BOULEVARD MALESHERBES, PARIS 17E

ORGANISATEURS DU COLLOQUE : SAVA ANDJELKOVIC ET PAUL-LOUIS THOMAS

Colloque soutenu par : Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche (programme ACCES); Conseil scientifique de l'Université PARIS IV-SORBONNE; École doctorale IV « Civilisations, cultures, littératures et sociétés »; CRECOB (Centre de recherche sur les cultures et littératures d'Europe Centrale, Orientale et Balkanique); CELTA (Centre de linguistique théorique et appliquée); Ambassade du Monténégro en France

PROSLAVA NJEGOŠEVOG JUBILEJA U PARIZU SORBONA – NJEGOŠU U ČAST

Pod okriljem jednog od najstarijih univerziteta na svijetu i najprestižnije institucije francuskog obrazovanja, u Parizu je 14. i 15. juna 2013. godine održan Međunarodni naučni skup *Njegoš, prince-évêque et poète — De la montagne au cosmos (Njegoš, vladika i pjesnik – od gore/planine do kosmosa)*. Inicijator ovog naučnog skupa bio je profesor sa slavističke katedre na Univerzitetu Pariz – Sorbona, doc. dr Sava Anđelković, a podršku i teret organizacije sa njim je podijelio prof. dr Paul-Louis Thomas, rukovodilac katedre za studije BCHS jezika. Skup je realizovan zahvaljujući saradnji Centra za slavistiku Univerziteta Sorbona i Ambasade Crne Gore u Parizu, uz podršku Ministarstva za visoko obrazovanje i istraživanje Republike Francuske, Naučnog savjeta Univerziteta Sorbone, i drugih francuskih naučnih ustanova. Niz izlaganja uglednih profesora i naučnih saradnika iz Francuske, Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Poljske, Njemačke i Ukrajine svečano su otvorile Njena ekscelencija ambasadorica Crne Gore u Parizu dr Irena Radović i prof. dr Laure Troubetzkoy, direktorka Katedre za slavistiku Univerziteta Paris-Sorbonne. Dvodnevni Međunarodni naučni skup učinio je da Njegoš i Crna Gora budu u samom središtu francuske naučne i kulturne javnosti.

Težnja organizatora bila je da se na skupu čuju različita mišljenja i tumačenja, odnosno otvori naučno utemeljen kritički dijalog. Dakle, ne samo da se utvrde dosadašnji dometi njegošologije, već da se otvore novi horizonti sa ciljem što potpunijeg sagledavanja Njegoševe ukupne književne i kulturne dimenzije i to kroz referate koji bi pristupili sa različitih teorijskih aspekata, ne zanemarujući istorijsku dimenziju, lingvističke analize, recepcije njegovih djela, kao ni traduktološke, teatrološke i filmske poglede na Njegoša i njegovo djelo.

Uvodna dva referata izložili su prof. dr Rajka Glušica sa Filozofskog fakulteta u Nikšiću i prof. dr Boguslav Zjelinski, direktor Slavističke katedre na Univerzitetu „Adam Mickjevič” u Poznanju. Tema koju je elaborirala Rajka Glušica bila je *Njegošev jezik u odnosu na književni jezik u Crnoj Gori XIX vijeka*, privukla je pažnju svih učesnika s obzirom na to da ova

tema predstavlja originalan i svjež doprinos montenegristici, a da sa novog i naučno relevantnog polazišta obrađuje ovaj historijski segment nauke o jeziku Njegoševog doba. Ona je u svom referatu pokazala da je tridesetih godina XIX vijeka pod Njegoševim uticajem uspostavljena prva jezička norma u Crnoj Gori i dokazala da se *uticaj tradicije i Njegoša u normi književnog jezika u Crnoj Gori osjećao tokom čitavog 19. vijeka, uprkos zvanično priznatoj Vukovoj reformisanoj grafiji i pravopisu od 1863. godine*. Boguslav Zjelinski nadahnuo je izložio referat koji se odnosio na *specifičnosti modernizacijskog izazova Gorskog vijenca i njegovu ambivalentnost u predstavljanju romantičarske vizije napretka*, pri čemu je napravio poseban osvrt na prisustvo biblijskog koda u građenju likova. Paul-Louis Thomas govorio je o francuskim prevodima *Gorskog vijenca*, istakavši činjenicu da je to najprevođenije južnoslovensko književno djelo na francuski jezik poslije Hasanaginice. On je naznačio i to da *Gorski vijenac* zapravo predstavlja *jedan od najvećih BCHS književnih tekstova i remek-djelo univerzalne literature*. Osvrnuvši se na činjenicu da je ovo Njegoševo djelo *fragmentarno prevedeno više puta*, Paul-Louis Thomas je ukazao prisutnima na to da postoji sedam integralnih prevoda – od čega su dva još neobjavljena. Poseban novitet za naučnu i širu javnost predstavlja i njegova najava da uskoro možemo očekivati da u Francuskoj bude objavljen i prvi prevod djela *Lažni car Šćepan Mali*.

Daniel Barić sa Univerziteta „Fransoa Rable“ u Turu govorio je *O rukopisu, tisku i prvom njemačkom prijevodu Gorskog vijenca*, uz posebnu pažnju usmjerenu na filološki doprinos Milana Rešetara i prepjev komparatiste i indologa Johanna Kirstea. On je uvjeren da je upravo Kirste svojim brojnim komentarima osigurao *Gorskom vijencu* manje poznat ulazak u komparativna razmatranja sa najstarijim orijentalnim djelima. Philippe Gelez (Univerzitet Pariz – Sorbona) izazovno je naslovio svoj referat – *Raja pred nebeskim rajem: istorija u Gorskom vijencu*, specifično razmatrajući kategorije vremena i vječnosti, baveći se dramskim strukturama, kao i predstavama o islamizaciji. Akademik Gabriella Schubert, profesor na Odsjeku za slavistiku na Univerzitetu „Fridrih Šiler“ u Jeni, podsjetila je prisutne na najznačajnije slaviste južnoslovenske književnosti u Njemačkoj prve polovine XX vijeka, Gezemana i Šmausa, i na njihove radove o Njegošu. Vesna Vukićević-Janković (Filozofski fakultet – Nikšić) govorila je o semantičkoj disperzivnosti Njegoševe poezije, a Muris Bajramović sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici ponudio je model *Poststrukturalističkog čitanja Njegoša*, podijelivši njegove tekstove na *tekstove razlike i tekstove raskola*, pri čemu su bitni modeli dekonstrukcijskog iščitavanja,

pozicije moći, pitanje Drugog, intertekstualni odnosi, kao i interkulturalna susretanja, pitanje korišćenja jezika i mjesta žene u njegovim tekstovima. Alla Tatarenko sa katedre za slavistiku Univerziteta „Ivan Franko“ (Lavov, Ukrajina), imala je izlaganje na temu *Petar Petrović Njegoš očima srpskih pisaca: od junaka eseja do književnog lika*, pri čemu je težila ka razmatranju pojedinih komponenata Njegoševog književnog portreta od pjesme i eseja Miloša Crnjanskog, preko esejistike Iva Andrića i Isidore Sekulić, do pripovjedne proze Ljubice Arsić. Vesna Krčmar, profesor na Akademijama umetnosti u Novom Sadu i Beogradu prikazala je *Gorski vijenac na pozorišnim scenama u Srbiji*.

Prof. dr Tatjana Bečanović sa Filozofskog fakulteta u Nikšiću predstavila se zapaženim referatom o osobinama dramskog diskursa u *Lažnom caru Šćepanu Malom*. Ona je predočila i sociokulturnu i ideološku poziciju likova komunikatora, zatim uticaj deiktičnosti i performativnosti dramskog diskursa na organizaciju nekih makrostrukturnih elemenata, jezičke funkcije dramskog dijaloga i neverbalnih kodova, djelovanje stilskog mehanizma ironije i funkcije prostornih kodova. Ukazala je na to da *energija stiha pojačava uzvišenost, tragičnost i patetiku prikazanog kulturnog modela, kao i ekspresivnost komunikativnih obrazaca, ali, s druge strane, ništa manje moćno ne djeluje ni razgrađivačka, destruktivna energija ironije i karnevala, koja razjeda monumentalnost epskog modela sveta i mišljenja*.

Zanimljivo je bilo slušati i mladog Tomislava Šakića (saradnik Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“), koji se bavio dvijema filmskim interpretacijama legende o Šćepanu Malom (prvom crnogorskom igranom filmu „Lažni car“ u režiji Velimira Stojanovića i prema scenariju Ratka Đurovića (1955) i filmu „Čovjek koga treba ubiti“ u režiji Veljka Bulajića i prema scenariju Bulajića, Ratka Đurovića, Bruna di Geronima i Stevana Bulajića (1979). Njega su posebno zanimale *oznake vremena* (poetičke i političke) u dramskim interpretacijama i reinterpretacijama.

Sava Anđelković predočio je izazove i iskušenja profesora (u dvostrukoj ulozi dramaturga i reditelja) i učesnika bilingvalne predstave *La lumière du microcosme (Luča mikrokozma)*, urađene kao mizanscensko čitanje Njegoševog teksta u prostoru, sa kostimima, muzičkim i svjetlosnim efektima, u izvođenju *Atelje teatra pri univerzitetu Pariz – Sorbona*. Autor je ukazao na činjenicu da je riječ o prvoj objavljenoj dramatizaciji *Luče mikrokozma*, zatim prvom bilingvalnom izvođenju nekog Njegoševog djela uopšte, kao i prvom izvođenju Njegoša na francuskom jeziku. Profesor pozorišne režije na FDU – Cetinje, Radmila Vojvodić, izložila je referat *Luča mikrokozma – himera kreacije ili moguća scenska interpretacija Njegoša*,

oslonivši se na konkretno teatarsko iskustvo proisteklo iz dramatizacije predstave *Njegoš, vatre*, po motivima Njegoševog spjeva *Luča mikrokozma*. Uporište njenog izlaganja bili su tematski i značenjski segmenti *Luče* kao teksta, uz ispitivanje različitih aspekata i efekata pozorišnog čina na scenskim elementima izvedene predstave. Pri tome, posebno je bilo interesantno dočaravanje svojevrsne *magije prostora*, intenzivirane *circulisanjem kroz njega u bliskom mnoštvu*, ali i karakteristike koje su aktivirale *povezanost u tjelesnosti svih aktera*, zatim *teatarsku procesionalnost prizora dramaturški organizovanih oko selektiranog sadržaja*, *uz prizore koji su nastajali u specifičnoj zatvorskoj infrastrukturi kao reminiscencija na veliku temu Luče*. Pri tome, posebno mjesto pripada i *mikrokosmosu predstave* koji nevidljivom silom *povratne sprege* iskušava gledaoca. Nakon izlaganja ovog referata, učesnici i gosti Međunarodnog naučnog skupa imali su priliku da odgledaju snimak predstave *Njegoš, vatre* Radmile Vojvodić i Paola Mađelija.

Tokom vremena predviđenog za diskusiju, mogli su se čuti veoma zanimljivi komentari, otvarane su interesantne teme, a sami učesnici bili u prilici da odgovaraju na raznolika, katkad i kompleksna pitanja. Jednoglasan zaključak svih učesnika, ali i samih organizatora jeste taj da se Skup pokazao veoma uspješnim, pri čemu je jedino mjerilo kvalitet izlaganja koja su se čula u sali Centre d'Etudes Slaves i dvorani sorbonskog univerzitetskog centra na Malesherbes-u.

Dva mjeseca nakon održavanja Skupa, naučna javnost je počašćena, od organizatora već na Skupu najavljenim, zbornikom: *Njegoš u ogledalima vjekova*, koji je objavljen u Crnoj Gori (izdavači: Fakultet dramskih umjetnosti – Cetinje, Université Paris-Sorbonne (CRECOB / CELTA), GEST – časopis za pozorište, izvedbene umjetnosti i kulturu, Podgorica, 2013). Za pažljiv odabir radova zaslužni su upravo Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas. U *Predgovoru*, organizatori su se osvrnuli na domete, utiske, rezultate, ali i protivrječnosti koje je donijelo obilježavanje Njegoševog jubileja na Sorboni: „Za Crnogorce ovaj duhovni velikan je otac nacionalne kulture i amblematična crnogorska ikona, dok je *Gorski vijenac nacionalno jevanđelje*, izvor energije iz koje se crpe elementi nacionalnog identiteta. Za Srbe je *Gorski vijenac*, takođe, izvor za nacionalno uznesenje kosovskim mitom, ali je Njegoš istovremeno ključna ličnost i centralni pisac srpske književnosti, uopšte. I kod jednih i kod drugih nacionalisti ga prisvajaju samo za sebe i ne mogu prihvatiti misao da on ne bude samo njihov; lakše podnose činjenicu da može biti i pisac onih na čije jezike je preveden, za razliku od onih koji ga sasvim dobro razumiju u originalu. Zbog

svojtatnja Njegoša i lociranja ovog gorostasa u samo jedan *nacionalni tor*, i mi smo, kao organizatori skupa, imali problema. Pokušali smo da na Sorbonu dovedemo *njegošologe* različitih stavova i mišljenja, ali nijesu svi bili dovoljno hrabri da čuju drugačija razmišljanja, niti da im se suprotstave naučnim ili istorijskim činjenicama. Ako ne računamo na neka oglušivanja na pozive za učešće, imali smo dva otkazivanja u posljednjem trenutku. Jedno je bilo u odbranu *srpskog Njegoša*, a drugo u odbranu *crnogorskog Njegoša*. Još jednom se Njegošev lik pokazao kao *jabuka razdora* nerazumnih i pogubnih balkanskih dioba, čiji se epicentar iz neuralgične politike prebacio na *neutralna mjesta* (koja bi morala biti lišena svakog nacionalizma), kao što su nauka i kultura.“ Upravo zbog toga, *Njegoš u ogleдалima vjekova* predstavlja svojevrstan izazov svakom ozbiljnijem naučnom pregaocu i odražava težnju da se potpunije sagleda kompleksnost Njegoševе ostavštine i njena pozicija u refleksiji različitih naučnih i stručnih orijentacija.

Vesna VUKIĆEVIĆ- JANKOVIĆ

200 godina

Studijski program za engleski jezik i
jugoistočnoeuropsko književnost
Filozofski fakultet Nikšić
Univerzitet Čačak

MEĐUNARODNI SLAVISTIČKI SKUP
NIŠKIĆ, 4-7. septembra 2013. godine, Filozofski fakultet

NJE
GO
ŠE
VI
DA
NI 5

*Pokoljenje za pjesmu stvoreno,
vile će se grabiti u vjekave
da vam vijence dostojno sapletu,
vaš će primjer učiti pjevača
kako treba s besmrtnošću zboriti.*

PROSLAVA NJEGOŠEVOG JUBILEJA U NIKŠIĆU
PETI MEĐUNARODNI SLAVISTIČKI SKUP
NJEGOŠEVI DANI

Peti međunarodni slavistički skup *Njegoševi dani* održan je 4, 5, 6. i 7. septembra 2013. godine u Nikšiću i Risnu. Posvećen obilježavanju 200 godina od rođenja Petra II Petrovića Njegoša, ovaj Skup, zahvaljujući petogodišnjem kontinuiranom radu, dao je značajan doprinos kako proslavi najvećeg i najznačajnijeg jubileja crnogorske književnosti i kulture, tako i razvoju njegošologije, montenegristike i južne slavistike uopšte.

Na Skupu je ove godine svoje referate izložilo 56 eminentnih naučnika iz najznačajnijih slavističkih centara širom Evrope, koji su istakli da je ovogodišnja naučna manifestacija raznovrsnošću ponuđenih tema, bogatstvom propratnih događaja i svečanosti, kao i kvalitetom naučne saradnje nadmašila prethodne, što je bio i logičan slijed nakon višegodišnje uspješne saradnje sa učesnicima koji su se uvijek rado odazivali pozivima organizatora i promovisali *Njegoševe dane* van granica Crne Gore.

Na svečanom otvaranju u prepunoj koncertnoj sali Muzičke škole "Dara Čokorilo" Skup su pozdravili: predsjednik Opštine Nikšić Veselin Grbović, prof. dr Zdravko Uskoković, prorektor Univerziteta Crne Gore, prof. dr Blagoje Cerović, dekan Filozofskog fakulteta, prof. dr Rajka Glušica, rukovodilac Instituta za jezik i književnost i prof. dr Tatjana Bečanović, predsjednik Organizacionog odbora.

Gradonačelnik Nikšića, Veselin Grbović izrazio je zadovoljstvo što se *Njegoševi dani* održavaju baš u Nikšiću, gradu prepoznatom kao kolijevci intelektualne elite, gradu u kome egzistira Filozofski fakultet, kao centar duhovnog i naučnog razvoja Crne Gore.

Prof. dr Rajka Glušica je u svom obraćanju podsjetila na činjenicu da je misija ovog naučnog skupa i Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti promovisanje i naučno utemeljena interpretacija Njegoševog stvaralaštva, crnogorske i drugih južnoslovenskih književnosti, jezika i kultura. „Svjесni značaja jubileja i privilegije da slavimo 200 godina od rođenja našeg najvećeg pjesnika, pokrenuli smo niz aktivnosti

pod sloganom *2013. godina Njegoša*. Počeli smo seriju predavanja o Njegošu na evropskim slavističkim katedrama, na crnogorskim fakultetima i u gimnazijama, osmislili književne večeri, pripremili časopise posvećene Njegoševom djelu, i kao krunu svega organizovali *Pete Njegoševe dane*. “

Prof. dr Tatjana Bečanović je govoreći „o riječima, čitanju, pokajnicima i pjesniku koji je pisao svojom krvlju i izrekama, jer nije želio da ga čitamo, već da ga učimo napamet“ , istakla da se ove godine slavi najsvjetliji praznik, obliven lučama i vječnošću, onako kako dolikuje najznačajnijoj naučno-obrazovnoj instituciji u Crnoj Gori.

Nakon pozdravnih riječi uslijedio je koncert crnogorskog pijaniste svjetskog renomea – Borisa Kraljevića, koji se, zahvaljujući *Njegoševim danima* po drugi put predstavio nikšićkoj publici i na najljepši način, klavirskim resitalom, ozvaničio otvaranje Skupa.

Rad Skupa započeo je plenarnim izlaganjem prof. dr Envera Kazaza koji je analizirao utopiju nacionalne slobode i osmanofobni diskurs u Njegoševom *Gorskom vijencu*, epu koji predstavlja osobenu romantičarsku sintezu poetičkih načela klasike, usmene epike i osmanofobne književne tradicije. On je istakao da svojom estetskom i idejnom osnovom *Vijenac* zaslužno dobija kanonski status u južnoslovenskim književnostima tokom 19. stoljeća, ali su njegovu idejnu potku usisavale i transformisale različite ideologije (od policentričnog jugoslovenstva na osnovu kojeg je formirana prva zajednička država Južnih Slavena do ideologije crnogorstva) nalazeći u ovom djelu argumente za razvijanje svojih narativnih sistema što i danas dovodi do više ili manje otvorenog sukobljavanja srpstva, velikosrpstva, crnogorstva i bošnjaštva. U izlaganju se pokušavaju objasniti složeni historijski i kulturni uvjeti u kojima je ovaj ep nastao, razlozi zbog kojih je *Vijenac* postao idealan aparat i topos ideološke reprodukcije u kulturnom sistemu. Njegoš na jednoj strani razvija oslobodilačku utopiju na bazi osmanofobnog diskursa i izjednačavanja imperijalnog i religijskog drugog, a na drugoj strani etičkom dramom vladike Danila ukazuje na krvavi logos povijesti i njen kainski znak (ep o etičkoj grozoti povijesti). Iz te drame se razvija filozofija zatvorenog nacionalnog vremena u kojoj je slika neprijatelja data kao svezremina kategorija. U takvom poetičkom zasnovu epa Njegoš je razvio ideju srbocentričnog jugoslovenstva i organskog, herojskocentričnog i religiocentričnog kolektivnog identiteta.

Vrlo je zapaženo i plenarno izlaganje prof. dr Roberta Hodela iz Hamburga koji je u svom referatu „O kanonizaciji crnogorske književnosti“ analizirao pet modela kodifikacije nacionalne književnosti, tematizovanih u kontekstu dihotomije „globalizacija–regionalizacija“. Prof. dr Vladimir

Osolnik u svom izlaganju predstavio je ličnost Petra II Petrovića Njegoša u očima antropologa Jovana Cvijića. „O problemima u prevođenju *Gorskog vijenca* na francuski“ govorio je prof. dr Paul-Louis Thomas. Prevođenje kompleksnog pjesničkog djela kao što je Njegošev *Gorski vijenac* na drugi jezik za pripadnike drugačijeg kulturnog prostora, postavlja raznovrsne probleme, koji su bili predmet ovog referata, kojim je završena plenarna sjednica.

U okviru *Književne sekcije* razmatrane su sledeće teme: *Njegoševo književno stvaralaštvo, Južnoslovenske književnosti i kulture nakon raspada jugoslovenske semiosfere i Južnoslovenske književnosti i kulture u evropskoj vizuri – imagološki aspekti.*

Polazeći od jedne od najizrazitijih polemika koje su pratile interpretaciju Njegoševe misli, polemike na liniji J. Skerlić – N. Velimirović, prof. dr Dorota Gil je istakla da izvor mnogih nesporazuma vezanih za njihovu upotrebu čine ne samo nametnute „snagom autoriteta“ oba intelektualca idejno krajnje različitih mišljenja, nego i nekompaktne metodološki, ili previše ideološki obojene perspektive istraživanja Njegoševe misli.

Prof. dr Tatjana Bečanović u referatu „Odbrambena funkcija Njegoševih tekstova (*Luča mikrokozma, Gorski vijenac i Šćepan mali*)“ analizirala je odbrambenu funkciju koju navedeni tekstovi obavljaju u sklopu pripadnog kulturnog sistema – crnogorske, pravoslavne i šire, hrišćanske kulture. Ova funkcija podrazumijeva aktiviranje ilustrativne citatnosti jer je usmjerena na snaženje postojećeg poretka, čije se kanonske forme učvršćuju strategijama ilustrativne citatnosti.

Prof. dr Radivoje Konstantinović govorio je o sudbini pisaca, koji stvaraju na jezicima male rasprostranjenosti, usled čega njihovo djelo biva nepristupačno čitalačkoj publici na velikim svjetskim jezicima sve dok se ne pojave dobri prevodi koji često kasne i po čitav vijek, što je bio slučaj sa Njegošem. To je i razlog što Njegoša nema u istorijama evropskog romantizma pored velikana kao što su Milton, Lamartin, Vinji, Igo, Bajron, Šeli, Novalis, Leopardi.

Prof. dr Patricija Marušić je govorila o „Njegošu unutar hrvatskog književnog kanona“ ističući da je izdvajanje Hrvatske iz Jugoslavije uslovalo simultane promjene u književnim kanonima, kako u Hrvatskoj, tako i u susjednim zemljama. Reinterpretiranje političkih okolnosti bilo je najavljeno sličnim promjenama na području književnosti. Predmet njenog rada je sudbina Njegoševog djela koje je gotovo potpuno izostavljeno.

Prof. dr Dragan Bogojević i doc. dr Ivona Jovanović su naznačili pojedini ispisi na francuskom jeziku u Njegoševoj *Bilježnici* u kojoj je zapisivao različita zapažanja i misli.

Predmet rada doc. dr Vesne Vukićević-Janković bili su fantastički kodovi u Njegoševoj poeziji. Proučavajući tekste, simbolike i značenja *Luče mikrokozma*, uvidjeli su značajnu originalnost u Njegoševom odnosu prema teogonijskoj problematici, pored mogućeg uzora u Miltonovom *Izgubljenom raj* i drugim evropskim djelima slične provenijencije.

U referatu „Naučni standardi i mode – nesimetrično zrcalo književno-istorijske nomenklature u južnoslovenskoj i poljskoj slavistici” prof. dr Leh Miodinski razmatra semantičko-terminološku problematiku povezanu sa posebnim tradicijama književnoistorijskih istraživanja u sredinama različitog stepena formaliziranja jezika naučnog opisa i standardizacije pojmova.

Doc. dr Sava Anđelković ispituje motiv „kneževe večere” počev od prve drame iz ovog niza – nepoznatog Kotoranina iz prve polovine XVIII vijeka koja će uspostaviti vezu sa Njegoševim dramskim epom. Izdvajaju se dva kruga ovih drama, koje razgraničava Sterijin *Miloš Obilić*, a naglasak se stavlja na poslednju dramu iz niza kosovskih drama, *Boj na Kosovu* iz 1989. i njene poslednje varijante iz 2003. godine.

Književno veče, održano 5. septembra u koncertnoj sali Muzičke škole, bilo je posvećeno dobitniku nagrade Stefan Mitrov Ljubiša, Miljenku Jergoviću, „pisca južnoslovenske kulture sa svim slojevima i identitetima”. O njegovom književnom stvaralaštu govorili su prof. dr Tatjana Bečanović i prof. dr Enver Kazaz, ali i sam autor.

Veče je osmišljeno kao interaktivno pa je pisac odgovarao na pitanja Envera Kazaza, ali i publike koja je na taj način postala aktivni učesnik ovog kreativnog susreta – pisca i njegove čitalačke publike. Ovaj „majstor novelističkog koda” istakao je da prema njegovom mišljenju ne postoji zadovoljstvo pisanja, „to je samo muka i borba čovjeka protiv samog sebe. Pisanje je dosta traumatična i neugodna stvar, jer trenira ono najslabije u čovjeku, njegovu volju. Nemam snažnu volju, nijesam hrabar i nijesam marljiv i izboriti se sa pisanjem za mene je velika muka. Mislim da samo bolesnici u pisanju mogu naći zadovoljstvo”, i dodao da se nikada vlastiti tekst ne može gledati tuđim očima, što je s jedne strane sreća a sa druge prokletstvo.

Kazaz je napomenuo da su ogromna radna energija i talenat, dvije stvari koje ga asociraju na Jergovića i koje su od njega stvorile postjužnoslovenskog pisca koji najbolje obilježava postjugoslovensku situaciju.

U okviru *Jezičke sekcije* proučavan je *Njegošev književnojezički izraz, Crnogorski jezik i drugi južnoslovenski jezici u dijahroniji i Savremeni crnogorski jezik i drugi južnoslovenski jezici*.

Prof. dr Rajka Glušica prikazala je dosadašnje rezultate i perspektive jezičkih istraživanja Njegoševog djela. Istakla je da je njegovo književno stvaralaštvo već 180 godina predmet velikog i konstantnog interesovanja brojnih naučnika i stručnjaka iz različitih naučnih oblasti na južnoslovenskim prostorima i u svijetu. Kao rezultat tog proučavanja nastalo je više stotina knjiga i hiljade tekstova, što je uslovalo nastanak njegošologije kao posebne naučne discipline. U ovom referatu predstavljeni su najuspješniji radovi na polju jezičkih istraživanja Njegoševog djela, ali i pokrenuta pitanja šta ostaje šta da se prouči u novim istraživanjima, „tj. u kom pravcu treba da idu buduća lingvistička, lingvostilistička i lingvokulturološka istraživanja Njegoševog djela kao neodložan zadatak naše filologije.”

Prof. dr Najda Ivanova bavila se pitanjem „Poliglosije *Gorskog vijenca* u translatološkoj perspektivi”, dok je doc. dr Miodarka Tepavčević prikazala osnovne morfološke karakteristike imenica u Njegoševim djelima. Ukazala je na razlike u odnosu na savremeni književnojezički uzus, na niz neujednačenosti koje su karakteristika njegovog jezičkog sistema na osnovu kojih se on uklapa u dijalekatski idiom i književnojezički izraz toga vremena.

„O fonetizmu konsonanata u dokumentima Crnogorskog senata” govorila je doc. dr Sanja Šubarić koja je tom prilikom predstavila rezultate analize kojom je praćeno gubljenje konsonanata, uprošćavanje konsonantskih grupa i umetanje i supstitucija konsonanata. Zabilježeno stanje posmatra u odnosu prema ispitanim i u posebnim studijama opisanim crnogorskim govorima, upoređujući ga sa podacima lingvističkih opisa crnogorskog literarnog izraza XIX vijeka.

Prof. dr Lada Badurina razmatrala je odnos složene rečenice i teksta. Uzimajući u obzir različite tipove odnosa među (su)rečenicama: s jedne strane gramatičku koordinaciju (parataksu) i gramatičku subordinaciju (hipotaksu), s druge logičko-semantičku zavisnost i logičko-semantičku nezavisnost, ustanoviće da gramatička i logičko-semantička (ne)zavisnost ne stoje u jednoznačnom odnosu.

„O riječima *sam* i *samo*” tj. njihovom upotrebom, značenjima i funkcijama u rečenici bavio se prof. dr Ivo Pranjković, dok je dr Ismail Palić pokrenuo kontroveržno pitanje razgraničenja komplementacije (dopuna) i modifikacije (dodataka) u supstantivnoj sintagmi bosanskoga (crnogorskoga, hrvatskoga, srpskoga) jezika kroz kognitivnogramatički pristup.

Prof. dr Marina Katnić-Bakaršić u svom izlaganju sa aspekta kritičke analize diskursa proučava predstavljanje socijalnih aktera u medijskom diskursu na primjeru odabranih bosanskohercegovačkih i hrvatskih novina i časopisa.

Prof. emerita Svenka Savić u radu „Oslovljavanje i pozdravljanje: predlog projekta” skrenula je pažnju na dosadašnja istraživanja o temi oslovljavanja i pozdravljanja u srpskom jeziku, objavljena u posljednje tri i po decenije, s ciljem da ukaže na mogućnost sveobuhvatnijeg projekta o toj socio-psiho-lingvističkoj pojavi među jezicima koji su u službenoj upotrebi u Vojvodini, pored jezika većinskog naroda. Predložila je organizovanje dugoročno osmišljenog projekta koji bi uključivao nedostajuće komponente, primjenom metoda introspekcije, kako bi dobijeni podaci mogli valjano koristiti u osmišljavanju preporuka i pravila za korišćenje jezičkih i nejezičkih znakova u pozdravljanju i oslovljavanju, ali i za potrebe učenja jezika kao stranog u odnosu na svjetske jezike i u odnosu na jezike nacionalnih zajednica u Vojvodini.

Učesnici *Istorijske sekcije* predstavili su niz interesantnih tema: prof. dr Eva Bujvid-Kurek govorila je o crkvi kao elementu crnogorske kulture, i to – kulture tradicije (Petar II Petrović Njegoš) i kulture postmodernizma. Magdalena Reksć je analizirala fenomen rehabilitacije Jugoslavije u kolektivnom sjećanju, uglavnom na socio-kulturnom nivou, dok je predmet rada prof. dr Vojćeha Šćepanskog bio „Njegoševa Crna Gora kao tema poljske naučne literature i publicistike u periodu od Prvog svjetskog rata do početka XXI veka”.

Njegoševi dani su u sklopu lingvističke večeri u Amfiteatru Filozofskog fakulteta obilježili i dva aktuelna događaja u svijetu lingvistike, i to objavljivanje „Gramatike bosanskog, hrvatskog, crnogorskog i srpskog jezika“ (*Grammaire du bosniaque, croate, monténégrin, serbe*) čiji su autori prof. dr Paul-Louis Thomas i Vladimir Osipov i knjige „Između diskursa moći i moći diskursa ” prof. dr Marine Katnić-Bakaršić.

O značaju *Gramatike*, njenom sadržaju i nastanku govorili su autori, a zatim i prof. dr Rajka Glušica i prof. dr Dragan Bogojević.

Govoreći o knjizi prof. Glušica je naglasila da su u uvodu izdvojena dva ključna pitanja – *Da li se radi o jednom jeziku ili o više (i koliko) i koje je ime tom jeziku (ili koja su imena tim jezicima)*. Na postavljena pitanja autori odgovaraju iz perspektive sociolingvističke teorije o identitetu jezika pri čemu se služe strukturalnom, genetskom, vrijednosnom i kriterijumom razumljivosti. „Autori zaključuju da na planu strukture jezika, nakon pregleda fonetskih, morfoloških, sintaksičkih i leksičkih odlika i pisma, može

se govoriti samo o jednom jezičkom sistemu sa nekim regionalnim razlikama kakav je, uostalom, slučaj sa svim drugim jezicima. I po genetskom kriterijumu dolaze do istog zaključka – sva četiri jezika imaju isto porijeklo. Kriterijum razumljivosti takođe, pokazuje da se radi o jednom jeziku koji potpuno ispunjava svoju osnovnu funkciju – komunikativnu. Da se radi o jednom jeziku navode se kao argumenti nemogućnost pravljenja bilingvalnih rječnika i nepotrebnost prevođenja među stanovnicima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije“.

Ime jezika je stavljeno „u srce simboličke i identitetske funkcije jezika, naročito za govornike koji smatraju da ime njihovog jezika mora biti isto kao i ime njihove nacije. To znači da će jedan jezik imati onoliko različitih naziva koliko ima naroda koji njime govore. Danas se umjesto jednog naziva za jezik u četiri države nastale nakon bivše Jugoslavije koriste četiri imena: bosanski, hrvatski, crnogorski i srpski. Autori *Gramatike* umjesto punih naziva jezika koriste skraćenicu BCMS ističući u poglavlju o imenu jezika da takvo rješenje ne zadovoljava potpuno, ali trenutno je najneutralnije i najmanje loše”, kako je zaključila prof. Glušica.

Prof. Bogojević je istakao da *Gramatiku* doživljava kao uspješan pokušaj prevazilaženja nacionalnih, etničkih, vjerskih, identitetskih slojeva u tretmanu bivšeg srpsko-hrvatskog standarda u prilog afirmacije principa naučne objektivnosti, jezičke tolerancije, zdravorazumskog kompromisnog duha, građanskog pragmatizma i vrijednosti evropskog višejezičja.

Prof. dr Lada Badurina, prof. dr Igor Lakić predstavili su knjigu „Između moći diskursa i diskursa moći” koja, prema njihovom mišljenju, predstavlja značajan korak u razvoju analize diskursa. Njeno proučavanje teorijski se bazira na pristupu kritičke diskursne analize (CDA), ali u kombinaciji s diskursnom stilistikom i socijalnom semiotikom, kao i drugim lingvističkim, socijalnim i humanističkim disciplinama po potrebi. Autorka ističe da je to i najproduktivniji model za izučavanje odnosa diskursa i moći s obzirom na potrebu za prevazilaženjem granica pojedinih društvenih disciplina, i to ne samo u formi transdisciplinarnosti, već i bitno novog postdisciplinarnog pristupa. Sagledana na takav način lingvistika je „znanost o čovjeku i za čovjeka”.

Otkrivajući razloge koji su je podstakli da napiše ovu knjigu autorka je napomenula da je njena vlastita pozicija nužno subjektivna i angažirana „jer duboko vjerujem u nepravednost odnosa u svijetu između dominantnih i subordiniranih pojedinaca ili grupa ljudi i institucija, te u potrebu ravnopravnog ulaženja u moć, tj. osvajanja diskursa i u potrebu da znanje bude svima dostupno.”

Nakon lingvističke večeri, u Dvorcu kralja Nikole upriličen je omaž Čanu Koprivici, najvećem filantropu u novijoj istoriji Crne Gore, otvaranjem izložbe umjetničkih slika koje je Koprivica poklonio Opštini Nikšić.

Peti međunarodni slavistički skup *Njegoševi dani* završen je 7. septembra promocijom *Zbornika o Njegošu* u hotelu Teuta u Risnu.

Predstavljen je Zbornik radova sa Skupa održanog na Sorboni – *Njegoš u ogledalima vjekova*. Prof. dr Paul-Louis Thomas, doc. dr Sava Anđelković sa Sorbone i profesor dramskih umjetnosti Janko Ljumović govorili su o ogromnom značaju ovog izdanja, koje je pored sumiranja dosadašnjih rezultata, otvorilo i nova pitanja i tumačenja u okvirima njegošologije.

Zbornike sa *Njegoševih dana 1, 2, 3, i 4*, kao i posebno izdanje *Njegošu u čast* prikazali su prof. dr Perina Meić, prof. dr Ivo Pranjković i prof. dr Vladimir Osolnik. Njihova izlaganja pokazala su da *Njegoševi dani* zavređuju pažnju ne samo kao jedan od najznačajnijih međunarodnih skupova na području Crne Gore, već i na području slavistike uopšte.

Dvodnevni izlet za učesnike Skupa, koji je obuhvatio obilazak Biljarde na Cetinju, Njegoševog mauzoleja na Lovćenu i Njegoševu rodnu kuću, kao i obilazak Bokokotorskog zaliva, protekao je u duhu *Njegoševih dana*, tj. u prijatnoj intelektualnoj atmosferi u kojoj su i organizatori i učesnici mogli sumirati samo pozitivna iskustva i utiske, koji su dali snažan podstrek budućim naučnim susretima.

Nataša JOVOVIĆ

PROSLAVA NJEGOŠEVOG JUBILEJA U BIJELOM POLJU NJEGOŠEV POETSKI UNIVERZUM

Godina 2013 – *Godina Njegoša*, obilježena je brojnim aktivnostima Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti. Među njima posebno mjesto zauzima predavanje koje je na temu *Njegošev poetski univerzum. Mogućnosti tumačenja* održala doc. dr Vesna Vukićević-Janković, rukovodilac Studijskog programa. Predavanje je upriličeno u Bijelom Polju, u Kući Rista Ratkovića, pred mnogobrojnom publikom, koja je bila veoma zainteresovana za slušanje novih tumačenja do sada mnogo puta proučavanog pjesnika. Ova aktivnost obilježena je saradnjom između Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti i Javne ustanove Ratkovićeve večeri poezije.

U ime Ustanove koja je bila organizator predavanja, sve prisutne je pozdravio i poželio im dobrodošlicu Abaz Dizdarević, umjetnički direktor.

Profesorica Vukićević-Janković govorila je o elementima Njegoševe eksplicitne poetike, osvrnuvši se i na pjesmu *Noć skuplja vijeka*, univerzum ženstvenosti, kao i na transformacije i transfiguracije globalnih simbola u poeziji ovog autora.

Govoreći o Njegoševom epskom stvaralaštvu, profesorica je istakla da se ono kretalo u trima različitim, ali ne i divergentnim linijama, a obuhvatalo je: stvaranje pjesama na narodnu poeziju, sakupljački rad, kojim je vraćao dug duhu vremena i stvaranje epskih pjesama u vidu političkih poslanica. Ona je nadalje istakla da je jedan od bitnih slojeva Njegoševog poetskog govora uslovljen sviješću o tradicionalnom obliku postojanja i nastajanja poezije „koja izjednačava riječ i čin“, odnosno zahtjevom da poezija bude dio kolektivne svijesti da bi ostvarila svoju egzistencijalnu i esencijalnu vrijednost.

Kada je riječ o pjesmi *Noć skuplja vijeka*, profesorica je istakla sljedeće: *‘Noć skuplja vijeka’ pripada najvećim poetskim ostvarenjima – ne samo Njegoševim, već jugoslovenske književnosti uopšte. U skladu sa semantičkim potencijalom, pjesmu je moguće tumačiti kroz interferenciju ravni koje nam otvaraju: konkretan ljubavni doživljaj (ljubavni doživljaj),*

kontekst helenske mitologije (mit o Parisu i Heleni) i kontekst egipatskog mitološkog predanja o boginji Isis/Isidi (kosmogonijski mit).

U trećem segmentu izlaganja profesorka Vukićević-Janković se osvrnula na njegoševski oblikovan univerzum ženstvenosti, koji se javlja u velikom broju njegovih pjesama. U vezi sa tim, ona je istakla sljedeće: *Predromantičarska mitopoema „Zarobljen Crnogorac od vile“, koja se s pravom može nazvati epsko-lirskom bajkom, zaogrnutu je folklornom imaginacijom; ona je Njegošu poslužila za slikanje nadstvarnog ambijenta, onestvarivanje vremena i prostora, ali i kao poetski alibi za iskazivanje intimnog „čuvstvovanja“. Naslov poeme, kao i njena mozaična struktura, primjereni su mitopoetskom načinu oblikovanja teksta. U ovoj čudesnoj priči pjesnik obitava na razmeđu dva svijeta, koje tvore pastirska igra s vilom, na jednoj, i nacionalno-istorijska alegorija, na drugoj strani.*

Predavanje je završila govoreći o transformaciji i transfiguraciji globalnih simbola u poeziji ovog autora.

U programu su pored prof. Vukićević-Janković učestvovali i mr Maja Sekulović, saradnik u nastavi na Studijskom programu, kao i Ksenija Rakočević, studentkinja Specijalističkih studija. One su kratkim izlaganjima upotpunile ovo nadasve zanimljivo izlaganje.

Nakon održanog predavanja koje je bilo vrlo inspirativno i izuzetno, još jedanput se potvrdila njegoševska istina da „ko na brdu ak` i malo stoji, više vidi no onaj pod brdom“. Čast da ovoga puta „više vide“, odnosno čuju pripala je zainteresovanim slušaocima sa sjevera Crne Gore.

Maja SEKULOVIĆ

CONTENTS

Foreword	7
----------------	---

DISCUSSION PAPERS AND ARTICLES - 1

Rajka GLUSICA Somatic Phraseologisms Formed by the Component <i>Head</i> in <i>The Mountain Wreath: The Cognitive Approach</i>	11
Miodarka TEPAVCEVIC The Vowel <i>Jat</i> in the Language of Petar Petrovic Njegos	29
Sonja NENEZIC Syntactic Features of the Infinitive Forms Found in the Letters Written by Njegos	49
Jelena BASANOVIC Stylistic Aspects of the Morphological Categories of the Verbs in the Language of Petar Petrovic Njegos.....	67
Danijela RADOJEVIC About Morphological and Syntactic Features of Perfect and its Stylistic Values in the Language of Petar Petrovic Njegos.....	83
Milena BURIC The Semantic and Stylistic Value of Imperfect Found in the <i>Ogledalo Srpsko</i> by Njegos (Compared to the Poems by Starac Milija and Tesan Podrugovic).....	101
Jelena VULANOVIC Phraseology Found in <i>The Mountain Wreath</i> in the Translation into the English Language: Typology of the Translation Solutions.....	123
Duřanka POPOVIC The Works of Njegos in the Curriculums in the Montenegrin Primary and Secondary Schools.....	145

DISCUSSION PAPERS AND ARTICLES - 2

- Tatjana BECANOVIC
The Discourse of Power in the Work *The Lights of Microcosm*
by Petar Petrovic Njegos..... 157
- Vladimir OSOLNIK
Njegos and Slovenes 175
- Radomir V. Ivanovic
The Literary Myth About Šćepan Mali in the Works of Stjepan
Zanovic, Petar II Petrovic Njegos and Stefan Mitrov Ljubisa 191
- Vesna VUKICEVIC-JANKOVIC
Njegos and Zogovic's Explicit Poetics 219
- Nataša JOVOVIC
Metatextual Relations Between *Lelejska gora*
and the Poems of Njegos 231
- Dragan BOGOJEVIĆ, Ivona JOVANOVIĆ
Njegos and the French Language 241

REVIEWS

- Ivana PETROVIC RACIC
***Njegosovi dani* – An Unavoidable Slavistic Symposium and**
Foundation of Montenegristics: The Proceedings of the
Papers Presented at the Conference *Njegosovi dani 4*..... 257
- Novica VUJOVIC
A Valuable Contribution to Njegosology: the Proceedings of the
Papers Presented at the Conference *Njegosu u čast*..... 267
- Tamara LABUDOVIĆ
Njegos in the Mirrors of Centuries: The Proceedings of the Papers
Presented at the Conference *Njegos u ogledalima vjekova*..... 273

Olga VOJICIC-KOMATINA	
Tracing the Eternal Presence of Njegos: a Review of the Book by	
Vesna Vukicevic- Jankovic <i>Njegošev poetski univerzum</i>	277

CRONICLE

Rajka GLUSICA	
Jubilee Celebration of Njegos in Ljubljana	285
Tatjana BECANOVIC	
Jubilee Celebration of Njegos in Novi Sad	289
Vesna VUKICEVIC- JANKOVIC	
Jubilee Celebration of Njegos in Paris: Sorbona Celebrating Njegos	293
Nataša JOVOVIC	
Jubilee Celebration of Njegos in Niksic: the Fifth	
International Slavistic Conference <i>Njegoševi dani</i>	299
Maja SEKULOVIC	
Jubilee Celebration of Njegos in Bijelo Polje –	
the Poetic Universe of Njegos	307

RIJEČ

ČASOPIS ZA NAUKU O JEZIKU I KNJIŽEVNOSTI

Izdavač

**FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE
INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST**

Za izdavača
Blagoje CEROVIĆ

Lektura i korektura
Nataša JOVOVIĆ

Prevod na engleski
Milena MRDAK-MIĆOVIĆ

Tehnička obrada
Dalibor VUKOTIĆ

Korice
Slobodan VUKIĆEVIĆ

Štampa
ITP „KOLO“

Tiraž
500

Časopis izlazi dva puta godišnje.

Godišnja pretplata 10 eura. Pojedini broj 10 eura. Pretplatu slati na žiro račun Filozofskog fakulteta 510-188-58 sa naznakom za Riječ. Rukopisi se mogu slati na adresu: Uredništvu Riječi, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet Nikšić, Danila Bojovića bb. ili na e-mail rajkag@t-com.me ili rijec@ac.me

---